

Куттумидин
Базаркулов

ШАМАЛ УЮЛУ

Детектив

С/Корр
Б50

Куттимидин Базаркулов

ШАМАЛ УЮЛУ

Роман жана пьеса

(Детектив)

«Улуу Тоолор»
Бишкек – 2015

ТУГУЗ-ТОРОУСНАН районун
ЦЕНТРАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
ИНВ. № 3344

Чынгыз Айтматов атындагы

УДК 79
ББК 85.317
Б 50

Кутгимидин Базаркулов

Шамал уюлу, Б.: «Улуу Тоолор», 2015 – 284 б.

Б 50

Бул китепте азыркы заман адамдарынын татаал жана катаал
жашоо-турмушу түркүн өңүттө баяндалат.

ISBN 978-9967-33-029-5

Б 5005000000-13

ISBN 978-9967-33-029-5

УДК 79
ББК 85.317

© Базаркулов.К., 2015

I

ЭГИЗДЕР

Жай мезгили. Күн ысып, басып бараткан киши кокустан алыс жолго басып калса, куйкалап кетчүүдөй. Көлөкөдөгү күн аптабы 35 градусту көрсөтүп турду. Жаз жарышында, бири-бирибиз менен атаандашып айдаган эгиндерибиз күнгө күйүп кетпей бышса деген эле дыйкандардын тилеги. Бирок жаратылыш кубулушу кызык эле, күн ысып туруп эле, бир наста кайдан-жайдан пайда болгонун билбейсин, бороон-чапкын болуп келип, заматта шамал уюлуна кабыл болосуң. Айланаңды курчап калган шамал уюлунан качыш үчүн балачагыңды эстеп, “Мага эмес, ту, таздын үйүнө” – деп үч жолу айтып, торолгон нерсенден чыккандайсың. Шамал ушундай уюкка айланып келет да, кайра жазылып кетет.

Милициянын ага лейтенанты, кылмыштуулук боюнча ички иштер бөлүмүнүн кызматкери Уран Муканович үйүндөгү креслого отуруп, телевизорду көрүп жатты. Анда Жогорку Кеңештин төрагасы Өмүрбек Текебаев аткарылган иштер жана кетирилген кемчилдиктер, ошондой эле кадрлардын жетишпей жатканына, кызматкерлердин опыт, тажрыйбаларына, конституциянын мыйзамына токтолуп жаткан. Уран Спикердин айтып жатканын угуп отуруп “Кандай иш болбосун баары бир изденүү керек” деген бүтүм ойго келди. Аңгычакты эшиктин звоногу шыңгырап калды. Сөзгө алаксыган Уран жайбаракат туруп барып, эшикти ачты:

– Оо, Өмүр кандай, ден-соолук, иштериң, журналисттик изденүү, иликтөөлөр. Уран менен Өмүр кол алышып учурашат.

– Өзүңдүн иштериң кандай, ден-соолук бешпи я. Ой, үйбүлөң кайда, телевизордогу Спикерди карап жаңы мыйзамдарды алып жатасыңбы. Өмүр Уранды карап күлүп, ийинге таптап койду.

Уран менен Өмүр кичинекейинен бери чогуу окуп, бирге өскөн. Жадаганда, айткан класс жетекчилеринин сөзүн угушпай, орто мектепти бүтөөр-бүткүчө бир партада отурушкан. Кичинекейинен эле Өмүр журналист болом десе, кылмыштуулуктун бетин ачкан милиционер болом дечү Уран. Мына ошентип экөө колтукташкан дос. Кээ бир учурларда биринин жумушуна бири киришип, ой-пикирлерин ортого салып, кеңешип да жиберешет. Өмүр укуч-чुकуп тапканга, ал эми Уран болсо токтоо, калбаат мүнөзү менен жыйынтыктаганга эп келет. Айтор, эки дос бири-биринин жумуштарын жакшы түшүнүшөт.

Уран Өмүрдүн айтканына маашыр алып, күлүп жоопко өттү:

– Үй-бүлөм, эшикке басып келеличи деп чыгып кетишкен. Аяшың Нурила таарынып жатат мага.

– Ой, эмнеге?

– А, Өмүр, милициянын ишин билесиң да, эртең менен кетип, кеч күүгүмдө, кээ бир учурда таң аткычакты басып жүрүп, таң сүргөндү билбей каласың. Кечөөгүнү ресторандан бирөөнү бычак менен сайып кетиптир. Ошол иш менен алек болуп жатып, таң заар маалда, беште келгем. Келсем, Нурила тетири карап, жанына жолотпогонунан креслого отуруп, уктап калыптырмын. Анын ою боюнча как-будто кыздарга барып, жыргап келгендей ойлойт окшойт.

– Капа болбо дос, акырындык менен Нурила да жумушунду түшүнүп, кийин өзү сыщик болуп калат. Өмүр адаттагыдай күлүп, Урандын ийининен таптады. Аңгычакты эшик ачылып, Нурила бир уул, бир кызын жетелеп, кирип келип калды.

– Ой, аяш кандайсың, жакшы турасыңарбы?

Өмүр балдардын бетинен өбөт.

– Өзүңдүн иштериң кандай, жакында “Кыргыз-руху” газетасына чыккан “Саймалуу-Таш” аттуу илимий-публицистикалык статьяңды окудум. Аябай жакшы жазыпсың, эми ошонун аягына чыксаң жакшы. Досуңа кошулуп, сен дагы үйгө түнөбөй калбасаң болду. Уран Нуриланы көзүнүн кыйыгынан карап тим болду. – Уран эки күндүн биринде эле өлтүрүп кетти, уурдап кетиптир, жыга чаап кетиптир деп үйгө түнөбөйт. Же,

мындан башка милиция жоктон бетер. Мен кыйратам деп жүктүн баарын өзүнө алып алат окшойт, дегн досуң менен өзүң сүйлөшчү, буга үй-бүлө керекпи же, киши өлтүргөндөр, уурулар, мыкаачылар керекпи. Өмүр өзүңдүн калыстыгыңды айтчы. Өмүр Нуриланын чырылдагынан угуп туруп, эмне дээрин билбей нес болуп калды. Чындыгында эле Нуриланын айтканы да бир эсептен туура...

Телефон шыңгыраса эле Уран түшүнөн чочуп ойгонгонсуп, шарт телефонду алат да, кийимин чала-була кийип жөнөгөнү жөнөгөн. Айтып жатып, чырылдаган Нуриланын көзүнөн жаш тамыла баштады.

– Бизде качан үркпөй, чочубаган, күтпөгөн жашоо болот десең. Ишенесиңби, Өмүр! Кээде мобу балдары кадимкидей атасын сагынып калышат. Анан ушуга кантип жиниң келбейт.

– Кой, Нурила көп жашый бербей, Уран өзү ишке бекем, жоопкерчиликтүү тура. Аны сен дагы туура түшүн. Азыр кыйналасыңар, кийин Урандын ишинин, жумушунун акыбети кайтып, начальник болуп калса, Уран дайым үйдө болуп калат. Анда эмне, служебный машинасы болот. Кээде сен дагы машина менен ары-бери барып каласың, жөө жүрбөй дегендей. Андан көрө, жаш кезде берсин мээнетти, карыганда берсин дөөлөттү дейт. Көп эле өзүңдү кыйнап, кыйнала бербей. Нурила келчи, келечекти көздөй умтулуп, келечекти карайлычы. Көрөсүң го Уран ойлогон оюна, тилеген тилегине жетет. Эмне кылабыз, баарыбыздын жумушубуз ошондой. Ишке андай жоопкерчиликтүү болбосоң да болбойт. И, ата, ушундай унутчаагым жаман да. Силерге алтынчы күнгө Гулнур Сатылганованын концертинге эки билет алып келбедим беле. Өмүр төш чөнтөгүнөн эки билетти алып чыгып, Нурилага көрсөтүп Уранга берет.

– Уран, алтынчы күнү жүрүп албай, эрте кел.

Нурила Өмүрдүн сөзүнө күлүп жиберет. Уран Нуриланы карап:– ак көңүлүм бир паста жазылдыңбы. Жанына басып келип, чекесинен сылап: – Эми чайыңды кой, Өмүргө чай берели. Концертке билет алып келеатса, биз урушумуш болуп, чай бербей койгонубуз туура эмес го. Нурила күлүп ашкананы көздөй басып кетет. Уран үшкүрүнүп – Көрдүңбү Өмүр, милициянын жашоосун.

Бирөөлөргө ортомчу болуп, аларды ажыратасың. А бирок башыңдагы уруш-ажыратпас муш.

– Кой Уран, антип кейий бербей. Айттым го, акыры жүрүп Нурила түшүнөт. Нурила кирип келип:

– Мени ушактап жибербедиңерби. Өмүр шашканынан:– Жок, сени эмне дейт элек...

Телефон шыңгырайт. Телефондун жанында турган Нурила алгысы келбей нары басып:– Уран ушул шыңгыракты албай эле койчу. Андан көрө чай кайнады. Бабырашып чай ичели. Нурила Урандын жолун торогонсуйт. Уран ага болбой:– Сен кызыксың, мүмкүн шашылыштыр. Басып келип телефонду алат.

– Алло, бул ким?

– Уран Мукановичсизби?

– Ооба менмин.

– Бул дежурстводон, тезирээк келиңиз. Элүүлөр чамасындагы адамдын өлүмү. Мидин Алыбаев көчөсүнөн кабар келди. Жетип келип калыңыз.

– Мен чыктым. Уран эч кимди көзүнө илбей, кийимин кийди. Өмүр силер шашпай, чайыңарды ичкиле. Мен кеттим.

– Уран токто, экөөбүз чогуу барабыз.

Уран менен Өмүр шашкан боюнча чыгып кетишти. Нурила күйөөсү Уранды токтотконго чамасы келбей, ичинен сызып калып калды.

* * *

Уран менен Өмүр чуркап келип эски маркадагы “Жигули” машинасына келип отуруп, машинаны зуу эттирип айдап жөнөштү. Уран машинасын канчалык зымылдатып айдабасын, алдынан кире-чыга качкан чет өлкөнүн машиналары анчалык жол бербей келгенсиди. Машинасын ары-бери буйтактатып айдаган Уран жини келип: – Ай, ушул иномаркаларды. Мен бир ойноп бараткансып, жол тороп жаткандарын. Кылышкер качып кете элегинде кармап калсак гана... Өмүр чекесинен тер кеткен Уранды көрүп алып: – жумуш кумары... десең, деп ичинен ойлоп койду.

Шагыл төшөлгөн жолду көздөй буруп, бет маңдайда ызы-чуу, ый-мун, топтошкон элдин карааны көзгө көрүндү. Уран машинасын тык этип токтотуп, удостоверениесин көрсөтүп, Өмүргө башын ийкеп, бул мени менен деп аны кошо алып жөнөдү.

Адамдын өлүмү чыккан үйдүн киреберишиндеги беш манжанын тагы турган, кан менен из түшкөн колду көрдү. Уран үйгө кирип бара жатканда эле, үнүн чыгарып кыйкыра баштады. – Кан аралашкан каалганын ручкасына эчтеке тийбесин. Андан ары үй ичине кире баштаганда ошол эле кан издүү манжа дубал беттерине да басылган. Ошентип Уран ар кайсы жерге көз чаптырып жатып, адам өлүгү турган спальныйга кирип келди. Өлүк көмкөрөсүнөн жатып, көк желкесине бычак сайылып турган экен. Дароо Уран Өмүрдү карап: Өмүр видеокамерага, фотоаппаратыңды алып келип, сүрөткө тарт. Тез, менин машинамы мингин дагы барып кел. Видеокамера, фотоаппарат келгичекти эч нерсеге тийбегиле. Өмүр Урандын айтуусу боюнча шашкан бойдон чыгып кетти. Нары жактан узун бойлуу, далысы жайык келген капитан келип:

– Уран сен эмнени күтүп жатасың? Мобу сүрөткө тарткандарды карма да, ошолордон фотосъемкаларды алгандай бол. Эртэрээк кыймылда. Өлүктү бул боюнча кармоого болбойт. Уран капитандын шашканын жактырбай:

– Жолдош капитан, шашканда болбойт. Кылдаттык менен карап, баамдап, видеокамерага да түшүрүп алалы. Капитан ачуулуу Уранды тике карап: –Тетиги бурчтагы эки окшош кыздардын коркуп, бүткөн бойлору титиреп жаткандарын көрдүңбү. Уран эки кызды жалт этип карады. Чындыгында эле экөөнүн куюп койгондой, эгиз козудай окшоштугун айтпа. Бирөөсү титиреп, ыйлап жатса, экинчисинин көзүнөн жаш таамп ыйлап, титирегени менен жанындагысын сооротконсуп, бекем кучактап алган. Уран кичинеси – ыйлаганы, кучактаганы – улуусу, тыңы ошол окшобойбу деп койду.

Аңгычакты Өмүр кирип келип, видеокамерасы менен болгон нерселердин баарын тарта баштады. Өзгөчө каалгадагы дубал бетиндеги манжалар түшкөн “кан изине” көз салды.

Кучакташкан эки кызды да иле кетти. Уран көрсөткөн нерселерди фотоаппаратка жакындатып, чоңойткон боюнча түшүрдү.

Эшиктен аял кишинин өкүрүгү чыкты:— Оо, катыгүн Турус! Эмне балакет болуп кетти, кара кийгиздинби: кара кийгиздинби! Кимге күнөө кылдың эле? Үйдөн чыкпай эле жүрбөдүң беле, кимге өчөштүгүң бар эле? Кимдин колу тийсе да жакшылык эле көрбөй калсын. Эки кызымды өз кыздарыңдай көрүп, жакшы көрчү эмес белең. Эшиктеги энесинин өкүрүгүн укканда эки окшош кыздардын ыйлары тып токтогонсуду. Уран бардык нерселерге көз жүгүртүп, жадаганда кыздардын кийип отурган домашныйынан бери карап койду. Өмүр өзү билип тарктаны менен Урандын көз карашы менен тартып жатты. Уран эшиктеги өкүрүп, ыйы өпкө—өпкөсүнө батпай ыйлаган аялды өлүккө жакын жолотпой, алыстыкта туруусун камсыз кылуусун кесиптештеринен өтүндү. Аянтпесе тиги ыйы тыйылбаган аял өлүктү басып жыгылчудай. Көк желкесинде турган бычакты өлүктөн акырын сууруп алып, бычак сабына түшкөн колдун беш манжасын бузбай экспертизага жөнөттү. Кире бериш жердеги каалганын ручкасындагы беш манжа менен дал келеби, ал иликтөөнүн иши.

Көмкөрөсүнөн жаткан адамды билгизбей келип сайган ким болду экен. Бул окуя Уран үчүн шашпай кылдаттык менен кароо. Уран эки эгиз кызга карай көз чаптырса бышактап ыйлап, кучактап турган кыздын колунун кан экенин байкап калды, эмнегедир кийимдеринин жеңи, боорунун эки жери сүрүлгөндөй кан. Урандын биринчи шектенгени эгиздин түгөйү болушуна таң калып, кыздар тарапты кечке тиктеп калды. Урандын көз карашын байкаган Өмүр акырын кулагына келип шыбырады:

— Кыздар сенин көз карашыңсыз эле коркуп турат. Андан көрө билгизбей кийимдерин чечиндирип, эс алдырганга аракет кылып, суракка өткөнүң оң. Уран иштин ачылышына дароо иликтөөгө өткөндүктөн, тиктеп турганынан жаза тайып, Өмүрдүн айткан кебине ынанды. Медсестраларды чакырып, шокко түшүп калган кыздарды эс алдырып, алардын кийимдерин алмаштырып, кийинип турган кийимдерин иликтөө амалдары үчүн пайдаланаарын билгизип, тийбей коюп коюуларын суранды.

Кыздан башка дагы кандай адамдар шектүү. Албетте, мындай кишини табуу үчүн биринчи кезекте өлүк менен толук таанышуу керек.

* * *

Ойго чөмүлгөн адамдын көңүлү суз болуп, өзү да чөгүп кеткенсийт. Ушундай акыбалга Уран да келди. Арыктап, кебетеси кете түшкөнсүдү. Өмүр менен Уран видеокамерага, сүрөткө тартып алган материалдарын улам-улам көрүп жатышып, тажап деле калышкансыды. Бирок ар-бир көрүшкөндө бир нерселерди таап, деталдарга токтолуп, кеңешип турушту. Алардын биринчи шектенгени эгиз кыздын түгөйү болду.

Эгиз кыздардын бирөөсүнүн аты Каным, бирөөсүнүкү Жаным болгон. Экөө тең ошол адам өлүгү табылган үйдүн кызы. Эшиктеги өкүрүп келген аял Буруш кыздардын энеси. Ал эми өлтүрүлгөн адам- Буруштун күйөөсү- кыздардын өгөй атасы Турусбек болуп чыккан.

Кыздардын өз атасы Кадыр мындан эки жыл мурун Кытайга камазы менен жүк алып баратып, машинадан авария болуп, каза тапкан. Кадыр ак көңүл, кишиге жамандыгы жок, ичине кир сактабаган адам эле. Эгиз кыздарына жанын берчү. Төрөлгөндө сүйүнүп баратып, “каным, жаным” деп эркелетип жүрүп отуруп, больницага барган дешет. Ошол эркелеткен боюнча аттарын коюп койгон экен. Пенде Кадыр айтып калчу, эгер көзүм өтүп кетсе да көрдө туруп силерди эркелетип, көзүңөрдөгү жашыңарды сезип калсам, туруп келем. Эки дүйнөдө тең кыздарымды берип койгонго ыраазымын. Силердин жамандыгыңарды көрбөй алдыңарда, мону энеңердин артында калбасам экен дечү.

Бир жакка кеткенде, кыздарына белек алып келмейинче келчү эмес. Кыз кишини кор тутпаш керек деген төл сөзү болоор эле... жарыктыктын.

Күндөр өтүп, айлар жаңырып, жыл шамалдай соккондон кийин атанын жакшы көргөн кыздарынын турмуш шарты, тагдыр шартына ылайыкташып, өмүр жолдору өзгөрүлүп калат турбайбы.

Эгиз кыздар бойго жетээри менен атасынан айрылса, эки жылга жетпей өгөй аталуу болушту. Кыздар өз жолу менен кетип, үйдө жалгыз калам кыязы кылдыбы, айтор, кыздардын энеси Буруш Турусбекти таба коюп, үстүнө киргизип алып, жашай койду. Кыздар ата ордуна аталуу боло калды. Турусбек кандай ата болду. Муну сурак иликтөөдө дайын болду.

Уран биринчи шектүү адам эгиздин түгөйү Жанымды суракка алды.

– Атыңыз ким?

– Жаным. Жаным коркуп, буту–башы калчылдады. Башын өйдө көтөрбөстөн жооп берип жатты.

– Турусбек эмнеңиз болот? Уран кыздын коркуп жооп берип жатканын сезип, жумшагыраак сурады.

– Өгөй атам. Жанымдын көзүнөн жашы шорголоп, суу куюп жибергендей акты. Мурду-башын тартып, ынтыга түштү.

– Жаным, сабыр этип өзүңүздү токтотуңузчу.

– Мен... Өлтүргөн жокмун. Мен өлтүргөнгө алым келмек беле. Эрким да жетмек эмес. Силер жаңылышасыңар. Мени бирөө атайын подставить этти.

– Мен сага ишенейин. Өзүңдү токтотуп, баарын жайбаракат шашпай айтып берчи. Уран чөнтөгүндөгү платочкасын алып чыгып Жанымга берди. Жаным платочкасы менен сүрүнүп Урандан сууга барып, бетин жууп келүүгө суранды. Уран уруксат берди. Өзүнчө ойго чөмүлүп:–Эгер бул кыз болбосо, ким болду экен? Эмнеси болсо дагы бул кызды угайынчы. Жиптин учугу ушундан башталат. Андан кийин иликтөө кеңейтилет.

Жаным бетин жууп келип, столго отуруп, айта баштады.

* * *

Эгиз кыздардын атасы Кадыр шахмат ойногонду жакшы көргөндүктөн, кыздарына шахматты үйрөтүп, алар менен ойноп калчу. Ал кезде Буруш эч нерсе менен иши жок. Эмне, үйдө бардык керектүү продуктылар бар. Атасынын тапканына кыздары барып алып келип коюшчу. Буруш анда-санда тамак жасаганды эле билчү.

Каным менен Жаным шахмат оюнунун кызыгына кирип алып, ойноп жатканын көрүп, Буруш тамак жасаганга киришти. Каным оюн жүрүшүн жүрүп жатып:

– Жаным, апам тамак жасаганга киришти окшойт, бол эрте жүр, тезирээк бүтүп жасап жиберели, күн кеч кирип баратат. Түкө келет азыр.

– Эй, Түкөден эмне коркосуң, андан аялы апам коркпой эле, сен кыйын коркот экенсиң да. Жаным колун булгап кенебей ойлонуп туруп алды.

– Баары бир эркектин үнү чыкса коркосуң да. Аны укканда, Жаным боору калбай быкшып күлүп:– Ушул сен кийин күйөөгө чыкканда, күйөөңдү коркконуңдан эле сыйлайт болсоң керек.

– Жок, андай деле эмес, эркекте сүр бар го. Жаным Канымдын сөзүн жактырбай: – Деги Түкеде сүр барбы, койчу ошону жөн эле апам чокчоңдогону эле болбосо, колунан бок келбейт. Каным унчукпай терең ойго батып кетти окшойт. Келген жүрүштү жүрбөй туруп калды. Аны байкаган Жаным:– Эй, Каным очнись!. Жүрүш сенде, эмнени ойлонуп кеттиң, ушул сен менден биринчи эркектерди түшүнөт окшойсуң, биринчи эрге сен тийип жүрбө. Жаным күлүп Канымды чычалаткысы келди. Каным да күлүп сөздү башкага бурду.

– Жаным билесиңби, кел экөөбүз тең сүйлөшүп, өзүбүзгө окшош эгиз балдар менен сүйлөшөбүз. Жаным күлүп: –Эгиз балдарды кайдан табабыз. Же газета беттериндеги “таанышууга” жазалыбы? Эгиз кыздар эгиз балдарды издейт деп. Жаным ого бетер каткырып күлөт.

Сырттан талп-талп эткен дабыш чыгып, Турусбектин кыйкырыгы угулат.

– Буруш! Буруш! – дейм. Эй!, катын, каякта жүрөсүң? Турусбектин кыйкырыгын уккан Каным ойноп жаткан шахматын токтотуп, бүжүрөй түштү. Жаным эч нерседен камсырабай: – Ий, ушул жиндиге апам кантип чыдап жүрөт десең. Билесиңби, атам кичине эле кабагын бүркөп койсо жаман кылып ийчү. Апам кызык, түшүнбөйсүң. Буруш тамак жасап аткан жеринен чыга калып: – Ай кыздар, өзүңөрдүн комнатаңарга барып ойногулачы.

Тиги атаңар кичине кызуу болуп калса керек. Каным менен Жаным шахматты жыйнап алып, комнаталарын көздөй жөнөп кетишти. Буруш бут кийимин чала-бучук кийген буюнча эшикке чыкты. Колтуктап Турусбекти үйгө алып кирди. Турусбек ачуусу менен кирип келип:

– Кыздарың кайда? Буруш кыздар укпасын дегенсип: – Үш, акырын кантет. Бас эми, кирип жатып ал. Турусбек ого бетер үнүн бийик көтөрүп, колун жаңсап:

– Кыздарыңды эшикте жигиттер чакырып жатат. Чакыр!

– Акырын, каяктагы жигиттер, тамашанды койчу дегн. Турусбек ого бетер жини келип: – чакыр кыздарды деп жатам! Ачуусу келген Жаным чуркап чыгат.

– Апа, эмне болуп жатасыңар, кошуналар укса эмне дейт. Көчөдөн ышкырыктын үнү чыга калат. Аны уккан Турусбек жанданып:

– Айтсам ишенбейсиңер. Эми уктуңарбы. Жаным чын чакырып жатат го деп Канымды чыкырып чыгып, экөө эшикти карай жөнөп кетишет. Эч ким жоктугун билген Турусбек толук өзүн кожоюн сезип, Бурушка ансайын үнүн бийик чыгарып күрүлдөй баштады:

– Сенин кыздарыңды жигиттерге мен чакырып беришим керек экен да. Тарбиялары башынан жок да. Силерде уят-сый деген жок. Энеси сен акмаксың! Буруш эмне кылаарын билбей, эптеп-алдап жаткызуунун амалын ойлоп:– Тарбиялары жок болсо, сенин тарбияңа өтүшөт. Атасы сенсиң да.

– Ооба, сенин кыздарың, мен айткандай эле боло коюшат. Тарбиясы башынан, башынан! Силер жанагы Кадыр экөөңөр жөн эле ойноп-күлүп жүрүп эле, жаратып койсоңор керек. Буруш Кадырды сөзгө алганда ачуусу келе түштү:

– Сен ичкенде ар кайсынын башын чулгап, чалигирээк болуп калат тарбайсыңбы. Араң турган Турусбек сербейген мурутун сылап, Бурушту көзүнүн агы менен тиктеп:

– Мен сага эр болбой эле, чалик болуп калдымбы, мына сага акмак десе, эркек издеген шуркуя десе. Турусбек Бурушту чоң муштуму менен эркек адам менен мушташкансып, көздү кар-

ай коёт. Буруш көмөлөнүп түшкөндө, аны тепкилей баштаганда, эшиктен кыйкырыкты укканда, Жаным менен Каным чуркап келип ажыратып калышат. Эки кызды эки жака түртүп, күч алаарда, кошунасынан бир эркек кирип келип ажыратып, Турусту кармап калат. Турус ал эркекке да атырылат:

– Эй! Сен эмне келдиң, бул Буруштун ойношу болосуңбу? Ачуусу келген кошуна таштап кеткиси келди, бирок эки кызды аяды окшойт:

– Эй, кошуна антип катуу кетпе, эми эмне өлтүрөсүңбү, ачуу душман, акыл дос. Кошуна бир ачуунду мага бер. Турусбек ого бетер атырылып:

– Ойношу болбосоң, коё бер. Буларга көрсөтөм көргүлүктү. Кошунасы эптеп, Турусбекти алып чыгып кетет. Ошол боюнча Турусбек ал күнү келген жок. Алдап-соолап, кошуна арап берип, жаткызып койгон окшойт. Буруштун бүткөн бою ооруп, бети-башы шишип, көгала. Түн бою температурасы көтөрүлүп, чыдабагандыктан, тез жардам менен келип, больницага жатып калат. Эки кабыргасы сынган. Милицияга койнунда жаткан Турусбекти бергиси келбеди. Эмнегедир аны кыйгысы келген жок. Жаным тамак көтөрүп кирип келди: – Кандайсың апа, жакшы болуп калдыңызбы?

– Жакшы кызым, Каным кайда?

– Үйдө апа, үй-жайды карап калып калды. Буруш үнүн эптеп чыгарып:

– Турусбек келип атабы?

– Келип атат.

– Ичип жүрөбү?

– Жок, ичпейм деп бизге убада берип, кечирим суранган, Каным экөөбүздөн. Жаным ойлоно калып, Апа сизден бир нерсе сурасам болобу?

– Сура, сурай бер, кызым, силерден башка менин эч кимим жок, кызым. Айт, айта гой.

– Сизге, Сизге катуу тийип калабы деп жатам.

– Эгер чындап эле катуу тийип кала турган сөз болсо, жөн гой, өзүм ооруп араң жүргөндө. Аны кийин мен больницадан чыкканда айтаарсың.

Палатанын эшиги ачылып, халат жамынган, тердеп-буулап, колуна гүл кармаган Турусбек кирип келди. Аны көргөн Жаным шашып:

– Апа, мен үйгө барайын. Турусбек Жанымды бурула карап, жайдары:

– Барагой, Каным качан келет деп сени күтүп жатат. Экөөңөр биртке жок болсоңор эле, издешип каласыңар. Жаным Турусбектин бүтүнкү көңүлү жайдары экенине, гүл кармап апасына алып келгенине таң калып чыгып кетти. Дайыма ушундай болсо, өгөйдү өз атадай көрүп калышпайт беле.

– Жаным келеатканда эле, Каным кир жууп шейшептерди жайып жатканын көрдү.

– Каным, эмне апамдардын шейшебин жууп калгансың, биздикин деле жууп сал. Каным акырын:

– Аны да жууйм. Апам больницадан чыгып келип калса, таза болсун дедим.

Ошентип, күндөр билинбей өтүп бир ай болду, Буруштун больницада жатканына. Бурушту эрден шум ажал гана ажыраткан. Ал эрден чыгып, ажырашкан аялдарды жаман көрөөр эле. Ыраматылык Кадырды эрден ажырашкан аялдардан кыйын кызганаар эле. Ошол себептен бирин жутуп, экинчисинен ажырашты деп, эл оозуна алынып калгандан коопсузданчу. Турусбекти каралоо ушунун негизинде болсо керек. Чындыгында, ичип алганда Турусбектин жанына тура турган киши эмес. Эр болуп деле кыйратчу эркек эмес. Көржеме, мактанчаак, бир кылганын көпкө кайталаган, айтып бүтпөс адам. Буруш жалгыз аялдын топурагы жеңил болуп, ыргыткан таштын баары ага тиерин билип, биринчи эле жолугуп бал тилди салган, үйүнө келип анча-мынча эркектин жумушун жасап койгон Турусбекке ачыкка чыгып, тийип алган. Атүтүл, экөөнүн үйлөнгөн нике кагазы бар. Молдону чакырып никеге да турушкан. Буруштун бул кылганын угуп алышып, Кадырдын туугандары эле эмес, өзүнүн ага-ини, эже-сиңдилери да каршы чыккан.

– Менин турмушума киришпегиле. Кийин кыздарым күйөөгө тийип кетсе, коколой башым менен жалгыз калмак белем – деп айткан эле Буруш туугандарына.

* * *

Жаным апасына тамак жеткирип үйүнө келсе, апасынын бөлмөсүнөн Каным чыгып калды. Халатын оңдоп-түзөп:

– Келип калдыңбы? Жаным бейкапар:

– Апамдын комнатасында эмне кылып жатасың, музыканын үнү чыгып жатабы.

– Ооба, ата сөрөйүбүз жаңы кассета алып келип укчу дегенинен кирип калдым, кызуу неме уктап калсын деп. Ооруп жаткан апабызга барып, адатынча чууну салбасын дедим.

– Кирип өчүрүп сал.

– Чын эле өчүрүп келейинчи. Каным бөлмөгө кирип, коюлуп жаткан музыканы өчүрүп коюп чыгат. Каным стол үстүнө чай ырастап, Жанымды чакырат. Жаным окуп жаткан китебин кармап келип столго отурат.

– Каным, илгери согуш убагында аял кишилерге кыйын болгон экен. Өзү жактырып сүйлөшкөн, жакшы көргөн, сүйүү арнаган эркектерди табуу деле кыйындыкка турса керек. Карачы, мен окуп жаткан Чыңгыз Айтматовдун “Жамийла” чыгармасын. Жаш секелек кыз, бир паста келин боло калып, согуш каарын жутуп, махабатын өткөзгөндүгүн.

– Муну менен эмне айтмаксың?

– Биз согуш эмес, тынччылык бейкут заманда жашап туруп, татыктуу, өзүбүзгө жаккан эркекти табуу кыйынчылыкка турат. Буга сен кандай дейсиң. Каным унчукпай туруп, ээрин-башы дирилдеп, кандайдыр бир башкача үн менен:

– Мен эркектерди ушундай жек көрөм, көргүм келбейт, эрге чыкпайм дагы, жигиттер менен сүйлөшпөйм дагы, койчу сасык эркектерди. Аларга аялдардын эч нерсесинин кереги жок. Үч-төрт минуттук гана бир нерсени керек. Эркектерде адамдык сапат жок болсо керек. Жаным Канымдын сөзүнө таң калып карап:

– Каным, сага эмне болду, бирөө бирдеме дедиби.

– Жок, эч ким деле эч нерсе деген жок. Каным окшуп, жейин деген тамагын жерге коё калып, эшикке чуркап чыгып кетет.

Жаным түгөйү Канымды түшүнбөй, мүмкүн апасына көптөн бери бара элек эле, ошого көңүлү чөк болуп ойлоп жаткандыр деген ойдо калат.

– Кой эртең, Канымды жибереинчи апама. Апамдын больницада жатканына да көп убакыт болуп кетиптир. Жанагы шүмшүк ченебей да сабаптыр.

Бөлмөдөн Турусбек бети-башын бырыштырып, чачын саксайтып, оозун дордойтуу, ээрин чүрмүйтүп, мурдун бырыштырып, көйнөгүн шымдын сыртына чыгарып чыга келди. Ал Жанымды көзүнүн төбөсү менен карап:

– Жанымка, как дела?

– Жакшы, өзүңүз. Бейкапар.

– Мен силерди ойлоп, жакшы музыка алып келдим, жүрү бөлмөгө кирип, угуп алып эле кайра чыгасың.

– Магнитофонду бул жакка эле бербейсизби, катып албай, – деди ал күлүмсүрөп.

– Эми Жанымка, сюрприз катарында мени угуп койсоң болот го дейм. Менин бөлмөм апаңдын бөлмөсү. И, анан Каным экөөңөр ошол үйдөн жаралгансыңар. Жаным кызуу немеге теңелгиси келбей, экинчисинен Канымчылап уктатып коюуну чечти. Эч нерседен бейкапар. Баланын ичи таза болот тура. Ал тигил дөбөттүн кандай оюу бар. Аны менен Жанымдын иши канча. Бир четинен өз көзү менен көрбөдүбү. Каным музыка угумуш болуп, мас кишини уктатып коюп чыкканын. Жаным дагы кызуу неме көтөрүлүп кетип, Каным айткандай ооруп, жакшы боло албай жаткан апасы Бурушка барып чыр салбасын деп Турусбек айткан бөлмөгө кирди. Турусбек Жаным кирээри менен эшикти кулптады. Жаным кулптап жатканын көрүп, жүрөгү муздай түштү. Бир гана амал калды. Эптеп музыка угууга салып, Турусбекти уктатуу. Турусбек магнитофонго келип, кассетаны салып жатып, эмнегедир үстүндөгү кийимин чечип ыргытты. Жаным ансайын эмне кылаарын билбей, далбастап калды. Кассетаны салган эргул музыканын үнүн чыгарып койду. Турусбек Жанымды карай басып келип, көрдүңбү кандай жай, жагымдуу музыка вальс бийлеп койсок кантет. Коркпо мен атаңмын да. Жаным

атаңмын деген сөзүнө бел байлап, эч нерсе кыла койбос деген Турусбек менен, кармашып бийлей баштады. Турусбек уламдан-улам Жанымдын белин өзүнө тарта баштады. Кулагынын түбүнө дабышын жандандырып, демин ылдамдаткансыды. Бир колу белде болсо, бир колу чачына жетип, маңдайкы чачын сылап, аталык мээримин көрсөткөнсүп, маңдайынан өөп койду. Мунун баарына Жанымдын чыдамы кетип, итиркейи келди.

– Мени коё бериңизчи, өтө кызып алдыңыз.

– Атасы кызын ушинтип эркелетет. Атаңардын ордуна ата болуп калдым. Кичине эркелетип койсом болбойбу.

– Эркелетсеңиз болот, жөн эле мягкийдин кырына отуралыгы. Турусбек макул болгонсуп, башын ийкеп, маңдайынан дагы өөп, отурганга макул болду.

– Жанымка, сен кызым болуп туруп менден коркосуңбу?

– Жок.

– Коркпосон, эмне титирей баштадың?

– Жөн эле. Ээрди эрдине тийбей калды.

– Сен эркектен коркосуңбу?

– Жок.

– Эркек менен аял эмне үчүн жашайт, билесиңби?

– Билем, турмуш куруу үчүн.

– Дагы сүйүү үчүн, балдар күтүү үчүн. Сен эркектен коркпой, сезим менен карап жүр... Турус тиктеп келип, маңдайын Жанымдын маңдайына тийгизет. Жаным колун артка таянып туруп калат. Аны байкаган Турус ансайын түрткүлөп келе берет. Бир маалда Жаным жатып калат. Турус Жанымдын үстүнө чыгып алып өпкүлөй баштайт. Болгон күчү менен түрткүлөй баштаган Жанымдын күчү жетпейт.

– Турунуз өйдө, азыр кыйкырам. Дагы алышат. Бетинизди тытып алам. Турус ага болбой, көйнөккө асылып, топчусун ыдырата тартат. Жаны ачыган Жаным жини келип тепкилейт. Бетине асылып, оң жак бетин тытып алат. Тиштенген Турус:

– Сен антсең, мен дагы өзүмдүкүн коё бербейм. Каадаланба, шуркуянын кызы десе. Жанымды коркутуунун амалын ойлоп, жаакка чабат. Чачынан жулат.

– Сенин гана көңүлүң жок. Бул үйдөгү ургаачы жандар бүт меники болуу керек. Жаным алышып жатып, күчү кетип калганын билип, кыйкырыкты салат.

– Жансоого! Жардамга келгиле. Каным барсыңбы.

Турус төбөдөн ары бир салат. Жаным эс-учун билбей тырп этет.

* * *

Канча убакыт Жаным эч нерсени сезбей жатканын билбейт. Айтор, көзүн ачып караса, бүдөмүк болуп атасы Кадырдын элеси келе түштү:

– Ата! – деп бакырып алды. Үстүнө оор сайдын ташы кулагансып, бир нерсе жатканын сезе койду. Жакшылап караса, алышып-кармашып жатып, ал-күчүн кетирген Турус жатат. Эп-теп мас эмени жылдырайын десе, катып калган. Колу менен этек жагын тырмаласа, ич кийимдери ордунда. Бир гана Турустун шымынын ычкыры чечилип калган. Колу бир нерсеге малына түштү. Турусту ийнинен көтөрсө, уктабай эле соо жаткансып көзү ачык, кареги жок акшыйып калганын баамдап, малынган колун караса, канжалаган кан. Үстүндө тирүү адам эмес., Турустун өлүгү жатканын эми сезди. Бакырып, кантип чыгып кеткенин өзү билбей калды. Шайы кеткен Жаным дубалды таянып жүрүп отуруп, эшикке чыкты. Эшиктен чачы-башы суу болгон Каным тосуп алды. Экөө милицияга звонит этип, тез жардамды чакырышты. Кошуналар чаңырган кыздардын үнүн угуп жетип келишти. Кээ бир акылмандары милиция келмейинче, эч нерсеге тийбегиле деп жатышты. Аялдардын арасынан кейип-кепчигендери болду. Ошону менен бирге өзүнчө бурчка барып алышып, күбүр-шыбырашкандар да болбой койгон жок. Эгиздер ыйлап жатып үндөрү да бүтүп калган. Мындай каракчы, мындай каракчылык бирөөнүн башына келбесин деп сөзүн жыйынтыктады Жаным, Урандын сурагында. Уран болгон окуяга таң калып:

– Кечиресиз, эгер сиз бычак менен сайбасаңыз, ким сайды деп ойлойсуз.

– Мен астында жатып алып, кантип көк желкеге саймак элем.

– Мүмкүн, сиз өлтүрүп коюп, анан Канымга чуркап баргандырсыз.

– Мен болгонун айтып бердим. Мага ишенсеңер өлтүргөн кишини тапкыла, ишенбесеңер мына мен.

– Мен сизге толук ишенем. Сизден сураныч, шаар ичинен эч жакка жылбаңыз.

Эгер шаардан чыгып кетсеңиз, айып көтөрүлүп, күнөөлүү сиз деп табыласыз. Кандайдыр бир нерселерди эстесеңиз, айтып турунуз. Мүмкүн, ошол убакта өчөшкөн киши келип калгандыр. Жаным Уранды карап:

– Турус апамды уруп жатканда келген кошуна киши...

– Ал эмне, ошондон көрүп жатасыңбы?

– Жок, бирок Туруска чейин апам... Жашырганда эмне, ошол киши менен жолугуп калаар эле. Экөө кармашып, уруша кеткенде: Сени өлтүрүп койсо да болот дегени ушул окуядан кийин кулагыма келчү болду.

Буруш Кадырдан ажырагандан кийин үйдө эркек жок, жа-лаң аял кишилер болгондуктан, анча-мынча эркек кишилердин жумушун кошунасы Назарга жасата койчу. Назар колунан көөрү төгүлгөн усталыгы бар. Жасаган ишин карасаң, жарашып калчу. Колусунду бир сындуу адам. Үй-бүлөсү бир кездерде болгон экен. Ошол учурда азыр жашап жаткан үйүн кычыратып салган. Алдын дубал менен көтөрүп салса, үстүнкү этажын жыгач шитинен коюп, эки кабаттуу үй салган. Кадыр барда эле бул үйгө келип кол-кабыш кылчу. Үй ичиндеги раковинадагы тумбочканы, там үстүндөгү мансард чатырчасындагы ичке жыгач менен кагылган бет Назардын колунан жасалган. Аялы Дарыя деген казак кызы болгон. Балдары чоңойгондо эле, экөө чырлаша кетип, аялы Жамбылдагы туугандарына балдарын алып кетип калган. Ошол боюнча кайрылып келген да эмес. Назар дагы ийилип барып, кечирим сураган жок. Ичимдик жагына үй-бүлөсү бар кезде анча жок болгон. Ушул тапта иччү жерден ичип, кээ бир учурда үйүнө сүйрөлүп келип жатып калат. Бул да болсо жалгыздыктын белгиси болсо

керек. Үй бетинде жарыктык болбосо, өзүнөн башка үйүндөгү шамды эч ким күйгүзбөсө, бооруна кысып жыгтаар балдары алыс болсо ... Кыйкырып өкүргөнүн көтөрүп, башына жаздык жаздап берген жары болбосо, күнөөлүүнүн күйүтү көп дегендей, күйүт алсыроосуна алдырганына ичет деле болсо керек. Кирип-чыгып жесир Буруштун оокатын жасап жүрүп жакындаганы табигый көрүнүш. Буруш дагы тиги жалгызга тамагын жасап берип койоюнчу деп сүйлөнүп, үйүнө кирип калган күндөрү да болгон. А, түгүл бир жолкусунда Жаным издеп келип, экөөнүн жакшы мамиледе экенине ынанып кеткен. Буруш Назарга деле турмушка чыгып тиричилигин кылса болмок. Бирок келечегин ойлоп, казак аялы кайдан-жайдан пайда болуп, балдары менен кыздарым тытышып жүрбөсүн деп, туурадан чыккан Турусту таап алып жатпайбы. Тагдырга шамал уюлу айдап келип, баш коштуруп койду. Туруска чыкканда Назар кызганып, кыжаалат болуп жүрдү. Кантсе да эркек да. Атайын Бурушка көрүнүш үчүн Турусту ичирип алып келген күндөрү да болду. Экөө бири-бирин акмак деп мушташып калышчу. Турус сөгүнүп-сагынып, үйгө кирип келээр эле. Соолуккан күндүн эртеси баш ооруларын жазыш үчүн бири-бирин түшүнгөн киши болуп издеп, жарашып калышчу. Турус дагы кандайдыр бир ичим тап болуп, Бурушту Назардан кызганып кетчү. Экөөнүн мурун жакшы жүрүшкөнүн билдиби, билбедиби өлүк менен кетип, сыр катыгы табышмактанды. Турус ичкенде кычык сүйлөп:—Эй, сен аял албайсыңбы, же эркек сыягы жок ортодогу бушаймансыңбы деп Назарды от алдырып жиберчү. Назар кепти чучугуна жеткиче укчу. Назардын өңү бузулуп кеткенин байкап, ого бетер Турус күч алып: — Мына аялдуу киши мас болсоң дагы аялын кучактап жатып алат. Буруш деген не только муштумдан эмес, көз карашыңдан коркот. Аялды ошондой кармаш керек. Аял шайтан! Аял ит жандуу! Аял баарына чыдайт. Төөнүн жүгүн артсаң дагы аялдын көтөрүүгө чамасы бар. Канчалык аялды бекем кармасаң, сен ошончолук үйдүн бегисиң. А сен аялың жок короодо жаткан күчүксүң, итсиң. Адам эмессиң. Быкшыган сасыткысың! Ушундай сөздүн айынан экөөнүн мушташуусу башталчу.

Кошуналардын көпчүлүгү Турусту өлтүргөн Назар деп жаман көздөрү менен карап калды. Оозуна ээ боло албагандар атайын Назарга Турусту өлтүрткөн деген кеп учугу уланды. Окуя чыны, мүмкүн, ушундайдыр. Аны иликтөө электен өткөзөт. Урандын ойдогону жашоодогу тиричилик эмес, Турустун өлүмү болуп калды. Ары-бери басып турса, Өмүр кирип келип, жанына жетип калганын байкабай калыптыр. Уран Өмүр менен кол алышып:

- Сен качан кирип келдиң, эшик деле чыйкылдап башты оорутуп ачылчу эле го. Ушул сенин дабышыңдын билинбегенинде батээ бар. Тамаша аралаштырып. Өмүр күлүп кеңешмеге өтөт:

- Видеотасма, сүрөттөрдү карай берип тажадым. Бир эле кишинин колу. Колу да кичирээк өңдөнөт. Аял кишинин эле тагы. Жанагы эле, сен суракка алган Жаным эле өлтүргөнсүйт. Уран башын кармап:

- Өмүр биз шашкалактабай туура талдашыбыз керек. Жаным жанын сабап танган учурда да ага күнөөнү койчудай аныктайлы. Күнөө кынтыксыз коюлууга тийиш.

- Баардык эле жерде бирдей сүрөт. Бир кол. Өмүр сүрөттөрдүн тобун сумкасынан алып чыгат.

- Көрдүңбү Уран, бардыгы бир эле так, бир кол, бир размерде. Муну карасаң алыска кетпей эле Жаным. Аның ошол кызды басып алып, өкүм көрсөтүп жатса, өзүн коргойм деп өлтүрсө өлтүрүп алгандыр.

- Жок, Өмүр, биз сөзүбүздү кайра кайталап, бир эле версияга токтоп жатабыз. Иликтөө ишинде жети өлчөп, бир кес деген бар, дос. Сен дагы жакшылап ойлон. Сенин тапкычтыгыңа мен ишенем. Шашмалыгыңа салба.

Телефон шыңгырайт. Уран трубканы алып:

- Алло, ким бул?

- Уран Муканович 30-июндагы окуяга кириптер Назарды кармап келдик. Уран Өмүрдү карап, трубканын бетин колу менен басып:

- Өмүр сен мени менен бирге бол, дагы бир кириптерди суракка алабыз.

Трубкадан колун алып:

– Алып киргиле. Эки формачан жигит Назарды киргизишет. Назардын бети–башы тытык, колун ак бинт менен таңып алган. Өмүр шашыла көзү менен Уранды карайт. Уран шашпа дегенсип, башын чайкайт.

– Келиңиз, отуруңуз, аты–жөнүңүз. Назар таңылуу колун көтөрө коём деп оорутуп алды окшойт:

– Ий, ох, колтугумдун алдынан бери зыркырап кетчү болду. Атым Назар, фамилиям Жолочиев.

– Сиз билесизби, 30-июнда кечки саат 10:30 да кайда болдуңуз эле? Назардын үнү кырылдап, үнү каргылданып, мукактанып жатып араң жооп берди.

– Чынын айтсам, мен ал күнү аябай мас элем. Эртең менен башымды көтөрө албай, ооруп калыптырмын. Уран анын көзүн тике карап:

– Бети–башыңызга эмне болгон? Назар Урандын тикирейген көзүнөн ала качып:

– Жыгылсам керек, же бир жерге барып жыгылганмынбы. Караңгы тамда каман күркүрөп жалгыз турам. Үстүңкү, астыңкы кабаттагы караанмын.

– Колуңузга эмне болгон? Назар Уранды карап жалынып жиберди.

– Балам сабыр кылчы, Турусту өлүрбөсөм да өлтүрдүм деп кетейин, жалгыздык жашоо эмес. Тозок! Шүмшүктүн жашоосу, жаның кыйналганда көзүңө көрүнө түшөт экен. Айтканыңа макул болоюн. Алып кел кагазыңды деги кол деле коюп берейинчи. Бир кезде силердей ак жуумал тарткан жигит элем. Турмуш эмнени кылбайт. Турмуш эмнени жыкпайт. Жаным калсын. Жан соога, 100 грамм болсо берчи балам. Балам! Мендей жаштагы атаң бардыр. Уран Өмүрдү карайт. Өмүр бере бер дегенсип, башын ийкейт. Уран чөнтөгүнөн ключун алып сейфин ачып, бөтөлкөдөгү аракты алып, чоң стаканга куюп берет.

– Закуска жок кантип аласыз?

– Бергенди алганга кантип жарабайын. Назар калтыраган бир колу менен бооруна такап жатып, оозуна жеткизип тартып жиберди. Назардын алып жатканын көргөн Уран менен Өмүр

бери жактан туруп алышып ачуурканышат. Назардын башынан ылдый суу куйгансып кол-шал болуп тер кетет. Бир колу менен чеке башын сылап:

– Өх, балам ырас кылбадыңбы, жаным жай алып адам боло калдым. Өмүрлүү бол. Үйүңдө дайыма кут конуп, жарың болсун. Балдарың шаан-шөкөткө бөлөнүп кыткылыктап күлүп, алдындан чуркап чыксын. Уран кечке Назардан көзүн албай карап, ушул адам, адам өлтүргөнгө жарайбы деп карап турду. Ал эми Өмүрдүн көз жүгүртүүсүндө мүмкүн ичкиликтин айынан өлтүргөндүр деген ойго кетип жатты. Чындыгында эле аракка берилген адам эмнелерди гана кылбасын. Бир паста Назар эмне болуп кетти. Арак үчүн жашоосун кечип, баардыгына макул, моюн сунгансыды.

Назар өзүнө келген соң:

– Балам мен сөзүмө турам. Алып кел кагазыңды, колду коюп берем. Өзүң жазып эле этегине кол койдуруп ал. Мен өлтүргөм, Турусту. Ал чындык. Болгон ишти мойнума алам. Эки дос тиктешип туруп калышты. Назардын айтканында чындык бар–жогун билиш үчүн:

– Назар аке, сиздин бизге 100 грамм үчүн айтканыңыздын кереги жок. Сиз антип жеңил–желпи ишке алдырбаңыз. 30–июнь күнү 10:30 да кайда болдуңуз эле?

– Балам, эмне кыйналасың, мендей адамдын эч кимге кереги деле жок. Мен өзүм билбейм, 30–июнда эмне кылып жүргөнүмдү. Кебете–кешпиримди көрүп жатасың. Колумду кара, заражение болуп кеткен окшойт. Назар сүйлөп жатканда Уран телефон чалып бирөөлөрдү чакыргансыды. Назар сөзүн улай:

– Лукулдатып ооруйт. Арак ичип алсам басылып калат. Мага окшогондор коомду бузган наадандар да.

Арадан көп убакыт өтпөй ак халатын кийген, сулуучумак, чачы тармал, ак жүздүү медсестра кирип келди.

– Саламатсыздарбы?

– Саламатчылык. Сизге өтүнүч, бул кишини жакшылап карап, колу эмне болгонун билип бересизби. Ириңдеп кеткен окшойт, лукулдап оорутканга караганда. Анан бизге резульатын айтып коёсузбу, кичипейилдикке. Уран Назарды карап: – Сиз, Назар аке,

жакшылап дарыланып, эч жакка чыкпай, жакшы болгондо мага келесиз. Медсестра Назарды алып чыгып кетет. Өмүр Уранга карай:– Уран, чындыгында эле ошол адам өлтүргөндүр. Же болбосо, 100 грамм үчүн түрмөгө барам демек беле бул...

– Бети–башынан тамтык жок, бирөө менен алышып кармашкан сыңары. Эс–учун билбей мас болгону да чатак иш. Колу эмне болду экен. Акыры такалчу жери ошол жер.

Кабинетке милициянын сержанты телеграмма кагаз таштап кетет. Уран ал ичке келген кагазды окуп алып:– Так, дагы бир кызык. Өмүр көрдүңбү, кимисине токтолорунду билбейсиң.

– Эмне болду?

– Мен Тентимишев Турусту жакындан таануу үчүн, туулган жери Баткендин ички иштер бөлүмүнө кагаз жөнөткөм. Көрсө, бул адам киши өлтүрүп “олтурган” адам турбайбы. Акыркы учурда дайынсыз жоголот имиш. Жадаганда тууган–уруктары билбейт экен. Эмне деген кызык тип. Өмүр, бул ишти экөөбүз эриш–аркакта болбосок, бөөдө бирөөнүн убалына калабыз. Адам өлтүргөн адам боштондукта калып, өлтүрбөгөн адам да кесилип кетиши мүмкүн. Атка учкаштыңбы, учкашкандан кийин качпа деген жакшы кеп бар. Өмүр дос, сенден сураныч Баткенге барып кел.

Өмүр отурган жеринен туруп уккан кулагына ишенбей Уранды карап таңыркайт.

– Уран, сен... тамашанды койсоңчу.

– Жок, Өмүр бул иш тамашанын иши болбой калды. Мага өзүмдөй болгон аракетчил, ишке ишеним арткан киши керек. Ал сенсиң, Өмүр, барып кел.

– Баткенге барганда эмне кылам?

– Сен ички иштер бөлүмүнө кирип, Тентимишев Турустун делосу менен толук таанышып келесиң. Туулуп өскөн үйүнө да бара кел. Тууган–уруктарын билчи. Кандай болуп киши өлтүргөн экен. Урандын сөзүнүн баарын уккан Өмүр:

– Кой эми, ишенсең барып келейин. Жок дегенде, аяшыңдан жооп сурап коёюн. Өзүм дагы издөөгө салынып калбайын. Качан чыгышым керек?

– Канчалык эрте болсо, ошончолук ылдам болот.

– Мейли, эртең чыгам.

Уран Өмүр менен коштошот. Адатынча Уран ойго Чөмүлгөн боюнча калат.

* * *

Айлана жымжырт. Буруштун үйүндө киши жашабагандай тымтырс. Мурун сырдашып, биринен–бири өтүп, тамаша айтышкан эгиздер Каным менен Жаным да сүйлөшпөй калышты. Үй оокатын кылмак турсун, чай ичкенге да көңүлү жок, аппетиттери жоголгон өңдүү. Каяктан, үйүнөн адам өлүгү чыгып жатса. Караңгыда эшикке чыккандан коркушуп, үчөө бир чыгып келип жатышат. Стол үстүндө мурункудай тамак-аш жок. Нан, карандай чай, ал дагы кекиртектеринен өтсө өтөт, өтпөсө жок. Көңүлдөрү чөгүп, ойлору тоодой үйүлүп, кыл тамакка айланышты. Эгиздерди басырык басты. Жаш чагынан чачтары түшө баштады. Экөө бирдей арыктады. Көздөрү чүңүрөйүп, чанагынан чыгып кетчүдөй. Буту-колдору ичкерип, ичке жибек жиптей ичкерген тамырлары көкмөк болуп көрүнүп калды. Кырдач өңдөнгөн мурдуларынын формасы өзгөрүп, коңкоюп чыга келди. Туптунук болтойгон беттери ичкергенсип, тырыштар пайда болгонсуду. Төбө чачтары капкара өңдөнгөнү менен кулак түптөрүнөн агаргандары алыстан көзгө көрүнө баштады. Буттары сойроюп, сөөктөрүнөн кырлап кыр чыкты. Үтүктөлгөн шым сымал. Моюндары узара түшкөнсүп, коколору дөңгөчтөй болду. Эгиздер өң-түс жагынан эле окшош болбостон, кыймыл-аракеттери жадагалса отуруп колдорун бирдей алып турганы менен да башкалардан айырмаланышат. Жаным кишини кантип өлтүргөнүн билбей бушайман болсо, Канымдыкы саргарган сыр. Же эгиз болгондон кийин түгөйүнүн башына түшкөн ишине кейип жаткандыр.

Турус жөн өлбөй, баарын табышмактантып өлбөдүбү. Буруш ыйлап отуруп кыздарына кейип: – Кайдан жүрүп, эр табылбай калгансып, жок жерден шүмшүктү тапканмын деп өзүн күнөөгө салат. Турмуштун таттуусу, тагдыр татымы, жашоонун жышааны, үй үйүрү Кадыр менен кошо кеткенине өкүнөт. Атүгүл Буруштун

эл арасындагы кадыры Кадыр каза болгондон кийин эле кеткен. Кадырдын жылдыгын өткөзгөндөн кийин Буруш кара жоолукту ыргытып, башты жерге салбай, өйдө карап оокат кылам кыяз кылып, белге жеткен чачын кыркып, кыска чачтуу болгусу келип жашаргысы келген. Өз жашы менен болбой оопкурулуп жашты көздөгөндү көзгө сайып, катыгын берип, көрсө, турмуш өзү таразалап койгон тура. Калк арасындагы калың сөздө: Буруштун көпкөнү көчүгүнөн чыгып, кыздарынын бактысына балта чапты, ушак сөздөрдүн учу кур эмес. Буруштун киши өлтүргөн кыздарын ким алат, келин болуп, кимди жыргатат эле деген кошуналардын баш бириккен күбүр-шыбырлары күч алгансыды. Мүмкүн бул кептин баары эгиздер милицияга барып сурак берүүсүнөн улам келип чыгып жаткандыр. Өлгөн өзүнүн шору болгону менен багы жокко дагы жок болуп, жашоо жолдору бүгүлүп, аба жетпечүүдөй кыйналып, көчөгө арга жоктугунан басып жүргөн эгиздерге жаман болду. Арга жок, же болбосо, мусулманчылыкты колго алып, кайра эски заманды көтөргүлөрү келип, паранжы жамынгылары келет. Айла канча, ойлогон ойду кыстаган турмуш жеңип, башка түшсө, баарын төөчөсүнөн суу ичпей көтөргөнүң көтөргөн. Адам тамак ичпей, суу ичип жашоосун жүргүзсө болот деген тыянак чындыкка жанаша...

* * *

Уран Өмүр таштап кеткен видеокассеталарды, сүрөттөрдү карап отуруп, жыйынтыкты өз алдынча жасап чыкты. Көнүмүшкө айланып калган убакытта үйүнө келди. Эшиктин званогун басты. Эч ким ачпайт. Каалганы тепкилейт. Дагы жан чыкпайт. Званокту колу менен кечке басып туруп алды көктүгүнө салып. Көзү-башын ушаламыш болуп Нурилла үнүн чыгарып эшикти ачты. Уранды тиктегиси келбей, тетири карап кирип кетти. Нуриланын кылган кылыгы Уран үчүн көнүмүш. Балдарын кучактап, беттерин өөп, уйкуга кирди.

Таң сүрүп калган. Шаардын көчөлөрүндө машиналардын кыймылдары угулуп калды. Уран колун катуу силкип, чочуп

ойгонуп кетти. Өх, – деген бойдон айланасын караса, торойуп балдары уктап жаткан. Нурила сен мага тийбе, мен сага тийбейм дегенсип чүмкөнүп жатып алган. Уран өзүнчө сүйлөнүп, жаман түш көрүп чыктым. Уйку деле оңдуу келбей калды окшойт. Саат беш эле болгон турбайбы. Бүтү эми, ойгонгондон кийин уйку келбейт. Качып кетти. Өйдө туруп кийимин кийип, ашканага кирип чай коюп, холодильникти карайт. Холодильникте сары май, курут, сүзмө турганын көрөт. Чамасы, айылдан бирөө келген окшобойбу. Бул да болсо, айылдагылардын берген жардамы. Жумушунан колу бошобой, иликтөөнүн изинде жүрүп, үйүндө эмне продукт бар, жок, аны менен деле иши болбой калды. Баласы менен кызы атасын кармап алып коё бербей, паркка чыгар деп чыр салган күндөрү да болгон. Нурила калдыратып басып жүргөн Уранды байкап, башын көтөрүп өйдө турат.

– Уран кечөө күнү кеч келдиң го.

– Ооба, жумушум ошондой болуп жатат.

– Уран сага бир нерсе айтайынбы?

– Айт. Нурила Уранды тиктеп, жагабы же жакпайбы дегенсип:

– Милициядан башка жумушка өтсөң кандай болот? Уран чочуп:– Эмне дейсиң. Башка жумуш дегениң кандай. Нурила колундагы стол үстүн сүрткөн майлыкты ыргытып: – Ооба, укпасаң, дагы айтайын. Башка жумушка телегейиң тегизден бетер өтпөгөнүң эмне, тааныбаган башка бирөөлөрдүн проблемалары менен алышып, анысы аз келгенсип, табышкер боло калып, иликтөө жүргүзөт имиш. Ойлонсоң боло, мобу уктап жаткан балдарыңдын келечегин. Бул балдар эмеле чоңоёт. Ушулар менен бир комната үйдө тыгылып жатасыңбы. Элди көрсөң боло. Сени менен эле чогуу окуп, чоңойгон классташтарыңды карачы, Россияга барып, коммерция кылып, Прибалтикадан машина айдап келип, турмуш-шарттарын оңдоп алышты. Алар ханга салам бербейт. Сен алардын астында эмне дейсиң... Же башка кесиптештериндей акча таппайсың... Каякта өлүк болсо, ошонун аркасында жүрөсүң. Өлүк менен иштеген киши эмне, билесиңби... Уран жини келип столду бир коёт. – Жап жаагыңды! Токтот сөзүңдү! Мен адамдар менен иштеп жатам. Нурила тилин тартпай : – Билем, сенин

адамдарыңды. Каяктагы ууру-кески, канкорлор! Уран колу менен тап берет.

– Тилиңди тартып кал деп жатпаймынбы.

– Тартпайм тилимди, же айлыгыңды өз убагыңда албайсың, коркутуп–үркүтүп акча алганга жарабайсың. Чындыкты сүйлөйт имиш, талаада каласың. Кандай эле милицияларда күнүгө акча болот билбейм. Сага жалаң акчалары жок селсаяктар түшөт окшойт. Уран ачуусу менен Нуриланы жаткыза коёт.

– Ок, – акмак мент! Адам сабап көнгөнсүңдө. Мен сенден корккудай кылмышкер эмесмин. Бүгүндөн баштап балдарыңды көрбөйсүң. Экөөбүз ажырашабыз. Сага үй–бүлөнүн кереги жок. Нурила бырылдап ыйлап гордеробдогу кийимдерин, балдардын кийим-кечектерин салыштыра баштайт. Балдарын ойготуп кийгизет. Эч нерсе жаман ою жок кичинекей наристелер бир атасын карап, бири энесин карайт. Кичинекей кызы боору ооруп ыйлап жаткан энесинен көзүн албайт. Уулу атасынан көзүн албай карап, экинчи көрбөчүдөй жалдырайт. Уран үчүн турмуш жолу кыйын эле. Кандай болгон учурда да катаал тагдырдын узак оңгүл-дөңгүл сапарында оңой-олтоң иш жок. Ушунун баарына гана чыдаган адам жеңет. Нуриланын башка милициялардай болбойсуң дегени өгүнү айыл тараптан Урандын кесиптеши келген. Айылда үйүм, короо-жайым, 31-10 “Волга” машиналар бар. Кудая шүгүр, шаарда 3 комнаталуу үйүм бар деп өпкөсүн кагып, мактанып кеткен. Ошондон кийин эмнеге ошолордой болбойсуң дегенидир. Уран бирөөнүн эмгегин жегиси келбеген, ак, түз жүргөн милициянын кызматкери. Акча алуу шансы Уранга келбей койду деш болбойт. Үй кылып ал, машина алып ал деп сурагандар болгон. Буга Урандын бети барбайт. Анын оюнда канчалык таза болсо, ошончолук кылмышкердин көзүн карабайт. Ар ким өз залакасын өзү тартып керек. Келечегим кең деп ойлоп кетет. Уран Нуриланын кыйкырык-өкүрүгүнө көңүл бурбай, чайын ичип отура берди. Нурила чемоданын көтөрүп, балдарын жетелеп: – Сенин жумушуң эртең менен кетип таң заардан келген бойдоктун жумушу. Жүрө бер, каалагандай. Ырас, сага жакшы болот, көрүнгөн шылтоону айтпай. Нурила эшикти

тарс жаап чыгып кетет. Уран төркүнүнө барып, кичине эс алып келсинчи деген ой менен камырабай коё берди. Нуриланы жакшы түшүнөт, бир от алса токтобошун. Бир гана нерсе ага теңелбеш керек. Аял кыялы өткүн. Катуу күч алып тып басылган. Ошого туруштук берүү эркектик. Дагы бир жагдайы Турустун өлүмүнүн иши ачылгычакты, боло турсун төркүнүндө деп ичинен сызып койду. Нуриланын айтканы, анын чырылдаганы да бир эсептен туура. Заман базар экономикасы болуп, баа күндөн-күнгө өсүп жатса, өкмөттүн акчасы баарына жете бербесе, бары-жокту көрүп турган Нурила чырылдабаганда, ким чырылдайт. Кээ күнү Уран жумуштан ушундай чарчап келет. Кийимин чечкенге үлгүрбөй жата турайын деген боюнча уктап калат. Нурила жаш. Аял болгондуктан, назиктикти жакшы көрүп, Уранга эркелегиси келет.

Ойчул Уранга телефон шыңгырайт. Жай басып келип, телефонду алат.

– Аллю, и уктум. Азыр жумушка чыгам. Уран үйдү кулптап жумушуна жөнөп кетти.

* * *

Кабинет . Уран суракка алчулардын убакытын белгилеп койгон. Каалганы тыкылдатып: – Уруксатпы? Уран Назарды алып кеткен медсестраны тааный коюп:– Ии, уруксат кириңиз. Медсестра халатын чечип башка кийим кийгенге мурункудай жайдары көрүнбөй суз көрүндү. Кийимге жараша адамдын өңү да өзгөрүлүп турат турбайбы. Уран медсестрага стол алып берип:– Отуруңуз.

– Мен келгем сизге. Билесизби, Жолочиев Назарды мага кошуп бердиңиз эле го. Анын колу жакшы болуп калды. Колунун тилигин көрүп, бычак тийгенби десем, жок. Айнекке тилдирип алыптыр. Айнек калдыктары калгандыктан, шишип кеткен турбайбы. Колу тазаланып жакшы болуп калды. Уран башын ийкеп, ичинен ойлон жыйынтык чыгарды.

– Рахмат сизге, айтыш койгонуузга. Медсестра коштошуп чыгып кетет. Өмүр кирип келет.

– Оо, дос кандайсың? Иштер жакшыбы?

– Өзүң кандай барып келдиң? Өмүр сумкасынан тоголок кызыл тарткан өрүктөрдү чыгарып: – Уран көрдүңбү сага өрүктардан өрүк ала келдим. Ооз тий. Уран бир өрүктү алып жеп: – Ой, бул шабдалы го.

– Ооба, дос. Шабдалыга окшош өрүктөр экен. Оозуңа салсаң, ээрип кетет. Баткен өрүктүн борбору турбайбы. Мобу пакетти көрдүңбү. Бул балдарыңа, Нурилага алып келдим. Уран унчукпай туруп:– Өмүр, Нурила балдарды алып төркүнүнө кеткен.

– Баягыңар дагы башталган экен. Кандай сөздөр козголгонун билип турам. Андай сөздү мен да күнүгө угам. Деги сен экөөбүз канткенде байып, аялдарыбыз айткандай акчаларды качан бурайбыз. Жашыл акчаны бир кармап көрсөк болот эле. Өмүр күлүп, Уранды тамашалайт.

Уран сөздү жумушка буруп:– Баткендеги иштериң боюнча кеп козго.

– Барып келдим. Турус киши өлтүргөнү чын. Экөө мушташа кетип, кара кушка темир менен чаап өлтүрүптүр. Тууган-уруктары андан кечип коюптур.

– Өлгөн кишинин туугандары.

– Өлгөн адам кыздардын арасынан жалгыз өскөн. Өзүнүн эркек балдары жок, үч кыздуу экен.

– Демек, ал жактан да киши келип өлтүрүүгө мүмкүн эмес экен да. Назар өлтүргөн эмес, өч алуу болгон эмес. Бир эле кишиге токтолобуз. Ал Жаным. Жанымды кармаш керек. Өмүр шашкалактап:– Уран, эч кимди киргизбе. Экөөбүз дагы жакшылап карайлычы. Бир баш жакшы, эки баш андан жакшы... Башка жактан издөөгө болбойт. Уран менен Өмүр видеотасмага отурат.

– Уран, мобу жерин артка түрүп токтотойунчу. Эмнеге ушул жерин байкаган жокмун десең, турмуш режиссёр да кылат. Өмүр кассетаны артка түрүп кайра коёт.

– Карасаң. Колдорунун түшкөн тактары коридордон чыгып баратканда почти бирдей аралыкта, коё тур “стошту” басайынчы. Көрдүңбү мобу кол өтө жакын түшкөн. Уран жакшылап карап: –

Жакын түшкөнү менен ошол эле кол го. Эй, мына сага. Мен дагы байкадым. Жанындагы сөөмөйдө чийим жок, а мында бар. Демек, башка кол.

– Уран, дагы кимди издейбиз. Уран башын чайкап кейигендей болсо, ошол гана болбосо... Өмүр дагы таңыркап: – Сен ойлогонду, мен дагы ойлондум. Уран чамынып: – Өмүр, муну экөөбүз гана билебиз, азырынча эч жакка кабар бербөө керек. Мен өлүк чыккан жерге кеттим.

* * *

Уран калдыраган жигулусин айдап, Мидин Алыбаев атындагы көчөгө келди. Ким бул деген киши жок. Баардыгы ачыгы ачык, чачыгы чачык. Там айланасындагы чөп-чар өскөн. Кире бериш жердеги сынган айнектин ордуна айнек салынган эмес. Ал айнек баягы Назар менен Турустун кармашуусунан сынган. Ооздогу калитканын түбү шалкылдап бошоп калган. Үй үстүндө сынган шиферлер көбөйгөн. Жаан жааса, тамчы тамчудай. Үй сүрдүү көрүнүп калган. Үйгө киргенде муздак шамал бетке ургандай сезилет. Уран коридорунан кирип кухнясына кайрылса, Жаным менен Каным стол үстүндө отурган экен. Каным алма жеп отуруптур. Уранды көрөөрү менен Жанымга келди дегенсип, Каным туруп кетет. Бет маңдайынан арык көрүнгөнү менен, Каным артынан белги өзүнчө бөлүнүп, жамбашы чыккандай, фигуралуу Урандын көзүнө көрүндү. Боюнда бар аялды биринчи эркек киши байкат.

Жаным Уранды көрөөрү менен жүрөгү түшүп, колуна кишен алып келгендей сезип, далбастап калды. – Ии, келиңиз, Уран байке. Урандын Жанымдын акыбалын байкап, колун караса шакеги жок. Туруп бара жатканда Канымдын колун караганга жетишип калган. Анын колунан шакекти көргөн. Уран Жанымды жагымдуу көз менен караганга аракет кылып, күлүмсүрөп: – Жаным, арык колдорунду жигиттерге байкатпай, шакек тагынып албайсыңбы?

– Шакек бар эле. Каным экөөбүздүкү окшош болчу. Мен жоготуп алгам, Каным тагынып жүрөт.

– Сен Канымдыкын тагынып албайсыңбы?

– Тагынбайм, вообще–то шакек жоготкон жаман примета дешет го...

– Жаным кичипейилдикке, Канымды комнатасынан чакырып келесиңби? Каным кепти угуп турган окшобойбу, нары жактан селт этип чыга калды.

– Мен сиздин акыры мага келерицизди билгем. Сизден суранаар элем, түгөйүм Жаным укпасын...

– Жаным, бир жакка барып турасыңбы? Апам келип калса, эшикте кармай тур. Бул байке менен сүйлөшүп бүткөндө, чакырып алам. Жаным, Канымдын чечкиндүү сүйлөп жатканына таң калыштуу карады. Бүгүнкү мүнөзү жанында жүргөн түгөйү Каным эмес. Каным Жанымга караганда коркогураак, бошураак эле. Турустун өлүмүнөн кийин бел байлагандай... Акыркы күндөрү тиктеген жагынан көзүн айыр албай, бир далайга чейин тиктээр эле. Буруш менен Жаным үшкүрүнүп калса, эмнеге үшкүрөсүңөр деп жаман көрчү. Аны уккан Жаным:– Сага эмне, башыңа эч нерсе келбесе, билбейсиң да деп ичинен жаман көрүп койчу. Каным баардыгына тоюп, жарык дүйнөдөн түңүлгөндөй. Ага баары бир болгондой:– Кеп башында айткандай, сиздин кыраакы экениңизди билип, оңой кутулбасымды билгем. Каным мурун да киши өлтүргөндөй сүйлөп жатты.

– Эмне үчүн күнөөңүздү көтөрүп, дароо айткан жоксуз.

– Дароо айтмакмын. Оюма муунуп өлүү келген. Кайра туруп ойлондум. Жаманга теңелип, өмүрүмдү кыймак белем... Ичимдеги бала кандай болгон учурда да менин денем менен дене болуп, менден чыгып жатпайбы. Жаман куш колдуу болуп өлөт. Турус акмактыгынан өлдү. Эгер сиздердин мыйзам акмакты акмактай караса... мен өлтүргөм, бычак менен көк желкеге мен сайдым.

– Сиз төкпөй-чачпай айтып берсеңиз. Турус мурун киши өлтүрүп отуруп келген экен.

– Адам канын ичкенин мурун эле билчүмүн. Апамды сабап жатканда, аяп калуу такыр жок эле. Жөн койсоң, өлтүрүп койчу-дай болчу. Көзү кызарып күйүп чыкчу. Кызык, мен сизге таң калам. Сиз дайыма киши өлтүргөндөр менен ушинтип сүйлөшөсүзбү?

– Биринчи өлтүргөндөр менен, экинчиден, сиз айткандай кыйыныраак.

– Эми баарын уктуңуз. Чөнтөгүңүздөн чыгып турган темирди колума салбайсызбы?

– Дагы сүйлөшөлү. Болоор иш болду. Мага отузунчу июндагы окуя туралуу айтып бериңиз.

– Мейли. Ичке сакталган нерсе бук болуп жөн жаткызбайт болсо керек... Капастан мени ким укмак эле. Канымдын көзү жашылданып, окуя орошосун баштайт.

* * *

Турустун жашы кыркты кырлап, элүүнүн белине келип калса да, улуу экенин билбей жаш кыздардан көзү өтүп аларды узата карачы. Каякта күч. Табиятта зөөкүрлөргө күч, дымак бергенин айт. Узатуу көз караш Каным менен Жанымга болду. Өзгөчө Жанымга караганда Канымдын чечкинсиз экенин билип, ага жабышып, эркелетип жүрдү. Үйдө Каным калган учурда маңдайынан сыламыш болуп, колунан, бетинен эркелетип, өөп жүрдү. Каным апасын сабагандан кийин, Турустан аябай коркуп калган. Бир күнү эч ким жокто Канымды спальныйга алып кирип алып, музыка коюп берип, өпкүлөп, буту-колун тыбырчылатып кыймылдаса жаакка чаап, бычак көрсөтүп коркутуп, он жети жаштагы кызга болгон жырткычтык эңсөөсүнүн өтөөсүнө чыккан. Спальныйдын бир ачкычын Канымга Турус берип койгон. Эгерде эч ким жокто келип турбасаң үчөөңдү тең мууздап кетем деп да кулагына кумдай куйчу. Жырткычтан жийиркенгени менен оопкурулган жүрөккө Каным ээ боло алчу эмес. Каным менен болгондон баштап, Бурушту көргүсү келбей, ар кандай шылтоо менен сабап, көзүн көк-ала кылып жүрдү. Акыркы күндөрү ниети бузулган Турус Жанымды мактачу болду. Канымды жүдөөрөк дечи. Адамдан адамгерчилик кетсе, ал айбандан айырмасы жок. Күлтүңдөгөн арамза Турус отузунчу июнда Канымга алымсынбай Жанымга асылды. Каным окшуп эшикке чыгып кетип Жанымдын жардамга деген кыйкырык үнүн угуп, Турустун коркутуп жүргөн

бычагын алганда, көзүнө эч нерсе көрүнбөй калды. Бир гана ой келип туруп алды. Сайсаң өлтүрө сай, сайбасаң өзүң өл деген. Спальныйга жетүү Каным үчүн узак жол болду. Биринчи жолкуда эле, көзүмө атам көрүнө түшкөндө өлтүрүп койсом болмок экен деп басып бара жатып, кобурады. Атайын киши өлтүргөнгө даярдаганысып, спальныйдын ключун салып алганын айт. Ал ключ ар кайсы жерде жатып калчу. Спальныйды ачып кирсе, Турус Жанымдын үстүндө экен.

Жаным эс, учун билбей барып, бейкапар буттары эки жакка жайылган. Турустун колу ычкырына жетип калган экен. Аны көргөндө, Каным ого бетер күчөп бакырайын десе үнү чыкпай калды. Бычакты кандай көтөрүп таштаганын билбейт. Көк желкеге тике сайылып суу чоргосундай агып, кан асмандады.

Канымдын кийимдери, колдору канга боёлду. Эшикке чуркап баратып, коридордогу дубалдын бир жерине колу менен таянып алган. Аягында Уран ошол жерден таап алып отурбайбы. Колу башын жууп, кийимин туалетке салып салган. Качан ушунун баары бүткөндөн кийин гана Жаным кыйкырып эшикти көздөй атырылган. Аны кучагын жайып, Каным тосуп алды. Ошол кезде кошунасы Назар мас болуп эс-учун билбей жаткан. Терең уйку, окуяны укмак турсун, өзүн тепкилеп кетсе да сезмек эмес. Милицияга телефон чалган Каным болгон. Бир паста слабый көрүнгөн Канымдын мүнөзү өзгөрүлдү. Эркектер менен мушташканга да даяр турган. Турустун жаакка чапканын сезбей да калган. Турус дагы жашай түшкөндө мүмкүн, Каным да жырткычка айланып калмак беле. Отузунчу июндагы кылган жоругун Каным айтып бүткөн соң: – Эми Жаным менен апам күтүп калды окойт. Аларды чакырайын. Сиз качып кетет деп менден коркпойсузбу.... – Сактыкка кордук жок дейт. Мен өзүм чакырып келем. Джентельмендик деле болот. Уран Буруш менен Жанымды чакырып келет. Каным апасы менен түгөйүн карап: – Апа, мени кечир, Турусту мен сайдым. Буруш платочкасын бетине кармап, калтырап ыйлап гана турду. Эмнеге сайганымды сиз жакшы билесиз. Жаным стол четинен тетири карап ыйлайт. Каным сөзүн улап: – Это ещё не всё. Мен төрөйм, менин боюмда

бар... Буруш тура калып кызынын бутуна жыгыла калып, кечирим сурайт. – Кызым кечир мени. Атаңдын арбагы мени уруп кетсин. Мен жашабай калайын. Сени кантип түрмөгө жиберип отуруп калам. Айланайын уулум! Мендей энец бардыр. Булардан башка балдарым жок менин. Түгөйлөрдү ажыратпа!, Мен өлтүрдүм! Мени кама!, Үйүмдү ал! Мени кестир! Өлүүнүн тирүүсү болбойун. Сыздатпа. Атасынын арбагы жөн жаткызбайт. Андан көрө, түрмөдө мен чирийин. Мен кылдым! Башын муштагылап ыйлайт. Уран эркектик кылып өзүн кармайт. Мүмкүн форма болбогондо, ал дагы адам эмеспи жашымак беле. Жаным ордуан тура калып, Канымды бек кучактап: – Каным экөөбүз түрмөдө дагы чогуу болобуз. Жалгыз коё бербейм. Күнөөнү экөөбүз алабыз. Экөөбүздүн тонубуз бир Каным! Мен сенден ажырабайм. Эгиз балдарга тиебиз деп айткан сөздөрүбүз кана... эмнеге биринчи күнү эле апама айтпасаң дагы мага айтпайт белең. Экөөбүз чогуу өлтүрүп сууга салып салбайт белек. Каным сен күнөөлү, эмессең, Сен өзүңдү, мени коргодуң. Байке! Каным үчүн баарына барам. Айтканыңызды аткарабыз. Башка жакка качып кетели, үйдү алыңыз.

Чууну токтото албай Уран ээси ооду. Аңгычакты эшиктен Өмүр эки милиция менен кирип келди. Буларды эмне алып келдиң дегенсип, Уран Өмүрдү жактырбаган көздөрү менен карады. Өмүрдүн милициялар менен келгени ырас эле болду. Ыйлагандардын ыйын токтотуп, Канымды алып чыгыш кыйын эле. Уран ыйлап, сыктагандар токтолгон кезинде Жаным менен Бурушка кайрылып: – Сиздер коркпоңуздар. Каным өзүн-өзү коргоду. Жанымды коргоду. Коомго эч кандай коркунучтуулугу жок. Ичинде Кыргыз Республикасынын дагы бир жараны бар. Ага дагы мыйзам чегинде каралат. Канымга окшоп айласыздан кылмышка баргандарга амнистия каралган. Сот залынан кутулуп кетет. Уран Бурушка түшүндүрүп, Жанымды сооротту. Канымды машинага салып жатып, ичинен ойлоп койду. – Кээде туруп адвокат да болгуң келет...

II

КҮЙӨӨ

Август айы. Айлана көк шиберчеге айланганы менен чөп үстүлөрү сары түскө басып, күзгө камынгандай. Күндүн ысыгы ушул жылы ысыктардын бири болгонсуп, чак түштө ысык толкуну көзгө көрүнбөс плитанын спиралындай болуп жүргөндөй. Күн аптабынан шалдырап, көчөгө баскың келбей көлөкөгө корголоп, салкын жерге барып, башыңды калкалап, уйкуга батсаң...

Куйкаланчудай болгон ысык, жумуш бүтүрбөс. Бирок, бул жашоонун жалакайлыгы, шылтоого шына болсо керек. Антпесе, шаар ичиндеги күндүн ысыгына өрөөн-төрөөн албай адамдар басып жүрбөйбү. Тиричиликтин түрү оокаттын ооматы. Акча таап, жанын багыш үчүн адамдар ар кандай амалдарга барат тура. Акылдуулар эч нерседен тажабастан эрктүү болуп, майда нерседен майданга чыгып, кичине нерседен чон нерсени курганы анык. Деги адам баласынын ысымдары бирдей адам аталганы менен тиричиликтери ар башка. Кээ бирөөлөрү жеңил-желпи жумушка барып күнүн өткөрсө, бирөөлөрү чеке тердеген эмгекти сыйлабай, кесиптештеринин тапкан ташыганын кытып кур-жалак оокатка көнүп алган... Теңирим! – берген түспөйүлдү, денени пайдаланып убайын көрөлү дегендер да жок эмес. Жаш кездеги ал күчтү, энергияны эмгекке жумшабай, жатып ичээрлерге жаз жарыштын, күз күрөштүн, кыш камылганын, жай саратандын кереги жоктур. Бардык жаратылыш кубулушундагы мезгил “жаткандарга” бирдей сымал. Бишкек шаарынын Москва көчөсү менен Советский көчөсүнүн кечилиши, мурунку Правда көчөсүндөгү подземный ходдун чыга беришиндеги, “Цирк” имаратынын айланасындагы ар кандай түстөгү кыздарды көрүп

алып, бирде кейсең, бирде кыжырың кайнайт. Өздөрүнүн түпкү турпатын бузуп, не түстөгү краскалар менен беттерин боёп, чачтары төрөлгөндө кара болсо керек. Периште кезиндеги чачтарын да жөн койбой туш-тарапка бурмалап, химияга берип, энергияга күйгүзүп, тармалдаткан кыкөндин кыздары жолугат. Жаралганда жүздөрү эне сүтүндөй жакшынакай таза болсо керек. Жаралгандагы жүздөрүн бузуп, бир эле бетте нечен түрлүү краска орун алып. Өздөрүн сулуу көрсөтөбүз деген аракеттери чакырып турбастан, түртүп турган вулгарлыкка алып келген. Мүмкүн бул, бул кыздарга барбаган чанда эркектин оюдур, же болбосо, бара калып жата калбаган жеңил-желпи эмес эркектин ой чөмүлгөсүдүр. Же болбосо, чөнтөгү жука жашыл кагазды билбеген эркектир. Айтор, биз кеп кылып жаткан кыздар намыстан да бийик тутуп, жаралгандын денесин кордукка салып, жаш кезиндеги сулуулуктарына түкүрүп, сүйүү отторун чанып, кумар үчүн эмес, акча үчүн бүткөн боюн аябастан дене түзүлүшүн колжоолукка арнаган кыздар...

Арасынан сезимдери ойгонуп, жакшы көрүү сезими пайда болуп, турмушка чыгып аял болбогондор да жолугат. Турмуш өзү басып өткөн иштерге, кылгын жоруктарга кайрылбай койбойт тура. Тагдыр тагынын, таржымалынан кийинчерээк күйөөсүнүн бетин карай албай, бирди төрөгөндөн кийин, бала жетелеп журтунан ажырашкандарды да жолуктарасың. Адам баласы бирдей болуп ак сүттү энеден төрөлгөнү менен тагдыры ар башка.

Кыз кезинде жакшынакай күйөөгө чыгып, бала күтүп, сүйүү чырагын башынан өткөрүп келгендер да бар. Шаардагы жашоо, айыл ажарындай жашоо эмес. Бир чөнтөккө акча кирип турса, бир чөнтөктөн акча чыгып турат. Акчаң жок болсо, ачка өлөсүң. Жеңил шарттан оор шартка көнө албай, өзү да ачка калып, баласы да ачка болгондон кийин, тиричилик үчүн бул жолго түшкөндөр да бар. Жан багуу оңой эмес. Бактыга балта чабылса, турмуш катаалдыгында кынтык чыга бергени берген. Бир буттан тайысаң туруп кетиш кыйындыкка турат. Кыскасы, бул көчөлөрдө ажырашкан жаш аял сыңдуу келиндер жана келечекке көз жүгүрткүсү келбей, күнүмдүгүн ойлогон кыздар.

Ошондой эле бир-эки жолу ушундай жол менен акча таап, квартирамдын акчасын бере коём дешип, чыга албай жүрүшкөн кыз-кыркыңдар да жолугат. Күндүн ысыгына да, жаан-жааганга да, бороон-чапкынга да, шамал-куюунун да, ызгаар суук кышына да карашпай, далдоосу жок көчөлөрдө турганы турган, клиентти күткөнү күткөн. Анан кантет акча клиентте да. Оомал-төкмөл дүнүйө!

“Жүрөк коркок, кол баатыр” деп элде бекер айтылбастыр. Бул жердеги кыз-келиндер коңко мурундуу түрү суук эркектерден коркуп да койбойт. Турмуш билегине салып, бардык коопсуздукту мойну менен тартып жатпайбы...

Цирк айланасында айланып жүргөн кыздарды көрүп, иномарка машина ары-бери тегеренип жүрдү. Кыязы кыздарды машина ичинен тандап, карап жүрдү окшойт. Машина айнектери караңгылатылган. Ичинен сырты көрүнгөнү менен сыртындагылары ичиндегилерин көрбөйт. Орус ырчылары Киркоров менен Стоцкаянын “Ох”, “Ах” деген музыкасын жаңыртып алышкан. Машинаны көргөн сайын кыздар колдорун жаңсап “ачык жандоолорду” көрсөтөт. Машина ичиндегилери кыздардын жестерин көргөн сайын, алакаңдарын чапкылап, маашыр алып каткырышат. Тегеренген иномарка өзүнчө турган, тамекини оозуна тиштеген, колунда төрт чарчы бүктөлгөн сотканы кармаган көчө кесилишине токтойт.

– Чоң кыз! Машина ичиндегилер каткырып күлүшүп:

– Ой кечиресиз, бул жердегилер кыз эмес да чын эле.

– Кайдан билесиңер, мүмкүн, кыздар бардыр. Бардыгы акчага жараша. Давай мани! Давай зелень! Хи, кыздарды кандай таап берер экенмин.

– Чын элеби; машина ичиндегилер ансайын күлүшөт. Аңгычакты сары түстөгү волга төбөсүндө таксинин белгиси бар машина, колунда сотка кармаган келинди сигнал берип, чакырып калат.

– Силер күлө бергиле, мен тиги волгага кеттим.

Иномаркадагылар чурулдап: – Эй кыз, бизге таап бер, зелень деле берем. Таксиден чыгат: – Урумкан болбойсунбу? Үндү уккан

келин: – Чорт по бери! Ким бул менин атымдан чакырган. Эй! Иномаркалар, мен тиги таксинин үнүн басып келейинчи, атымды жаңыртып жиберди. Мен азыр. Кетет. Иномарка машинедегилер күлүшөт, бирок келин бир топко чейин таксист менен сүйлөшүп жатып, түшүп кетет. Иномаркадагылардын бирөөсү: – Эй тиги кыздарды салып берген, өзү түшүп кетти го, же өзү кызыгып кеттиби? Күлүшөт. Машина ичинен бирөөсү артты карап: – Жок, жанагы такси кайра келатат.

Таксиден келин түшөт.

– Жанагы келинби?

– Ошол эле го, колунда соткасы бар экен...

...Мына ушундай күндүн ысык аптабында жумушка иштеген иши бар адамдар отпускага чыгып, Ысык-Көлгө чамынган кездери. Көңүлүңдө көгүлтүр Көлгө бир чөмүп алсаң, кандай рахат, колдон келсе үй-бүлөң менен барганга эмне жетсин.

Ойлогон ойду кыстаган турмуш жеңет болуп, кээ бирөлөрдүн иштеген иши бар туруп, эмгек отпускасына чыкканы менен Өкмөт казынасына акча түшө элек болуп, отпускноюн ала албагандар канча. Алардын бирөө Өмүр.

Үй-бүлөсү менен Көлгө барып, эс алып келели деген эки көзү төрт. Отпускага чыгып алганы менен, акчасы тийбей шаарда бир жумадан ашыкча убакыт өтүп кетти. Кайран, оолуккан отпускалык күндөр мындайда күн да эрте өтөт тура. Өмүр жаңы эле шаарды айланып келип, чечинип футболка, шортигин кийип, чайга отурду. Келинчеги Кайырыса чай сунуп жатып: – Күн кечкирип калды го, каякта жүрдүң?

– Кечке иштеген киши болуп, тегеренип жүрдүм. Акча колго тийип калаар бекен деп.

– Тийдиби?

– Жок, бухгалтерибиз акча болгондо, өзүм айтам дейт. Так что, шыңгыраган телефондун үнүн күтүп жата беребиз да.

– Өмүр, сен кызыксың. Бирөөдөн деле карызга алсаң боло, күндү өткөзбөй.

– Мен эмес, сен кызыксың! Айтчы ким берет азыр карызга, элдин баары эле эс алгысы келет. Мен үйдө болоюн, сен эс алып кел деп каткан акчасын кармата коймок беле.

– Өмүр, сага эмне болду. Болду эми ачууланба.

– Өх, чын эле неге ачууландым десең. Өмүр Кайырисадан кечирим сурагандай жалтаңдайт. Кайыриса унчукпай, Өмүр кандайдыр бир нерсеге кыжалат болуп жүргөнүн сезет. Өмүр кандайдыр бир чыгарма учугуна кирип, анын аягына чыга албай калганда, же чыгармага убакыт жок болгондо, бушайман болоор эле. Чындыгында Өмүр эс алып жүргөндө, көл жээгинен прозалык чыгармага киришип жазайын деген оюу бар болчу. Эми минтип же отпускандан жок, чыгармадан жок кендирди кескен акчанын аркасынан жүрбөйбү. Ой толук болсо, чыгармадан бүтүм чыгат. Кайыриса чай ичип, бата кылып бүтүшкөн соң стол үстүн жыйнаганга киришет. Өмүр эмне кылаарын билбей, кайненесиндеги баласын сурайт.

– Кайыриса тайэнесинен баланы качан алып келесиң? – Алып келем. Кичине бакчада ойноп, витамин жеп. Алма, өрүктөн, огороддон помидор, бадыраң, арбуз бышып калды, ошолордон даам татып жүрө беришсин. Кайырисанын эне-атасы Карабалтанын Жонарык айылында турушат. Огород, бакчалары кенен. Жай сайын баласын тайэнесиникине жер жемиш жесин деп жиберип коюшаар эле. Өмүр, аялы экөө соксоюп тиктешип отургандыктан, мойнунан жыттап, эркелеткен баласы элестеди окшойт.

– Кайыриса экөөбүз минтип тиктешип отура берсек, жинди болуп кетебиз. Балаң жок уруша да кеткидейбиз. Кажы-кужу деп сүйлөгөн балаңды алып кел. Эркелетем. Кайыриса түшүнгөндөй башын ийкейт.

– Эс аласыңбы?

– Жок, саат 12де бокс болот, ошону көрөм. Ансыз деле, жарым саат калыптыр. Ага чейин “Мир” программасын көрөйүнчү. Мурунку союзда эмнелер болуп жаткан экен. Кайыриса столду жыйнап бүткөндөн кийин, бөлмөгө кирип кетет. Өмүр “Мир” программасынан жаңылыктарды көрүп бүтүп, ОРТ программасындагы боксту көрүп отурат. Боксту кызыгып көрүп жатса, телефондун шыңгыраган үнү кулакты тундуруп жиберет. Өмүр өзүнчө сүйлөнүп барып, телефонду алат. Саатты караса түнкү 12:30 болуп калыптыр.

– Ким болду экен, түн бир убагында телефон чалган?
Телефондон Урандын мукактанып, шашкандай үнү чыгат:
– Өмүр кандайсың, жакшыбы?
– Жакшы, деги тынччылыкпы?
– Ден-соолук жакшы, үй-бүлөм ордунда. Иштер тынчтык бербей жатат.

– Экөөбүздүн жумушубуз качан ээн койчу эле.

Түшүндүм. Айта бер. Эмне болду?

– Жаман сөз айткандан да жазганып калат экенсиң. Короче, цирк имаратынын алдындагы астановкадагы скамейкага бир кыздын өлүгүн жаткызып кетишиптир.

– Уран, сен келе кал. Машинаңарды калдыратып. Мен камераны, фотоаппаратты алып үйдүн алдында күтүп турам. Өмүр жатып алган Кайырисанын бөлмөсүнүн светин күйгүзүп.

– Кайыриса мен кеттим. Уран телефон чалды. Өмүр алчуларын алып, эшикти жаап чыгып кетет. Үйдө жалгыз калган Кайыриса светин баарын күйгүзүп, – Башына бычакты жаздыктын астына коюп жатат.

Мурун минтип, башына бычак жазданчу эмес эле. Өмүр, Уран менен тыгыз байланышта иштегенден бери өлүк тартылган кассеталарды, сүрөттөрдү, Өмүр бир жакка чыгып кеткенден пайдаланып, көрө калчу. Акыры ошонун баары өзүнүн башына тийип, караңгыда жалгыз калган кезде корко турган болуп калды.

Уран менен Өмүр киши өлтүрүп кетти деген сөздү уккусу келбегени менен, өлтүргөн кишини таап бетин ачканда, өлгөн киши тирилгендей кубанышаар эле. Түн бир оокумдагы телефон звоногун алгандан экөө тең ушундай жазганып калышкан. Бирок, айла жок, жумуш. Албай коюп бирөөнүн убалына калабызбы деп да коркушчу, себеби, жардамга чакырып калган учурлар да болгон. Күтүүсүз күйүт үчүн күрөшүү ар бир адамдын колунан келе бербес. Ага да талантты, тажрыйбаны, ыкчамдыкты талап кылат.

Уран менен Өмүр жеңил машина менен Цирк имаратын жана Нарын ресторанынын ортосундагы аялдаманын скамейкасынын жанына токтошот. Топтошкон кыздар, формачан милициялар

жүрүптүр. Кандайдыр бир колдоруна төрт чарчы шакек тагышкан үч киши өздөрүнчө бир нерсени талашып, сүйлөшүп жатышыптыр. Өмүр колуна камераны, фотоаппаратты көргөндө сүйлөшкөн үч киши кара түстөгү БМВ машинасына түшүп, айдап кетишти. Өмүр колуна ручка алып, машинанын номерин жазып калды. Уран өлүктүн айлана-тегерегин карап жатты. Кадимкидей кырынан уктап жаткандай жаткызып койгон. Атүгүл, үстүнө ак плащты жаап салган. Өмүр камерасын алып, топтошкон кыздарды тарта баштаганда, эч нерседен уялбаган кыздар камерадан беттерин жаба калышат. Арасынан бир гана кыз кенебей турду. Бетине шыбанган боёк деле анчалык көрүнбөйт. Өлүктү биринчи көрүп, милицияга телефон чалган ошол кыз экен. Уран, ал кызды карап:– дежуркага сиз чалдыңыз беле? Тиги кыз ичке үнү менен жооп берди:– Ооба, байке мен. Мен бул Урумкан эжени жакшы тааныйм. Экөөбүз айылдашыпыз. Уран сөзүн токтотуп.

– Сен кетпей туруптур, экөөбүз анан сүйлөшөбүз. Уран өлүктүн башын караса, бир нерсе менен чапкандай башы канжалап, жарылып кеткен. Топтолгон кыздардын арасынан, гад! Ким өлтүрдү, – деген үн чыкты. Бүгүнкү Урумкандын акыбалы эртең бирөөсүнүн башына да келиши мүмкүн. Уран, кан түшкөн изди карап жүрүп, нары элүү чакырым жердеги бактын түбүнө кандын тамчылаганын көрдү. Булардын баары сүрөткө, кассетага түшүп жатты. Топтошкон жерде өтүп кетип баратып, кызыккан кишилер да түшүп жатты. Өлүктүн бир гана жеринде так бар, ал башына катуу нерсе менен урулган. Өлүктүн жаткан жерин баарын тартып алган соң, аны сойгонго, моркко алып жөнөөрдө, скорый машинага Өмүр да түшүп, денени жылаңач тартуу үчүн кетти. Уран турган кыздардын кээ бирөөлөрүн суракка алууну чечти. Дагы бир илдет, жумуш милдети мойнундарына минди.

* * *

Уран өлүктүн аты-жөнүн тактап чыкты. Үркүнчиева Урумкан, бир миң тогуз жүз жетимиш жетинчи жылы төрөлгөн экен. Бир балалуу. Баласын ата-энесиникине шаардан иштейм деп, мындан

төрт жыл мурун таштаптыр. Ошол боюнча үйүнө кайрылбаган. Чөйрөсү эле болбосо өңдүү-түстүү, боюу узун, ак жуумал, көзү тегерек, сулуусунан тарткан кыз келген.

Бир кездерде айылдаштары Урумкандын жашоосуна куштар болуп суктанышчу. Күйөөсү менен ээрчишип ата-энесине белек-бечкегин алып келишип, он-он беш күн үйүнө жүрүп кетчү. Энесинин кулагына алтын сөйкө, атасынын башына тебетей ушул кызынын колунан кийилген. Үй-бүлөсүндө кыздардын улуусу. Бир туугандарынын ичинен экинчиси. Алты бир тууган. Ата-энеси айылда эмгектенишип, мурунку колхоз мезгилинде энеси саанчы болсо, атасы механизатор болгон. Ушул тапта элдердин малдарын багып, тоого чыгышат. Урумкандын артынан көз салып, эч кимге тийгизбей жүрүп, он биринчи классты бүтөөрү менен, мурунку мезгилде Башкармалык кызматта иштеп жүргөн үй-бүлөнүн жалгыз баласы ала качып кетип, отуруп калган. Карапайым ата-энеси Башкармага өтүнүп бара албай, кыз ошол бойдон отуруп келин болуп калган. Урумкан ал баланы көрөйүн деген көзү жок эле. Анткени, ал бала жалгыз болгондуктан, бардар ата-энеси эркерээк өстүрүп койгон. Калжандап үйлөнсө да бала кыялы кала элек. Бирок Урумкандын оюу менен болуп, жакшы жашап жүрүштү. Күйөөсү өтө эле өзүмчүл жана кызганчаак жагы бар эле. Беш жыл күйөөсү менен жашап, бир балалуу болушкан. Урумкан киём дегенин кийди. Урумкандын күйөөсү Эркин ата-энесинин сөзүнөн чыга алчу эмес. Өзүнүн кесиби экономист. Кичинекей нерсени да , алар менен кеңешээр эле. Мындай көз караш Урумканга жага бербес эле. Урумкан кайынаталары менен бир үйдө жашагандыктан, алардын контролунда болгон. Өз алдынча болобузбу деп Эркинге айтса, ата-энесин таштап, башка мамлекетке кетчүдөй чочур эле. Эркиндин оюнда өз алдынча болуу түшүнө да кирбеген иш. Урумкан менен ажырашаарын да ойлочу эмес. Чындыгында Урумканды аябай жакшы көргөн. Жадагалса түндө уктап жатканда кучагынан чыгарбай, бооруна бекем кысып жатат. Урумкан туруп кетээр менен ал да селт этип ойгонуп, дароо туруп кетет. Эркин теңтуштары менен дасторкон үстүндө отуруп калганда, Урумканды мактап-жактап жатып калчу.

Урумкандын жасаган тамагынан баштап, каткырып күлгөнүнө чейин айтчу. Баласын өзүнө эмес, Урумканга окшоштуруп жакшы көрчү. Өзүнүн сөзүндө айтаар эле: – “Мен Урумканды кичинекей төртүнчү класста окуганынан баштап жакшы көргөм. Анда Урумкандын жашыл польтосу, жакасы иттин терисинен, көтөргөн сумкасы кызыл эле” – деп теңтуштар арасында көңүлүн көтөрүп, күлүп калчу.

– Мен бир жолу Урумкан үчүн катуу ойго чөмүлүп, бир жума атама билинбей окууга барбай койгом. Эркин сөзүн улап: – “Төртүнчү класста окуган кызды мотоцикл сүздү деген сөздү укканда чуркап келип, Урумкандын классын карадым. Урумкан көрүпбөйт. Көрсө Урумканды сүзүптүр. Менин колумдан ал кезде эмне келмек эле. Ичимден сызып, окууга көңүл келбей, сабакка да барбай жүргөм. Урумкан менин биринчи ак, наристе кезимдеги сүйүүм” – достор. Мына ушундай балалык кезин эстеп, балалыгы менен кошо Урумканды эстеп кетээр эле. Урумкан үчүн Эркин жанын берчүдөй. Кээде энеси Эркинди Урумкандан кызганчу. Эне деле баласын кызганат окшобойбу. Кайнатасы актив болуп көп жыл иштегендиктен, майда-чүйдөгө кирише бербей, ток этер жерин айтып сүйлөчү. Дасторкон үстүндө чогуу отуруп калганда, чогулуштун трибунасына чыгып кеңешме өткөндөй жыйынтык сөз гана сүйлөп койчу. Атүгүл, өзүнүн отуруп балдарына сүйлөгөн атайын эки колун чыканактап сүйлөчү такта сыяктанган стол жазатып алган. Башкарма болуп турган кезин чагылдырып портрет-картина тарттырып алган. Кичинекей айылдарда өткөн жыйналыштагы мандат кагаздарынан баштап, Усубалиев берген ардак грамоталарынан бери чемоданына салып катып койчу. Ал кутучага эч ким тийчү эмес, өзүнөн башка. Сөзү салабаттуу, өзү салмактуу киши болгон. Эркиндин көбүнчө мүнөзү энесине окшош келет. Урумкандын кайненеси көпчүлүктү жактырбаган, өзүмчүлүрөөк, оңой менен кабагы ачылбаган, кабакты бекем түйгөн. Кайгысы бардай жүргөн аял. “Кабагын эле чытыйт деги буга эмне жетпейт, ырысына чычкан көзү көрбөс, барды жоктой туйган жаман катын” – деп коңшу-колоңдору шыбыр кеп улашат. Эркиндин энесиндей чытыган кабагын ачкан Урумкан болду.

Эркиндин бала кезинен бери келеаткан таза, тунук сүйүүсү ачты. Эркектин мүнөзү анын жарына жараша өзгөрөт турбайбы. Эгер бала түнт болсо, колуктусу ачык айрым болсо, бала ачылып да кетет. Ачык жайдары балага кабагын бүркөгөн жар туш болсо, бала түнт болуп калышы да ыктымал. Бир үйдө казан-аяк кармаган аялдар бири-бирине түшүнбөй ынтымагы кетсе, ырк күчөп, акшыйып караган көзгө тил чыгып, уруш балээден чыгат тура. Урумканды кайненеси башынан эле жактырбай, трактористтин кызы дегенсип, теңине алчу эмес. Анын оюу боюнча баласы чоңдун кызын алса болмок. Кара май трактористтин кызын эмнесин жактырды дегенсип, баласына нааразы болгондой... Бир эсептен энелик кызганыч да болсо керек. Урумкан ата-энесине сөйкө, тебетей алып барганын энесинен эч нерсени жашпырып көрбөгөн Эркин, энесине айтканда, чоң жаңжал чыккан. Энесинин тилине кирген Эркин биринчи жолу Урумканга кол көтөргөн. Ыза болгон Урумкан жыйналыштырып кетээринде кайнатасы улук башын кичик кылып, алып калган. Энеси менен койнундагы аялынын ортосунда чайкалган Эркин акыркы күндөрү ичип кетчү болду. Каруусу кеткен атасынын күчү баласына жетпей калды. Акыл-эсин аракка алдырып, ак сүйүүсүн аракка алдаткан Эркин баарын унуткандай... Эркиндин колу узарган сайын Урумкандын жакшынакай жүзү косметикасыз эле көзүнүн алды көккө боёлчу болду. Кээде ооруп, төшөккө да жатып калды. Аны көргөн кайненесинин ансайын итатайы тутулуп: – “Жаман катын өлөм деп коркутса, кул кетем деп коркутат болуп, бул келиндин жатып алганын кара” – деп кыйкырыкты салды. Урумкан боорун тартып, баласын жетелеп, ата-энесинин үйүнө бет алды. Кайнатасы Урумкандын артынан чуркап келди. Байкуш салмактуу киши, моюн ылдый тер куюлуп, деми кысылып ынтыгып алган: – Айланайын келиним, бир ачуунду мага бер. Күнөө сенде эмес, күнөө менде, тапкан ашымды оозуна тыга берип, оозумдагы нерсени оозуна салып, эрке өстүргөн мен, келиним! Сен кетпе. Алдыңа чөгөлөйүн! Колун ээгине бириктирип чөгөлөйт. Урумкан кайнатасынын чөгөлөгөнүнө уялып же колунан алып көтөрө албай, же сөз айта албай, башын шылкыйтып эмне кылаарын

билбей, нес болуп туруп калат. Кайнатасы карап өткөн кошуналарын көзүнө илбей, катып жүргөн бугун чыгарып айтып жиберет: – Келиним, чыдаган жеңет. чыда! Мен деле канча жолу чыдадым. Жашсың. Небере жыттап калган кезимде, элге уят кылып, мага шек келтирбе, кызым! Кызымдай көрчү эмес белем. Кайдан–жайдан пайда болгону билинбей Эркин темтеңдеп мас болуп чыга келет. Күрөшөөргө жоо таппай турган Эркинге табылбай калды. Басып келип: – Атамды эмнеге чөгөлөтүп жатасың? Акмак. Кет көзүмө көрүнбөй. Урумканды адатынча көзгө коёт. Айланадагы элдер чурулдашат: “Эркин бул эмне кылганың!” – Ажыратышат. Эркин ортого түшкөн атасын түртүп жиберет. Баласынын кол шилтегенине кайыл болгон атасы ыза болуп башын жерге салып, жаш баладай ыйлайт. Урумкан эштеп, баласы экөө суурулуп чыгып, ата-энесиникине бет алды....

* * *

Уранды, жаш ургаачы келиндин өлүмү уйгу-туйгуга салды. Кабинетинде ары–бери басып ойлонуп ичинен: “Эмнеге эркектер тамеки чегет десе, оюун узартыш үчүн, же алаксытыш үчүн тартат тура”. Аңгычакты Урумкандын айылдашы, өлүктү биринчи көрүп милицияга телефон чалып билдирген жаш өңдүү кызды алып кирип калышты. Коркконунан кыз столго келип отурду. Уран кыздын коркуп жатканын сезип:

– Коркпой, үркпөй, чочулабай эле, болгонун болгондой, көргөнүңүздү көргөндөй, төкпөй-чачпай айтып бериңиз.

Атыңыз ким?

– Сурма.

– Сурма, мени түшүндүң да.

– Түшүндүм.

– Адам өлтүрүү бул чоң мыкаачылык. Мыкаачы жип учундай узарып отуруп табылат. Сиздин сөзүңүздөн көп нерсе чыгышы мүмкүн.

– Менде болгону, өлүктү көрдүм.

– Кандайча болуп көрүп калдыңыз. Сиз дагы ошол көчөдө турасызбы?

– Ооба, бирок аз эле болгон.

– Аз болгондо.

– Үч күн болду. Сурманын өңү кумсарып уялып кетет. Бул көчөдө тургандардын уялып калганы абийирди кече элек кездери. Уран ичинен : “Уялсаң не турасың” – деген ойду камтыйт.

– Сурма , өлүктү кантип билип калдың. Ал чекерээк жакта го.

– Мен өзүм кыздарга деле көп кошула элек элем. Айылдашым болгондуктан Урумкан эжени гана жактырчумун.

– Урумкан эжең эмне эле?

– Ал эже...

– Айт, айта бер. Сурма уялып айта албай жатып араң:

– Машинага түшкөндөн өтүп, машинага салып бергенге өткөн. Чунак кыздын, жымсалдап оңдоп-түзөп айтканы, Уран үчүн түшүнүктүү. Чындыгында эле жаш кыздар машинага түшсө, жашы өтүп калгандар, машинага салып бергенге өтөт. Уран кейиштүү карап.

– Жашың канчада?

– Он жетиде. Сага эмне жетишпейт дегендей Уран карайт. Жаш десе жаш. Сулуу десе беттери мөлтүрөп, күлгүн кезин өткөзүп жаткан сулуулугу бар. Жигит ашыга турган эле кыз. Уран таңырκοо менен башын чайкап:

– Экөөбүз башка точкага өтүп баратабыз. Анан, сага клиентти Урумкан таап берчү беле. Уланта бер.

– Мен. Урумкан эжени көпкө күтүп калдым. Кечиккенинен кыздардан сурасам, бир иномарка машинага түшүп кетти деп калышты. Уран кагазды алып бир нерсени жазып алды: – Уланта бер, мага алаксыбай. Сурма жалдыраган көзү менен бир жалт этип карап алды да сөзүн улантты:

– Машина келген жок. Кыздардан бөлүнүп четкерээк басайынчы деп бассам, эмнегедир жүрөгүм өлүк жаткан скамейкага тартты. Сурманын көзүнө жаш айланды:

– Жакындап барсам чын эле, Урумкан эже жаткансыды. Жанына келип карай албай койдум, бир нерсе түртүп тургансып.

Үч-төрт метр аралыкта карап турсам, бир топко чейин кыймыл жок. Өзүңүз түшүнөсүз. Андай жерде жатып алганда, акча ким бермек эле. Сурма жанына баткандай сүйлөй баштады: – Эмнеси болсо да милицияга чалайын деп сиздерге чалдым. Болгону ошол. Мен башка эч нерсе айта албайм.

– Уран Сурмадан бир нерсени шексингендей:

– Акчаң барбы?

– Бар. Уран Сурманын аркасына киши салганды туура көрдү. Эми, Сурма бара бер. Керек болгондо, чакырып алам. Сени кайсы жерден таап алабыз? Сурма, эмне деп айтаарын билбей, жетинчи микрорайондогу бир институттун жатаканасынын адресин берет. Уран Сурманы жөнөтөөр менен бир граждандан кийинген кесиптешин чакырып, артынан калбай, кайсы жерге барганын далилдеп келүүсүн суранды.

Эшикти тыкылдатып Өмүр кирет: – Уран дос, кандайсың, сөзгө өтөөрдөн мурун учурашып алалычы. Ато, акыркы күндөрү экөөбүз учурашпай да калдык. Кол алышып учурашышат.

– Уран билесиңби, денесинде эч кандай так, жаракат жок. Аны сойдурбай коюшту, ата-энеси шолоктон ыйлап жандарынан кетпей коюшту, бирок ичкен ичимдик бар. Төбөсүнөн кан кеткен.

– Сойдурбай коюшканы чатак болгон экен да. Кызык, кызынын эмне болгонун билгилери келишпейт бекен?

– Сыягы, милиция баары бир таппайт, андан көрө денесин толук койгула деп, атасы ыйлап сыктап туруп алды. Уран ойлонуп ары-бери басып:

– Эмнеси болсо да киши өлтүргөнү билинип эле турат. Сен Өмүр, тарткандарыңды, сүрөт менен кошо ала кел.

– Качан?

– Эртең. Азыр, Өмүр экөөбүз цирк алдындагы көчөгө барып, Урумканды дагы көргөн кыздардан сурайлы. Анан дагы иномарка машинага түшүп кеткен деген информация бар. Эмне машина экенин билелечи.

– Азыр, ал кыздар болушу мүмкүн эмес. Кечинде чыгалы. Мүмкүн машинанын өзүн тутабыз. Уран айтылган кепти туура көрүп: Мейли кечинде саат ондорго чыгалы.

* * *

Сурма милициядан чыгаары менен аны бирөө таанып жаткансып, өңүн жашыргандай костюмунун жакасын көтөрүп, эки жакты кылча карап, Уран карап турбасын дегенсип анын терезесине көз жүгүртүп койду. Бирөө жетип келип, колуна кармачуудай болгон Сурма жерге башын салып, басканын ыкчамдатып келе жатты. Артынан келе жаткан адам жакын арадагы остановкага токтоп, автобуска же маршруткага түшөбү десе, жок түшмөк турсун остановкага токтогон да жок. Барган сайын Сурманын басышы ылдамдады. Сурма тык токтоп, артка бурулду, артынан билгизбей келе жаткан адам бурчка билинбей кире качты. Артына гана эмес, көчөнүн наркы бетине көз чаптырды. Уран баамдап кеткендей сезимтал окшобойбу. Бир нерсени сезгендей, артына карап, эч ким жок экенине ынаңды окшойт, демин басып басканы жайлады. Жол басышындагы остановкаларга дагы эле болсо, токтогон жок. Же болбосо, көчөгө чыга качып маршрут, такси да тоскон жок. Артында келе жаткан кишиге кызык өңдөндү. Бир маалда түз эле келатып чоң бакыйган фирменный имаратка кирип баратып, дубалчасы айнектен турган зданиядан дагы кылчактады. Артындагы киши миг лото сатып жаткан кыздан билет алымыш болуп, сурап туруп калды. Башын көтөрүп караса, Сурма көрүнбөйт. Жанталашып, эшиги өзү ачылган имаратка кирип келди. Кылчактаса дайыны жоктой. Имараттын төрт тарабы өзү ачылган эшик экенин билген соң, капталдагы эшиктен чыгып караса кесилиш жолдон 29-маршруткага түшүп кетти. Артында келаткан киши жанталашып, такси жалдап маршрутканын артынан түштү. Муруштуртка токтогон жеринен алысыраак көздүн көрүүсү жеткидей жерге такси токтойт. Ошентип, кубалашып отуруп Кызыл-Аскерден түшүп калды. Сурма узун кеткен көчөлөрдөн келатып темир жол өткөн туурадан өтүп, кыйма-чыйма үйлөр салынган жерге туш болду. Арыктардан аттап-буттап, үйлөрдү аралап жүрүп олтуруп, бир үйгө кирип кетти. Үй номери 492 экен. Ырас артында келе жаткан кишиге жакшы болгонсуду. Себеби, карап калса, бекинчү

бурчтар көп болду. Сурма тыкылдатса мурду эркектикине окшогон чоң мурундуу, карасынан тарткан, анча-мынча муруту себилжиген кемпир, кирип кетти. Артында келе жаткан киши “ох” – деп демин токтотуп, бери чыгаары менен биринчи жолуккан кишиден көчөнүн атын, кимдер жашай тургандыгын сурап алды. Көчө аты Товарная, көбүнчө курддар туарын билди.

* * *

Уран менен Өмүр уурулуктан жашырылгансып, өмүрлүк жубайлары Нурила менен Кайырисаны бир үйгө коюп чыгышты. Аны үчүн алар атайын Өмүрдүн үйүнө стол даярдашкан. Чогу, үй-бүлөлүлөр менен отурушуп, машинаны стоянкага коюп келмек болуп чыгышты. Ачыгын айтканы аялдарга болбойт.

Уран менен Өмүр цирк алдына келип, машинанын ичинен сүйлөшүп отуруп калышты. Чачын бийик асмандаткан кыздар келе баштады.

– Жигиттер кыздар керекпи. Өмүр Уранды эмне дейбиз дегендей карап калды. Урандын оюна келе түштү:–Кыздар бизге Урумкан керек. Мурдун чүйрүп: – Вы что ребята, Урумканды уга элексиңерби? Чочумуш болушуп: – Эмне болуптур Урумканга? Аны өлтүрүп кетишкен, кыздар иномаркага түшүп кеткенин көрүшүптүр. Уран билмексен: – Да, жаман болуптур. Эми бизге кыздарды ким таап берет десең. Ошол иномарга түшүп кеткенин көргөн кыздар Урумкандын тобундагы кыздар беле. Тиги кыз Уранды тикере карап: – Вы что,? – мент!

– Жок, Ты что! Просто бизге Урумкандын тобундагы кыздардан керек. Нам чужой ни надо. Тиги кыз жактырбагандай: – Ал кыздар кечирээк келет. Көпкө күтүп каласыңар. Анда тетиги бурчка баргылачы. Алар ошол жерге келишет. Бул биздин точка. Кааласаңар биз мында, Ойлонгула баары бир да. Уран машинасын от алдырып:

– Жок, биз бир жактуубуз. Машинаны жылдырып, тиги кыз көрсөткөндөй, Урумкандын точкасына айдап келет. Бул жерден машиналардын түрүн, алардын ар кандай сигналдарынын үнүн

укчудайсың. Баары тең эле жаш өңдүү кыздар. Дөңгөлөктөрү бийик, “Жип” машиналар. Арасында калтыраган москвичтер да бирин-серин көрүнүп калат. Кызыл беттүү, ич байлаган жашы бир далайга эле барган байкелер да келатышты. Ошондой эле жаш балдар дагы келген учурлар болду. Уран менен Өмүр байкап жатышты. Алар ичтеринен мобу балдар мектепте эле окуган балдар болсо керек деп божомолдоп коюшат. Неси болсо да ал күндөгү окуя эки дос үчүн жаңы угуп-көргөн сымал жаңылык эле болду. Адам ден-соолугун ойлобой, акчаны ойлоп калган турбайбы. Ушул кыздардын ата-энеси же жакындары кокус көрүп калса, кандай акыбалда калат болду экен. Албетте, бул өзүнчө жүрөк өйүткөн, жүрөк астынан муздак шамал соккон сезим... Кыз баланын сезими жашыруун, тымызын сырлуу болот дечү эле элибизде. Сезими жок, сезим чөйрөсүнүн чекесиндеги чөлчүктөгү чөйрөгө кабылып калган кыздар. Карап турсаң, булар деле өзүнчө жашоо үчүн күрөшкөндөй. Машина келип токтоп калса, бир нерседен кур калчудай талашат. Мына кызык, эки кыз эркек балдардай, кадимкидей муштумдары менен коюшуп, жекеме-жеке чыгышты. Аларды кыздар тобу тегеректеп ортого алып алышты. Тегерек ичиндеги мушташкан кыздар өзүнчө эле бокс рингге кармашкандай эле болду. Чап, теп – деген үндөр Уран менен Өмүргө угулуп жатты. Уран ышкырып, таратайын деген оюу кеткени менен Урумкандын айланасындагы кыздарды күтүп жатканын эске алып унчукпай турду. Милиция экенин азырынча эч ким билбеш керек. Кайдан-жайдан пайда болду, айтор, капкара чет өлкөнүн эки окшош машинасы келип токтогондо, топтошкон кыздар тарап-тарап ордуларына барып калышты. Машина ичтеринен төрт чарчы, баштары тоголок, канаттарын жайган жигиттер атып чыгышып, урушуп жатышкан кыздарды жаакка чаап, машинага салды. Бою бийик келгени төрт-беш кызды чакырып алып, эркек баланы жакалагандай жакалап, бир нерсени колу менен жаңсап түшүндүрүп жаткандай. Билектүү жигитке келген төрт-беш кыз, кыздарды салып берген топтун баш-көздөрү окшойт. Ал эми тигилер жалпы кыздардын төбөсүнөн караган кыздардын денесинин аркасынан акча тапкан эргүлдар. Байкаганга караганда, крыша-

лары ошолор өңдөнөт. Түркүн түрлүү укмуш жашоо ыкмасы, акча табуу амалынын табылгасы.

Кыздар арасында уруш-талаш болуп кетсе, милицияга кайрылбай биринчи кезекте жанагы келген билектүү жигиттерге билдиргени анык болду. Урумкандын өлүмүн биринчи ушул жигиттер көргөн деген бүтүмгө келишип, Уран менен Өмүр машинасын айдап барып эки иномарка машинанын ортосуна токтотушту.

Калдыраган жигулини көргөн жигиттер этибарга да алышкан жок. Өмүр бир нерсени эстегенсип:

– Уран тетиги бийик жигит биз келгенде, тобу менен өлүктү айланчыктап жүргөн, машина да ошол номерде.

– Жүрү Өмүр, эмнеси болсо да жигиттер менен сүйлөшөлү. Уран менен Өмүр жигиттердин ар бири менен кол алышып учурашып:

– Кандайсыңар? Жигиттер. Бул ким дегенсип, баштарын араң ийкешти.

– Жигиттер силерден өтүнүч, тиги кыздар менен сүйлөшүп жаткан шефиңизди чакырып коёсуздарбы?

Арасынан бирөө:

– Сен кимсиң?

– Мен кылмыштуулук боюнча милиция кызматкеримин. Атым Уран. Мына удостоверениям. Качан Уран документиң көрсөткөндө гана көздөрү менен бири-бирин башкаргансып, бирөөсү чакырып келди. Кыздарды талкууга алып жаткан билектүү жигит кыздарды кетирип шашпай басып келди.

– Келгиле жигиттер, милиция кызматкерлери экенсиңер. Эмнеге мушташкан кыздарды ажыратып койгон жоксуңар? Же сөзсүз мен келишим керекпи? Мынакей менин удостоверениям, милиция капитаны Айдаров. Өмүр Айдаровдун удостоверениясын көргөндө, көргөн көзүнө, уккан кулагына ишенбей Уранды чекчейип карап туруп калды. Уран өзүнүн таңыркоосун билгизбей:

– Жолдош капитан, Сиз кандайча келип калдыңыз?

Капитан ачуулу: – Мени суракка алып жатасыңбы? Айланасанында топ жигиттер каткырып күлүшөт. Урандын ачуусу келип:

– Капитан мен сиздин званияңызды, кызматыңызды, кесиптеш катары сыйлап жатам.

– Хорошо, сөзгө келели. Эмне кызык сиздерге?

– Мен сиз менен өзүнчө сүйлөшөйүн. Топтошкондордун арасынан бирөө:

– Сен кимсиң биз менен сүйлөшкөндөй. Капитан аларды карап:

– Токтоткула, бул жерде бөлүшө албаган чыр деле жок. Болуптур по ментовский сүйлөшөлү. Бери жактан карап турган адамга кимдин кандай экени жети өлчөп бир кескендей көрүнүп турду. Билектүү жигит, милициянын капитаны болгону менен өзүнүн алган званиясын, погонун, кызматын сыйлабагандыгы билинди. Эгер сыйласа ушундай жерге крыша болумуш этип, акча таап нанын жебейт эле го. Уран мындай кээ бир кесиптештерине өкүнгөнү менен, теңелбес. Кепти да укчу, сиңчү жерде болгону жакшы эмеспи. Уран менен капитан өзүнчө басып кетишти. Өмүр тиги топтошкон жигиттер менен калып калды. Алар чөнтөктөрүнөн тамекилерин алып чыгып, пистолет жапгалкалары менен күйгүзүп, ооздоруна чычайта тиштеп, моокум алгандай үйлөп, тартып жатышты.

Уран капитанды карап:

– Мен, силерден коркконумдан, же отчет бергенге келгеним жок.

– Мен түшүндүм. Айта бер. Капитан Урандын курч экенин сезгенсиди.

– Силердин территорияңардан Үркүнчиева Урумкандын өлүгү 12-августтан 13-августка караган түнү саат 12:30да табылган. Биз келгенде төрт жигитиң менен жүргөнүңдү көргөнбүз. Акыркы жолу качан көрдүңөр эле. Мүмкүн байкабай чаап өлтүрүп алган жоксуңарбы?

Капитан ачуулу:

– Сен эмне суракка алганы келдиңби?

– Жок, эркекче сүйлөшкөнгө.

– Сен иштеген кызматта мен да иштейм. Жигит угуп ал! Сеннин бул жерден көргөнүн эч нерсе значит этпейт. Мен службада

жүрөм. Көрдүм, сенин службаңды. Эртең сени кабинетке чакырып, суракка алам. Ошондо экөөбүз сүйлөшөбүз. Антпейинче, сенде түшүнүк жок экен.

– Атың ким.

– Атым Уран.

– Уран, карга карганын көзүн чокубайт. Экөөбүз бири-бири-биздикин чукушпайлы. Урумкандын өлүмү биз үчүн да удар болду. Эгер менин балдарымдан бирөө өлтүрсө наказать этем. Бирок биз эмес. Биз дагы издеп жүрөбүз.

– Эгер силерден чыгып калса, таарыныч жок. Сени дагы ошолорго кошом. Капитан эки колун эки жакка жаңсап:

– Базар жок. Уран ушундай жерлерде да милициялар жолугарына таң калган жок. Булар эч нерсе карабай, уят-сыйытты жыйыштырган кыздардын аркасынан күн көрүп, күн өткөрүп акча таап жаткан, милициянын аброюна шек келтирген кесиптеши. Бирок жеңил акча оңой-олтоң жерден бат чогулуп, байып жатканы азыркы замандын табигый көрүнүшү. Мүмкүн, бул капитан дагы бир башка криминалдык жолдор менен да байланышы бардыр. Уран бул капитанды ушундай жерден жолуктурганына бирде өкүнсө, бирде көнүмүшкө салса, бирде кармап, милициянын жүзүнө чүркө келтиргени үчүн камагысы келди. Жылкыңа карап ышкыр деп элде айтылгандай “акча сапырыгы” күчкө салып, алы келбесине көзү жеткенсиди. Канткенде да, мындай көпкөн көбүрүк капитанды сындыруу бул жерден эмес, башка жерден дегендей басып кетти. Күнүмдүк жашоосу көбүрүп жакшы болгону менен түпкүлүктүү уюткусу жок, капитанга теңелгиси келбегени бир четинен оң болду. Аңгычакты тамекинин чоктору кызарып көрүнгөн Урумкандын точкасына кыздар келип калыштыр. Уран Өмүргө кол шилтеп, жигулисине отуруп кыздарга бет алды. Ар кайсынын башын сүйлөгөн кыздар каткырып, алакандарын чапкылап, күлүп жатышты. Уран саатын карап, убакыттын бир топ өтүп кеткенин билип башын чайкады.

– Өмүр, Нурила, Кайырисалар күтүп калышты го. Биз кыздардын аты-жөнүн билип алып, аларды кабинеттен сураганыбыз оң. Уран кыздардын жанына токтоп.

– Кыздар кандайсыңар? Дароо сөзгө өтөлү, мен кылмыштуулук боюнча Уран Муканович. Мына удостоверениям. Уран ада-тынча документин көрсөтүп кыздардын аттарын жазып, кабинетке чакырат. Келбесе мыйзам чегинде чара көрүп, келбегени шектүү болоорун эскертип, машинасына отуруп айдап жөнөйт. Шашкан боюнча үйлөрүнө келишсе эшикти Кайырыса ачат. Өмүр Кайырысанын кабагын карап:

– Кайырыса Нурила кайда?

– Досуң экөөңөр көчөлөп жүрө берсеңер. Үйгө кетет да.

– Мейли, Өмүр эртең жолугабыз. Уран эшиктен кирбестен, босогодон кетет. Өмүр Кайырысага сүйлөгүсү келбей, диванга кийимчен жатат. Сүйлөсө, үйдөгү чыр да кошул-ташыл болуп, Өмүрдүн ачуусуна ачуу кошулуп кетет беле. Аны Өмүр түшүндү.

* * *

Айыл жери. Айыл жыты таза абага чөмүлүп, демиңди ачкандай. Береке айылда. Шаарда иштегендер канчалык акча тапса да жумуш жоктой. Айылда эмне, акча эмес, чарбачылык менен жашоо. Эшигиндин алдында тоок, каз-өрдөктөр чурулдаса, аларга кошулуп, жайында эс алганга келген уул-кыздардын балдары, неберелер кыжы-кужу болуп жүрүшөт. Ошолордун рахатына баткан чоң ата, чоң энелер. Алар эртең менен тан азандан туруп, уйларын саап, сүтүн өткөзүп неберелерине конфент-момпосуй алып берсе, калган сүтүн уютуп айран, кылып беришет. Жандык малдарын бадага кошушат. Айылдыктардын иттери да чочун кишиге үрбөй, кире бер дегендей камырабай жата беришет. Чындыгында айылда көбүнчө кары-картаң, жаш балдар калгандай сезилет. Эмгекке жарамдуулар иш издеп, шаар тарапка бет алгандай.

Мына ушундай айыл берекесинде, аба мейкининде, дем алып Урумкан чоңойгон. Урумкандын аркасында ким калды. Анын артында эч нерсе менен иши жок, жамандык оюна да келбеген баласы Бактыбек калды. Аны таятасы-таянеси багыш өстүрүүдө. Айыл кичинекей көрүнгөнү менен канча тагдыр, нечен турмуш, жамандык-жакшылык, жашоолордун түрү бар. Аттиң, адам басалында жакшылык көп болуп, жамандык жокко чыкса...

Урумкандын жашаган үйү. Корос-жайы бар. Эшиктин алды кенен. Быпырап байлагы чуурабаса да, өрдөк-каз, индюк-тоок, эки уйду сааган анча-мынча жандык малдуу чарбачылыгы бар. Өтө кеткенге ашыкпай, болгонуна куштар болуп, тобо кылып жашашышат. Урумкандын баласы Бактыбек көчө боюндагы отургучка отуруп алып, жол карайт. Апасын күтөт. Ыраматылык апасы келгенде шокаладдын түрүн, футболканын “паук”, “бригаданын” сүрөтү барды алып келип кийгизип койгон.

– “Менин футболкамдагы сүрөттөр “Бригада” киносундагы “Белыйдын” сүрөтү – деп мактанып балдарга көрсөтүп калчу. Апасы бул жолку келеринде кытай киносунда ойногон, жеңил ыкчам “Джеки Чандын” сүрөтү бар кийимди алып келмек экен. “Бала баладай, башы-көзү чарадай”. Ал эч нерсе менен иши жок, апасын күткөнү күткөн. Алыстан апасындай шым кийген караанды көрсө, тура калып кыйкырып жиберет. Бир жолкусунда ушундай караанды көрүп, кыйкырып жиберди:

– Ураа, апам келатат! Таяэне апам келатат. Чурка бол! Эмне турасың, чурка дейм. Таяэне! Таяэне мен апам чуркап барам! Таяэнеси басып келип, Бактыбекти кармаганча чуркап кетет. Таяэнеси бутун сүйрөп, аркасынан жөнөйт.

– Уулум, Бактыбек токто, ал апаң эмес. Апаң жакында келбейт. Каралдым! Жалгызым! Чуркаба балам!

– Бактыбек чуркап барып кучактагычакты тиги караан бурулуп кетет. Бактыбектин көңүлү суз болуп, ордунда катып калат. Артынан таянеси кучактап:

– Уулум, Бактыбегим. Айткыча чуркайсыңда, антип көрүнгө чуркай бербе, апаң келет жакында. Бактыбек ыйлайт:

– Таяэне качан? Көп болуп кеттиго. Качан Жеки Чанды алып келет? Мен апам барам! Таяэне, апамды барып алып келеличи. Бактыбектин таяэнеси бала менен кошо ыйлайт.

– Бактыбек сени эстүү бол деп апаң айтпады беле. Сен эстүү бол да. Апасынын айтканын Бактыбек эстедиби, айтор, ыйлаганын тыйып, басылып калды:

– Таяэне, апам түшүмө көп кирчү болду, мени сагынып жаткан окшойт. Мейли таяэне, апамды, аябай сагындырып алайын.

– Ооба, уулум! Келбеген апанды сагындырчы. Бактыбектин жүрөгү таянеси бир нерсени жашыргандай ойлуу сыр менен карайт. Таяэнеси ансайын жашыйт.

Күнүгө жол карап апасын күткөн Бактыбекти кыйа алышпай, айтышкан эмес. Урумкандын сөөгүн намыскөй болуп, күйөөсү Эркин алып барып койгон. Бала көңүлү кыйын да. Таятасы менен таяэнеси Бактыбектин энесин койгондо да алып барышкан эмес. Муну Эркин дагы эмнегедир туура көргөн. Урумкандын көпкө жоголушу Бактыбек үчүн кыйын эле болду. Урумкан жашоосу үчүн кандай жолго барбасын Бактыбек үчүн эч кимге тең деши жок эне. Бала көкүрөгү, эне жүрөгү өзөктөн чыккан тамыр. Бала эңсеп–энесин кандай болгон учурда да күтөт. Бактыбектин көңүлүн карап айтпаганы менен, саат жебеси жылып, күндөр өтүп, Урумкандын кечигүүсү баланы бушайман кылууда. Кээде туруп апасына жини келип:

– Таяэне, апам эмнеге мени эстебей калды. Таяэнеси баласын жоошутуш үчүн:

– Апандын зарыл жумуштары чыгып калса керек, же болбосо эмдигиче келет эле.

– Таяэне, Эркин атам келатат барайынбы?

– Барагой. Атаң да. Апасын күтүп зарыккан Бактыбек атасы Эркинди кучактап алды. Эркин Бактыбектин башын сылап:

– Бактыбек, жакында мен бир жакка кетем. Коштошоюн деп келдим.

– Эмнеге баарыңар кетип, кайра келе албай каласыңар?

Эркин баласын биринчи көргөндөй өөп:

– Уулум, сен менин уулумсуң! Мени унутпа! Мага кек сактаба! Мен аргасыздан бардым! Бактыбек атасы Эркинге таң калгансып, эки көзүн жалдыратып карайт.

– Бактыбек, мен алыска кетем! Көптөн кийин сен үчүн келем!

– Апамдай көпкө жоголосуңбу?

Эркин баланын сөзүнө туруштук бере албай, ыйлап жиберди. Бала кечке караган соң, көз жашын жашыргансып төш чөнтөгүнөн оккисин алып тагынды.

– Жок, уулум, мен апандай жоголбойм. Мен келем.

– Апам биринчи келеби же сиз келесизби?

– Мен келем.

– Апам келбейби? Бактыбек көзү жашка толуп, ыйлап жиберди. Эркин баласын кучактап:

– Уулум мен кармалбайын. Шаарга кетип баратам. Мени унутпа. Апанды күтпө, апаң келбейт. А, мен болсо, акыры келем. Болуптур, Бактыбегим жакшы кал. Эркин Бактыбекти экинчи көрбөй калчудай бекем кучактап, кекиртегинен жыттап, өбүп кетет.

Бактыбектин таянеси ата-бала сүйлөшүп алсын дегенсип, алыстан гана көз чаптырып турат. Мүмкүн, апасын күткөн баланын сагынычы атасын көргөндө жазылып кетээр. Бактыбек деле апасын сагынган үчүн атасына барды. Мурун Эркинден качып оңою менен келип мындай сүйлөшчү эмес. Бул жолкуда атасы Эркиндин сөзү баласы Бактыбекке катуу тийди. Эркин басып кетери менен таянесине чуркап келип, уңшуп ыйлады.

– Таяэне, апам келбейт турбайбы. Таяэнеси Бактыбек баарын уккандай:

– Ооба, Бактыбегим. Апаң бизди таштап, сени күнүгө күттүрүп, өлүп калбадыбы. Аны укканда Бактыбектин үнү айылды жаңырткандай үнү бийик чыгып, апасын тирилтип келчүдөй бакырды. Ыйдан башка айла жок болгону менен алыска келбес сапарга кеткен апасын кайтарып алмак беле. Бактыбек энесинин мүрзөсүнө барып таяатасы, таяэнелери топурагын жедиргенден кийин, жол карап күткөнүн токтотту. Топурак адам денесин суутуп, түнүлдүрүп коёт тура. Баланын күткөнү токтогону менен күйүтү калды. Кийин чоңойгондо апасынын ачуу-таттуу жашоосун өзү салмактап алаар. Баланын биринчи жакшы көргөн аял жандуулардан, ак сүтүн берип, мээримин төккөн, бапестеп баккан эне. Эне сүтүнүн тамызгысы оозунан кете электе, эне көкүрөгүнүн жыты мурдунан кете элегинде, эне жүзү, жылдызы көз алдынан, элесинен кете элегинде, эненин маңдайынан сылаган дареметтүү жумшак колдору, маңдай чекесинен кете элегинде, эненин алдына кетейин деген мээримдүү жалынган сөзү кулак

учундагы жаңырыгы кете элегинде, эненин жасаган нанынын даамы кете элегинде, эненин жыттаган деми кете элегинде, эненин жылуу сезими кете элегинде, энесинен ажырап отурбайбы. Кандай болсо да турмуш татаалдыгына эне туш болбосун, бала үчүн эне касиети бирдей. Бала энеси үчүн жаман ойлобойт. Бала энени жакшы көрөт жана коргойт. Ар дайым эне ысымы бала жүрөгүндө калды.

* * *

Бир-бири менен чырмалышкан кылмыш бетин ачуу кыйындыкка туруу менен кылдаттыкты талап кылат. Мындай иштерди алып барууда кылмышкер кылмыш кылбастан, жөнөкөй адам да кылмышка баруусу мүмкүн. Урумканды өлтүргөн адам тажрыйбалуу кылмышкер эмес, жөнөкөй опыты жок адам өлтүргөндөй. Аны жанындагы эле бактын түбүнөн өлтүргөн. Жөнөкөй эле чыр чыгып, арты өлүк менен бүткөндөй. Кызык, андай болсо ким болду экен?...

Кабинет. Уран ойго чөмүлгөндө адатынча төрт чарчы бөлмөсүндө акырын бутун таштап, ары-бери басып турду. Ар бир деталга чейин карап, көз жүгүртүп чыкты. Баягы эле көрүнүш, кармалчу учук жоктой. Аларды төбөсүнөн карап, крышасы болгондор өлтүрүүгө мүмкүн эмес, себеби, аларга акча таап берип жатса деген бүтүмгө келди. Ал кишилерди шектүүлөрдөн чийип салды. Анын окуу боюнча, келип токтогон иномарка машинадагы адамдар. Экинчиси, айылдашы Сурма жиптин учугун алып келиши мүмкүн. Эмнеси болсо да Өмүрдү күтүп дагы бир сыйра сүрөттөрдү, видеотасма бетин караш керек. Өмүрдө да көп баамчылдык жактары бар. Ал өзү айткандай кассетадагы кылга да көз жүгүртүп, режиссёр болуп калды окшойт. Турмуш театр болсо, режиссёрлук кылдаттык баамчылдыкты алып келет турбайбы. Сахна жашоодогу жер бетиндей түркүн тагдырларды көтөрүп, батырган кубулуштуу аалам сыңары.

Уран, адам деген бир ысым болгону менен, алардын турмушу түрлүү болоруна ынангансыды. Адам баласы бир жолку өмүрүндө

нечендеген турмуш тагдырын, жашоо жаасын, тагдыр турмушун өткөзүп, көр оокаттын үстүнөн жүрүп, көргө кете бергенде топурактан жасалып, топуракка тойгону ошол окшобойбу. Тирүүлүктө пендечилик кылып, тиричиликке тойбойт. Жалган дүйнөдө ач көз болуп тапкан ашың, жыйнаган додоң өзүңө да буйрубай, оо дүйнөгө алып кетпегенден кийин, баары жалган.

Урандын ой-толгоосунда Урумкандын үйгө эптеп жетип алсам, ыплас ишти таштап, балам менен шаарга турам деген оюу алекси саатта ойрон болуп... Өзү бир паста күм-жам болду. Урумкан күнүмдүгүндө жаман жолго барганы менен, келечегинде баласын ойлоп, эл катары лицейлерде окутуп-чокутсам деген энелик тилеги ак эле. Турмушка чыгып, күйөө күтүүнү ойлогон да эмес. Шайтан азгырык... Уран көз тиктегенин узартып, иликтөө оюн ойлоп отурган учурда эшиктен цирк айланасындагы кыздарды бирден киргизе баштайт. Кыздар суракка алына баштады.

– Атыңыз ким?

– Айнура.

– Айнура айтчы мага, 12–август күнү, түнкү саат 12:30 чамасында кайда болдуң?

– Күлүп, биз кайда болмок элек, бир эле жерде болобузда. Айнура Уранды карап, бутун учкаштырып алат. Кызга көңүл бурбастан:

– Ошол маалда Урумканды көрдүңүз беле?

– Көргөм. Он экиге чейин көргөм. Сары волга таксиден темный иномаркага отурганым.

– Машинанын номерин билесиңби? Айнура шалактап күлүп:

– Бизге машина номеринин кереги жок. Биз деген...

– Башка эч нерсе айталбайсызбы?

– Жок. Башка эмне айтмак элем. Уран бул кыздан жыйынтыктуу нерсе чыкпасын түшүнөт. – Сиз бара бериңиз.

– Эгерде керек болсом чакырыңыз. С удовольствием келем. Айнура бутун түз таштап, куйругун чайпап чыгып кетет. Ошол күнү Урумканды көргөн экинчи кыз кирет.

– Келиңиз, атыңыз ким?

– Атым болсо Турду. Араң соордон оозунан аты чыгат.

Кыска келген ак юбканы кийип алган. Анын ичинде ичке келген саймача турсасы көрүнүп турат. Колунун тырмагы бир нерсени сойгудай же сайчудай учтуу келет.

Тырмагынын учу менен көзүнүн айланасын тазалайт. Урандын оштонгон кызга ачуусу келгендей:

– Турду, менин суроомо так, көргөнүңдүн эч нерсени калтырбай айтып бергиле. Бул жерде адам өлүп жатат. Силерге оюнчук болсо, мага адам өлүмү. Мен кылмышкерди табышым керек. Кылмышкер эркиндикте жүрөт. Мүмкүн, ал дагы бирөөңөрдү өлтүрүп кетиши ыктымал. Мага келип алып мимикаңарды көрсөтпөгүлө. Айт, көрдүң беле Урумкан түшкөн машинаны. Турду бийик үндү укканда сестене түштү:

– Көргөм. Урумкан экөөбүз сырдаш элек. Ошол күнү Урумкандын күйөөсү Эркин көчөдөн көрүп калыптыр. Урумкан бушайман болуп, кыжалат болгон кези эле. Иномаркага машинага түшүп баратканын алыстан светин жарыгынан гана көрүп калгам.

– Машина номерин билесизби. Ачык айт. Ачык айтпасаң, телевизорго тарттырып, жүзүңдү көрсөтүп бердирем. Жүзүңдү жашырып, караңгыда чыккан өн-түсүң бүт Кыргызстанга белгилүү болот. Турду түнкү учурда гана көчөгө чыккандыктан, Урандын айтканына ишенип, коркконсуду.

– Машина номери 19-80 S номеринде машина экенин бурулганда карап калгам. Анын ичинде кандай балдар экенин биле алганым жок.

– Мурун келчү беле? ошол машина?

– Мен көргөндөн биринчи. Уран кызды тике карап:

– Шаардан кетүүгө болбойт. Биз чакырган мезгилде убакыт өткөзбөй кел. Азыр бошсуңар. Бара бергиле. Турду кыска юбкасын ылдый тартып, чачын серпип, чыгып кетээри менен Өмүр кирет.

– Уран, кандай жыйынтыктоолор болуп жатат.

– Кыскасы, бир из түштү. Ал 19-80 S номериндеги иномарка машина. Муну табыш керек. Издөөгө салабыз. Телефон шыңгырайт. Уран басып келип телефонду алат.

– Алоо.

Телефон үнү:

– Иштериң кандай. Мен бул полковник Романов. Иштер жакшы, жолдош подполковник.

– 12-августтагы кылмыш ачылбай кечендеп, күн узарып баратат. Эки күндүн ичинде кылмыш бетин ачып, мага долажит этесиң. Баардыгы түшүнүктүүбү.

– Түшүнүктүү, жолдош полковник. Уран телефонду коюп, башын чайкап: баш ооруган кудай менен иши жок. Эки күндө ачасың дейт. Чондордун укуругу чоң эмеспи, эки күндө ачканга аракет кылалы. Мен азыр телефон бир жерге чалайынчы. Телефон чалат.

– Алло, Мирлансыңбы?

– Ооба, менмин. Уран телефондун трубкасын колу менен басып, Өмүргө: – ГАИнин начальниги. Колун трубкадан алып:

– Мирлан кандайсың. Иштериң жакшыбы? Эми Мирлан, өзүң билесиңда биздин ишти. Мага 19–80 S номериндеги чет өлкөлүк машинанын ээси керек болуп жатат. Бул 12-августтагы цирк алдындагы окуяга байланыштуу. Бул окуя менен кабардар болсо керек. И, ооба, ошол окуя. Канчалык эртерээк болсо, ошончолук иштин бүткөнү жакшы да. И, тездет. Болуптур анда. Телефонду коюп: Өмүр булар машинаны иликтепемек болушту. Эшиктен Сурманын артынан иликтеген милиционер кирип келди. Уран кол алышып учурашып: – Кел, кир. Сенин иштериң кандай болду? Милиционер шапкесин стол үстүнө коюп, башынын тердегенин платочкасы менен сүртүп: – Өх, күндүн ысыктыгы. Тимеле күйүп кетчүдөйсүң. Общим мындай болду. Мен артынан иликтеген Сурма аттуу кыз Кызыл-Аскер тараптагы Товарная көчөсүндө квартирада турат экен. Хозяйкасы курд окшойт. Жашы элүүлөр чамасында. Мага ушундай сезилди. Ким билет, мүмкүн өзүнүн жашынан улуу көрүнөт. Менде болгону ошол. Уран кепти аягына чейин угуп: – Хозяйкасына өзүң барып сурадыңбы?

– Жок, мен эшикти ачканда гана көрдүм.

Уран ичинен: – Иш чала бүткөн турбайбы – деп кейигенсиди. Милиция баарын айтып бүтүп, чыгып кетти. Өмүр Уранга видеокассетадагы сүрөттөрдү дагы бир сыйра көрүп чыгуусун сунуш

кылды. Экөө отуруп кассеталарды карап жатышты. Өмүр бир нерсеге токтолгонсун: – Уран, чын эле цирктин айланасында турган кыздардын көбүнчөсүндө сотка телефондор бар экен да. Мүмкүн, Урумкандыкы да болуп жүрбөсүн. Уран колу менен санын чапкылап: – Тапсаң сыйпалап кал. Баракелде, Өмүр. Азаматсың. Анын соткасы, точно болушу керек. Биз аны суракка келген кыздардан билебиз. Аңгычакты телефон шыңгырайт. Уран сүйлөп баратып алат.

– Алло, да мен Уранмын. Уран трубканы колу менен басып Өмүргө:

– Өмүр видеомагнитофонду өчүрүп коё тур, анан көрөбүз. Кайра телефонго үн чыгарып:

– Ии, Мирлансыңбы? Эмне болду, мен айткан 19–80 S номерлүү иномарка. Уран сүйлөп жатып чочулагансып: Да, таптыңарбы, бул жакка алып келатышабы. Ыракмат Мирлан, жакшы оперативдүү иштеп бердиң. Уран телефондогу сөздөрдү көпкө угуп туруп, унчукпастан башын ийкеп:

– Мейли, калганын сурактан көрөбүз да. Болуптур. Телефонду коюп, Өмүргө кайрылат: – Азыр 19–80 S номерлүү машинанын ээсин алып келишет. Бул машина көрүнүктүү кишинин баласынын машинасы турбайбы. Келсинчи, көрөлүчү, эргулду.

Бир маалда эки Урандын кесиптеши келген жигитти алып киргизишти. Уран кесиптештерине кайрылып: – Силер бошсуңар. Уран келген жигитке стол берип:– Отуруңуз. Колуңардан эмне келет дегенсип, жигит шымын өйдө тартып, столго отуруп: – Тез сүйлөгүлөчү, мен шашып жатам, время деньги. Уран жигитке: – Атың ким?

– Чыныбековмун. Мени фамилямдан билип алгыла дегенсип, фамилиясын айтты. Уран жигитке өкүм сүйлөп баштады: – Хорошо, сен депутат Чыныбековдун баласы экениңди билдим. Мен сени көрөйүн деп чакырганым жок. Суроого так жооп бер. 12-августта саат он экилерде кайда болдуң?

– Кайда болмок элем. Как обычно үйдө. Уран жайбаракат:

– Калп айтпа.

– Калпты айткан жокмун. Уран жигиттин столунун аркасындагы түркүктү кармап: – Сен калп айтып жатасың. Эгерде чындыкты айтпасаң, эч нерсеге карабай туруп камайм. Атаң депутат. Закондун кишиси. Ал жакшы түшүнөт. Сен тууралуу депутаттык корпуска жиберем. Өзүң айт. Же болбосо, доказать эткен кагазды көтөрүп чыгам. Жигитке атасы тууралуу айтканда жоошуй түштү: – Биз, балдар менен ошол күнү саат он экилерде цирк айланасында жөн эле көргөнгө барганбыз. Оюндан от чыгат болуп кызды салып келгенбиз.

– Канчанчы жылы төрөлдүң?

– 1980–жылкымын. Уран дароо машина номерин төрөлгөн жылына каратып коюлганын билди.

– Канчооңор эле.

– Биз үчөөбүз элек. Машинада мен. Анан эки досум.

– Эмне үчүн анда үчөөңөр бир эле кыз салдыңар.

– Мага, жанымдагы балага, кыздын деле кереги жок болчу.

И, потом арткы орунда отурган бала деле салганы менен дитим барбай койду деп буквально он беш минуттан кийин эле тыштап кетти. Уран аркы-терки басып: – Баары чындыкпы.

– Чын. Бул жерде калп жок. Ишенбесеңер ошол кыздын өзүнөн деле сурагыла. Уран чочуп: – Как, сурагыла, ошол түнү ошол кыз өлүп жатпайбы? – Жигит колун жаңсап:

– Жок. Ал кыз өлгөн жок. Аны кече күнү эле ошол досум көрүптүр. Ишенбесеңер атын деле айтып берейин. Аты Сурма. Аркы-терки баскан Уран тык токтоду да.

Жигитке карай: – Өлгөн кыз менен сүйлөшкөн турбайсыңарбы?

– Ооба, сүйлөшкөнүбүз чын. Бирок, ал кызды өлтүргөн жокпуз. Биринчи биз токтогондо ошол кыз менен сүйлөшкөнбүз. Ал бизге кыз таап бермек болуп жатканда Волга такси келип токтоп алып кеткен. Кайра көп узабай эле, ошол машина менен бизге Сурма деген кызды таштап кетти.

– Жигит, сен кызыксың. Силердин машинага ошол эле кыз түшүп, тиги машина жылып кеткен деп жатышпайбы, көргөндөр.

– Ал машинадан биз биринчи көргөн кыз чыккан жок. Андан Сурма гана чыгып, отурду. Почему–то кийген кийимдери окшошураак эле. Анан машинага түшкөндө сүйлөшө келсек, мурунку кызды айтып жатты, бир айылданбыз дегендей кылды.

– Демек, кыздын аты Сурма де?

– Ооба, Сурма. Керек болсо, азыр деле ошол кызды алып келип беттештирип берем.

– Жок, жигит. Коё тур шашылба. Сен бошсуң. Керек болсоң чакырып алабыз. Жигит столдон туруп, эшикке чыгып баратып:– Ал күнү эч нерсе болгон эмес... Досторум деле, келип айтып берет. Чыгып кетет.

Уран ойлуу: – Көрдүңбү Өмүр, кептин баары өлүктү көрүп звонит эткен Сурмада. Из табылды. Сурма алып барат, адам өлтүргөн кылмышкерге. Уран көрүп жаткан кассетасын эстей коюп: – Кассетаны көрөлү. Кой, токтогон жерге. Өмүр колу менен кассета бетиндеги ташты көрсөтүп:

– Уран мобу жерди көрдүңбү, бактын аркасындагы ташты. Кап, бакты тартып жатып, ташты кошо тартканым менен, сага эстетпей койгонумду айт. Токто, стопту бассаң, Өмүр көрдүңбү таштагы канды.

– Ооба көрдүм. Уран оюн сыртка чыгарып: – Демек, Урумкан таш менен коюлуп өлгөн. Кассетаны көрө түшөлү. Өмүр, сен сүйрөлгөн жерлерди да жакшы тартыпсың. Менде дагы бир жыйынтык ой кетти. Өмүр шашкандай: – Эмне ой?

– Урумканды бир эле киши өлтүргөн. Эгерде көп киши өлтүргөндө сүйрөмөк эмес. Бактын жанынан таш менен башка коюп, сүйрөп келип, уктап жаткандай скамейкага жаткырып кеткен. Урумканды өлтүргөн адамда Урумкандын соткасы болушу мүмкүн.

Өмүр кеттик.

– Шашпа дос. Мага келген эки кыздан цирктин алдына барып, Урумкандын соткасынын номерин сурайбыз.

Кеттик. Кетишет.

Уран менен Өмүр машинасын айдап келип, цирк имаратынын алдындагы Урумкандын точкасына келип токтойт. Уран чыгып

барып суракка алган кыздын бирөө Турдуну машинага алып кирет.

– Турду, сага срочно иш менен келип калдык. Сотка барбы?

– Бар.

– Эми, Урумкандын соткасына чалып, биртке сүйлөшкөндөн кийин мага берсең. Турду чөнтөгүнөн сотка телефонун алып чалып, кулагына соткасын кармап турат. Бир аздан кийин кимдир бирөө алды окшойт. Турду сүйлөшө баштайт: – Алло бул ким? Менден коркпой эле жооп бере бергиле. Урумкандын подружкасы Турдумун... А сен Сурмасыңбы. Уран менен Өмүр бири-бирин тиктешет. Турдунун колуна Уран ала калып: – Алло, Сурма. Бул мен Уранмын. Кылмыштуулук боюнча милиция кызматкери. Сен бизден качпа. Сотка үнүнөн Сурма: – Жок, мен силерден качпайм. Урумканды мен өлтүргөн жокмун. Мен көчөдөн качып, айылга кетип бара жатам. Азыр автовокзалдамын. Өлтүргөн кишини айтайын. Мени кармабагыла. Өлтүргөн адам Урумкандын күйөөсү? Эркин өлтүргөн. Мен анын скамейкага жаткырып жатканын көрүп калгам. Мен жашырып, силерге айтпаш үчүн мага жыйырма миң сом акча берген. Жашырганда эмне, баары бир билесиңер да. Эркин Кызыл-Аскер Товарная көчөсүндөгү Бахор курд аялынын үйүндө, квартирада турат. Ошол жерден кармайсыңар. Мен башка жашоого өтөйүн, уруксат бергиле. Сурма соткасын нары жакта турган мусорго таштап, автобуска түшүп кетет. Ал эми Уран болсо Сурманын сөзүн бөлбөстөн угуп, жаш кыздын башка жолго өткөнүнө жолтоо болгусу келген жок. Уран чөмүлгөн оюунан чыга албай:– Турду, сага ырахмат. Бара бер. Сен бошсуң. Өмүр, биздин сапарыбыз дагы уланат, Кызыл-Аскердеги Товарный көчөсүнө.

Уран машинасын жолдон калчудай ылдамдыкта айдап келип, Товарный көчөсүндөгү Бахор аттуу курд аялдын үйүнө кирип келишти. Өмүр экөө эшигинин алдынан келатса кичинекей времянкасынын оозуна тамеки тартып, Эркин отурган. Кыязы, отурганына көп болгон окшойт, тамекинин пичёктору, түкүрүк-какырыктар толуп кеткен. Уран менен Өмүрдү көргөндө Эркин түшүндү. Эркек башы менен көзүнөн жаш алып, бетинен ылдый тоголоктошуп куюлду. Уран, Өмүр унчукпастан столду алып

мандай-тескей отуруп сурай элегинде эле Эркин болгон окуяны айта баштады.

* * *

...Менин Урумканым айыл ичинен эң таза, тыкан эле. Жадагалса, айыл ичине келин алып келип калса ырым кылышып, биринчи жолукту Урумкан салаар эле. Урумкандын жолун жолдоп, тыкан, таза келин болсун дегендери болсо керек. Экөөбүздүн ажырашып кеткенибизге бирөөнүн күнөөсүн көтөрүп күнөөлөгүм келбейт. Баарына өзүм күнөөлүмүн. Өзүмдүн башым иштеген эмес, эрким болгон эмес. Урумканды ушул жолго түрткөн да мен. Анткени, аял киши кандай болгон учурда да слабый пол. А, биз ал слабыйлыкка кыр көрсөтүп.ю арстан болуп алабыз. Эркек аялды жакшы кармоо керек экендигин качан өлтүрүп койгондо, түшүнүп жатам. Баламдын энеси шейит болду, атасы киши өлтүргүч. Ошондо да кимди өлтүрдү, энесин. Мен тирүүнүн өлүгүмүн...

Урумканды аябай жакшы көрчүмүн. Жакшы көргөндүгүмдөн, кызганчумун. Эрким бош болгондуктан ак сүйүмдү кармай алганым жок. Өлтүрөйүн деген ой жок болчу... Кур намыс башка чыкты. Теңтуш балдар менен ичип отурганбыз. Сөздөн сөз чыгып отуруп, бир дос балам менен кыжылдашып уруша кеттик. Мен аны аябай сабап салдым. Ал ачуу жини менен:

— Урумканың ар кимдин астында жатып, денесин сатып, цирктин алдында жүрөт. Балаңды ошентип багып жатыптыр деди. Мен аны да өлтүрүп коёрдо жанымдагы балдар ажыратып калды. Ачуум менен цирктин алдына такси жалдап келип, Урумканды айылдашым Сурманы тааный коюп чакыртып алдым. Урумкан машинадан машинага өтүп башкага түштү. Ал жерден ого бетер ачуум келди. Таксист Нарын ресторанынын жанына таштап койду. Урумкан экөөбүз урушуп отуруп бир далдоо бакка келип калыптырбыз. Кандай койгонумду билбейм, жерден ташты алып төбөгө бир койдум. Үн-сөзү жок дароо жыгылды. Бир паста денеси катып, ташка айланды. Өзүмдүн аялымдан өзүм коркуп, эптеп сүйрөп келип, жаткызып койдум. Кайсы жер экенин силер

жакшы билесиңер. Ушинтип, көчөдө турган кызды эмес, аялымды өлтүрдүм. Мени камагыла! Күнөөмдү тартайын. Уран сөзүн угуп бүткөн соң:

– Сурмага акча бергениңиз туурабы. Эркин үшкүрүнүп:

– Бергеним чын. Анын бул жерде тиешеси жок. Башка жолго түшүп, турмуш куруп ал деп бергем. Уран бул сөздү укканда Сурманы коё бергенин туура көргөнсүдү. Эркиндин колуна кишен салынды.

III

*Өзөктөн чыккан өрт жатан,
Өздөн чыккан жат жатан.
(Эл макалы)*

Адам баласынын башына эмнелер келбейт, эмнелер гана кетпейт. Адам өзү ойлобогон, ойлоп да таппаган орошондуу окуялар моюнуна жүк артып, башына түшкөн мүшкүл иш болушуна кабыл болуп калышы да ыктымал. Кээде колуна калемин алып жазуучулар чындыкты жазайын десе, адам жүрөгүнө катуу тийип калабы деп коопсузданат. Жазуудан да курч, күчтүү, пенде ишенбес трагедиялуу окуялар канчалаган... Жалганда жалгыз өмүрүнө кыянаттык кылып, өмүрлөрүн кыйган адамдын пендечилиги. Адамга эч ким жолтоо болбос, эгер өздөрүнө көр казбаса... Периште болуп төрөлүп, ошол бойдон түз, таза жүргөн периште болсо гана. Чиркин адам, таарынып төрөлүп, таарынган бойдон кетет окшобойбу. Жаралганда бала болуп төрөлсө, карыганда да балага айланып калышы, адам жашоосу. Төрөлөөрү менен курсак тойгузууну ойлоп тырмаласа, өмүрү өткүчөктү ошону менен алек. Көзү тирүүдө тойбой, өлүүсүндө топуракка ыраазы.

Эки кабаттуу үй. Бул заңгыраган үйдө кандай бактылуу, бай адам жашайт деп ары-бери өткөн адамдар таң калат. Эшиктеги эле орнотулган дарбазасы жашыл акчага келип тургузулган. Эшигинин айланасы бетондолуп, цементтелген. Эшигин көрүп, төрүнө өт демекчи, үй ичи андан кооз. Акча болсо, баары болот. Машинасынын асты бийик, үйлөтүлгөн топтой болуп, төрт чарчы болгону менен тоголок өңдүү.

Өңү кызыл, спортивный машинадай ылдам жүрө турган. Кыш мезгилинде да тоолордон, белдерден аша калган "Джил" машина. Үй ээси Алымкул. Аялынын аты Калый. Экөө жакында үч-төрт ай-

дын жүзү болду, үйлөнүшкөн күнүнө. Алымкулдун экинчи аялы. Биринчи аялы көп жыл төшөктө жата калып, тура калып, оорунун айынан каза болот. Биринчи аялынан бир кыз, бир уулу бар. Ал эми, экинчи аялы Калый өзү төрөбөгөндүктөн биринчи эринен ажырашкан. Төрөбөс аялдын кайынжуртка батышы кыйындыкка турат окшобойбу. Алымкулду Калый жактырып калып, аял башы менен Алымкулдун үйүнө келип, энеден эрте ажырап калган балдарга каралашып калаар эле. Балдары менен баарлашып кеткен Калыйды көрүп Алымкул да жактыра баштады. Жактыруу көпкө узаган жок. Экөө баш кошуп, биринчи никесиндей кафе-барларда тууган-туушкандарын, жоро-жолдошторун чакырып, той өткөрдү.

Алымкул үйүнө көп токтобойт, ал бизнесмен. Бир жума үйүндө болсо, айлап Россияда, Прибалтикада өзүнүн иштери боюнча жүрөт. Үйүнөн акча үзүлбөйт. Балдары эмнени кааласа жейт. Калыйга дагы жакшы болуп калды. Анын үйдөгү болгон жумушу төрт жаштагы Эрнисти кийгизип, кийим-кечектерин жууп-тазалап коёт. Жети жаштагы Дарежанды эртең менен мектепке жакшынакай кийгизип жөнөтүп коёт. Мектеп деле алыс эмес, жанында.

Алымкул менен сүйлөшүп жүргөндө, Калыйдын курдаштары көп билген эмес. Калыйдын да курдаштары көбөйгөнсүдү, бапыраган барчылык болуп турса, алам дегенин алып турса, акча серфис идиштердин биринде дайыма катылып турса, ал күнүмдүк керектелүүчү кыргыз акчасы сом. Алымкул алыска кетээрде көп жүрөмбү аз жүрөмбү дебей, кенен-кесир акча тыштап койчу. Ал эми орустун рублдары, жашыл акчалары Алымкулдун өзүнүн сейфинде бекилчү. Сейф ачкычы Алымкулда гана болчу. Анын ичинде канча акча бар, өзүнөн башка эч ким билбейт. Калый Алымкулдун акчаларын кантип чачаарын билбей калды. Акча көп болсо, каада көп. Калый кечке жуук төрт курдашын үйгө чакырды. Стөл үстү жер-жемишке толо. Курдаштар ар кайсы темада сөз козгоп кенен, жайбаракат отурушат. Калый курдаштарына кайрылып: – Кана курдаштар, эмне ичесиңер. Бети тегерек, чачы кыска кыркылган толмоч келген Нурай: – Ай Калый, ак сөзгө агы эле жакшы го

дейм. Күлүшөт. Көзү көк сары келген Күмүш курдашы: – Калый, өзүң билесиң да биз агынан эле ичээрибизди. Курдаштар шаңкылдап күлүп бири-биринин сөздөрдү айткандары өздөрүнө жагымдуу болду окшойт. Колдорун чапкылап, алакандарын жайып жайдары. Калый сырты бархытынан мойну узун арак көтөрүп кирип келди: – Келгиле, достор, курдаштар, мобу бөдөш бизге арналыштыр. Анда-санда ичип, өзүбүзгө көңүл бөлүп койбосок, бизге ким көңүл бөлөт. Өзүңдү ойлобосоң, сени бирөө ойлобойт. Күлүшөт. Калый бутылканын оозун ачып, хрустал стакандарга арак куят. Стакандар аракка толгон соң, алууга туура келди. Нурай ордуна туруп: – Калый, сени бактылуу болушуңа биз ыраазыбыз. “Сендей алтындай болгон досубуз бактылуу болбогондо, ким болот. Бул жерде Алымкул жок. Курдаштардын күйөөлөрүнөн жашырган өздөрүнчө женский көз караштагы сөзү болот эмеспи. Анысы кандай, эмнеси болсо да байга тиём деген сөзүңдүн өтөөлүнө чыктың. Азаматсың сен. Келгилечи, Калый сенин бактылуу, болушуң үчүн ичели”. Үчөө өйдө туруп, стакандардан үн чыгарып алышат. Курдаштар бири-бирин мактап, мактанып да жатышты. Калый стөл үстүнөн турбай сөзгө аралашып отуруп алган. Келген конокторуна ысык тамак жасаган да жок. Акча күчүнө салып, магазиндеги кургак тамактар, колбаса, сыр менен гана чай берип жатты. Тигилер тамакка деле көңүл бөлбөгүдөй сөз учугу уланып, сөздөр чыгып жатты. Тили узун аялдардан сөз түгөнбөйт. Дарежан менен Эрнис түштө он экиде тамак ичкен боюнча иче элек. Дарежан апасы Калыйды тамак жасап берер деген эки көзү төрт. Чындыгында атасы Алымкул барда ысык тамак ичип, ичтери жылып, күлүп-жайнап, ойноп калышат. Алымкул иштери менен алыска кандай кетти, ошондой, Эрнис менен Дарежандар кургак тамакка отурушат. Кээ бир учурда Калый жумуртка бышырып же болбосо, балык консерва ачып келип берип коёт. Бала эмелер эмне кылат, бергенин жеп топурайып жатып калышат. Бүгүн анын да бирөө жок. Балдардын курсагы ачты. Калый балдарды ойлоп да койгон жок. Курдаштары мактап койсо, ошого ыраазы. Ал өзүнүн бактылуулугун бүгүн сезип, эч кимге алдырбаган мурзайым болуп жатты. Ошентип, саат жебеси чыккыдап жыла берди.

Дарежан менен Эрнистин курсактары ачкандыктан, ичтери курулдап, шалдырап уйкулары келе баштады. Дарежан кыз эмеспи, уйкусу келип, үлдүрөп бараткан Эрниске нан алып келип берди. Нанды бурдап жеп, муздак сууну ичип, шалдыраган Эрнис жаткан жерине торойуп уктап калды. Дарежан эштеп жер төшөктү сүйрөп келип, алдына салып, Эрнисти оодарып түртүп жаткырды. Чечиндирип жаткырайын деди эле алы келбей койду. Дарежандын өзүнүн да курсагы ачкандыктан муздак суудан ичти. Нандан буурдап жеп алайын десе жүрөгүнө баспады. Өзүнө да төшөк сүйрөп келип, инисинин жанына жатып алды. Көзүн карап, алдына тамак кармаган энелери жок наристелер, өз энелеринин жоктугун күндөн-күнгө сезип, көздөрүн жалдыратып, Калыйды жаман көрө баштады. Ал эми Калый сөзү бүтпөгөн курдаштары менен ичип отура берди. Ичкилик башында бири-бирин мактаган курдаштар, эми армандары чыгып, көздөрүнөн жаш алып, ыйлай башташты. Алардын бакылдаган үндөрү, ыйлаган ыйларын жанындагы кошунасы эшикке чыкканда угуп жатты.

* * *

Бишкек шаарынын парктары токсонунчу жылдары куралбай, баса турган аллеялары өңгүл-дөңгүлгө айланып, парк аты өчө турган деңгээлге жетип калган. Акыркы жылдары жакшы, парк ичтери оңолуп өңгүл-дөңгүл жерлерге ромбик формасындагы цементтен уютулган нерселер коюлуп, аллея жаңы типке келип, көркү ачылгандай. Бул парк ой жүгүртүп баскандарга жаңы идеяларды бергендей. Анан дагы калса, эс алгандай болосун. Акыл-эсинди токтотуп, бир нерсеге жолдомо алгандай сезилет. Парк ичинен түрлүү адамдардын эс алып, жайбаракат басып жүргөнүн көрөсүң. Ар кандай жаш курагындагы адамдар. Жаш улан-кыздар кыналашып, сезимдерин уялбастан ачык эле билдирип жатышкандай. Жаштыктын курч кези. Жашы өтүп калгандар неберелерин жетелеп, ошолордун тамтуу басканына кубанып, эрмектери бала менен. Ошондой эле ушул жерден ар кандай кесиптеги адамдарды көрөсүң. Кесибине жараша ойго чөмүлгөн, кесиптерине жара-

ша бир нерсени чогулуп алып талкууга алгандар. Айтор, парк ичи түркүнгө бай.

Уран парк ичинде басып келеатып, өзүнчө кыялданат. Бала кезде аркы-терки паркта басып балдар менен жүргөнүн элестетет. Убактысы бош кезде кыялданып паркка басканга не жетсин. Биринчи сүйлөшкөн кызын эстеп, өзүнчө жылмаюу сезими менен күлүп койду. Жаштыктын бир эсте калаарлык таттуу сезими. Бул турган жаштардай ал экөө да бири-биринен чыккысы келбей жанашып, демдеринин жылуу ыргактары тийишип, көздөрүн айыр алышпай, бооруна алгачкы сүйлөшкөн кызын кысып турчу эле. Ошол кездердеги айтылган тилектүү ойлор, махабат менен чырмалышып тураар эле. Аттиң, ал кездеги күндүн тез өткөнүн. Ал турсун, ошол кол кармашкан мезгилде да саат жебеси ылдамдап, түндүн кыска боло калганын айтпа. Ай жарыгында махабат сулуу көрүнөт. Колдон чыгарып, жетпей калган кызын эстөө, мүмкүн жетпеген сүйүүнүн барктуулугудур...

* * *

Турмушка чыгып кеткенин укканы менен, барганга Урандын дарманы келген жок. Колунда бар, байлыктуу жерге тийип отурса, Уран не демек. Ичиндеги каалоосу: бактылуу болушун, эч нерседен кемибей кенен жүрүшүн, көңүл чөкпөй жайдары жүрүшүн, жагымдуу жар болушун тиледи. Өмүр бою чогуу жашаган элестүү махабат..

Уран өткөн-кеткенди эстеп, кыялданып отурса, жанынан бирөө өтүп баратып токтоп калды. Ал Уранды көрө коюп кучакташып, экөө жолугуп, сүйлөшүп кетишти. Көрсө, Урандын классташы Нияз экен.

– Эй Уран кандайсың, Эмне кыялданып, паркка басып калгансың. Уран күлүп: – Адам болгондон кийин кыялдана албай, жүрбөйт экенсиң да. Бала кезди эстедим. Кайра туруп, убакыттын зымырап өтүп кеткенине кейидим. Нияз билесиңби, менин орто мектепти бүтүп жатканда ырым бар эле.

– Айтсаң мүмкүн эстээрмин.

– Нияз, ал мындай: Асманда учкан жагалмай,
Жагалмай канат кагалбай.
Жаш кезек өтөт турбайбы,

Сыдырым соккон шамалдай – деп ырда-

чу элем го.

– Эми эстедим. Ошондо бул ырды эрте ырдапсың. Уран күлүп: Ошону айтпайсыңбы. Анда ырдап, мазмунуна көңүл бөлбөй эле, ырдап койчубуз. Эми маанисине көңүл болуп жатпайынбы. Экөө бирдей күлүшөт да бири-бирин колдогондой кол беришет. Классташтар тез эле өткөндөрдү бирин улам, бирин эстей башташты. Нияз бир нерсени эстей койду окшойт: – Чын эле Уран, сен мени менен тааныштырган кызың менен жашап жатасыңбы?

– Нияз, экөөбүздүн көрүшпөгөнүбүзгө көп жыл болуп кеткен турбайбы. Карачы, убакыттын өткөнүн. Адам бат эле карыйт турбайбы.

– Уран, карыганды коё турчу, Андан көрө, менин сөзүмө жооп берчи. Уран ойлуу карап: – Жооп берем. Сен суроо берсең, убакыттын өткөнүн ошондо билип жатпайынбы. Жок Нияз, ал кыз башка жакка турмушка чыккан. Нияз чочуп: – Койчу, экөөңөр эгиз козудай жетелешип, ажырашчу эмес элеңер го.

– Ооба Нияз, канчалык кыйын болсоң да турмуш өз ордуна коюп коёт тура. А, бирок, эч, теке эмес, башка ошондой эле жакшынакай кызга үйлөнгөм. Бир уул, бир кызым бар. Нияз колун бериш, экөө дагы бири-бирин колдогондой кол алышат.

– Уран, достор дайыма бири-бирин колдош керек. Анан калса, экөөбүз жолукпаганыбызга көп жыл болуптур. Давай отметим.

– Жүрчү Нияз, мен дагы жумуштан чарчап турдум эле жакын арадагы эле кафе-барга кире калабыз. Экөө ээрчишип, кафе-барга киришти. Стөл үстүнө отураары менен ак кийинген, арык чырай бойлуу кыз келип, эмне алышаарын сурады. Нияз кызга кайрылып: – Бизге салат, анан бир аз 0,5 Царской арагынан. Кыз кичинекей алаканындагы барака жазып алып кетти. Бардын ичи күңүрт сыяктуу өтө жарык эмес. Музыка үнү чыгып турат. Эки дос сүйлөшүп отургуча, кызмат көрсөткөн кыз падносчого

айткандай салат, 05 Царской арагын стакандары менен көтөрүп келип калды. Аны көргөн Уран: – Мейли Нияз, мен иччүү деле эмес элем, сен менен жүздөшкөнүбүз үчүн 100граммдан алалы. Тост болмоюнча сөздүн деле көркү жок. Жакшы сөз сүйлөө үчүн, сөзсүз тост керек.

– Анан эмне, мунун тилеги жакшы, өзү ачуу, ниети ак, эмне экөөбүз күнүгө жолугуп аттык беле. Кобурашып сөзгө кирип, тостор сүйлөнүп биринин аркасынан экинчиси алынып олтуруп кызуу да болуп калышты. Сөздөр түгөнгөн жок. Тынч отуруп сүйлөгөн достор жок, бакылдап айланасындагы кишилерди көзгө илбегендей. Нияз ичкенде көзгө эч кимди илбей калды. Колу менен жаңсап сүйлөп жатып столду коюп коёт. Аны Уран сөөмөйүн мурдуна тийгизип “үш” – деп үнүн чыгарып тыят. Ага болмок беле, ал ансайын күчөйт. Бир маалда спортивный кийинген эки жигит жандарына келип: – Жигиттер, акырыныраак болосуңарбы. Бул жерде силер гана эмессеңер да. Нияз темтендеп өйдө туруп: – Эй эмне деп жатасыңар, кимсеңер силер. Көргүлүктү көргөнү тура-сыңар. Нияз бирөөсүн чабаарда тиги турган жигит Ниязды жаткыза коёт. Уран туруп барып ажыратаарда, экинчи жигит Уранды көзгө коюп салат. Уран жыгылган жеринен өйдө туруп, колун эки жакка жаңсап: – Жигиттер, бул жерге мушташканга келген эмеспиз. Токтоткула. Мен бул жигитти алып кетем. Уран Ниязды тургузат. Нияздан кайсы жерде жашаган адресин сурап, аны таксини жалдап, салып жиберет. Өзү кийимдерин оңдомуш этип, жөө басып жөнөйт. Түз баса албай, көчөнүн аркы-берки өйүзүнө өтүп жатып, бир квартал басып келди. Дагы жакшы, үйү жакын жерде болгону, ошондой эле форма кийимчен эместиги. Урандын ошол күндөгү жоругу милициянын кызматкерлеринин эмес, достордун жоругу болуп калды. Көптөн бери ичпеген Уран бутунан кичине алдырса да акыл-эстен алдырган жок. Же болбосо, удостоверениясын ошол жерден көтөрүп, кийген мундирин булгмак. Көзгө койдуруп жиберсе да акылы менен болуп жаман сөз сүйлөбөстөн, арагын күчү менен өпкө какпастан, тынч гана кызуу болуп калган Ниязды жөнөтүп, өзү темтендесе да үйүнө басып келди. Үйүнө кирери менен бутуна алдырды окшойт. Эки буту шалак этип, муу-

ну жоктон бетер үйдүн кире беришине жыгылды. Нуриланын ого бетер ачуусу келди. Эптеп буту-колунан сүйрөп ордуна болбосо да, алы жеткен жерине жаткызып койду.

Уран көзүн ачып караса, спальнийдын босогосунда жатат. Үй потологун, жаткан жеринин айланасын карап, өзүнүн үйүндө жатканына бир четинен ыраазы болду. Башын өйдө көтөрөйүн десе, оор нерсе сынып кетчүдөй. Нурила –деп үнүнүн чыгышынча кыйкырат. Кыйкырыгында деле кыйраткан үн чыкмак беле башы жарылып кете жаздаса. Балдарын чакырса эч ким жок. Дагы өзүнө ишенбей, айланасын карайт. Бөлөк бирөөнүн үйү эмес, өзүнүн эле үйү. Араң зоордон белим, башым – деп жатып ордунан козголуп турат. Туруп баратып, бети күзгүгө чагына түшөт. Аны көргөндө башка кишини көргөндөй болуп артты бир карайт, эч ким жок. Кайра күзгүнү караса өзү сыяктуу, колу менен бетин сыйпалайт. Өзүнүн эле колу кыймылдап, бетине тийди. Ошондо гана бирөөнүн бети эмей эле өзүнүкү экенине ишенди. Көзүнүн алдын сыйпаласа, көзү көгөрүп, бети шишип, көзүн жаап калган. – “эмнеге жакшы көрбөй көзүм ачылбайт десе шишик жаап калган турбайбы” – деп ичинен кобурады. Катураак басса башы сынып кетчүдөй болгон Уран бутун акырын таштап, дубалдарды таянып кухняга келди. Үй ичи жымжырт. Эч ким жок. Телефондун жанына өлбө жаным, өлбө болуп, басып келип, Өмүргө телефон чалат: – Өмүр, кандайсың. Эрттерээк кел. Ой мында, экөөбүз эч кимге керегибиз жок. Жардам мага керек. Ак суудан ала келчи. Көбүрөөк эле. Сен кызыксың, эмне болгонду эмне кыласың. Эрттерээк бол, башым сынып жатат. Телефонду коюп, Өмүрдү күтөт. Нурила жумушунан кеч келгенсип, эми иче баштаган турбайбы деген кыялына салып, чемоданына кийимдерин салыштырып, балдардын кийим-кечелерин сумкага жыйнаштырып, адатын карматып кетип калган. Мындай адат Уран үчүн көнүмүш болуп калды. Жумуштан чарчап келгенде, балдарын эркелетип, жакшы эле жаркылдаган маанай менен отурайын дейт Нуриланын таарыныгы түгөнбөгөн, кейип-кепчиген сөздөрү башталат. Тамак үстүндө да Нуриланын какшаган сөздөрүн угуп отуруп ичет. Анын нерви жумушунан эс албаса, же Нуриладан эс албаса, Уранга деле кыйын. Бул канчага созулат, аны турмуш өзү көрсөтөт...

Уран эшикти ачып коюп, Өмүрдү улам карап отурду. Аңгы-чакты көптөн күткөнү ишке ашып Өмүр кирип келди. Бир пакетке шыңгыраган эле бутылкалар. Стол үстүнө ак сууларды алып чыгып жатып, баш жазганга жакшы болот кыяз кылганбы, бир бөдөш Царская арагын көтөрүп чыкты. Аны көргөндө Уран оозун басып чуркап ваннага кирип кетти. Шаркырап Урандын оозунан ичкен аштары атырылып бүт чыкты. Акырында ичкен арагы чыкты окшойт жалаң эле көбүк суу кусуп калды. Аракты көргөндө жүрөгү айланды. Уран колу менен башын басып келип: – Өмүр, аракты эмнеге алып келдиң.

– Ой ачууну ачуу басат. Мындан жүз грамм алсаң, башыңдын сынганы тарайт. Уран оозун басып дагы ваннага чуркап кирип кетет. Бир сыйра кусуп, окшуй баштайт. Оозу-мурдун чайкап столго отурат.

– Өмүр, ак суудан аччы.

– Бул ак суу дагы ашказанга жакшы, бирок жүз грамм... Уран Өмүрдүн сөзүнүн аягына чыкпай оозун басып, ваннага көздөй дагы чуркайт. Куса албай койдун окшойт, кечке окшуп атып келет. Аны көргөн Өмүр: – Деги, жүз грамм деген сөздү коёюнчу. Уран окшуп баратып, оңолот. Өмүр колу менен Уранды калкалагансып: – Ой аке, койдум. Мына койдум, башка сөзгө өтөйүнчү. Эй, эмне көзүң көгала. Милициянын да көзү көгөрөбү. Уран чоң стакан менен ак сууну тартып жиберет: Өх, кусканда оңоло түштүм окшойт. Көз көгөрдү мастыктан. Андан көрө, иштеген жериме айтып кой. Ооруп жатат деп. Ичкендин жакпаганын карачы. Өлөйүн деп калдым. Кантип күнүгө ичет билбейм. Ысык шорпо жасап бербей Нуриланын да кетип калганын карачы.

– Уран коркпо, шорпону мен деле жасап берем. Өмүр туруп холодильникти ачып, эт туурап шорпо жасаганга киришет.

* * *

Байдын байлыгы каралбаса кор дүңүйө. Байдын да байдай проблемасы, анын да жүрөк ооруткан көз жашы болот. Байлыктын баркы ден-соолуктан кийин эле, экинчи байлык ак жоолук.

Ден-соолугуң болуп туруп, акча таап дүнүйө чогултканың, дүнүйөң ар кайсы жерде чачылса, чачкындын иши оңолбойт. Үй кутунан курттай санап чогулткан кутучадагы оокат, кашыктап сузуп жыйнаган дүнүйө, үйдөгү кармап-туткан аял кишиден байкалат. Аял кишинин башы оор, салмактуу болсо, бардыгы ирети менен турат. Аял киши башы бош, жыйнагы жок болсо, чогулткан дүнүйөнү кызганганы менен, пайда чыкпай чачкындылыкка алып келээри бышык. Башы бош аялдар ач көз, ичи тар, ойу аркы-терки кеткен, бир жерде эмес, ойу чачкындынын кармаган оокаты да чачкынды. Байлыкка да ички дүйнөсү кенен адам керек. Болгонуна тобо кылып топук кылсаң, теңирим да ошого берет. Эркек кишинин соргогу үй толтурат. Аял кишинин соргогу үй түгөтөт. Үйдөгү жолукчаның жаман болсо – жылаңач каласың, кутуң жаман чыкса кур-жалак калганың. Аялдын жаманы жылаңач баатырдыкка алып келгени келген...

Алымкулдун Россиядагы жумуштары бүтүп, үйүнө кайтып келет. Балдарына эл кийе элек кийим-кечек, таттуу кымбат балалуу конфеттер, Калыйга да жакшы кийим, колу менен кулагына окшош алтын сөйкө шакек алып келди. Балдар атасы келип жыргап, көңүлдөрү ток болуп, күлкүлөрү жаңырып ойноп-куунап калды. Калый дагы Алымкулдун көзүнчө балдарга жылуу мамиле жасап эртеңмененкисин чай менен самса, пирожный берсе, түшкүсүн биринчи-экинчи ысык тамак, кечкисин куурма жасап, дасторкондун үстүн толтурчу болду. Калый балдарды эркелетип Алымкулдан биринчи күйүп-бышкан жакыны. Алымкул эркек эмеспи, анча-мынча майда нерсеге көңүл бөлбөйт. Алыска көпкө жүргөндүктөн эмне бар, жок иши деле жоктой. «Акчаны эмне кылдың» – деп Калыйдан да сурабайт. Келээри менен Калыйга тамак-ашка кенен-кесир пачка акча карматат. Ал акча бир жумага кетээрде да пачкалаган акчаларды колуна берет. Алымкул балдары тамак-аштан кем болбой, акчага зар болуп калышпасын дейт окшойт. Калыйдын балдарга болгон мээримине Алымкул ичинен ыраазы болгондой. Ал көзү көрбөгөндөн кийин кайдан билет эле, ачка-ток балдарынын жүргөнүн. Өгөй эне өз энедей болбой, кайдыгерлик кылып, курсактарын курулдатып ачка таштаганын.

Алымкул келээри менен бир нерсени байкагансыган. Эртең менен балдары менен учурашып столго бапырап олтурушса, байкуш Дарежан менен Эрнис эч теке көрбөгөндөй самсаны бурдап жеп, чайды суудай ууртап, бир жакка шашкандай тамак жешкен. Бирок, кийинки күндөрү Калыйдын балдарга төккөн мээримин көрүп ыраазы болуп, унчукпай калат. А, түгүл, балдары да Калыйга жакындашып ачка болгон күндөрүн унутуп калышкандай. Бала эмеспи ичине кир сактабаган. Алар кайдан билиптир адамдар кубулуп тураарын. Калыйдын бул адаты убактылуу, көп болсо бир жумалык. Бир жума бир саат убакыт болгондой, заматта балдар үчүн өтүп кетти. Алымкулдун командировка мезгили жакындап калды. Үй-бүлө толук бойдон стол үстүндө чай ичип отурушат. Эрнис атасына карап, балдырап сүйлөдү: – Ата, сиз эрте келесизби. Алымкул күлүп жанында олтурган баласынын башын өөл: – Эрте эле келем уулум, анчалык эмне болду сага? Сен деген ушул үйдүн жигитисиң. Үй дегенди эркек карайт. Мен кеткенде үй кожоюну сенсиң балам. Эрнис атасын көзүн албай тиктеп: – Ата, сиз кетсеңиз, биз ачка болот экенбиз. Алымкул баланы угуп-укпай боорундагы музыка ойноп үн салган соткасы менен сүйлөшүп калат. Калый Эрнисти жаман көзү менен карайт. Эрнис эчтеке дей албай, көзүн жалдыратып, жеп аткан тамагы өтпөй тык токтойт. Алымкул бир-эки күн мурун эле кеткенге даярданып сумкаларын салыштырып койгон. Соткасы менен сүйлөшүп бүтөөрү менен Калыйды шаштырып: – Калый сумкаларды алып кел-бол мен кеттим. Азыр машина келет. Алымкул уулу менен кызын өбөт. Эрнис атасын бекем кучактап сүйлөгүчөктү, Калый кирип келет. Аны көрүп коркон Эрнистен сөз чыкпайт. Дарежан кыз эмеспи чыкылдап.

– Ата сиздин соткаңызга чыгып турам. Сизди биз сагынабыз, эрте эле келесизби.

– Ооба кызым, эрте келем. Эрнис сага велосипед алып келем. Эрнис кубанып так секирет. Алымкул сумкаларын көтөрүнүп алып чыгып кетет.

Калый Дарежан менен Эрнисти көзү менен атып жиберчүдөй карады эле, байкуштар бүжүрөп барып, бурчка тыгылып калыш-

ты. Калый ачуусу келип: – Силер эмне ачка болуп жүрөсүңөрбү, мен жок болсом, азыр экөөңөр бөлтүрүктүн ачкасындай бүжүрөп калмаксыңар. Жакшылыкты билбейсиңер. Өлгөн энеңер тирилип келип, силерге тамак жасап берет. Энесин айтканда Дарежан үнүн чыгарып ыйлап жиберди. Ичиндеги бугун, көптөн бери үйүлгөн сагынычы ээ бербей сыртка чыкты. Аны уккан Калый ого бетер жинденип: – Эй – кыз, эмне ыйлап жатасың! Эми мени жу-тайын деп жатасыңбы! Дарежанды колунаан алып туруп, шак эткичекти жаака чабат. Чочуп калган байкуш кыздын заарасы чыгып кетет. Калый ансайын: – Эми силердин сийдигиңерди жууйунбу. Эй-кыз, сен мектепте окуйсун да, эртең чогуу окуган балдарыңа айтайынбы. Мээң иштебейт! Тур жуу! Алып кел трыпканы! Калый баштан нары эки урат. Эрнис калчылдап ыйлайт. Ага тап бергенде: – Эжекебай урбаңызчы, экинчи атама айтпайм. – Ооба сен эле болсоң айтпайсың, силердиби шашпагыла, бир көзүңдөн жаш, бир көзүңөрдөн кан алам. Жакшылыкты билбейсиңер. Эрнисти да чапкылап, чыңыртып сабайт. Баланын чырылдаганы, кыздын бакырып ыйлаганы кошуналарга чейин угулду.

Кошунасы Турсунбек балдардын ыйлаган үндөрүн угуп, боору ачыды. Мурун мындай үн эмес, чымын учканын бул үйдөн укчу эмессиң. Алымкул өзү менен өзү оокат кылган адам. Кошуналар менен анча байланышы жок. Кээде гана балдары жакшынакай кийинип алып, дарбазанын сыртына ойноп калышчу. Ошондо да башка балдарга кошулбай өзүнчө ойношчу. Балдары да элдикенен башкача, таза тыкан ойногондуктан, кийимдери оңойу менен булганган эмес. Элдин балдары Дарежан менен Эрнистин ашпак жүздөрүнө, көздөрү бакырайган сулуулуктарына суктанчу. Өтүп бараткан кошуналар кармап алып, Эрнисти өөп кетчү. Өзгөчө Алымкулдун жакын кошунасы Турсунбек ошентээр эле. Бирөөгө зар, бирөөгө кор бала. Турсунбек балдарга жакын болгону, кырк жашка барып калса да бала бетин көрө элек. Баласы жок адам. Аялы Толгонай экөөнүн баш кошконуна он беш жыл толду. Толгонай үчтү төрөдү. Бирок кудай таалам бала бербесе, бала болбойт тура. Төрөлгөндөн кийин эле бир айга жетип-жетпей чарчап калат. Бала жытын, баланы ойнотконду Турсунбек жакшы көрөт.

Кошуналардын балдары менен ойнош үчүн барган күндөрү да болгон. Бирок теңиримдин ар бир пендесине жазып койгон жазуусу бар. Кошуналардын үйүнө күнүгө эле бара бербейт. Баргандан да жазганат. Турсунбек базарга чыкканда конфеттен граммдап сатып алчу, жолдон бала чыкса бере калып. Балдардын ыйлаган ыйын, чырылдаганын уккусу келбейт. Алымкул төрөбөгөн аял алды десе, туура эмес көргөн. Аны сынга алган «Эмнеге баладан тажайт десең, төрөп түшкөн аял эле алса, ал да төрөп балдарга жакшы болмок. Төрөгөн аял баланы билет, балага мээримдүү келет».

Бүгүнкү Алымкулдун үйүнөн чыккан бала ыйы өгөйдүн өөн көрсөткөнү. Энелик мээрим, аталык сезим менен өскөн балдарга катуу удар болгонсуду. Жети жаштагы кыздын, Калыйдын жаака чабышынан сийип жиберши, анын мындайды көрбөгөндүгү, көзүн карап назик багылгандыгынан болду. Антип ким багат. Тогуз ай көтөрүп, тону жарылып төрөгөн эне гана багат. Алымкулдун келинчеги Төркүнбү эстүү жан эле. Баланы таза кармаганы үчүн бала таза да. Баласаак аял эле. Өлөөр астында, ооруп жатса да, баласы менен кызын кыя албай, үнүн чыгарымыш этип ыйлады. Көзүнөн жаш деле чыккан жок. Балдарынын колун кармап, башын үч жолу ийкеп, алдуу келген ажалга алсыз Төркүнбү башын ийип, көзүн алаңдатып, топурака моюн сунду. Кошуналар менен Төркүнбү катышып калчу. Жыйырма биринчи марттагы Нооруз майрамындагы кошуналар шеринеси Алымкулдун үйүндө өтмөк. Өзү араң жан болуп басып жүрсө да ырааматылык Төркүнбү: – “биз шеринени алабыз” – деп сөз берген эле. Сөз өтөөлүнө чыкпай, өзү кете бербедиби. Алымкул акчанын күчүнө салып шум ажалдан алып калганга аракет кылды. Канткенде да ажал арам акчага баш бербейт турбайбы. Өлүм алдында акчалуусу да акчасы жогу да бирдей. Өлгөн адам эч нерсени өзү менен кошо ала кетпейт. Пенде чогултканын жалганга калтырып, чын дүйнөгө жылаңач кетет. Төркүнбү каза болгондо кошуналар күбүр-шыбыр кеп улап: – “өлбөсө акча сапырган бул өлмөк эмес” – дешти. Адамдын ден-соолугу акчадан да жогору турган байлык. Аны акчага да сатып алууга болбосун, Алымкул Төркүнбүнүн ден-

соолугу үчүн тызылдап жүрүп билбедиби. Ойлогон ойду кыстаган турмуш жеңип, айла жоктугунан, оокаттын айынан, балдардын бүгүнкү курсагы үчүн болсо, эртеңки бала келечеги үчүн айлап Россияда, Прибалтикада. Төркүнбүнүн балдарды карап жанынан көп чыкпа деген сөзүн аткарбастан, бөлөк-бөтөнгө ишенип, аларды таштап жүрбөйбү. Оокат азгыртып, каякка болсо жетелеп барат. Кээ бирөөнө асмандан түшкөн акча болсо, Алымкул үчүн тозокко эле түшүп келген акча. Бүгүн кыйналып чыдасам, эртеңким жакшы болот деген, мээнеткеч адамдардын бири. Дарежан, Эрнистерди ким бирөөлөрдүн алдында басынткысы келбейт. Алымкул күрөштөн качпаган, балдары үчүн баардык нерсеге даяр ата. Калыйдын бүгүнкү урганын кокусунан Алымкул билип калса, анда Калый үчүн бул үй орундукту берип, кут кылбайт. Калыйдан да балдарын өйдө көрөт. Аял куулугу муну жакшы билет.

* * *

Алымкулдун кеткенине бир жума ичи болду. Балдардын өңдөрү азып арыктай түшүштү. Калый баягы адатын карматып, кудайдын куттуу күнү курдаштарын чакырып, столго отурушуп, аял сөздөрүн баштап отурмай. Аял кишилердин сөздөрү түгөнбөй, күнүгө жаңы сөздөрдүн, жаңылыктардын улама уланышы, курдаштардан курама куралып, көбөйө бериши балдардын да, жанындагы кошунасы Турсунбектин да тынчын алып бүттү. Түн бир оокумунда эшигинин алдында туруп алышып, ырдашат. Ырлары бүткөн соң, өздөрүнчө ырахатка батып, музыканы коюп алып, бийлешет. Айтор, күндөн-күнгө Калыйдын кадыр-баркы курдаштар арасында өсүүдө. Дарежан менен Эрнис атасы кеткенден бери жылуу төшөккө жатпай калышты. Эптеп Дарежандын салып бергенине, Эрнис жатып уктап калат. Эртең менен саат тогуздарда Алымкулдун үйү тынч уйкуда. Үйдө киши жашабагандай мелтирейт. Булар уктабаганда ким уктайт, таң аткычакты ырчор болуп уйку көрбөсө. Берки бала байкуштар, ызы-чуудан уктай алышпай, алар дагы таң заардан уйкуга киришет. Турсунбек алардын тынч уйкуда экенин ары-бери өткөндө сезип калат. Алымкул-

дун үйү Турсунбекке гана эмес, айланасындагы кошуналарга да белгилүү болуп бүттү. Түндө ыр башталса – “Калыйдын бесплатно концерти” – деп коюшчу болду. Кошуналарга көнүмүш адат болуп калды. Күнүгө конок тоскон, акчасы түгөнбөгөн Калый деп да коюшат кошуналары. Бара-бара Алымкулдун аты өчүп “Калыйдын үйү” – деп атала турган болуп калды. Жаңырыкты салган Калый болсо, анын аты чыкпаганда кимдин аты чыгат.

Дарежан сабагына көп кечигип барып калды. Кээде уйкусунун айынан сабакка да барбай калып калат. Жини келген Калый тогузда турса тогузда, Дарежанды сабакка кубалап жиберет. Бир күнү Дарежан саат тогуздан өткөндө сабакка баратып, эшиктин алдындагы, кермедеги курттаган этти көрүп, андан коркуп аялап өтөт. Мектепке кирип келсе, балдар эжекесинин айткан сөзүн кунт коюп угуп атышыптыр. Ачылган эшикти шарт карап, Дарежанды көрүшүп, шылдындап күлүп жиберипти. Балдардын каткырганын уккан Дарежан каалга түбүнө отура калып, ыйлап ийди. Сабак өтүп жаткан эжекеси Дарежанды түшүнгөндөй, балдарды тилдеп, башынан сылап, жылуу-жумшак айтып, отургузуп койду. Окуу башында Дарежан класстын алдыңкы окуучусу болгон. Эми минтип сабактан калган, кечиккен, сабакка көңүлү жок, көңүлү чөк, түнт, коркок кыз болуп калды. Мындай өзгөрүлгөн тагдырда бала эмес, чоң киши өзүн таштап коёт. Сабак бүтүп окуучулар үйүнө тарап кетип баратышат. Эжекеси Дарежанды чакырып алып: – Дарежан, ден-соолугуң жакшыбы – дейт. Дарежан унчукпасан башын ийкейт. Эжекеси боору ооругансып: – Менин үйүмө барасыңбы менин кызым менен ойноп кайра келесиң.

– Жок барбайм, Үйдө иним Эрнис калды. Дарежан ойлонуп туруп калды.

– Дарежан үйдө апаң бар го.

– Ал ачка, кечинде тамак ичпей жатып калган. Эжекеси Дарежанды түшүнгөндөй көп сөзгө алаксытпай коё берди. Дарежан жолду карай чоң кишилердей ойлонуп келди. Үйгө кирди. Үйдүн ичинде Калый демин баспай жаткан Эрниске тамак берип жатыптыр. Эрнис жаңы эле ыйлап басыла албай жаткан окшойт. Кирип келген Дарежан ыйлаган Эрнисти сооротуп, тамак берип жатканына бир четинен таң калса, бир четинен ыраазы болгонсуду. Аны

көргөн Калый: – Бизди эми көрсөң дагы чечинип, алдакы мусорду төгүп келип, чайга отур! Дарежан унчукпай комнатасына кирип чечинип, Калый айткан боюнча мусор чаканы көтөрүп эшикке чыгат. Өтүп бараткан Турсунбек чөнтөгүнөн шокалад алып чыгып, Дарежанга берет. Дарежан Турсунбекти эмнеге берип жатат дегенсип жалдырап: – Рахмат байке. Турсунбек күлүп башын ийкеп басып кетет. Дарежан бош чаканы көтөрүп үйгө кирип, колун жууп чайга отурат. Калый кагынып-силкинип: – Алдындагы чайды куюп иче бер. Кыз киши деген өзү эле куюп ичет. Дарежан эки колдоп чай куюп иче баштайт. Эрнис демин баспай, чайды анда-санда ууртап жатты. Эмнегедир Эрнис көпкө ыйлагандай, болбосо тып эле басылчу. Стол үстүндөгү чай ичүү ичкендей деле болушпайт, тамак кандай өтүп туруп кеткендерин деле балдар билбей калышат. Өз эне берген чайга жетеби, ал тирүү болгондо астына чай коюп,сахарына чейин салып бермек. Балдар бир паста чүңчүп, эне мээримине куштар болушту. Дарежан өзү үйүнөн кысынып, батпай калгандай. Тамак сурагандан да коркуп, Калыйдан сурай албайт. Көнүмүшкө салып, жер төшөктөн төшөп, Эрнис экөө одеал жамынып жатып алышат. Дарежан уйкусунда түш көрдү: – “Энеси Төркүнбү аппак кийинип алып, ак жоолукту чулгап салынып эки учун артка таштап койгон. Үйгө кире албай эшике туруп алып балдарын чакырат. Дарежан менен Эрнис энелерин көрүп сүйүнүп, эшикке атып чыгышат. Балдарын көргөндө Төркүнбү аларга сүйлөбөстөн күлүп, Эрнисти колуна кармап, Дарежанга көңүл бөлбөйт. Дарежан таарынып: – Апа, эмнеге мени карабайсыз. Төркүнбү таарынгандай: – Силер Эрнистимди кыйнап, булгап койбодуңарбы, мен муну жуунтуп алып келем. Дарежан ээрчигендей: – Апа, мен эмне кылам. Төркүнбү жоолугун чуулгап: – Сен этти ыргытып жиберчи, этти! Тур өйдө.

Дарежан чочуп ойгонуп кетсе Эрнис кыңшылап, кулагын басып ыйлап жатыптыр. Дарежан инисинин бетинен өөп сүйүнгөндөй: – Эрнис, апам түшүмө кирди, апамды көрдүм. Эрнис жанына баткандай: – Апама барсам болобу. Дарежан көзүнөн жаш агып: – Барсак болот, атам жакында келет окшойт. Апам түшүмө кирсе эле келип калчу. Дарежан саатты карап: Ой мен бүгүн эрте турган

мын го саат 7:30 болгон турбайбы. Мени апам тургузду. Сүйүнүчкө баткандай күлүп: – Эрнист, сен чыда. Атам келет көрөсүңгө, мен бүгүн сабакка кечикпей барам. Дарежан ыр обонуна салып, кийим-кечесин кийип, сумкасын колуна алып сабакка чыгып баратып кермедеги этти көрүп, жүрөгү түшүп кетти. Апасы тирилип келип, этти көргөндөй сизди. Төркүнбүнүн түшүндө айтканы кулагы жаңырып, баса албай буту тушалгансыды. Бутунун алдын караса эттен куюлуп түшкөн курттар.

Дарежандын эркелигин Калый үйүнүн босогосун аттагандан баштап эле токтоткон. Курттарды көрүп бакырган жок. Бакырганда эмне, ким ага жардамга келмек эле. Дарежандын кулагында апасынын сөзү угулуп турдубу, кыскасы кайраттанып, узун союлду көтөрүп келип, этти илип түшүрдү. Жыгач менен түртүп барып, дарбазанын сыртына чыгарып койду. Ошол маалда жумушуна өткөн Турсунбек көрүп калды. Турсунбек бүжүндөп жүргөн Дарежанга кайрылып: – Дарежан, этти да ушунча куртатасыңарбы? Эмне холодильник жокпу.

– Бар, эмнеге илип койгонун билбейм. Дарежан сумкасын асынып, сабагына кетип калды. Турсунбек көргөн көзүнө ишенбей, сырдуу окуяга туш болгондой карады.

* * *

Достун достугу качан башына иш түшкөндө, жардам көрсөткөнүнөн билинет. Көчөдөн жолугуп алып аракка отуруп бири-бирине тост айтышкандар дос эмес. Туулган күндөрүндө, жакшылыктарында арак албай койсо, дос эмес дегендерден алыс болуу керек. Достор арак менен тутамдаш болбойт. Достор бири-биринин кабак-кашынан, жаман акыбалда экенин, маңдайынан жакшылыгын билип турат. Башына иш түшсө күйүмдүүлүгүн, маңдайына жакшылык келип калса тең бөлүшөөрүн билдирет. Дос катышы жамандык-жакшылыкта билинет. Достордун иши бир болбосо да бирге болот.

Өмүрдүн үйү. Өмүр газетанын жаңы чыккан саны менен алек. Креслого отуруп алып газета окуп жаткан Өмүрдүн жанына Кайырыса басып келип: – Башыңды албай, гезит окуп жатасың, эмне бар экен кызыктуу. Өмүр газетанын бир бетин жаап экинчи бетин карап: – Кызыктуу окуялар бар экен, кээ бир жазуучулар өздөрүнүн чыгармасында боло турган окуяларды алдын-ала эле китепке түшүрүп жазып коюшуптур. Мисалга, 2001-жылдагы, 11-сентябрдагы террористердин жортуулун токсонунчу жылдары эле, бир жазуучу белгилеп жазып кеткен экен. Кайырыса сөзгө аралашып:–Чынында эле, кандайдыр-бир жаратылыштын берген акылы менен жазылып калса керек да. Өмүр сөзүн улай: – Мен окуп жүргөн кезимде. Мектептеги кезимди айтып жатам да. Пушкиндин чыгармасын аябай кызыгып окуйт элем. Пушкинди гений тутам. Анын чыгармаларын карап турсаң, өзүнүн өмүр баянынан алгандай, анан калса, анын өлүмү дуэлден болоорун сезгендей. Ошону ошол туйган да. Орустардан кыйын жазуучулар чыккан, Тургеневдин “Му–Му” чыгармасын карачы, үнү жок, сөзү жок Герасимдин адамгерчилигин. Байлыктуу адамдан анын адамгерчилиги өйдө.

– Жазуучулардын чыгармаларына ашыга бербей, сен дагы китеп жазбайсыңбы. Өмүр үмүт менен: – Кайырыса, көрөсүң мен, китептин автору болом. Ансыз деле аркы-терки, кирди-чыкты ой менен жүрөм. Кайырыса колун шилтеп: – Ой, сага акыркы күндөрү ишенбей калдым, досуң Урандын иши менен эле жүрөсүңгө. – Жок Кайырыса, силер Нурила экөөңөр жаңылышпасыңар. Ал дагы адамгерчилик. Нааданды таап жатабыз да. Мен дагы түркүн тагдырларды көрүп жатам. Ушулардын баары мүмкүн бир чыгарма болуп чыгат. Чыгарма адам турмушунан жазылат. Кайырыса шылдыңдагандай күлүп: – Силердин жумушуңар, силердин чыгармаңар Нурила экөөбүздү качан келет, эмне болду, деги тирүү жүрүшөбү, бирөөлөр өчөшүп калбайбы деп жатып жүрөк оору болуп бүтмөй болдук. Эшиктин звоногу чырылдайт. Кайырыса туруп барып эшикти ачса, Нурила турат. Нурилань көргөн Кайырыса: – Ой, кайдан адашып, кел кир үйгө. Наркы жактан Өмүрдүн үнү чыгат: – Кайырыса, ким экен ал? – Бакылдабай, бери келип

Күнөөлүү өзүн сезди. Ниязды жаман көргөндөй, кабар да алган жок. Экинчи ичкендерге жолукпай калышын кудайдан тиледи. Кайдан азгырылдым деп өзүн күнөөгө жыгууда. Канча киши көрдү—деп өзүнчө сүйлөшүп, уялып жатты. Арак-уятын, ууктуруп эстен кетпес кара так күн болду. Эшик шыңгырады. Уран эшикти ачкысы келбей турду. «Уран эшикти ач» — деген Өмүрдүн үнү чыкты. Уран Өмүрдүн үнүн угуп, эшикти шарт эткичекти ачып жиберди. Эшиктен Нурила көтөрүп кеткен чемоданы, балдары, Кайырыса, Өмүрлөр турат. Уран балдарын көтөрүп жыттап: — Киргиле, эмне турасыңыр. Баары киришет.

Өмүр үйүнөн чыккандан баштап эле Нуриланын кулак—мээсин жеп, балдарыңды алып кандай кетсең ошондой бар деп болбой алдырып барган. Антип баргандары жакшы болуптур, Уран балдарын көрүп, көңүлү көтөрүлүп, кубанып кетти. Нурила күнөөлүү кишидей батына албай турду эле, Урандын киргиле деген сөзүн уккан соң, ал дагы жеңилдей түшкөнсүдү. Казан-аяк кагышып, эрди-катын табышат турбайбы, уруш-талаш чоң нерседен чыкпай, кичине нерседен тутанып, жаңданат окшобойбу. Уран Нуриланы жакшы көрөт. Балдарын болсо жанындай көрөт. Балдарынын кекиртегинен жыттап, моокумун кандырат. Урушту баштаган эркек эмес. Көтөрөмдүү, кепти уга билген, түшүнгөнгө аракет кылган эркек. Капысынан Нуриланын сөзү жакпай калса, унчукпай туруп кетет. Аны байкаган Нурила ансайын айткандарын от алдырып, күчөтүп жиберет. Нурила өзүнүн оюн айтып түшүндүрүп бир нерсени аягына чейин айтканга аракет кылат. Уран кеп башында эле Нуриланын оюн билет да басып кетет. Нурила болсо укпай койдуга салып чырылдайт. Аягында өзү чыдабай чемоданын алып, балдарын колго кармап, кеттимге салып коркутат. Кенебеген Уран кенебеске салат. Ушинтип жатып, Нурила кеткенге, Уран кайра келетке салып, көнүп калышкан. Бирине кеттим, бирине келет деген көнгөн адат. Экөө тең билет, бири-бирин кыя албастарын. Турмуш эки адамды бириктирип үй-бүлө кылып койгон. Эки адамда эки башка мүнөз, эки башка көз караш, түшүнүк. Бирок эки адамды үзбөй кол кармаштырып кармап турган тең ортодогу сезим. Сезимден балдар жаралып, очор-бачар болуп калышкан. Мындай

Күнөөлүү өзүн сезди. Ниязды жаман көргөндөй, кабар да алган жок. Экинчи ичкендерге жолукпай калышын кудайдан тиледи. Кайдан азгырылдым деп өзүн күнөөгө жыгууда. Канча киши көрдү—деп өзүнчө сүйлөшүп, уялып жатты. Арак-уятын, ууктуруп эстен кетпес кара так күн болду. Эшик шыңгырады. Уран эшикти ачкысы келбей турду. «Уран эшикти ач» — деген Өмүрдүн үнү чыкты. Уран Өмүрдүн үнүн угуп, эшикти шарт эткичекти ачып жиберди. Эшиктен Нурига көтөрүп кеткен чемоданы, балдары, Кайырыса, Өмүрлөр турат. Уран балдарын көтөрүп жыттап: — Киргиле, эмне турасыңыр. Баары киришет.

Өмүр үйүнөн чыккандан баштап эле Нуриланын кулак—мээсин жеп, балдарыңды алып кандай кетсең ошондой бар деп болбой алдырып барган. Антип баргандары жакшы болуптур, Уран балдарын көрүп, көңүлү көтөрүлүп, кубанып кетти. Нурига күнөөлүү кишидей батына албай турду эле, Урандын киргиле деген сөзүн уккан соң, ал дагы жеңилдей түшкөнсүдү. Казан-аяк кагышып, эрди-катын табышат турбайбы, уруш-талаш чоң нерседен чыкпай, кичине нерседен тутанып, жанданат окшобойбу. Уран Нуриланы жакшы көрөт. Балдарын болсо жанындай көрөт. Балдарынын кекиртегинен жыттап, моокумун кандырат. Урушту баштаган эркек эмес. Көтөрөмдүү, кепти уга билген, түшүнгөнгө аракет кылган эркек. Капысынан Нуриланын сөзү жакпай калса, унчукпай туруп кетет. Аны байкаган Нурига ансайын айткандарын от алдырып, күчөтүп жиберет. Нурига өзүнүн оюн айтып түшүндүрүп бир нерсени аягына чейин айтканга аракет кылат. Уран кеп башында эле Нуриланын оюн билет да басып кетет. Нурига болсо укпай койдуга салып чырылдайт. Аягында өзү чыдабай чемоданын алып, балдарын колго кармап, кеттимге салып коркутат. Кенебеген Уран кенебеске салат. Ушинтип жатып, Нурига кеткенге, Уран кайра келетке салып, көнүп калышкан. Бирине кеттим, бирине келет деген көнгөн адат. Экөө тең билет, бири-бирин кыя албастарын. Турмуш эки адамды бириктирип үй-бүлө кылып койгон. Эки адамда эки башка мүнөз, эки башка көз караш, түшүнүк. Бирок эки адамды үзбөй кол кармаштырып кармап турган тең ортодогу сезим. Сезимден балдар жаралып, очор-бачар болуп калышкан. Мындай

үй-бүлөнүн болушу нерв тамырынын күчүнө келип жарылып кетишине, депрессияга да алып келиши мүмкүн. Үй-бүлөнүн ажырашышы оңой-олтоңго турбайт. Жарашуу оңой, ажырашуу кыйын.

Нурилла күнөөлү, болгондой, бат-бат кыймылдап балдарын чечинткенге да, стол үстүнө чай даярдаганга да жетишти. Кабагын ачып: – Келгиле столго чай ичели, бир чыныдан чай ичип тургула. Мен картошка кууруй коёюн. Кайырыса шашкандай: – Нурилла, убара болбой эле койчу. Биз картошкага күтпөйбүз. Нурилла менен Кайырысанын кыжырын кайнаткан телефон шыңгырайт. Экөө бири-бирин тиктешет. Уран басып барып, телефонду алат.: – Алло, бул ким, ооба мен; Качан барайын, азырбы. Мейли шашылыш болсо азыр эле барам. Кичинескей бала бекен. Калганын барганда көрөбүз. Мен чыктым. Уран телефонду коюп капалангандай: – Өмүр жүрү больницага. №3 балдар больницасынын хирург, врачы Умар Сыдыков чакырып жатат. Реанимацияда кулагынан курттар куюлган жашы бештерде араң жан бала жатат дейт. Кой чыгалы. Кетишет. Бул жолкуда Нурилла менен Кайырыса телефондогу кабарга кейишти.

Советский көчөсүндөгү балдар ооруканасына Уран менен Өмүр жигулисин чымын-куюп кылып айдап, жетип барышты. Больницага кире бериш жеринде кишилер чогулуп, реанимацияда жаткан бала жөнүндө сүйлөшүп калышыштыр: – “Акмак эмелерго. Баласын карабаган, бай эмелер баласын эмне кылып курттатып жиберештикен. Байлыгына чиренип жүрө беришти да акмактар. Байга байлык керек, бала кереги жок да. Байлык деген адам-адамгерчиликтен кетет” – деген күбүр-шыбыр тургандардын сөзү кулактарына угулду. Уран уккан кулагына ишенбей реанимацияга кирип барды. Бутун тыбырчылаткан беш жаштагы бала төшөк салынган кроватка эмес, киши көргөн асты дермантин керебетчеде экен. Жанында башын чайкап, ыйлап алган врач Умар Сыдыков турат. Уран баланын кулагынан курттар чыгып жатканын көрүп алып, көргөн көзүнө ишенбей: – Бул эмне, бала эмне үчүн пастелде эмес. Көзүнөн жаш алган врач: – Көрбөй жатасыңбы баланын жаны чыкпай жатат. Пастелге жаткызмак турсун, таң аткычакты

алыштым. Куртттар мээге чаап кеткен. Баланы сактай албайбыз. Киши болбой калды. Жаны бир аздан кийин чыгат.

Байкуш бала бутун акырындан серпип, жардам болоор бекен дегенсип, тилден калса дагы, көзүн чакчайтып ачып алып жалдыратат. Анда-санда кичинекей мышык кырылдагандай кыр-кыр эткен үн чыгат. Колун жаңсап бирөөнү көрсөткөнсүйт. Көтөнүнөн тооктун богундай бок, чочосунан жаандын тамчысындай тамчы заарасы чыгат. Сүйлөгөндөй дабыш чыкты. Уран оозуна кулагын коюп тыңшаса, сөөмөйүн араң көтөрүп көрсөтүп, апалап жатыптыр. Кыязы көзүнө апасы көрүнгөн окшобойбу. Бейишиң болсун, ымыркай, кийинекей күнөөсү жок пендем! Бала көзүн сүзүп, бутун жайып керилген боюнча сөөмөйүн көрсөткөн жакка кете берди. Карап тургандардын баары көзүнөн жаш алып ыйлашты. Врач платочкасын алып, жашын сүрткөнгө жетише албай ийнин көтөрүп ыйлады. Өмүр быкшып ыйлап алган. Уран көзүнүн жашын билгизбей бурчка барып, раковинага жуунуп алды.

Денеси муздап бараткан наристени ак шейшеп менен жаап коюшту. Врач Умар Сыдыков Уран менен Өмүрдүн жанына басып келип: – Жүргүлө менин кабинетиме. Медсестараларга кайрылып: – Баланын туугандарына эч нерсе деп билгизбей тургула. Уран, Өмүр, врач Умар Сыдыков үчөө кабинетке киришип, орун алышат. Врач столуна олтуруп кеп баштайт: – Мен силерди чакырганымдын себеби; Уран Мукашович сизди көрбөсөм дагы алыстан атыңызды угуп жүрөм. Бүгүнкүдөй иштерге чесность, тажабаган иликтөө керек экендигин билип, сизге ишенип чакырдым. Мындай көрүнүштү кинодон “секретные материалы” – дегенден көргөн элем. Анан өз көзүм менен жолуктурдум. Бул бала шордуу. Мен врач катары айтып жатам. Ушуну жакшылап, силердин сөз башкача. Врачтык сөз менен эле сүйлөй берейин, анализдеп бериңизчи, өтүнүч. Уран врачтын балага күйгөнүнө ыраазы болуп: – Ырахмат сизге, ишеним көрсөтүп чакырып койгонунузга. Киши колдуу деп толук ишене аласызбы. Врач Умар Сыдыков ойлонуп: – Элүү проценттен жогору ишенем. Менин кесибим мени артка тартпайт. Менин болгон сөзүм ушул. Эгер сиз анализдей албай калсаңыз. Өзүмө да ишенбей калышым мүмкүн. Уран Өмүрдү ка-

рап: – Өмүр жумушка кириштик. Баланы өзүң билгендей тарт. Мен болсо бала жашаган үйдүн кошуналарынан сураштыра баштайм. Умар Сыдыкович, сизге дагы бир жолу ырахмат. Врач Урандын колун кармап: – Уран, Өмүр, силерге кайрат, күч кубат берсин. Уран менен Өмүр врач менен коштошуп, иликтөө иштерине өтөт.

* * *

Алымкулдун кошунасы Турсунбектин үйү. Турсунбек менен Толгонайда бала болбогондон кийин экөө эмне кылмак эле, тиктешип, божурап сүйлөшүп олтурмай да. Толгонайдын дагы боюнда бар. Турсунбектин кудайдан үч маал баланын жаралып чоңоюшуна жалынып, Толгонайдын ден-соолугун тилеп жаткан учуру. Турсунбектин бала көргүсү келет, аны Толгонай жакшы түшүнөт. Үч жыл бою боюнда бүтүп, балдар жакшы эле салмакта төрөлдү. Бала токтобогону, төрөлгөндөн кийин болуп жатпайбы. Ар бир үй-бүлөнүн өзүнүн кайгысы бар. Жада калса байдын да ыйы болот тура... Турсунбек Толгонайды кепке буруп: – Я, Толгонай, бул Алымкул кошуналардын балдары көрүңбөй калды да. Бир жакка кетишкенби? Сен билген жоксуңбу?

– Жок ботом, билген жокмун. Жанагы аңкылдаган аялы жүргөн. Балдарын көргөнүм жок. Тынч эле болуп калды го. Турсунбек ойлуу: – Алымкул да кечикти, ал келгенде айтпасам, аялыңды тарбияга сал деп.

– Сен кызыксың. Бирөөнүн аялы менен эмне ишиң бар. Жаман көрүнүп, эмне кыласың. Өзүңө кайра катуу айтып койсун. Турсунбек Толгонайдын сөзүнө теригип кетти окшойт: – Толгонай, кишини антип тыйба, балдарына жаман болуп кетти. Жанагы окуудагы кызы жүдөп калыптыр. Окууга барганын да көрбөй калдым. Ал, аялы болсо, күнүгө курдаштарын чакырып концерт коюп берет. Алымкулдун өзүнүн мээси болсо балдарынын кебетесин көрүп, аялына бирдеме дээр. Эгер бала десе. Келе жаткан караанды көрүп Толгонай: – Турсунбек тиги жигит бизге келди окшойт. Барсаңчы. Турсунбек келаткан жигиттин алдынан тосуп чыгып: – Кел жигит, сизге ким керек эле. Уран Турсунбекти би-

ринчи көргөнү менен кишиликтүү, сөз сүйлөшөйүн деп эле келдим эле. Турсунбек Уранды Толгонай экөө сүйлөшүп отурган жерге ээрчитип келип, Толгонайды сөзгө кошуп: –Толгонай бул жигит бизге келиптир жармаң болсо алып чык. Биринчи жармадан ич өзүбүз Бишкекте турганыбыз менен Нарындык болобуз. Билсең керек Нарындыктар жарма жакшы жасаарын. Уран башын ийкеп: – Ооба, билебиз. Шоро нарындыктардан чыккан да. Ар бир жердин өзгөчөлүктөрү болот турбайбы. Толгонай чоң керден чыныга жарма алып чыгып берет. Суусаган Уран жарманы шыр тартат. Турсунбек Урандын келгенин билиш үчүн: – Жигит келипсиң.

– Сиздерге келип калдык. Мен Уран Мукашов ички иштер бөлүмүндө кылмыштуулук боюнча кызматкермин.Турсунбек чочулагансып: – Ой жигит, эмне маселе менен келдиң. Уран күлүп: Коркпой эле коюңуздар. Жакшы кошуна жанындагысына да көз салып жүрөт турбайбы. Кошунаңыздар Алымкулдун беш жашар баласы Эрнис больницада каза болду. Турсунбек колу менен санын чапкылап: – Ай аттиң ай, таза эле жүрбөдү беле. Алымкулдун башы иштебеген жигит экен. Балдарды да өгөйгө таштайбы. Эми жигит мындай, менин кичинекей наристе балага ичим туз сепкендей ачышып жатат. Мына Толгонай экөөбүз бала көрсөк деген тилегибизди, кудайга деле үнүбүздү жеткирди. Өгөй энеси Калый өлтүрдү дегенден алысмын. Кантсе да көргөнүмдү, укканымды айтып берейин.

Уран өгөй деген атты укканда жүрөк муздаткан ойго баткансыды. Турсунбек көргөнүн айта баштады: Турсунбек жумушуна эрте кеткен учурда, эрте келип калат. Ал эми кеч кеткенде, караңгы кирип, эл уйкуга кирип калганда келет. Айтор, ар кандай убакта жумушунан бошойт. Эрте менен жумушка кетиш баратканда, Дарежанга учурап калчу. Жумушунан келаткан мезгилинде Калый курдаштары менен шараптап отурганы угулса, стакандарын көтөрүп ичип жатканы, бийик үйдүн терезесинен аппак тюллунан көрүнчү. Муңу көргөн Турсунбек “көпкөн аял” – деп өтүп кетээр эле. Бир күнү жумушунан шашып үйүнө келатып, саат кийинки күнгө өтүп, он экиден өтүп калган. Калыйдын каткырып күлгөн курдаштарынын үнү угулбай, онтолоп ыйлаган

баланын үнү чыкты. Турсунбек заборунан секирип кирип, баланы көргүсү келди. Түн ортосунда үйүнө Турсунбек секирип кириптир деген жаманатты сөзгө кабылаарып сезе койду. Бала онтоосу өзүнө чакырат. Үнү аябай аянычтуу, үнү үйгө чейин угулуп, Турсунбектерге уйку берген жок. Эртеси Турсунбек күнүгө барчу жумушуна кетти. Толганай күндүзү баланы да, кызды да, жадаганда Калыйды да көрө алган жок. Алымкулдун үйүндө киши жашабагандай. Эрнистин уңшуп ыйлаган ыйын, чоң кишидей онтологон жан кыйналган үнү, айланадагы кошуналарга да угула баштады. Байкуш баланын оорусу күчөгөн сайын, ыйы бийиктеп, жаны көзүнө көрүнүп, онтологону добуш алган тура. Мурда күнү түндөн баштап баланын онтологонун, ыйлаганын укпай калганбыз – деп көзүнөн жашы кеткен Турсунбек, үшкүрүп ыйлап алган Толгонайлар сөздөрүн токтотту. Уран сөздөрдү кунт коюп укту. Турсунбек көзүнүн жашын сүртүп жатып: Мунун аягына чык. Баланын эжеси Дарежан биринчи класста окуйт. Мектепке барсаң табасың. Эжеси да бир нерсени айтат. Кошуналар укканыбыз, чын деп кол коюп беребиз. Бала ыйын жок дегенде бир жума уктук. Заарлаган үндү, сыздаган жанды бир жума бою үйдө кармаган Калый акмак да. Акмакка ишенип бала таштаган Алымкул да акмак! Турсунбек ордуна тура калып, кайра отурду. Бир жума кармаганы качан үнү кошуналарга жеткендегиси. Оорунун башталганына канча күн болду экен..

* * *

Кичинекей наристенин өлүмү ак халатчандарды кайгыга салып, кейитти. Басып баратын деле, отуруп деле, сөз кылып жатышып ооруканада жаткан кишилеринен баштап, аларга келген кишилерден бери укту. Оорукананын оозунда турган Калыйдан бери таанып калышты. Калыйдын жанынан өтүп баратышып, күбүрөп-шыбырап кетишет. Оюу бир жерде болбой турган Калый Эрнистин каза болгонун уга элек. Аркы-терки басып медсес-

тралардан сурайт. Айласы кетип, Умар Сыдыковдун кабинетине кирет. Умар Сыдыков Калыйды көрүп “баланы карабайт белең” – дегендей ачуусу келет. Эптеп ачуусун ичине басып, сыртка чыгарбастан, Калыйды жылуу–жумшак кабыл алганга аракет кылат.

– Келиңиз, баланын өз энесисизби. Умар Сыдыков бул сөз оозунан кандай чыкканын өзү билбей калды. Калый эмне деп жооп берерин билбей далбастап: – Мен ...баккан энесимин. Өз энеси ажал экен, оорудан каза болгон. Мен аны өз баламдай көрөм. Мен бала көргөн эне эмесмин. Мен деген ...балага зар энемин. Баланы жакшы көрөм. Умар Сыдыков ичинен: – “демек, өгөй эне экенсиң да”. Калый врачка жалынып: – Айланайын, Умар ага сизди тажрыйбалуу врач деп угам. Мындайлардын неченин операция кылган дешет. Баланы аман алып калыңыз. Атасы келээр убак болуп калды. Калый чөнтөгүнөн үч миң сом акча сунат. Умар Сыдыков акча сунган келинге таң калып: – Бул акчаны эмне кылам? Калый сунган колун артка тартпай: – Алыңыз чын дилимден берип жатам. Мүмкүн баланын дары-дармегине кетээр. Врачтын ичинен ачуусу келип: – Эгер балаңыз тирүү болсо, дарысына мындан да көп кетмек, түштөн кийин баланы ойлобой, акчаны сунуп жатканын карасаң. Калый врачты жаман көзү менен карап жатканын сезбей, ого бетер сунат. Умар Сыдыковичтин ичиндегиси сыртына чыгып кете жаздап токтойт. Кабинетке Өмүр кирип келет. Калый киши киргенин көрө коюп, акчаны чөнтөгүнө сала коёт. Врач Өмүрдү наристе тууралуу айтып жибербесин деген ой менен: – Өмүр кел, бул киши ооруган баланын баккан энеси Калый. Өмүр Калыйды карап: – Балаңыздын эмне менен ооруганын билген жок белеңиз?

– Кудай акы бар эмеспи, эмне оору экенин билген эмесмин. Өзү түнт, кичинекей болсо дагы чыдамдуу бала. Качан ордуна турбай, онтолоп калганда билбедикпи. Өмүр баланын атасын билгиси келип: – Атасы эмне келген жок?

– Атасы Россияда бизнес кылат. Жашырганда эмне, Прибалтикадан машина айдап келет. Сиз дагы врачсызбы?

– Жок эже, мен журналистмин.

– Өх, айланайын ошентипчи. Балага эмне, бирдеме болдубу деп жүрөгүм түшүп кетпедиби. Сиз такып сураганыңыздан Өмүр шыпылдап Калыйды карап күмөн санагансыды. Умар Сыдыков да Калыйды жактырбай, бул аялдан баарын күтүүгө болот деген бүтүмгө келгенсиди. Байкуш баланын өлүмү бөөдө өлүм. Эч күнөөсү жок балада кимдин өчү бар десең. Бала бутун сунуп, көзүн жалдыратып кете берди, муну менен кимдин жашоосу оңолот болду экен... Калый ийининде турган сумкасын колуна алып, ыйлап кирди: – Мен бул баланы жакшы көрөм. Айыгып кетсе деген эки көзүм төрт. Бул баладан атасы дагы, мен дагы эчтеке аябайбыз. Жакшылап жардам берип коюңуздар. Калый бетин платочкасы менен сүртүп, артисттик ролго кирди. Умар Сыдыков мындан эки минут мурун ичинен ойлогон ойунан алыстап, боору ооругандай: – Сиз ыйлап өзүңүздү кыйнабаңыз, балаңыз жакшы болот.

– Мени балага киргизбей жатышат. Уруксат бериңизчи баланы көрүп чыгайын.

– Киресиз. Биртке чыдаңыз. Андан көрө үйгө барып, эс алып келиңиз. Кечке жуук киргизебиз. Калый сүйүнгөндөй ордуна тура калып: – Чын эле киргизеби? Врач чын эле дегендей башын ийкеп, Калыйды кабинетинен узатты. Чындыгында эле баланы туугандарына эртерээк угузуп, алып кетпесе денеси жыттанып бараткан. Баланын жаны чыга электе эле жыт уруп турган. Врач Умар Сыдыков менен Өмүр Урандын звоногун күтүп жатышты.

* * *

Кичинекей наристеге кимдин өчөштүгү бар? Уранды ушул ой камтып жатты. Энеси өгөй дегенде эле, Уран дароо ошондон көрдү. Иликтөөгө илингени менен аны моюнуна коюшта. Балдар чурулдап ойногон мектепке кирди. Окуу жылы жаңы башталгандыктан, бардыгы ашпак кийинип бири-бирине окшош. Биринчи класстагы балдар көзгө жагымдуу, кызык эле көрүнөт. Уран келген мектептеги башталгыч корпусу. Эжекелери кийинекей мектеп босогосун жаңы аттаган окуучуларды он минуттук перемена-

дан кийин катар-катарга бой-бойлору менен тизип, киргизип жатышты. Кээ бирөөлөрү оозун ачып, эки жакты карап жатып, түрткүлөөгө кабыл болду. Буттарына чалынып, темтендеп кирип кетишет. Уран балдардын кирүүсүн күтүп туруп калды. Жалдырап Уранды караган наристелер. Киргизип жаткан эжекелердин бирөө балдарды токтотуп: – “биринчи улууларга жол беребиз” – деп Уранды мектепке киргизип жиберди. Уран коридор аркылуу басып, мугалимдер отуруучу учительскаяга кирип, Алымкул кызы Дарежан кайсы класста окуурун сурады. Класстарды кыдырып, 1-а класстын кабинетин таап каалгасын тыкылдатып, сабак өтүп жаткан эжекесин чакырып алды. Чачын кызыл-сарыга боёгон эжекеси Дарежандын бир жумадан бери белгисиз себептер менен келбей жатканын айтты. Муну уккан Уран Алымкулдун үйүнө жеткичекти шашты. Жигулисин катуу айдап келип, Алымкулдун дарбазасынын жанына токтоду. Бирөө артынан түрткүлөп шаштыргандай үйгө киргенге шашып, дарбазанын звоногун басты. Эч ким жок. Дарбазанын звоногун колу менен шыңгыратып, кечке басып да турду. Дагы эле баарын байкап көз салган Турсунбек басып келип: – Эмне болду, барып келдиңби мектепке. – Бардым. Бир жумадан бери Дарежан сабакка барбаптыр. Буга Турсунбек таң калган жок. Ошондой болушу мүмкүн дегендей башын ийкеп: – Сабакка чыкканын кээде көрүп калчумун. Уран сен органдын кишисисиң. Дарбазадан секирип үйгө кирели. Дарежанды камап кеткен. Уран макул болуп: – Туура айтасың. Урушта туруштук жок. Уран менен Турсунбек сүйлөшкөндөй экөө дарбазадан секирип кирип, эки жакты алаңдап карап жатып, эшиктин оозуна келишти. Эшикти тартса бек. Акырын такылдатса, бирөө бардай. Басып келип эшиктин оозуна келгендей. Уран Дарежан экенин сезип: – Дарежан сенсиңби? Эшикти ача кой. Чыдабай Турсунбекка үнүн чыгарып жиберди: – Дарежан мен бул Турсунбек байкеңмин. Дарежан эшикти бир топ убакытка чейин калдыратып – шалдыратып атып ачып, атасын көргөндөй, Турсунбектин мойнунан кучактап ыйлап жиберди. Уран менен Турсунбекке Дарежандын ыйы аябай муңдуу сезилди. Турсунбек: – Ыйлаба Дарежан. Коркпо, биз келдик. Бул байкең милициядан. Дарежан

колун Турсунбектин мойнунан албастан, акырын сөөмөйүн көтөрүп, илинип турган этти Уранга көрсөткөнсүдү. Уран эттеги курттарды көрүп, Эрнстин тыбырчылап жатканын, кулагынан чыккан курттарды элестетип жиберди. Эми таш боор, баладан күчүн чыгарган ким болду экен... Уран илинген этке тийбестен жөн койду. Этке акыры бирөө келерин билди. Турсунбек Дарежанды комнатасына киргизиш, эшикти култап, сыр билгизбестен отура беришерин Дарежанга айтты. Дарежан Турсунбек менен Уранга ишенгендей алардын айткандарын аткарып жатты. Турсунбек Дарежанга: – Дарежан, сен эч кимден коркпой, бул милиция байкеңе айтып бер. Калый силерди урдубу? Дарежан ыйлап кирди. Турсунбек сөөмөйүн мурдуна такап: – Үш, Дарежан азыр бирөө келгичекти бул байкеңе айтып бер. Мен терезеден карап турам. Ыйлагандан пайда жок. Байкең кетип калат. Анан дагы өзүң каласың. Дарежан өзүм каламбы дегендей коркуп, Уран кетип калбасын дегенсип, көргөндөрүн мукактанып айтып жатты. Бул окуя Дарежандын көкөйүнө тийген окшобойбу... Дарежан сабакка чыгып баратып, бул эмне эт экен дегенсип курттаган этти карап коёр эле. Бир күнү Эрнис үйдө бирөө басып жүргөнүн угат. Ордуна туруп барып караса эркек киши жүрөт. Акырын эркек кишинин артынан караса Калыйдын комнатасына кирип кетет. Баланын жаман ойу жок, ууру келди кызып артынан кирип барат. Бара калса, Калый экөө бир төшөккө жатып алган. Эрнис же чыга албай, же басып кетпей нес болуп калат. Калый Эрнисти көрө коюп: – Эй, бала эмне турсуң чыгып кет. Бала баладай, башы көзү чарадай болгону эле жакшы. Булар шүмшүк! – чыгып кет. Силердиби шашпагыла бир көзүңдөрдөн жаш, бир көзүңдөрдөн кан алам. Чыгып кет. Уктай бербейсиңби. Ошондо гана Эрнис чыгып кетет. Эрнис менен Дарежандын жаткан төшөктөрү апасы Төркүнбүдөй салып берсе, мемирен уктамак. Баланын астында жука жер төшөк гана бар, алар ары оонап, бери оонап түн учурунда үч ойгончу. Эрте менен сабакка кийинип жаткан Дарежанга айтат. Дарежан Эрниске ишенбегендей угар-укмаксан болуп, өтө эле этибарга ала бербейт. Ошол күндөн башталдыбы, айтор, эт илине башталды. Ал этти Калый эч кимге

көрсөтчү эмес. Эрнис Дарежандар билчү. Сырттан кишилер келээрде эт алынып калчу. Дарбаза сактанган чептей болуп, бек болсо ал этти ким билет эле. Алдап-соолап Эрнисти Дарежан уктаган мезгилинде Калый ордуна тургузуп кетчү болду. Эрнис бышылдап ыйлап келип, уктап калат. Колунда шокалад болоор эле. Дарежан адаттагыдай сабакка кийинип жатып, уктап аткан Эрнинтин төшөгүнөн шокаладды көрүп, алып жегиси келет. Колу серпилип Эрнис чочуп ойгонуп, шокаладды карабай, кулагын басып ыйлап кирет. Дарежан Эрниске үзүлүп түшүп: – Эмне болду Эрнистка, мына шокалад жейсиңби? Ыйлап жатып Эрнис: – Суу ичем, көп эле алып келчи, кулагымды да жууп жиберчи. Дарежан ичкенге суу алып кирип берет. Эрнис сууну ичип бүтүп, муздак суу менен кулагымды жуу деп чырдайт. Дарежан муздак суу менен жууганга макул болбойт. Балдардын чырынан Калый ойгонуп, кыйкырыгы чыгат. Аны уккан Эрнис чүмкөнүп жатып алып, үнүн чыгарбастан ыйлайт. Дарежан “сабагыңа кете берчи сен” – деген Калыйдын сөзүн угуп, ал шашып сабагына кетет. Мына Эрнинтин ыйы ошол күндөн башталды. Байкуш Эрнис тынымы жок ыйлачу. Колун кулагынан албай, сыздап жиберчү. Жаны кыйналгандан бутун тырыштырып туруп алат. Анан эмне кылат, жер тепкилесе Калыйдын кыйкырыгы бар. Жаны ачыган Дарежан бир күнү уктамыш болуп ордуна тургузуп кеткен Эрнисти эмне кылат болду экен деген ой менен Калыйды андыды. Калый Эрнисти өзүнчө бир бөлмөгө алып кирип алып, алдап-соолап, колуна шокаладды карматты. Эрнис эмнегедир шокаладды жебейм деп чыкты, Калый ага болгон жок. Эрнинтин ошондогу айтканы: – Калый апа дейм, шокалад жебейм, кулагыма куртту салбай эле коюңузчу. Сизден суранам апакебай, апа деп жатпаймынбы. Ал жаман экен. Башым дагы ооруп чыгат. Калый баланын колунан алып: – Коркпо сен жигитсиң да, бүгүн кечээкидей экини салбайм, бирди эле. Аркасынан шокалад жеп койсоң, басылып калат. Экиден салып жүргөн Калый бирге өтсө Эрнис макул болуп, кулагын тосуп берди. Дарежан ыйлап келип жатып алып: – апасынын арбагына жалынса, кечигип жаткан атасына ачуусу келди. Эрнинтин заарлаганы күчөп, акырында кыңылдап, ордуна тура албай калды.

Дарежандын айтып бүткөчөктү, көзүнөн жашы тыйылган жок. Турсунбек баштаганда эле жашый баштаган. Уран Дарежандан телефонду сурап, Умар Сыдыков менен Өмүргө чалып үйдүн дарегин берип, келүүсүн өтүндү. Дарежан ыйын басалбай айтыш бүткөн соң: – Турсунбек байке, Эрнис эмне болуптур. Турсунбек Уранды карайт. Уран айта бер дегендей кылат. Турсунбек аапкарыгып: – Дарежан, биз жардамга кеч келип калдык. Эрнис... Чарчап калды. Дарежан чарчап деген сөздү түшүнбөй: Чарчап деген эмне? – Алда байкуш кызым ай, атаңар жан алгычка таштабай, мага таштаса эмне? Дарежанды башынан кучактап: – Эрнис каза болуп калды. Дарежан булукшуп өпкө-өпкөсүнө батпай ыйлап кирди. Уран дарбазанын калдыраган үнүн угуп, терезеге басып келип карады. Калыйдын кирип келеатканын көрүп, Турсунбектерден акырын үнүн чыгарбай отурушун суранды. Калый үйгө кирбестен, түз эле эт жакка өттү. Уран эшикти ачып койду, шарт чыгып барып Калыйды кармаш үчүн. Калый пакетке этти салып, сыртты карай басып баратты. Уран аркасынан: – Ай, эже токтоңуз. Калый ордуна катып туруп калды. Ошол учурда дарбазадан Өмүр, Умар Сыдыков, дагы эки милиция кызматкерлери кирип келип калды. Дарбазанын эки чоң эшиги ачылды. Калыйдын колуна кишен салынып, Урандар үйлөрдү карай башташты. Бир маалда кара жип машина келип токтоду. Ичинен Алымкул чыкты. Алымкулду көргөн Дарежан чуркап барып мойнуна асылып: – Ата эмне кеч келдиңиз? Ушунча да кечигесизби? Калый апам Эрнисти өлтүрүп салды. Эч нерсеге түшүнбөгөн Алымкул ыйлап жаткан кызын жерге коюп, машинасына кирип кетип, колуна бычак кармап Калыйды саярда, Уран колунан кармап, жерге көтөрүп чапты. Колун басып турган Уран: – Алымкул, бычакты ташта, сен өлтүргөнүң менен залакасы сага тийет. Сабыр эт. Андан көрө Дарежандын келечегин ойло. Алымкул колундагы бычакты таштап: – Мен акмак болдум. Каяктан ушул капырга, жез кемпирге жолуктум эле. Баламдан айрылдым. Энесинин арбагы мени кечирбейт. Байкуш балам, сени тозокко салган турбайынбы. Мага салып бергилечи, кескилеп өлтүрөйүн. Алымкул бакырып ыйлайт. Алымкул менен Дарежандын өкүрүгүнөн жанына эч ким басып бара албайт. Өлүм

өгөйдүн колуна болду, Калыйдын жашырып, оорудан өлду деген арам ойу оңунан чыкпай, сот алдында, мыйзам чегинде жооп берип, өз жазасын алат. Акыйкат үчүн адам, жырткычты таап берүүсүн өтүнгөн врач Умар Сыдыковго Уран ыраазычылыгын айтты. “Бир келген жашоодо адам адамдын өмүрүн неге кыят десең”...

IV

КӨЗДӨГҮ ТАК...

Киши өлтүргүчтөргө адам өлтүрүү оңойго турганы менен, аны иликтеп табуу кыйындыкка турат. Иликтөө изденүүнү тажрыйбаны талап кылат. Кээ бир учурда киши өлтүргөн адам милиция кызматкеринен да акылдуу келип, ар кандай буйтанкыга салып кетиши мүмкүн. Ошонун баарын кылдаттык кароо үчүн ички иштер кызматкерине акыл керек. Ойлонбостон тез ачуунун амалын көздөп, киши өлтүргүчтүн изине түшпөстөн, анын буйтоосуна кабыл болуп, бөөдө бирөөнүн убалына кабыл болосуң. Киши колдуу болгон адам да көрдө жөн жатпас, кан жөн жаткызбайт деген кеп бар элибизде.

Турсунбек менен Уран кичинекей наристе Эрнистин өлүмүнөн кийин экөөнүн мамилеси жакшы болуп, жаңы тааныштарды табышты. Турсунбектин жубайы Толгонайдын төрөй турган убактысы келип калыптыр. Турсунбек, аялы төрөгөндөн кийин, улам чарчап калган балдарына эээни кейип, кудайды күнөөлөп, күнөөгө деле батып бүтү. Балдары көздөрүн жалдыратып буту-колу иштебей, бир айга жетип-жетпей чарчап калышкан. Турсунбек кудайды күнөөлөсө, Толгонай өзүн күнөөлөйт. Акыркы чарчап калган баласында багуумдан кетип жүрбөсүн деп Турсунбектин энеси, кайненеси Марш апаны алып келип караткан. Он баланы багып, өстүргөн Марш апанын колу балага эптүү, эми да бар болгон. Бала, колунап узап чарчап баратканда “баланын атын ырымдап койдургула” деген. Теңиримдин жазганы, тукумду Турсунбектен кыйып салгандай. Марш апа уулунун балалуу болбой токтобогонуна жапы ачып, өзүнүн башынан өткөнүн айтып берди. Марш апа беш биртууган болгон, улуусу эркек, анан кичүүсү

иниси. Буларга кыз бала токтогон эмес. Марш ападан мурун үч кыз төрөлүп, үч жаш менен алты жаш аралыгында кыз балдар каза болуп калышкан. Кыргыздын ырым-жырымдарынын касиеттүүлүгү күчтүү келген. Илгери эл ырымдарды бекем тутуп, жадагалса анча-мынча ооруу-сыркоолорду да касиети менен айыктырып алышкан. Ошонун түпкүлүгүнөн ушул мезгилге чейин тирсек чыкса жип таңганы, сөөл чыкса айга көрсөткөнү, көзү ачылбай чылпактап ооруса, кары адамдын көз үйлөгөнү, денесин оор тутуп эстесе, кирнелегени, ырым-жырымдын жарыгы тийген касиеттүүлүгү болуп келген. Дагы унутулуп колдонулбай калган мурастуу нерселердин канчасы калды дейсиң. Тоодо жүргөн көчмөн калк жаратылыш кубулушун терең түшүнгөн. Кылым өткөн сайын калктын нукура дарычылыгы кетип, аптекадагы химия аралашмасындагы дарыга өтүп баратат. Канчалык химия аралашмага өткөн сайын кыргыз жашы кыскарып, айылдарда ак сакалын жайкалган абышкалар, төрөлгөн баланы ырымдап, кудуреттүү колу менен жуунткан кемпирлер азайып бараткансыйт... Дегинкиси, айыл көчөсүнөн кадырман карыларды көп жолуктурбай да калдык. Абышка сөзү “алка-жакадан алган курч”, кемпир сөзү “кудуреттүү кеп” эле.

Марш апа өзү бир топ жашка барып, карылар жөнүндө сүйлөсө кызык эле угулат. Ал дагы өзүнөн мурунку карылардын касиеттүүлүгүн айтат. Марш апанын апасы Маатмуса эне улуулардан кудуреттүү кемпирлерден кыздарынын токтобой жатканын, кыз Маршты алып калуунун амалы катары жол жобосун сураган. Ошол кездеги жашы токсондогу кемпир Марш кыздын кулагындагы тубаса сөйкө этти көрүп, “мурунку кыздарыңа сөйкө салчу экенсиң, мындай кыздардын кулагын тешип сөйкө салбайт”, – деген экен. Чындыгында, Маатмуса эне мурунку токтобогон кыздарынын кулагын тешип, күмүштөн сөйкө салып коюптур. Кеп аягы, токсон жаштагы айылдагы кемпирдин сөзү туура чыгып, сөйкө салынбай кулагы тешилбеген Марш кыз токтоптур. Өмүр өткүчө, тубаса сөйкөсү менен өткөн. Агтиң, Марш апа айтып бергендей Турсунбек жашаган жерде да касиеттүү кемпир болсо... Марш апанын бейиши болсун, ал өткөн жылы май айында каза болгон.

Жакшы адамды кудай-таалам чуркатып жүрүп, мүдүрүлтүп алат дегендей, сексендеп барганда “эс алып уктай турайынчы” – деген боюнча узап кеткен.

Уран кабинетинде кагаз жазып отурса, эшиктен баш багып уруксат сурап, Турсунбек кирет. Уран ордуна тура калып учурашып; – Кандай, иштериң жакшыбы? – Иштер жакшы, баары жайында, кайгы, капа жок десек да болот. – Турсунбек, капа жок да десек, дегениң кандай? Силердин көчөдөн коркуп калдым. Уран тамаша иретинде, Турсунбек Урандын тамашасын түшүнгөндөй; – Биздин көчөдөн коркпо, биздин көчөдөн коркконуң бизден коркконуң, күлүп. – Тамаша, Турсунбек.

– Уран, сен айтпасаң деле биздин көчөнүн аты далайга кетти. Ошентип, бир карын майды бир кумалак чиритет тура. Азыр көчөбүз тынч, кудайга шүгүр. Уран экөөбүз жакшы тааныш болуп калдык. Сага келдик жумуштап.

– Айт, айта бер. Колдон келсе, жардамыбызды аябайбыз.

– Уран, мен термелип бир ордумда тура албай ойку-кайқы ойдо жүрөм.

Жакында Толгонай төрөйт. Төрөгөн балдарды аман-эсен алып кала албаган соң, акыркы ишенич сенин дипломатиянда болуп жатат, Уран Турсунбектин сөзүн түшүнбөй.

– Дипломатия каяк менен?

Турсунбек күлүп, Урандын ийининен алып;

– Элчилик кылып сүйлөшүп бер. Ал мындай. Баягы биз зөөкүр Калый деген аялды кармачууда, сенин жаныңа келип, Умар Сыдыков деген врач сүйлөшүп турбады беле?

– Ооба.

– Ошол врачты, эл айтып жатышат, жакшы врач деп. Акыркы ишенич ошол врачта, бала төрөлөөрү менен көрсөтүш керек болуп жатат. Сени сүйлөшүп бер деп келдим.

– Макул, сүйлөшүп берейин. Бирок, ал врач...

– Уран, сенин сөзүңдү түшүндүм. Мүмкүн анын иши, аткарган функциясы башкадыр. Сенден өтүнүч көрүп бер, деп гана сурап көр. Менин акыбалымды врачка түшүндүр.

– Мейли, мен сүйлөшүп көрүп, жообун айтам.

– Ырахмат сага.

Турсунбек Урандын колунан алып, ыраазычылыгын билдирип, коштошуп, сүйүнгөн боюнча чыгып кетет. Уран дагы жаңы таанышы ишеним менен келгенине ал дагы бир четинен сүйүнгөнсүдү. Адамда ишеним болуп турса, жакшы эмеспи.

* * *

Адамзаттын турмуш жолунда түркүн тагдырлар чалдыкпай койбойт. Болбойм дегениндин ой-пойуна койбой болосуң. Боллом дегениндин ой-пойуна койбой болбойсуң. Ойлогон нерсеңди кыстаган-кырс турмуш жеңет. Жеңил ойлуу адам душманын сезбейт. Ал эми душманың алыстан келбейт, коюнунда жаткан катының да болуп калышы мүмкүн. Душманың киндик энең да болуп калышы мүмкүн. Душманың бир уядан чыккан уялашың да болуп калышы мүмкүн. Душманын чогуу отуруп тамак жеген тамакташың да болуп калышы мүмкүн. Душмандык, көбүнчө ички дүйнөнүн тарлыгынан, көрө албастыктан келип чыгат. Душман тааныбаган адамдан чыкпайт, көргөн-билген, тааныган адамдан чыгат. Жоомарт менен Алимандын баш кошконуна отуз жылдан ашып калды. Экөө бир мектепте окуп, мектептеги кезинде эле, Алиман сегизинчи класстан, Жоомарт онду бүткөндө сүйлөшүп жүрүп, үйлөнүшкөн. Эки кыз, бир уулдун ата-энеси. Кыздары колунда бар, бардар жерге турмушка чыгышкан. Уулу да үйлөнүп, оокат жайы өзү менен өзү. Уул, кыздары Жоомарт менен Алиманды шаар чексиндеги айылдан көчүрүп, шаардын ичинен там алып берип коюшкан. Жоомарт көп көнө бербей, айылдагы тамына барып, жер айдап, көбүнчө жер менен алек. Өзү жерди сүйгөн, жакшы өздөштүргөн баба дыйкан. Бошчулукту жаман көрөт. Аялы Алиман жеңилдик кылып, аракты ичип коёт. Кээбир учурда Жоомарт аялын кайтарып, тыят. Ичкенин көрсө, Жоомарт гана эмес, уул-кыздары кошо апасын урушуп кетишет. Алиман жаш кезинде ветеринария мекемесинин аптекасын кармаган, тыкчыйган аял болгон. Колунда ветеринардык дары-дармектер, таза спирттер

болчу. Ал кезде таза спирттен арак жасап ичүү кадыр-барктуу эле. Ошол кезде эч ким жасабаган самопалды Алиман жасап, закондун каттуулугунан да коркпой сатчу. Азыр да ушул тапта ичип алган сөзүнүн биринде; “Жоомартты мен киши кылгам, менин аркамдан киши болгон” – деп калат. Алиман сооданы союз убагында эле баштаган. Жаш кезинен спирттик ичимдикти ууртап-татып жүрүп даамын алып, кызыгына батып калган окшобойбу. Арак оң жолго баштабайт. Анын үстүнө акыркы жылдары Алиманды кырсык басып, башынан жаман кайгылуу окуялар кетпей койду. Атасы кичинекей кезинде эле өлгөн. Энеси үч жыл мурун өлсө, анын аркасынан удаа эки бир тууганынан, тирек болчу агаларынан айрылган. Күйүт артынан күйүт болуп, ошонун кесепетинен да көп ичип кетти. Эми Алимандын күйөөсү Жоомарт, уул-кыздарынан башка эч кими жок. Катуу кызып калган учурунда айлананы жаңыртып, энесин эстеп, агаларын эскерип, кошок кошуп, ыйлап отуруп калат. Көз жашын сүртүп, куран окуп, эптеп Алиманды Жоомарт сооротот. Өлгөндүн арты кайырлуу болсун деп бекер айтылбастыр...

Жоомарттын уялаш бир тууганы жок. Аталаштан Жоодар, Кыдыр аттуу инилери бар. Кыдыр иниси Жоомарттын айылдагы үйүндө. Жоодар иниси шаарда турат. Ар кимдин тамын куруп жалданып иштеп, үй-бүлөсүн багат. Жоомарт Жоодар инисин көп жактыра бербей, Кадыр инисине каралашып калат. Жоодар агасы Жоомартка атаандашып оокат кылганы менен аныкындай оокат кайдан... Жоодардын балдары оокат менен иши жок ээнөөрөк өсүп калды. Жоомарттын уул-кыздарын көрүп алып, Жоодарда көрө албас, ичи тардык бар. Муну Жоомарт жакшы түшүнүп, бирок теңелгиси келбейт. Жоомарт үйлөнгөн бала-чакалуу болгон балдарын ушул убакка чейин эркелетип калат. Алиман арак издеп ичип калганын сезген балдары, апасына көп жолобой атасына кеңешип, сүйлөшүп кетишет. Алиман кайдан таап ичет, бул өзүнчө табышмак, ким арак сунуп турат, ал өзүнчө жашыруун жай. Ичимдик ичкен кишиге табыла бергенин айт. Алимандын ичип алганын көрүп алып, баласы кайын-журтунан, кыздары күйөөлөрүнөн уялат. Баласынын кайын-журту Алиманды жакшы

билишет. Ким уялбайт, балдарынын кайын-журттары салмактуу, салабаттуу адамдар болсо. Алимандын; – “энеңерден уялсаңар, көзүмө көрүнүп, экинчи басып келбегиле” деген төл сөзү бар. Аны укканда эле күйүмдүү кыздары, баласы кантип келбей коёт. Энесинин сөзүнө таарынбайт, ичкен арагына таарынгансыйт. Арак акыры айбанга теңеп, төрт аяктап жүргүзүп койгондон кайра тартпайт. Жоомарт мурунку күнү айылга барып жерге иштеп, кызылчаны чаап келгендиктен, чарчагандыкыбы айтор, бут серпей саат тогузга чейин уктаптыр. Ордунан туруп, саатты караса, тогуз. Кийинип жатып Алиманды чыкырат, ал жок, үн чыкпайт. Эшикке чыгып, айланасын караса, Алиман көрүнбөйт. Ичинен кобурап; – “Ал дагы адатын карматып ичип келбесе болду” – деп үйгө кирип кетет. Чайды кайнатып, тамакты ысытып, ичип алат. “Неберемди алып келип албасам” – ичинен сүйлөнүп койду. Жоомарт Алимандын ичкенинен деле өтө корко бербейт, бирдемеге чалынып, бирдин ичинен чыкпаса экен деп коопсузданат. Бир кездерде да Алиманга жигиттер ашыккан, кара каш, кара көздүү, чачы белге жеткен суйкайган кыз болгон. Тың-тырсылдаган, оокатка жаштайынан үйрүлүп түшкөн келин эле. Союз ыдырап, талон-карточкага өткөн өткөөл учурда Алимандын колунда бар, кадырлуу аялдардын бири болчу. Арак кимди жыкпайт. Алдууну алсыз кылып, акылды ары-бери чайпап “айланпа” кылып коёт тура. Кекиртектин айынан тегеренип жүргөн Алиман Бөдөштү издеп кетти. Мурунку күнү Жоомарт жоктугунан пайдаланып, аябай ичип келип жатканын өзү билбей калган. Жоомарт ичип келгенин туюп, эртеси сүйлөшөм кыяз менен унчуккан эмес. Башы сынган Алиман башты жазып үчүн кетти. Ичип жүрүп, карарып да бүттү. Ага караганда күн нуруна какталып иштеген далаадагы аялдар агыраак.

Жоомарттын улуу кызы Анара күйөөсү Бердибек экөө машинада шаар ичиндеги Чүй проспектиси менен кетип баратышты. Көчөдө машина кишиден да көптөй көрүнөт. Өзгөчө кыйма-чийме өтүп, пипилдетип, кулактын тарсылдагын жарчудай болгон көчө маршруткалары. Илгерки эмей эмне, мындан он жыл мурунку автобус, троллейбустар жокко эсе. Остановкалардын жанында

таксилер, маршруткалар жол бербейт. Бердибек машинасы менен аялдаманын жанынан колун жаңсап көрсөтүп жатып, маршруткалардан өттү. Шаар ичи соодага өнүккөндөй. Ар кайсы жерде күйүп, өчүп, сүрөттөрү кубулуп турган рекламалык көрнөк-жарнактар адамды өзүнө тартып турат. Анда арагын деле, тамекисин деле реклама кылганы кызык. Врачтар тыюу салган эмени, эмнеге реклама кылышат деген да ойго келесиң, канткенде да ар бир адамдын өз иши.

Бензозаправкадан май куюп, Бердибек машинасын буарары менен көк-шибер чөптө, аял төшөктө жаткансып, уйкуга берилип жатат. Машина ичиндеги Анара аялды бир карап маани бербей кетип баратып, бир маалда чочуп; – Бердибек, кайра артка айдачы, жанагы апамдын көйнөгүнө окшош экен. Апам болуп жүрбөсүн. Бердибек кебелбей; – Апаң эмне көчөдө жатып калыптырбы. Оштоңдобой жөн отурчу. Бердибек заправкадан бурулаары менен кайненеси Алиман жатып калганын тааныган. Билмексеңге салып айдап жөнөгөн. Ал жерден мас кайненесин машинага көтөрүп салгандан намыстанган көрүнөт. Намыстуу жердин баласы намыска караганда, кур намыска көп берилет эмеспи. Көпчүлүктөн Бердибекти ким таанып коюптур. Анара машина ылдамдап жүргөн сайын тызылдайт.

– Бердибек, артка айдасаң, апам болуп калып жүрбөсүн? Сен кызыксың Бердибек, эртеңки күнү ошол жерге жатып өлүп калса, экөөбүз эле шылдың болобуз. Бердибек күзгүдөн карап;

– Эгер апаң болсо машинага салбайм. Алып барып, таштап коём. Таксиге салып кет. Анара ачууланып; – Ташта мобу жерден, какай разница бул жерденби башка жерденби, таксини ушул жерден кармайм. Апам экенин сен билгенсиң. Анара машинанын эшигин тарс жаап, чыгып кетет. Бердибек өчөшкөндөй машинасын айдап жүрүп кетти. Анара жатып калган энесине түтпөй, такси кармап жетип келди. Энеси эмей анан ким. Анара көйнөгүнөн тааный койгону, ошол көйнөктү Алиманга сыйга кий деп өзү алып берген. Алимандын кийим менен иши жок, эс учун билбей, көчөдө жатып калганыбы. Анара таксист экөө машинага салды. Алиман муундары иштебей, кол-буттан кыймыл жок, Анараны башын

көтөрүп караганга шайы келбейт. Алиман аракты көп ичкен сайын көтөрүмү жок болуп калды. Организм аракка каныккандан кийин, ал душмандан чыгыш кыйындыкка турат турбайбы. Же болбосо, Алиманга эмне жетишпейт. Уул, кыздары үйлөнүп очорбачар болгондон кийин төрүндө отуруп, сыйын көрө турган учуру. Бул сыйдын төрүнөн арак азгырык алыстатып, адам сапатынан өчүрүп жатпайбы. Аял кишинин аракка берилгени жалгандын тозогу. Таксист үйдүн эшигинин алдына чейин айдап кирди. Анара кошуна-колондон уялды окшойт. Энеси уялбаса, өзү уялды. Жоомарт чыгып; – Бул ушуну кылмак, аял кишини спиртке жакындата көрбө. Деги эч ким көргөн жокпу? Анара кызарып татарып; – шаардын, болгондо да көрүнүктүү көчөсүндө жатса ким көрбөйт! Өткөн кеткендер көрдү да, күйөө балаң көрдү. Машинесине салбай, тултундап кетти.

– Эми күйөө баланын бетин кантип карайбыз.

Муну эмне кылаарымды билбейм. Иштебей эле ушуну бала кайтаргандай эле кайтарыш керек болуп калды. Анаранын жанына баткандай; – Ээ ата, жер-перинизди коюуңузчу, акчаны биз деле берели. Элге, кайын журтума, Бердибекке шылдың болуп бүттүм.

– Я кызым. Ал акча табуу эмес, Эмгек кылып жүргөн адам акыйып үйдө бош отура албайт экен да. Жерде иштегеним карыгандагы эремегим.

Мен жакында алтыммышка чыгам, энең элүү жетиге чыгат. Энең тыйылса болмок. Менде эмне күнөө.

Анара атасын айтканын туура көргөнсүп, унчукпай калды.

Жоомарт кызы экөө Алиманды көтөрүп барып жаткызат, ал күнү Бердибекке кылыгын көрсөтүп, үйүнө барбай койду, Түн бою ар кайсыны ойлоп жатып, уйку бетин көргөн жок. Анаранын оюна жаман ой келип, “ушинтип кекетем деп, балдарымдан, күйөөмдөн ажырап калсамчы”. Анаранын уйгу-туйгу ойу Бердибекти күткөнгө, үйүнө кеткенге мажбурлады. Кызынын ал күнү үйүнө кетпей калып калганын Жоомарт түшүнгөн соң, кийлигишип сурагысы да келген жок.

Эртең менен жүрөгүнө чай да барбай жаткан Анара чыдамсыздык менен күтүүнүн үстүндө. Алиман ойгонсо дагы уктамыш

болуп сыр бербей жатат. Жоомарт эшикте кыбырап ар кайсынын башын кармалап жүрөт. Алимандын күткөнү, кызы Анаранын кетиши. Жоомарттын күткөнү, кызы барда Алимандын турушу. Экөөлөп аны тилдөө. Анаранын күткөнү онунан чыгып, Бердибек машинесин пипилдетип токтоду. Анын кирбешин билген Анара машинага түшүп кетти.

* * *

Турсунбек Уранды тутуп, врач Умар Сыдыковду сүйлөшүп бер деген сөзүнө бекем турду. Анан эмне кылат. Болгон акыркы дити, койгон көңүлү, көрсөткөн ишеними, күткөн үмүтү, ишенгени Умар Сыдыков болуп жатса. Уран бардыгын калчап, туура түшүнүп, аны колдоп жардам берүүнүн үстүндө. Ал Умар Сыдыков макул болгонсуп, төрөөр маалында келсин деген экен. Көп жылдан бери адамдын жаны, өмүрү менен күрөшкөн врач, адам ишенимин артка кайрыбаган адам. Турсунбектин балдары төрөлүп-төрөлгүчөктү каза болуп калышы врач үчүн да күмөндүү сыр. Эмнеси болсо да бала жарыкка келгенде көрүш керек. Турсунбектин буту жерге тийбей тызылдап жүргөнү бала көрүү, туяк калтыруу. Наристе төрөлүп анын үнүн укканда кубанган атанын сүйүнүчү көпкө узабай, муздак денелүү баласын көрсө, кандай гана өкүнүч, кайгы! Дагы ошондой окуяны башынан өткөрсө жүрөгү жарылчудай. Толгонай андайга туш, болсо өмүрүн кыйууга даяр. Эне болуп төрөлүп, энелик мээримин төкпөгөн, аял касиети эмес. Турсунбек Толгонайдын андан кыйын акыбалда турганын жакшы түшүнөт. Ага жыллуу-жумшак мамиле кылып; – “бул жолкуда балабыздын өмүрү узун болуп, жашы токсонго чыгат” – деп ишенич, алаксытуу менен алек. Аркасынан бала келет – деген ырымды тутуп, жанагы тууп, көчөгө ыргытпай, биздин үйгө таштап кетсе, ырыскыны багып алат элек деп күтүп да жүрүштү. Бактыга жараша алар күткөн таалай да келген жок. Бала көрүүгө зар, жытын жыттоого кор болгон жубайлар, Турсунбек тукумсуз каламбы деген ойдон дагы эле болсо алыс. Анын көптөн күткөн үмүтү кур чыгып баланын ыңаалаган үнү үйүндө жар салып жаңы-

раына ишенимин коюп койгон. Ал бекеринен Уранга жармашып, врач менен сүйлөш деген жок, анын үмүтү чоң. Турсунбекти үмүттөндүргөн түшүнүн аяны. Апасы Марш апа түштү кыйын жоручу эле, айткан аяны да туура чыгып калар эле, Турсунбек да апасындай түшкө ишенген. Толгонай да ага шашылбай, алдагы күтүп, ырым кармап койгон. Уулбу, кыз төрөлөбү алар бөлбөйт, иши кылып бала төрөлсө болду. Турсунбек кыз баланы да туяк катары эсептейт. Анан эмне кылат, Толгонай экөө бактылуулуку эңсеп үйлөнүшкөн. Бактылуулукутун агым булагы бала...

* * *

Турсунбек Уранга сүйүнчүлөдү. – Уран сүйүнчү! Эркек уулдуу болдук, Уран сүйүнчүсүн кошо бөлүшүп: – Болсун, болсун бешик бооң кут болсун! Турсунбек Уранды жумуштан бошонуп чыгуусун өтүнүп чакырып алган. Экөө Уран жакшы көргөн жер: Жаш Гвардия бульварынан жолугушуп отурат. Мына Турсунбектин күткөн күнү келип кубанычы коюнуна батпай турат. Турсунбектин жүзүнөн жылмайуу кетпей, бир жакка шашкандай тердеп да алган. Канчалык ал кубанганы менен жүрөгүнүн толтосунда баланы аман-эсен алып калуу. Турсунбекти бирөө капалуу сөз менен күлкүсүн токтоткондой, жылмайган жүзү бир паста томсоруп Уранды карап; – Уран, эми сүйүнгөнгө эмне жетсин. Кубанычты кубаныч коштосун. Менин айтаарым баягы үчүнчү ооруканадагы Умар Сыдыковго баралы. Уран Турсунбектин томсоро түшкөнүн байкап; – Турсунбек, сенин сүйүнүч, сүйкүмдүү болуп, балаң кыргыздын жылдыздуу жылдызы, кадыр-барктуу атуулу болот. Мен эмнеге келдим, бул жерге сенин кубанычыңды тең бөлүшүп, бүгүн экөөбүз тойлойбуз. Адегенде сен айткандай Умар Сыдыковго баралы. Турсунбек Урандын сөзүнө ыраазы болот. Экөө врач Умар Сыдыковго бир заматта Турсунбектин жаңы алган машинасы менен жетип келет. Ал машинаны ушул күнгө тууралап алып койгон. Бүгүн биринчи айдап чыгышы. Ал жөнүндө Уранга билгизген жок. Уран мурун машинасы бардай эле түшүп жүрдү.

Алар Умар Сыдыковдун кабинетине тыкылдатып кирсе, стол үстүндө кагаз жазып отуруптур. Экөөнү көрүп, учурашып кабыл алат. Уран бир жакка шашып бараткандай, Турсунбектин баласы тууралуу айта баштайт. Умар Сыдыков кепти угуп: – Турсунбек, Уран сиздин өтүнүчүңүз боюнча мурун да айткан. Менин атам молдо болгон. Өзүм болсо, көрүп жаткандай врачмын. Сиз азыр аялыңызга барып айтыңыз, эмизбей турсун. Бала төрөлүп чарчап калып жаткандан кийин, биринчи кезекте эне сүтүнөн болушу ыктымал. Эгер андан болбосо, баланын да эненин да ден-соолугун карап берем. Мурун жолдошуңардын сүтүнөн анализ алып көрдү беле. Турсунбек таңыркап: – Жок. Эне сүтү дегенди биринчи угушум.

– Турсунбек, тез, төрөт үйүнө жөнөңүз. Мен эне сүтүн алып лабораториядан өткөзүп көрөйүн. Уран ишенип аткан соң, колдон келген ишти аткарып берейин акылымдын жетишинче. Мен айтпайынча, энеси баласын эмизбесин. Баланы төрөп-түшкөн башка бирөөгө эмизип турсун. Эми ал жердегилер жайгаштырып, ал жердегилер эптептирет. Мени күтпөгүлө, мен өзүм барам, өзүм айтам. Ырахмат сизге. Уранды врач алып калып, Турсунбекти шаштырып, тез төрөт үйүнө баруусун өтүнүп, жөнөтүп жиберди. Турсунбектин шашпаска айласы канча. Убакыт көпкө созулуп, жетпей калчудай сезилип машинасын айдап баратты. Анын ойунун бири Толгонай баланы эмизип жибербеши. Сүйүнчү күйүткө айлангансыды. Жол жакыны көзгө көрүнбөй улам светофордон токтоп, даванды ашкандай сезилди. Бала кыйын да. Турсунбек терден-буулап өң-даалаттан кетип, төрөт үйүнө кирип барды. Кирип барары менен жолуккан медсестрасынан сурады; – Толгонай деген келин баласын эмгиздиби? Медсестра Турсунбекти карап туруп, кайра эстей калды окшойт; – Турсунбек деген сизби?

– Ооба мен. Эмне болду. Турсунбектин көзү чакчаят. Медсестра аны байкап; – Чочулабаңыз, бизге Умар Сыдыков телефон чалып, айтып койгон. Бала энесинин сүтүн ичпей турсун деп. Бирок аялыңыз болбой жатат.

– Силер кызыксыңар, ага антип айтпай тургула да.

– Турсунбек байке, жолдошунуз баланы көрсөткүлө дейт. А көргөндөн кийин, эмгизип жиберishi мүмкүн деп, биз бербей жатабыз.

– Жок ага түшүндүрсөнөр эмгизбейт. Баланы көргүсү келип жаткандыр да. Мен кирсем болобу.

– Бүгүн болбойт.

Турсунбек чөнтөгүнөн ручка, кагаз алып чыгып; – Ай чоң кыз, токтой туруңузчу мен кат жазып берейин, көпкө жазбайм эки эле ооз.

Катта; Толгонай кандай жакшыбы? Мен мында, айланчыктап эле, ушул жердемин. Коркпо, баары жакшы болот. Врачка бардым. Сен баланы көрсөң көр бирок, баланы эмгизбей тур. Бул врачтын өтүнүчү. Капа болбой чыдай тур. Баланын төрөлгөнү эмес, турганы керек. Өзүң түшүнөсүң деп Турсунбек. Медсестра катты алып кирип кетет. Турсунбек төрөгөн аялдарды көрүп, уялып төрөт үйүнөн чыгып кетет. Толгонайга балаңды эмгизбе деген сөз катуу тийди болсо керек. Эне балага ак сүтү менен ынак, ыйык. Энелер чупулдатып, эмчегин эмген баласын көрүп, өзүн эне катары сезип, балага мээримин төгүп, жүрөгүн берет. Бала кыйналса, эне эмчеги бекеринен зыркырабайт. Эмчекте баланын биринчи азыгы, эне ак сүтү. Ак сүтүн ыйык туткан энеге эмгизбе десе, кантип кейибейт. Толгонай алып келген баласын жыттап, кучактап жатты. Тырсыйып эмчегине сүт толгондуктан, эмгизип да жибергиси келди. Сүт бербесе, анын эмнеси эне. Ушундай ой Толгонайды чулгады. Көзүнөн жаш кеткен Толгонай; – Деги балам аман болсунчу – деп өзүн сооротконсуду. Сүтүн саап, врачтарга берди. Тырмалаңдаган, бети бултук баласы башка эненин сүтүн эмди. Толгонайдын жанында жатканда, баласы башка бирөөнүн колтугунда жаткансып, ыңаалап жатты. Бала энесин эне сүтүнөн тааныйт.

* * *

Көп жыл бою бир кесипти аркалап келген тажрыйбалуу врач Умар Сыдыков Толгонайдын сүтүн көрүп, мындайды башынан өткөргөндөй; – бала эмүүгө болбойт – деген чечимге келди. Жаратылыш жаранында эне сүтүнүн балага жагымсыз жолугушу чанда гана болот. Мындай жагымсыз сүттөн бала каза болуп калышы да мүмкүн. Турсунбектин үй-бүлөсү миңдин бирине кабыл болуучу тагдырга туш келиптир. Бала жытына зар болгон Толгонайдын сүтү мындай болот деп ким ойлоптур. Ойлосо түшкө да кирбеген көрүнүш. Бул чечимди, жыйынтыкты укканда Турсунбек да Толгонай да көңүлү чөк кабыл алды. Турсунбек Толгонайга айтуудан жазганып, оозу барбай жатып, араң айтты. Сүтүмдү эмизбесем балам деп кантип айтам деген ой Толгонайды чөмүтүп, ичин тызылдаткансыды. Толгонай үчүн капанын капчыгы, кайгынын кынаасы болгонсуду. Ченеп-бычкан дүнүйө! Бала берсең, сүт бербеген, телегейи текши эмес жалгандын жумуру, кенендик кылбай, тарлык кылган аалам ойрону, дегеле адам баласына, анын ичинен Турсунбек менен Толгонайга жазган маңдайы ушундай турбайбы. Артында Турсунбек менен Толгонай тагдырларынын тутумуна көнүп баласынын ден-соолугун, өмүрүн тилеп, баарына макул болгонсуду. Адам бала дейт тура. Баласынын атын врач Умар Сыдыковдун атынан койду.

* * *

Кыргызда кыз бала күйүмдүү болот деп бекер айтылбастыр. Кайсы жерде болсо да төркүнүн ойлогон кыз. Алысты жакын кылып, туугандаштырган да кыз бала. Кыз бала бирөөнүн үй-бүлөсү дегени менен намысты нарылатып кеткен кыз. Көз жашын мөлтүрөтүп төгүп, ата-энесинин кайгысы менен бирге. Уулдан көрбөй, кыздан урматты көргөндөр көп. Кыз бала жароокерлиги, боорукерлиги, күйүмдүүлүгү менен айырмаланат.

Жоомарттын кыздары Анара менен Чынара апасы Алимандын акыбалын көрүп, эмне кылаарын билишпей, чогуу отуруп

кеңешүүнү сүйлөшкөн. Анара үйүн шыпырып, жыйнап, синди-си Чынараны күтүүдө. Жолдошу Бердибек машинасын айдап, жумуштары менен чыгып кеткен. Анаранын Чынара менен сүйлөшкөнгө убактысы кенен. Чындыгында энеси Алимандын ичкенинен экөө тең, уялып бүтүштү. Анаранын басса-турса ойу энесинде. Анын ичкени оңунан чыкпай калды го.

Сырттан дарбаза эшиги ачылып, Чынара кирип келди. Эжесиндинин көрүшпөгөнүнө деле жарым айча болду. Ар ким өз жумушу менен алек. Сүйлөшүп отурганга деле убакыт ченемдүү. Үй кенен. Бир туугандар өбүшүп учурашып, үйдүн сүйлөшө турган комнатасына киришет. Ар бир бөлмөнүн аткара турган функциясы бар. Эмеректер орду менен коюлуп, тазалыкты көрсөтүп, үй салынышы Бердибектин, жыйнактуу уют көрсөтүшү Анаранын жүзүн билгизип тургансыйт. Үйгө кире беришинде эле үй маданиятынан жубайлардын жыйнактуулугу билинет. Босогону көрүп, төрүнө өт. Анара ойлогон оюн ичине кармай албастан сөздү апасы Алимандын жоругунан баштады.

– Чынара сен ойунду айтчы апамды эмне кылабыз? Минтип жүрө берсек уят го. Атама да жаман болду. Ал байкуш, ичкен күнү эртеси өлүп калат деп өзү куюп берчү болуп калыптыр.

– Эмне кылабыз билбейм? Менин башым дагы маң болуп бүтү. Сен айткандай минтип жүрө берсек арактан өлтүрүп алабыз. Анара болсо апасынын жоругунан күйөөсү Бердибек менен канча урушту. Жоро-жолдош тең-туштары менен отуруп калганда кокус, кыстоонун аркасынан Анара жүз грамм алды дегичекти, алкаш атка конуп, Алимандын кызы делип уруш-талаш. Көзгө көрүнүктүү үй куту кетпесе болду. Күйөө балдары кайненесин сыйлабай калышты. Көчөдөн көрүп калса, алыстан качышат. Жадагалса кыздарына күйөө балдары арак ичирбейт. Ойлорунда энесиндей алкаш болуп кетет деп чочулашат. Анара Чынарага оюн айтуудан коопсузданып жатып, акыры чечимге келип; – Чынара, сага мен өз оюмду айтам. Ал сенин гана эмес, менин да энем. Биринчи жолу бул ойду Бердибек айтканда чычалап жаман болгом. Акыры апамды көчөгө жатып, алганын көргөн соң, мени да ушул ойго такады. Арга жок, башка эмне кылабыз.

Чынара бир нерсени сезгендей; – Деги айтып көрчү. Намыска тийе турган болсо кошулбайм.

– Ал менин намысыма тийгенден кийин сеникине тийбей да койбойт. Жок, мен мынча камданып алгандан кийин айтчу сөзүмдү айтам. Общим мындай, апамды арактан алыстаткан дарылатчу жерге алып баралы. Сенин оюң? Чынара так секирип ордунан турат.

– Анара, буга кантип барабыз? Кайынжуртка огобетер шылдың болбойлубу, эл эмне дейт. Апамдын туугандары укса эмне дейт. Алар жөнүндө ойлоңдуңбу? Муну экөөбүз чечпейбиз, атам менен сүйлөшөлү. Анара ойлонуп туруп; –Эрте күндү кечендетпей, бүгүн как раз экөөбүз тең бошпуз. Жүр кеттик атама. Эже-сиңдилер чамынып, атасына жөнөштү.

Түйшүкчүл Жоомарт түйшүктөнүп, үй алдына бир нерсени куруу үчүн алектенип жаткан эле. Эмгекчил адам болгондон кийин, болбойт экен. Жумушту жок жерден да чукуп тапкандай. “Иштеген кишинин ден-соолугу чың, көпкө жашайт” – деп Жоомарт балдарына айтып калат. Жаныңды кыйнап иштебе дегенге Жоомарт көнбөйт.

Анара менен Чынара кирип келишти. Жоомарт кыздарын көрүп сүйүнүп; – Оо келгиле кыздарым. Өзүңөр келбей жаман неберелеримди жетелей келбейт беленер. Кыздардын чекесинен өөп үйгө киргизет. Анара апасы жок экенин билип; – Апам кайда, көрүнбөйт го? Жоомарт кыздарына жайдары гана; – А кыздарым, менин көзүм өтүп кетсе, ушинтип эстейт болдуңар бекен. Чынара атасын карап; – Ата, кепти башкага бурбай, апам кайда? Жоомарт Чынаранын чекесинен сылап; – Кичүү кызым сен болгондуктан, дагы эле көзүмө кичинекей көрүнөсүң. Анараны улуу кыз деп апаң экөөбүз кичинекейинен кеңешип, кеңешчибиз болчу. Ал биздин үйдө билерман чоң киши. Инициерди жалгызсыратпай жардам берип, колдоп жүргүлө. Анара атасынын сөзүнө теригип; – Ата, апам кайда? Эмне эле өлгөндү сүйлөп калгансыз?

– Аа кыздарым, апаңарды ошентип ойлогула. Бүгүн апаңарды кенен койдум. Кечинде келээр. Келбесе буттун шору да издеп, таап келем. Анара кепти ылдамдатып, бир чечимге эртерээк келиш үчүн, оргодон атасынын сөзүн буруп, сүйлөй баштайт.

– Ата сизге кеңешели деп келдик.

Жоомарт кыздарына ыраазы болгондой; – Ии, кеңешкиле. Кеңешпей анан... Эмне сөзүңөр бар айткыла? Кыздары бири-бирин тиктешип, Анара сөздү Чынара айтпасын билип, өзү кепти козгойт.

– Ата, апам тууралуу эле кеңеш.

– Айт. Айткылачы, дагы эмне болуп кетти?

– Ата, апамды минтип үйгө кармап жүрө бербей, аракты көргүсү келбегендей, дарылатчу жайга алып барбайлыбы. Жоомарт кенебестен, кыздарынын көздөрүн карап; – Кыздарым, карыганда апаңарды аракеч дедирип, дарылаткым келбейт. Ал экөөбүз силерди өстүргөнбүз. Анын ичкени эч кимге зыянын тийгизбейт. Ушуну бир билип койгула. Кичинекей кезиңерде эне, чоңойгондо алкаш көрүнсө, өзүңөр билгиле. Мен катуу да айтып коюшум ыктымал. Бүгүн менин катуу сүйлөй турган күнүм эмес. Мен өлсөм уялбайсыңар, эшигиңердин алды таза. Мал-жанды Кыдырга айтып койдум. Ал бөлүп берет. Жоодарга ишенбейм, ага жолобогула. Анара дагы кепти бузайын деди эле, Чынара акырын кепти угалычы дегендей эжесин карап, башын чайкап койду. Кыздары үчүн атасынын сүйлөп жатканы керээз, насаат катары кабыл алынды. Жоомарт сөзүн улап; – Апаңарды дарылатам десеңер, менин көзүм өткөндө дарылаткыла. Көзүм тирүү кезинде, өзүм карайм. Эч кимге залакасын тийгиздирбейм. Апаң экөөбүз, ал секелек кыз кезинде, мен күчкө толуп турган жигит кезимде, баш кошуп силерди көрдүк. Андан көрө, бейшемби күнү келгиле, чоң атаңар түшүмө кирип жатыптыр. Куран окутам. Коркпогула, апаңар соо болот. Кыздары күлүп жиберешет. Анара; – Ата кызыксыз да, апабыздан тажаган жокпуз. Биз деле жакшы көрөбүз. – Кыздарым, силерге дагы айтаарым, кандай гана болбосун, энеңерди коргогула. Ичкич деп душманга салып бербегиле. Эне силердики, намыс силердики, ошого туруп бергиле. Кыздары атасынын сөзүн угуп, өз ойлору ойрон болгонун угуп алышып чыгып кетишти.

* * *

Калктын турмуш тушундагы кеп уламында “Эрди-катындын жакшысы жалган дүйнө менен мурун кош айтышып, чын дүйнөгө бет алат, артында калган түгөйү ордун жоктоп, анын жоктугун зарлап калат” – дейт. Чындыгында эле элдеги жакшы адамды кудай таалам да жакшы көрүп, алып кетет турбайбы–деген кеп учугу бар. Жоомарт Алимандын кылык–жоругун көтөрдү. Анын жаш кезинде акчаны бурап тапканын эстедиби, айтор, карыганда да калтандап ичкен жүгүн көтөрдү. Алиман мас болуп келсе, наалыганы менен кол көтөрүп, бут таптап, сабаган жок. Өлүп калбасын деген ой менен түн бир ортосунда да карап коюп жатчу. Эртеси калчылдап башы сынганын сезип, өзү куюп да берип жүрдү. Алиман башын эки колу менен мыкчып, баш тамырлары сыртка чыгып көрүнгөн мезгилинде, оозун ачып калган учурда, арактан куюп, жандандырып, кыймылга келтирген күндөрү да болду. Калтырап, берген арагын да иче албай, колу оозуна жетпей калса, өзү ала коюп ичирип жиберген учуру да болгон. Жоомарт жаш кезиндеги тунук, таза сүйүүсүн карыганда булгагысы келген жок. Аны өмүрүнүн акырына чейин, өлгүчөктү кармагысы келди. Арак жыттанган Алиманды сасык туткусу келген жок. Жоомарт үчүн ал бала төрөп берген балдарынын энеси. Канынан, жаны менен бирге болгон уул, кыздарын жарыкка тартуулаган аялы. Жаш кезинде жакшы, карыганда жаман кылгысы келген жок. Алимандын ошончо өткөн эмгегин актагысы келди. Анын жаңы үйлөнгөндөгү ак жүздүү жакшынакай жүзүн, карыган кезинде каралап, булгагысы келбеди. Алиман канчалык эс-учун билбей, ыпылас жакка барса да анын колунан узагысы келди. “Аялынын артынан эркек киши калган кордуктун тузагы” – деп калаар эле жарыктык Жоомарт...

* * *

Той да болоор, тойдун эртеси да болоор. Күткөндүн күнү да келет. Турсунбектин үйүндө бала жыттанып, жашоо кайра жан-

гандай аруу тилек пайда болду. Толгонай баласына ак сүтүн гана бербесе, калган энелик мээримди бүт аткарды. Шаарда жашоо айыл жергесине караганда бир топ кыйындыкка турат. Турсунбек баланы энелик сүттөн айыртпаш үчүн Толгонай менен чогуу жатып, таанышып калган студентка келин Нуржанды үй-бүлөсү менен чогуу алып келип, времянкасына киргизип койгон. Нуржан төрөт үйүндө эле өзүнүн баласындай Умарды да эмгизген. Нуржандыкы да эркек бала. Нуржандын баласы лапшыйып, эне сүтүнө көп жок. Биртке эмгенден кийин эле, мурду тердеп эмбей коёт. Ал эми Толгонайдын баласы экинчи эмгизбей койчудан бетер чупулдатып эмет. Биринчи өзүнүн баласын эмгизип, анан Толгонайдын баласын Умарды эмгизет. Өзүнүн баласы оңойу менен эмбегендиктен, Нуржандын эмчеги бүртүктөп, сескенип, мастит да болуп калышы ыктымал эле. Бир эсебинен, жаш эменин эки баланы эмизгени жакшы эле болду. Нуржан бала эмизгенден тажабайт. Жакшы эне болчудай жүзү бар. Экөөнү тең өз баласындай көрөт. Бирде Толгонай, бирде Нуржан балдарды карайт. Ыйлаган бала, Толгонайдын колунан көп басыла бербейт. Толгонай баланын ыйын басканга аракет кылат, бирок болбойт. Айла, амалы куруганда Нуржанга алып келет. Нуржан боорун тыткан бала эмчекке оозун салганда, тып токтойт. Дегиле балдар Нуржандын колунан ый көтөрбөстөн, мемиреп уктап калышат. Толгонайдын уулу Умар Нуржандын жытын жыттабаса, уктабачу болду. Башында Толгонай баланы өзүм уктатам кыяз кылып, аракет кылса, эми бардыгына, шартка көнгөндөй, тун ичинде Умар Нуржандын жанына жатып кала турган болду. Толгонайдын ичи ачышканы менен эмне кылмакчы, энеден да балага энелик сүт жакын болуп жатса. Жыйырма биринчи кылымдын, заманынын баласы. Балага биринчи тамак, курсак тойгузуу, анан эне. Толгонай Нуржанды өз синдисиндей көрүп, кийим дагы алып бере баштады. Турсунбек Толгонайдын сөзүнөн чыкпайт, баарына макул. Шаардыктардын талабына ылайык, времянкасына квартирага тургандыгы үчүн Нуржан акы да төлөбөйт. Мындан мурунку

жашоосу Турсунбектики сыяктуу эле времякада турчу экен. Аны Турсунбек көчүрүшүп барганда, өз көзү менен көргөн.

Нуржан төрөт үйүнөн чыкканда, чогуу бир жигит чыгарышып келген. Нуржан менен бирге бир жумадай турду окшойт. Андан кийин ал баладан дайын оту жок, көрүнбөй калды. Ал жигит жөнүндө Толгонай батынып сурай албады. Нуржандын көңүлү суз, эч нерсеге көңүлү жоктой. Эч ким дагы издеп келбейт. Өзү менен өзү. Качан көрсөң баласы менен эле кучакташып жаткан. Тамак-ашты Толгонайдыкынан ичет. Балага сүт болсун деп алар күчтөнтүп берет. Үйдөн эт үзүлбөйт. Балага куйрук май жакшы дешип, куйрук майдан алып келип коюшкан. Сөң-Көлдүн малынын эти жакшы деп айтылуу жайыттан кой сойдуруп келишкен. Турсунбек өзүнүн баласы үчүн да, Нуржандын баласы үчүн да кам көрүп, эмне укса баарын ырастады. Балдардын беттери бултуюп, уктаганда жылмаюу тартуулап, көтөндөрүнөн борсулдаган үн чыгып, буттарын тырмалаңдатып, колдорун бекем түйүп, бир көзүн ачса бир көзүн жылжыйтып ыкшыйып, оролгон оролгосунан чыкканга аракет кылышып, сийип салса ыңаалап белги берип, сүт керек болсо уктабай кечке ыйлап, ымыркайлар өнөрлөрүн өргө чаап, күндөн-күнгө өсүп жаткансыды. Бала – бакыт, келечек.

Нуржандын баласынын Умар менен бирге өсүп жатканына эч кимдин ич тарлыгы жок. Бирок сөз козголгону, кеп ушагы Толгонайдын ичин тыз эттирбей койбойт. Ар кимдин оозу өзүндө болгондуктан, тыйа да албайсың. Турсунбек жумушка кетип баратып өз баласын кандай эркелетсе, Нуржандын көңүлү үчүн анын баласын да ошондой эркелетип кетет. Аны көрүп айтылып жаткан сөздөрдү эстеп, Толгонайда кызганыч пайда болгондой. Турсунбекке бардык балдар бирдей. Анын ичинде кири жок, ушакка көңүл бөлбөгөн ага кайыр кош мамиле кылат. Толгонай акыркы күндөрү жалгыз жашаган жаш келинден кызганат окшобойбу. Баланы көрүп келгендердин арасынан ар кандай кептер чыгат, оюн-чын, тамаша козголуп, эки баланы Турсунбектин баласы кылып койгондор да болот. Ушунун баары Толгонайдын жүрөгүнө тийбей койбойт. Кээде өзүнчө жинденип, баласын Нуржанга эмигизгиси келбей, өзү баккысы келет. Кайра бирдин ичи-

нен чыгып калбайын деп өзүн-өзү токтотот. Толгонайдын ичиндегисин Турсунбек сезбегендей. Нуржан эмне, ал жаш, көп нерсе билгидей, сезип туйгудай али турмуш өтө элек. Анын башында күтүү бар. Алдамчыга алдырып жибергенине али да болсо көзү жете элек. Жол карап күн санайт. Төрөгөндөн бери сабагына бара элек. Кыргыз мамлекетинин университетинин биринчи курсунда, кыргыз филологиясында окуйт. Сарсанаага батып, саргайып кеткенсиди. Санаа басса, тамак деле барбайт. Балдардын сүтү үчүн гана өзүн кыйнап жебесе, көңүлүндө тамак ойго келбейт. Сыр чечишип, сырын айтар да киши жок. Турсунбек, Толгонайлар уулу киши, аларга ичиндегисин айтмак турсун, жашаган жеринен чыгарып жиберсе, балам менен каякка барам деп коркот. Толгонай кабак-кашын бүркөп келсе, андан коркуп, көзүн карап, жалдырап эмне кылаарын билбей калат. Жашыруун нерсе качан ачыкка чыгаар экен...

* * *

Уран менен Өмүр кабинетте отуруп, Нурила менен Кайыри-салардын айтып жүргөн сөздөрүн эстеп, бир сюрприз кылгылары келип, сүйлөшүп отурушту. Уран бир нерсени ойлоп чыгаргандай; – Өмүр, чын эле аялдардын айткандары деле туура. Аларга көңүл бөлбөгөндөй жумуш менен жүрсөк башка. Ошондуктан бир үйгө отуруп, үй-бүлөбүз менен экөөнө алтын окшош цепичка алыш берем. Өмүр күлүп: – Экөөбүз уюштуралы дегенде эле, бир нерсе чыгып калчы эле. Уран столду койгулап: –тү–тү–тү үч жолу түкүрүп коёлучу. Анын бетин ары кылсын. Деги криминал болбосунчу. Анын зыянынан башка пайдасы деле жок.

– Уран аялдардын вкусун кантип билебиз. Уран күлүп:

– Ой, алар биз алып бергенге эле сүйүнүшөт. Биз дагы көзгө көрүнчүдөй нерсе алып беришибиз керек. Мейли Уран, мен бул айтканыңа кошулам.

Экөө бири-бирине кол беришип атканда, телефон шыңгырайт. Экөө бирдей:

– Оо айтпадык беле. Уран телефонду алып:

– Алоо, Уран Мукашов угун жатат. Кайсы жерден?

Ооба уктум. Киши кармалдыбы, өлтүргөн кишиби? Биз чыктык. Эч нерсеге тийгизбей тургула. Уран телефонду коюп;–алтын цепичка күтө турат. Өмүр адам өлтүрүү, кеттик. Экөө көнгөн адатына салып жөнөштү. Бул окуя Жоомарттын үйүндө болгон. Канга боёлуп, бир нече жерине бычак сайылган адам өлүгү эшигинин алдында жатат. Кан изи үйдөн чыгып, жол салынгандай. Өлүк, өлтүргөн адам менен күчүнөн тайып, шалдырап эс учунан ажырап калгычакты кармашкандай. Көрдүк, көргөн өлүк Жоомарттын сөөгү. Эч кимге жамандыгы жок адамды ким мындай кордоп өлтүрдү болду экен? Бул өтө деле табышталган жок, дароо өлтүргөн адам табылгандай болду. Ал чачын сапсайтка, капкара келген, кебете-кепширин оңдой албаган, өлүктүн жубайы Алиман болуп чыкты. Аны ички иштер кызматкерлери үй ичиндеги канга боёлгон полду жууп жаткан жеринен кармашты. Колунда сайган бычагы бар. Аны сайган окшойт, кармап, көрсөтүп берди. Мас болгондо, эмне кылганын өзү билбейт. Кичине соолуга түшкөндө өлтүргөнүн билген соң, милицияга өзү телефон чалып кабарлаган. Өлтүргөнүн өлтүрүп алып, күйөөсүн эстеп, көзүнөн жашын албай ыйлап жаткан Алиман өлтүргөнүм чын деп күнөөнү моюнуна алды. Эмнеге мынча күйөөсүн сайгылап өлтүрдү экен? Анын күнөөсү эмнеде... Өлүктүн аркасынан бир, калган сайылган бычак ич тарапка беш жолу сайылган. Өлөр алдында үн чыгарып, бакырган түрү бар. Оозу чоң ачылып, көзү бакырайган боюнча калган. Алиман баарына макул, иши кылып өлүктүн жанынан батыраак алып кетүүсүн айтып, ыйлап жатты. Ыйлаганда эмне, болоор иш болду, баардыгы кеч болуп калды. “Өлтүрөм” деп эле, сая берген окшобойбу. Аракка алдырган аял өзүнүн күйөөсү экенин тааныбай, бычак көтөрүп, сая бергени кызык экен. Анан дагы коркпой–үркпөй жайбаракат үйүн кан боёгунан жыйнагысы келип жууп койгону таң калыштуу. Алиман түрмөгө барганга деле кайдыгер. Азырынча ичинде дагы ичимдиктин калдыгы бар. Уламдан–улам алкоголу тарап, соолуга баштаганда, эмне кылганын айтып берер. Колундагы кишенди сезип да койгон жок. Соо адам чын ыйласа, мас адам оштонуп ыйлайт. Алимандын ыйы мас-

тыктын ыйы. Соолукканда мүмкүн, башка сөздөр чыгаар... Ал азыр кыздарын эстеп да койгон жок. Кыздары, уулу, туугандары жетиш келгенде, эмне болоор экен? Өлүп жаткан адамдын туугандарынын арасынан биринчи иниси Жоодар келди. Ал жаткан агасынын сөөгүн көрүп алып, сөгүнүп-сагынып келип эле, милицияны көзгө илбей Алиманды жаакка чапты. “Сени өлтүрүп каныңды ичем” – деп кыйкырып, ыйлап да жатты. Кимдин жаны кейибесин бир тууганынан ажырап жатса. Жоодар мурутчан, ага, Жоомартка түспөлдөш. Бир заматта эл толуп кетти. Анара машинадан түшөрү менен бакырып ыйлап жатып калды. Ал дагы апасын күнөөлөп; – Эмне кылдың, ушуга кантип колуң барды? Биз сени урушсак, кайра сени коргоочу эмес беле. Арак түбүңө жетет. Ушинтпей койсоң болбойт беле, болбойт беле. Уран кан чубалжып келген жерлерге көз жүгүртүп карап жатса, Өмүр, сүрөткө, видеотасмага тартып жатты. Сайган жерлерин чоңойтуп, жакындан алды. Өлүктүн оозу, көзү өзүнчө жакындатылып, чоңойтулуп алынды. Алиман кызынын өкүрүп-бакырганын көрүп, бир нерсени сезгендей башын чайкап, үн чыгарып ыйга кирди. Уран Алиманды алып кеткиле деп кол жаңсап койду. Алиман колуна кишен салынып, терезеси тордолгон машинага түшүп кетти. Адам баласынын башына эмнелер гана келбейт, эмнелер гана кетпейт. Кырсык айттырбай келип, таш боорлук, шайтандык өкүм сүрүп, арактын айынан канкорлукка туш болуп олтурат. Жадырап-жайнап, кыздарынан сөз угуп калбасын деп Алимандын канчалаган жаман нерселерин жашырып келген. Көрсө, арак шайтандын иши, ойлобогон нерсеге алып барган ачмакчылык кадамы, адам сыягынан чыгара турган турпат турбайбы. Алиман бардык жакын туугандарынан кол жууп, чекеде калып, шүмшүк атала турган болуп калды. Кыздары апасы Алиманды ичкенине жийиркенип, жаман көрүп атышты эле, эми бул окуядан кийин кантет болду экен? Жоругуң жолдо калсын, аракты кууп жүрүп, кан ичкенге кабыл болгон Алиман. Кыймылдамайынча тура албайм деген Жоомарт бир паста кыймылсыз мүлккө айланып, денеси таш сымалындай катып, муздак басып калды. Уран менен Өмүр бир гана Алиманга токтобостон, дагы бирөөлөр жардам бергени барбы дегендей чечимге келишип, иликтөө жүргүзө башташты.

Урандын башына дагы бир иш үйүлдү, Өмүр тарткан сүрөттөрүн, кассетаны таштап кеткен. Кабинетине отуруп, карап чыкты. Сайган бычакта Алимандын эле колунун тагы. Биринчи барган милиция кызматкерлери, участковойдун айтуусунда, өлтүрүп алып пол жууп, тазалап жаткан жеринен үйдүн ээсинин аялы элүү жаштагы Алиман кармалды – деп көрсөтмө жазып берип кетишкен. Аракка берилген аял өлтүргөнүн өзү билбей калганы көрсөтмөдө белгиленген. Урандын бир жерде ойу болбой, баш-аягы болуп жатты, өлтүрүп алдым деп жүрөгү түшүп, милицияга звонит эткен Алиманга таң калды. Экичиден өлтүрүп алып, артист болгондор да көп. Ушундай бир жерде болбогон чечкинсиз ойлор Уранды курчап турду. Күлүк ойго алдырып, шашпай, тереңирээк кароону адаттагыдай өзүнө талап кылды. Урандын отурган кабинетине колуна кишен салынган Алиманды алып келди. Чыгып бараткан кесиптешинен колдогу кишенди чечип коюуну өтүндү. Алимандын колу көгөрүп, темирдин тагы түшүп калган. Өзүн карабаган жүдө, эме ого бетер кейпи кетип, жомоктогу сапсайган кемпирге окшошо түшүптүр. Алып келген милиционер колун, чечип чыгып кетти. Уран бул жолу адам өлтүргөн аял каршылык көрсөткөндөй алы жок, качып кеткидей шайы келбесин сизди. Алиман калтырап, титиреп, калчылдап алган. Туруму жок жут кишидей. Урандан суу сурады, чоң стаканга суу куюп берди эле, куркулдатып жутуп жиберип, дагы сурагансыды. Уран турган сууну аягысы келген жок. Стаканга суу толтуруп койду. Алиман аны да тартып жиберди. Уран суракка өтүп: – Сиз күйөөңүз менен урушчу белеңер? Алиман сүйлөбөстөн башын чайкады. Уран карап: – мага сүйлөй бериңиз. Ал баш чайкагандын кереги жок. Алиман үшкүрүнүп: – Ух, сүйлөгөндө эмне, алып кетчү жакка алып кеткиле. Бул жерге акмакты камап эмне кыласыңар. Уран, Алимандын кийиминен бит жөргөлөп баратканын көрүп, бир күндө жүдөй түшкөнүн байкап: – сиз жаткан жерде канча киши бар экен? Мени менен алтообуз. Быкшып ошол жерде жатабыз. Алар менен сүйлөшүү кыйындыкка турат экен. Уран абалыңызды билгенден кийин эмне күйөөңдү өлтүрөсүң дегендей: – Бул жерде кылмыш кылгандар жатат. Уран

дагы сөздөрдү айтып жибергенден тартынды. Алиман күнөөсүн мойнуна алып, эч кимге залакасын тийгизбей, өзүн-өзү эртерээк алып барчу жагына барса деп жатты. Кыздарынын, күйөө балдарынын, уул, келиндеринин бетин кароого каршы. Түштөн кийин бет керектигин сезип, аларды айла жоктугунан көргүсү келбеди. Алиман: – Мен силерден суранаарым, эртерээк бул жерден алып кеткилечи. Уран Алиманды түшүнгөндөй: – Алып кетишет. Качан убагы келгенде. Мага ага чейин мобу суроого жооп бериңизчи, кантип күйөөңүздү сайып өлтүрдүңүз? Алиман Уранды акшыя карап: – Сен уулум курактуу жаш бала экенсиң. Мен өлтүрдүм десе ишенесиңби?

– Ишенем.

– Ал эми өлтүргөн жокмун десемчи?

Уран эмне айтаарын билбей: – Анда өлтүргөн кишини табыш керек. Алиман шолоктоп ыйлап кирди: – Ишенсеңер мен кантип өлтүрүп жибергенимди эстей албай жатам. Аябай мас элем. Мас болгонумду көрүп, күйөөм жаткызып койчу. Кызуулукка салып, ачуум келгидей жиниме деле тийчү эмес. Алтындай күйөөм бар эле. Колума бычак алчу эмес элем. Ошол күнү кайсы шайтан азгырып, бычак алдым билбейм. Ойгонуп кетсем, үйдүн баары кан. Колумда бычак, ал дагы кан. Кайсы маалда өлтүрүп, уктап кеткенимди билбейм. Уран ойлонуп: – Эс учуңузду билбей көчөгө жатып калган учурларыңыз болгон турбайбы. – Болгон. Ал жагын танбайм. Анда да эмне болуп жатып калганымды билбейм. Алиман көчөдө жатып калганда, Жоомартка экинчи ичпей калайын деп карганып жиберген. Арактын күчү убада сөздөн, адам эркинен да күчтүү келет туура. Аракка байланган киши адамдын сапатынан чыгып кетиши, өзүнчө эле эрдик көрсөткөнгө барабар. Арактын арты эрин өлтүргөн эрдик менен бүткөнү... Алиман уул, кыздарынан да чыгып калды. Муздак сызда жатып, күнү өтүп жатат. Балдарынан, тууган-туушкандарынан эч ким жок. Мындай сыз, төрт чарчы жерде эркек кишиден да аял кишинин жатышы кыйынчылыкка турат. Алимандын ным тарткан кийиминен бит жөргөлөгөнү, ага эч ким жууганга жылуу суу алып кирип бербегени, кийимин которбогону аны өтө чүнчүтү. Жанындагылар

ар кандай кылмыштуулук менен жаткандар. Арасында түрмөгө үчүнчү жолку бара турганы да бар. Алиман, мындай жерге туш болом деп түшүнө да кирбесе керек. Кара чаар жылан жатпас жерге Алиман арактын айынан, күйөөсүн өлтүрдү деп жаман аталып, келип отурат.

Уран өлүктүн сыртка жатып калганын эстеп: – Эшикке күйөөңүздүн өлүгү кандайча жатып калган. Алиман колу менен жаңсап: – Билбейм, билбейм деп жатпаймынбы?

Уран жини келип: – Эстесеңиз, кандай болгонун. Кандайча болгонун эстесеңиз. Сизди жыйырма жыл күтүп турат. Сиз жалгыз антип өлтүрө алмак эмессиз. Урандын ойу боюнча бул жалгыз өлтүргөн эмес. Дагы бирөө көмөктөшкөндөй. Анткени, өлүк колунан келишинче алышкандай. Алышып жан бергендей. Ошондой эле, Өмүрдүн кеңешинде, өлүк үйдөн сүйрөлүп чыккан эмес, ал өзү чыгып, эшиктен өлгөн. Өлөөр алдында кыйкыргандай түрү бар. Мунун баары кассета, сүрөттөрдү кайра-кайра көрүп жаткандагы негиз. Алиман бир нерсени эстегендей: – Коё тур, үндөр, сөздөр чыкканын уккансып жатам. Эсиңе жара чыккыр! Акылдан алган арак! Ушул көрөкчө, кудай мени алып кетсечи! Уран Алимандын кыйкырыгынан тажады. Нары жактан милиция чакыртып: – Азырынча алып бара тургулачы. Алиманды алып кетээр менен Өмүрдүн иштеген жерине телефон чалып, аны жумушка чакырат. Алардын максаты иликтөөнүн аягына чыгыш үчүн экөө дагы бир жолу сүрөттөргө, кассетага көз жүгүрттү. Уранга адат болуп калган Өмүр менен чогуу көрүү. Кеңешип кескендин бармагы оорубайт.

* * *

Энеси атасын өлтүрүп койсо, балдарга деле кыйын болот. Атасынын арбагын эстеп, энесине кек сактагандай болушат. Бирок денесинен жаралып чыккан энесин көпкө кекете алышпайды. Күйөө бала өз баласы болбогондуктан, кайненеси Алиманды жек көрүштү. Жадагалса ушул чыр үчүн Анара менен Бердибек ажырашып кеткенге чейин барышты. Анара кийин, Бердибекти

өлтүрүп салчудай бузуку сөздөр да тарады. Энесин көрүп, кызын ал. Алимандын кыздары да кызыл жинди деп ушак уламы күч алгансыды. Чөптүн башы бекер кыймылдабайт, шамал болбосо... Алимандын жоругунан кыздарына, уулуна кеп тийди. Ар кайсынын башын ойлогон Жоомарт балдары аз жерден ушак сөзсүз эле, жинди болуп кете сакташты. Дагы Жоомарттын иниси Кыдыр калыс чыгып балдардын башын көтөртүп, бел байлатып, ызы-чууга айлантпай, Жоомарт тууганы, Алиман тууганы деп жаташтырбай, Жоомарттын сөөгүн жашырды.

* * *

Кыздардын күйөөлөрү ачык эле, канкор апаңарга барбайсыңар дешип, тыюу салып коюшкан. Уулуна келини тыюу салган эмес, ал өзү кектеп, апасына барбай жүрөт. Кыздар айласы жок, күйөөлөрүнүн алдында басынып да калышты. Сүйлөсө тил узундугуна салынып, башты ооруткан уруш чыккан турат. Жоомарттын инилери намыс үчүн агасынын сөөгүн көмүштү. Агасын өлтүргөн жеңесине эмнеге бармак эле. Жоомарт үйүнөн ырк кетип, ырыскы качып, жан киши жок, караңгы каптап, үйү күмбөзгө айланды. Ал үйгө эч кимдин баргысы келбейт. Анда-санда гана чочугансып, иниси Жоодар кирип-чыгып калат. Анын аякта эмнеси бар, эч ким кызыкпайт. А, түгүл ушул убакка чейин Анаранын кулагына ый сиңип, аталап ыйлаган инисинин үнү жаңырып турат. Түн ортосунда Бердибектин жүрөгүн түшүрүп, бакырып, ойгонуп тура калат. Ал үчүн да Анара жаман сөз угат. Кухнясына кирип, суу ичип, өзүн эс алдырат. Сүйлөнүп калган күйөөсү уктагандан кийин келип жатат. Күн өткөн сайын Анаранын ойуна атасынан да апасы көп келчү болду. Ал жөнүндө Бердибекке айта албайт. Айтканга да оозу барбайт. Айтайын деп жанына басып барганда, тили буулуп калчуудай. Ушундай күйөөсүнүн алдында басынды... Минтип жүрсө Бердибекке аял болбой эле, кул болчудай. Күйөөсү дагы илгерки учурдагыдай базардан күңдү сатып алгандай корсулдаганы күчөп, кекетип, жөн сүйлөбөй, үнүн бийик чыгарып, сөгүп-сагып кетчү болду. Ал үчүн, Анаранын күнөөсү алкаш Алимандын кызы

болгону. Эшиктен Чынаранын кирип келетканын көрүп, Анара сүйүнүп, күлүп-жайнап тосуп алат. Экөө кучакташкан мезгилде көздөрүнөн мөлт-мөлт жаштары куюлат. Ыйлап жибергендери, кайгыларын тең бөлүшкөнү. Көзүнүн жашын арчып, Чынара сүйлөй баштайт: – Анара кандайсың? Анара жашын арчыса ага болбой куйула баштайт: – Кандай жатмак элем? Меники күрсүлдөп, арстан болуп калды. Мындай бол, тигиндей бол – деп акыл үйрөтчү болду. Кийин минтип кетесиң, азыртан өзүңдү тарбияла дейт. Көр жеме, таңаткычакты акыл-насаат айтып, мээмди жеп чыгат. Ансыз деле мээм ордунда болбой жүрөт. Мындай болчу эмес элем, сөзүмдү сүйлөп жатып, унутуп койчу болдум. Сага бир нерсени эстеп айтайын дедим эле, унутуп калдым. Чынара да жашып: – Мен дагы унутуп кала элегимде. Апама барып койбойлубу. Эне-биз го. Башка энени эч ким бербейт. Анара колун көтөрүп: – Аны укканда меники так секирет.

– Анара, булардын сөзүн уга берсек, жинди болуп кетебиз. И так өзүбүздүн башыбыз маң. Анан билесиң го раматылык атам айтып калчу эле, эмне болсо да энеңерди сыйлагыла деп. Анара үшкүрүп: – Ошентип жүрүп, өзүнүн башына тийди. Дарылатканга жиберсе, мындай болбойт беле. Кыздары апасына ачуусу келип сүйлөгөндөрү менен энесине да кайгырып жатышты. Энесин куткарып алуу жөнүндө да сүйлөштү. Бирок ага күйөөлөрү макул болбошуна жана энеси Алиман өзү отказ берерин ойлошту. Атасынын айткан сөздөрүн эстеп, баскан-турган элесин эскерип отурушту. Чынара кандайча келип калганына токтолуп: – Анара, мен өзүмдүн ойума бекем турбасам болбойт. Сен өзүң бил. Эгер күйөөңдөн чыга албасаң жөн кой. А, мен болсо апамды бир көрүп келем. Апам такыр түшүмдөн кетпей койду. Атамды тилеп жатсам да түшүмдө көрбөй койдум. Эртең барып келем. Анара тынчсызданып: – Барып келериң менен мага айтып кет. Сенден угуп алып мен дагы барганга аракет кылам. Чынара макул болуп: – Мейли айтып кетем. Кой мен жылайын. Экөө өбүшүп коштошушат.

* * *

Уран менен Өмүр сүрөттөрдү, кассеталарды карап жатты. Уламдан-улам көрө беришип, андан деле тажагандай болушту. Уран дагы бир нерсени унуткандай, кайра көргөнгө ашыкты. Өмүр күлүп: – Эми көрө элегиң кайсы жери калды. Уран ойго чөмүлүп: – Жакшылап көздүн курчутуна салып, карабай жаткандай болуп жатабыз. Экөө ар бир кичинекей нерселерден баштап карап жадашты, жадаганда тамчы кандын жатканынан бери карашты. Өлүктүн оозу ачылып калганына көзүн жүгүртүп, ичинде бир нерсе жүрбөсүн деген негиз менен шыкаалап карашты. Андан кийин, Уран өлүктүн көзүн караганга өткөндө, Өмүр бир нерсени тапкандай: – Уран көзүнүн ичинде сүрөт турат. Ушуну жакшылап караш керек экен. Уран карап: – Мага эч нерсе сезилбегендей. Өмүр кассета, сүрөттөргө көзү жетилгендей: – Уран, муну карап көздүн кароосун көндүрүш керек экен. Уран өлүктүн көзү тартылган сүрөттү ала коёт: – Сүрөттө деле билинбейт го. Өмүр сүрөттү карап: – Жок, Уран сенин просто мындай иштерге көздөрүң көнүкпөгөнү, Уран мындай кылабыз, сага эшикте бир киши кирем деп турат дейт. Мен буларды алып көздү каныктырып, приборлор менен карап келем. Бош болсоң сен дагы бар. Уран макул болгондой: – Мейли, мен макулмун, бирок кеч болсо да барам. Интересно, көзгө кимдин келбети түшүшү мүмкүн. Уран айтканын айтып алып, кайра башын кармап: – Өмүр, ал келбет, өлбөй кыйкырган кезинде, ичке сайгылаган адамдыкы.

– Ооба Уран, туура айтасың, ал келин дагы көзүн тике карап сүйлөгөн. Ошол себептен, көзгө келбет түшкөн.

– Өмүр, урушта туруш жок. Эртелет, жумушунду кыла бер. Өмүр сүрөт, кассетаны алып чыгып кетет. Өмүр чыгып кетээр менен мурутчан Жоомарттын иниси Жоодар кирет. Уран ал кишиге стол берип отургузуп: – Келиңиз, отуруңуз. Келген ойунузду, максатыңызды айта бериңиз. Уран ал кишини өлүккө барганда, кыйкырып-өкүрүп ыйлагандан улам жакшы таанып калган. Жоодар көзүнө алы келе албай ыйлап кирди: – Уулум, сен акыйкаттык кылып, бул акмак аялды күнөөсүнө жараша кесип жибер. Уул, кыздары энебиз экен деген сөзүнө койбо.

– Жок, андай ой жок. Андай болбойт. Күнөөсү такталса, мыйзам чегинде чара колдонулат. Уул, кыздары деле антип келе элек. Жоодардын жашы дароо тыйылып: – Уул, кыздары энесин бир көрүп кеткенге келишкен жокпу?

– Жок, келишкен жок. А неге андай ага толкундандыңыз. Жоодар өзүн билгизбегендей: – Балам менен эле тең экенсиң. Уулум деп эле сүйлөй берейин.

– Сүйлөй бериңиз.

– Уулум, толкунданган жерим жок. Уул, кыздары энесинин кылмышын туура сезип, кыжырлары келип жатканын баамдап жатпайынбы. Аталары кандай жакшы киши эле. Ушул алкаштын айынан эл карай албай, жер карап жүрдү. Көрсө, койнуңдагы катыныңдын душман чыкканы жаман турбайбы. Алкаш жакшынакай күйөөсүн өлтүрүп жаны тынды. Жоодар платочкасы менен көзүн сүртүп: – Өлтүргөн адамга дароо эле жазасын берчү эле го. – Азырынча, өлтүргөн адамдын өңү тактала элек. Жоодар отурган отургучунан жамбашын кыймылдатып: – Ой, кандай тактала элек? Турбайбы жанагы алкаш. Өлтүргөнүн өлтүрүп алып, кайра уялбай канды жууп жатканын. Танып кетейин деди да, арам ойунда.

– Эмнегедир бизге кабар берген өзү экен.

– Ой, ал акмак. Силерди ар кайсы ойго салып чалмаштырайын деди да. Же болбосо, мастыгына салып, чалып алды. Уран акырын гана: – Ошондой болушу да мүмкүн. Эшиктен милиционер кирип: – Уран Муканович, сизди бир келин кирсемби деп күтүп жатат. Уран: – Азыр бул киши чыккандан кийин киргизгиле. Аны уккан Жоодар чыгып кеткенге шашып: – Мейли, уулум сени күткөн кишилер бар турбайбы. Мен жылайын. Агаң болгондон кийин, жөн жата албайт экенсиң. Кээде туруп, агаң үчүн өч дагы алгың келип кетет.

– Кой, антпеңиз. Агаңыздын балдары турат. Өч алам деп жеңеңизди жыга чапсаңыз. Кандай болгон учурда да энелери да. Балдары эмне дейт.

– Аттиңдики, ошол болуп жатпайбы. Сенден өтүнүч, катуу жаза бер. Даже мындай акмактарды срогу жок кесиш керек эле.

Иши кылып, жакшынакай жигит көрүнөсүң. Өзүңө жараша ишин болсо керек. Жазаны бер. Мейли мен кетейин. Жоодар Урандан чыгып баратып, кирип бараткан Чынараны токтотуп: – Эй кыз, эмнеге келдиң? Чынара токтоп, апамды бир көрүп койсом деген элем. Жоодар Чынараны эркелеткен атынан айтып: – Чыныке, бул милиция балага айт, эшиктен атамдын иниси Жоодар атамды да токтотуп койдум деп. Анан энеңе экөөбүз киребиз. Апаң же болбосо, сени менен уялып, жолукпай да коюшу мүмкүн. Сүйлөтпөй да коёт. А, мен болсо жеңебай кой деп экөөңөрдү сүйлөштүрүп, өзүм да сүйлөшүп, ошол жерде турам. Байкуш энеңер эмне кылсын, ичкиликке алдырып жиберди да. Агаңды өлтүрсө да, жеңемдигин жеңилдигин түшүнөм, арак арамы. Кой Чыныке, сен кир. Мен күтүп турам. Чынара Жоодардын сөзүн туура көрөт. Уран Чынараны көрбөсө дагы энеси Алиманга түспөлдөштүрүп, кызы экенин билет. Уран Чынарага стол берип: – Отуруңуз. Мен жаңылышпасам окуя болгон үйдүн кызы болосузбу? Чынаранын көзүнөн жаш кетип: – Ооба, ошол үйдүн экинчи кызы болом. Мени апама киргизбей жатышат. Сизден уруксат керек экен. Бир акыбалын билип койсом дедим эле. Ансыз деле көп болуп кетти көрбөгөнүбүзгө. Уран ыңгайсыз абалда: – Мейли уруксат берейин, бирок бир суроого жооп бересизби? Ансыз деле силерди сурамакмын. Чынаранын жашып жатып, баш ийкегенин көрүп, Уран: – Апаңыз атаңыз менен урушчубеле?

– Жок, урушкандарын көргөн эмесмин. Апам аялдык кылып чырылдаганы менен атам эркектик кылып теңелчү эмес. Атам чоң муштуму менен бир койсо, апам тура албай, эс учун билбей, эстен танып калчудай сеземин. Айылдагылар атамды балбан Жоомарт деп коюшаар эле. Майрамдарда күрөшкө түшүп, күрөшүп калчу. Уран ичинен, Алимандын мындай балбан чалыш кишини өлтүргөнгө алы жетпесине көзү жеткенсиди. Чынаранын кебинен улам, өлтүргөн адам Алиман эмес, башка бирөө деген ойго чөмүлдү. Бул жерден Алимандын мастыгын пайдаланган бирөө бар. Ал ким болду экен... Уран Чынарага суу берди. Чынара суу менен бетин жууп: – Ырахмат сизге. Уран Чынаранын энесине келгенине ыраазы болгондой: – Мен өзүм кошо барып жолукту-

рам. Уран кызын көргөндө Алимандын кыймылын көргүсү келди. Чынара ыңгайсыз: – Сизден дагы бир өтүнүч. Мени менен кошо атамдын иниси Жоодар атам да кирсинби? Ал күтүп турат. Уран таң калгандай: – Ал киши мага кирем деген эмес эле го. Чынара тынчсыздана: – Ал киши болбосо, апам мени менен сүйлөшпөй коюшу да мүмкүн. Уран макул болгондой, башын ойлуу ийкеди. Уран Жоодар, Чынараны өзү менен кошо алып жөнөп, форма кийген, шымынын курунда пистолети, топ ачкыч кармаган милиционер менен сүйлөшүп, төрт чарчы терезеси жок, күндүз дагы лампочкадагы свет күйгөн, бир стол, стулу бар комнатага кирип, Алиманды күтүп калышты. Бир маалда “бурчка тур” – деген жоон үн чыгып, эшиги оор ачылып, комнатанын ичине Алиман кирип келди. Алиман тигилерди көрөрү менен жүзүн жашырып бурчка, артты карап туруп калды. Аны көргөн Чынаранын мууну бошоп, калчылдап, апасын аркасынан кучактап: – Апа өзүңдү чөгөрбө, биз кутултуп алабыз. Өлгөн киши деле биздин атабыз го. Бул сөздү укканда Жоодардын кабагынын бүркөгөн, алыс жайгашкан каштары биригип, көз ортосунда сызыктар пайда болду. Көзү акшыйып чанагынан чыгып кете жаздады. Жоодар үн сөзү жок тиктеп гана турду. Мунун баарын Уран байкады. Чынара апасына жалынып: – Апа, сизди таштабайбыз. Сиз бизге бөлөк-бөтөн киши эмессиз. Сизге жардам беребиз. Өттү, кетти, эми биз атамды кайра кайтарып албайбыз. Чынара дароо токтоп, Уранды жалт карап алып, кайра энесин далысынан кучактап: – Апа, эмне карабай жатасыз? Атам байкуш деле айтчу энеңердин топурагы жеңил, жеңил кишиге баарын үйбөгүлө деп, биз сизден көрбөйбүз. Бул сөздү уккандан кийин, Алиман кучактап отуруп, колу жылмышып бутуна жеткен кызынын башын сылады. Эшиктен милиционер кирип, Урандын кулагына шыбырады: – Сизди, срочно жумуш бар эле деп, журналист досуңуз Өмүр сурап жатат. Уран аны укканда тигилердин жанына милиционерди коюп, телефонго жетип келди. Уран телефонду алып: – Алло, Өмүр бул мен. Өмүр телефондон: – Уран, мен сүрөттү лупа менен карадым. Кассетаны улам карап жатыш, көздү кандырып, өлтүргөн адамдын келбетин аныктадым. Сүрөттө да касетада да бир келбет чыкты. Ал адам биле-

сиңби өлүк чыккан жерден инисимин деп өкүрүп мурутчан киши келди эле го. Уран тынчсыздана: – Ооба, айта бер.

– Ошол инисинин келбети көздөгү тактан чыкты. Ал киши аталаш бир тууган инисимин деп жатпады беле. Мен көздөгү тактагы келбетти карандаш менен да тартып чыктым. Уран телефонду коюп туруп: – Өмүр, сен бул жакка кел. Ырахмат сага, жарайсың. Калганын бул жерден сүйлөшөбүз. Уран телефонду коёр менен эки кесиптешин алып “жолуктурчу” комнатага кирет. Аларды көргөн Жоодар бир нерсени сезгендей көзү менен жеп жиберчүдөй, Уранды карайт. Көз отун уруп ойлобой, колу толгонуп Жоодарга кишен салынды. Топураган үндөн чочуп, Чынара нес болуп катып калгансыды. Аны кармаганын көрүп Алиман бир нерсени эстегендей: – Ок, акмак десе, мас болуп жатып, сенин сөзүңдү уккандай болгом. Мен дагы эстейм. Мастын башы кетсе да, жүрөгү кетпейт. Сыртынан темтеңдесе да ичи соо болот. Сен өлтүрдүң! Сенин бир жылкың агаңдын өлүгүнө бардыбы? Талашканың бир жылкы беле? Алиман милициялар кармагыча жаакка чаап үлгүрөт. Жоодар эмнеден тайып, такталып аныкталганына таң калгандай көзүн жалдыратат. Чынара көргөн көзүнө, уккан кулагына ишенбей, апасы Алимандын өлтүрбөгөнүнө кубангандай, апасын бекем кучактап, көзүнөн мончоктой жаш куюлуп ыйлайт. Алиман эми күйөөсүн жоктоду. Уран Жоодарды алып кетип, Алиманды Чынарага кошуп берет.

Көздөгү так иликтенип, такталгандан кийин Жоодардын өлтүргөнү тууралуу дагы аныктоолор чыгып жатты. Анын өлтүргөнү жөнүндө Алиман дагы кулагына угулуп калган сөздөрдү эстеп айтып берди. “Экинчи оозума албайм, күйөөм Жоомарттын арбагына убада берем” – деп кыздардын, уулунун алдында сөз берди.

Уран Жоодарды өлтүргөн жерге алып келип, кандай жол менен өлтүргөнүн көрсөтүш үчүн алып келди. Жоодар биринчи агасын артка сайган. Андан мурун Жоомарт иниси менен кыжындаша кетип, Жоодардын маңдайдагы эки тишин ачуусу менен ыргыта койгон эле. Ачуусу келген Жоодар аркасынан сайып отурбайбы. Жоодар сайган бычагын колуна алып чыгып баратса, тирүү калган Жоомарт аркасынан келип кармашканга үлгүрөт. Жоодар

Жоомартты ичке сайгылап атып жыгат. Чалкасынан жатып калган Жоомарт ошондо да араң, жан кезинде Жоодарга оозун ачып, бир сөз айткысы келгенде Жоодар дагы саят. Өлтүргөн Жоодар шашып, мас болуп жаткан Алимандын колуна бычакты карматып чыгып кетет. Жоомартты ушундай жол менен өлтүргөнүн айтып берет. Уран окуя болгон жерден Жоодарды алып чыгып баратса, кичинекей дөңгөлөктү чыгырык кылып ойногон алты жаштагы бала Жоодарды көрсөтүп: – “Мобу байке ушул жерден кийими кан болуп чыгып баратканын көргөм” – деди. Уран Жоодарды көздүн кыйыгы менен карап: – “Сени бул бала да көргөн турбайбы” – дегендей кыяз кылды. Агасын өлтүргөн Жоодарды машинага салып кетти. Агасын өлтүргөн Жоодар чыры иликтөөнүн иши. Дегинкиси, бул чыр ички дүйнөнүн кенен эмес, тардыгынан, көрө албастын түпкүлүгү...

Жоомартты ичке сайгылап атып жыгат. Чалкасынан жатып калган Жоомарт ошондо да араң, жан кезинде Жоодарга оозун ачып, бир сөз айткысы келгенде Жоодар дагы саят. Өлтүргөн Жоодар шашып, мас болуп жаткан Алимандын колуна бычакты карматып чыгып кетет. Жоомартты ушундай жол менен өлтүргөнүн айтып берет. Уран окуя болгон жерден Жоодарды алып чыгып баратса, кичинекей дөңгөлөктү чыгырык кылып ойногон алты жаштагы бала Жоодарды көрсөтүп: – “Мобу байке ушул жерден кийими кан болуп чыгып баратканын көргөм” – деди. Уран Жоодарды көздүн кыйыгы менен карап: – “Сени бул бала да көргөн турбайбы” – дегендей кыяз кылды. Агасын өлтүргөн Жоодарды машинага салып кетти. Агасын өлтүргөн Жоодар чыры иликтөөнүн иши. Дегинкиси, бул чыр ички дүйнөнүн кенен эмес, тардыгынан, көрө албастын түшкүлүгү...

V

АЛ... ТЫН,

... Адам алкымы эч нерсеге тойбойт. Алгандын үстүнө дагы алсам деген эки көзү төрт. Тойбос адам ниети акыр заманды алып келчүдөй. Эх чиркин, адам ичи алкымындай кенен болсо эмне ... Адам байлыгы менен кадырга жетип, асман үстүндө чалкалап, басып бараткандай. Ылдыйдагы кедей-кембагалды көргүсү келбей, өйдө жакты карап, тобо тиктегенин кантесин. Заман тууган-туушканды, ата-энени карабай, байлык үстүнөн жүрүп жакындыктан кеткендей. Көзүнө тууганы да байлыгын талашкандай көрүнүп, тууган душман көрүндү. Адам байлыгы алтын, алмаз эмес. Адам байлыгы адамгерчилик. Акча байлык болуп, эчким ага тойгон эмес. Дүнүйө түбүнө ким жетти болду экен? Дүнүйө түйүп, оо дүйнөгө башындагы баш кийиминди, бутундагы байпагыңды ала кете албайсың. Ойлон адам, ойлон. Бул дүйнөдөн алтынды ууштаган хандар да өткөн. Алтын демекчи, бул байлыктын ырымы туура. Илгери, илгери, алтынды жети баштуу желмогуз ажыдаар кайтарат деп бекер айтпастыр. Азыр алтын кармаган кишинин туш тарабы душманга үйүлгөндөй. Алтын касиетин алдыңбы? ага тойумду, бол. Алдыңбы, кедей-кембагалга, жетим-жесирге, майып адамдарга жардам бер. Алдыңбы, тууганды буттан сүйрөп жашоо чуңкурунан алып чык. Алдыңбы, төбө тиктебей, айланага көз жүгүрт. Алтынды алдыңбы, көзүнө ишенбей жан дүйнөңдү кенен тутуп, пейилди оңдоп ал, анан, тын. Бул касиетке баш ийбей алтынга чөмүлүп атак-данкка жетип, издегениңди көктөн табам деген, аттиң ай пендечилик.

Бишкек шаары күндөн-күнгө өзгөрүлүп, бүгүн көргөн күнүң эртең жок болуп, имараттарда башка түргө келип, эшик каалга-

лары жыгачтан болбой, кетилбеген пластикалардан турду. Ичине кирсең, жылтырак, жылмакайынан тайгаланып жыгылчудайсың. Мындай расход имаратка кириш эле акча турат. Ресторан деген жазуусу өзүнө тартканы менен акчасын уксаң, качасың. Чөнтөгү жука киши ага кирмек турсун, укканы эле жомоктой. Бул ресторандан каалаганыңды алып жесең болот. Көңүл ачып бийлейм десең, түрлүү, ар кандай обондогу музыкалар чыгат. Музыкасы жан дүйнөнү эргитип жиберчүдөй. Андагы бийлеген кыздар бүткөн боюнду дүркүрөтүп, жибитип жиберет. Акчаң болсо, бир ресторандан өтөөрү жок. Акчанын көзүн карабай, жашыл акчаны чачып эс ал.

Шамкарбек досу Мукай экөө чет өлкөнүн машиналарын айдап келип, шаар ичиндеги атактуу ресторандардын бирине эс алып, тамак ичкенге келишти. Экөө бирден кызды жандап алган. Ал кыздар шаарга биринчи келип, жогорку окуу жайларга тапшырып, контракт бөлүмүнө өтүшкөн. Жашы жаңы орто мектепти бүткөн соң, он жети жаштагы кыздар. Жаштык кез, мастык кез. Кыздар өздөрүнөн бир топ уулу агалары менен тең туштарындай эле, күлүп-жайнап, ресторанга киришти. Шамкарбек менен Мукай мындай ресторанга биринчи жолу кирген жок. Алар мындай жайлардын түрүн көргөн. Экөөндө тең акча көп. Жашыл акчадан десең доллар, патриот десең сом бар. Иштеген жерлери Тогуз-Торо районундагы «Макмалалтын» комбинатында. Начальник болуп деле иштешпейт, жөнөкөй жумушчу гана болуп иштешет. Өздөрү ал жерлик эмес. Барып-келип, он беш күндүк вахта методу менен иштешет. «Макмалалтын» комбинаты жылдан жылга план толбой кыйындап баратат дегени менен андагы иштеген Шамкарбек менен Мукай кыйын чыгып, Алтынбек аттуу кличка атка конушту. Шаарда заңгыраган эки кабаттуу үй салышты. Аялдарынын тиштери, колдору, кулактары алтынга толгон. Алардын түрлөгөн алтын сөйкө, шакектери бар. Үй ичи азыркы замандагы XXI кылымдын башындагы жомок үй. Мындай байлыкка өздөрү да жомоктогу сыйкырлуу таяктын талабындай эле жетишишти. Ичкен аштары төгүлүп-чачылып, ирип-чирип жатат. Ач көздүн тамагы чирийт тура.

Шамкарбек стөл үстүндөгү китепчени карап, колун булгап алаксып калган официант кызды чакырды. Ал кыз Шамкарбекти тааныйт. Экөө күлүп-жайнап учурашып, кызды өөп коёт. Шамкарбек бутту сунуп, эки колун артка таштап отуруп: – Так, эмне алабыз? Мукай күлүп: – Чоң кыз өзү билет, өзүң билесиң да ошону алып кел. Официантка кыз күлүп, басып кетет. Тиги кыздардын бирөө: – Силер жегенден биз деле ооз тийели да Шамкарбек жаш кызды кучактап: – Азыр алып келет жаным. Мен жегенди, ичкенди, сен дагы жеп-ичесиң. Жаш кыздар бийлегиси келип, экөөнү бийге чакырышат. Бийге чыгып бийлешет. Кыздар чачтарың силкип, арты менен жамбаштарың чайпап, Шамкарбек, Мукайга сүйөөнүп, бий ажарың ачкандай. Тиги экөө ансайың жыргап каткырып көңүлдөрү көтөрүңкү болот. Шамкарбек музыканттарга акча төлөп, жай музыка койдурат. Тиги жаш кыздар нааразы болгондой: – Зачем бул музыканы койдурдунуз. Шамкарбек дардандап: – Бири-бирибизге бат көнүш үчүн жай музыка менен классикалуу сүйлөшүш үчүн. Мукай колун берип, Шамкарбекти кубаттап күлөт. Кыздары акыры баш ийгендей аларга көнүп кол кармашкан жай музыкага өтүшөт. Шамкарбек кыз менен бийлеп жатып: – Атыңды дагы бир жолу айтып койчу. Тиги кыз күлүп: – Атымды бат эле унутуп калдыңызбы?

– Ооба, айтып койсоң, Тиги кыз күлүп жатып: – Эми унутсаңыз такыр айтпайм. Акыркы жолу айтам. Атым Айнура. Шамкарбек эстегендей: – Ии, эми эстедим. Атың жакшы аттан коюлуптур. Ай-нура делип. Университеттин биринчи курсунда дедиңби?

– Ооба.

– Кайсыл факультет. Айнура кулагына шыбырап: – Кыргыз филологиясында. Бюджетке бал жетпей калып, контрактта окуйм. Шамкарбек күйүмдүү болуп: – Оо, ий, контрагың, канча төлөйсүң? Айнура унчукпай: – Он миң сомдой төлөйм. Шамкарбек күлүп: – Аны төлөп койсо болот. Мындан чыгаары менен ал акчаны мен берем. Ошол элеби? Айнура сүйүнүп: – Чын элеби, Шамкарбек кенебей: – Чын, эркек бир гана сүйлөш керек. Айнуранын кубанычы койнуна батпай, сүйүнгөнүн билгизип, Шамкарбектин оозунан

өөп койду. Шамкарбектер отурган үстөл тамакка, арак-шарапка да толду. Мукай дагы тиги кызга бир нерсени айтып койгон окшойт. Ал кыз дагы Мукайдын жанынан чыккысы келбей калыптыр. Жарыктык кыздарга акчаны айтып койсо, сезим маанисин түшүнбөй, кыйналгысы келбей жеңил акчага көнүп, эмнеси болсо да акчалуу көпөстөрдү кармагысы келгенин айт. Шамкарбектер кандай ичсе, тиги кыздар деле тартынбастан, теңеле ичип жатышты. Акыры ичимдик ичке барып, башка чыкты. Ар кандай сөздөр козголду. Шамкарбек Айнурага жалынып, сүйүүсүн арнап айта баштады: – Айнура, билесиңби, сени мен бир көргөндө эле жакшы көрүп калдым. Айнура бет маңдай отурган курдашын карап күлүп койду. Ал кыз колун шилтеп: – “Уга бер да” – дегендей кылды. Мукай болсо, ичкиликтин айынан башы шылкыйып, жер карап калган. Кыздар булардын шилекейи чулуруп ооздорунан чыга электе кетиш кызы кылып шаштыра башташты. Таң калыштуу, акчага келгенде экөө тең оңоло түшүп, официанткага бир ичкен тамактары үчүн төртөөнө жыйырма миң сом акчаны санап беришти. Тиги кыздар саналып жаткан акчаларга көздөрү кычышып, карап турушту. Алар ичинен: – «Крутой эркектерди чаптык» деп кудундап сүйүнүштү. Эртең менен эрте туруп, көзүн ушалап турса Шамкарбек өзү келип жатып жүргөн гостиницага келип калган. Алдыда кыз ыйлап отурат. Шамкарбек бетин бырыштырып-тарыштыды.

– Эй, кыз бери карачы. Ал кыз Шамкарбекти карап: – Сиз аябай жаман байке экенсиз. Шамкарбек Айнура экенин эстеп: – Айнура белең. Айнура капалангандай: – Ооба, Айнурамын, дагы унутуп калдыңызбы? Шамкарбек күлкүгө салып: – Жок, унутпаган үчүн атыңдан айтып жатам. Айнура ыйламсыраап: – Мен эми жигитиме кантип айтам? Шамкарбек башын кармап: – Ох, башым салмакташып оор болуп калыптыр. Айнураны карап сурады:

– Эй кыз, сенин жигитиң менен менин ишим жок. Эмнеге, анда мени менен ичесиң да жатасың. Чөнтөгүнөн жашыл акчадан көтөрүп: – Ме, сага эки жүз доллар. Көчөгүнү соо кезимде айткан сөзүм. Контрагыңды төгүп ал. Эгер мындай ыйлай турган болсоң, жолобо мага. Мен дагы жолобойм, уктуңбу? Мен сага жакшылык

гана каалайм. Контракт деп жүрмөксүң, менин акчам болбосо. Айнура акчаны алып: – Байке мен сизди күтөм. Шамкарбек корсулдана: – Мейли, сени мен таап алам. Айнура Шамкарбектин бетинен өбөт. Шамкарбек: – Болду эми, менин шайым... Мен алтынга ууланган адаммын. Сендей жаш эмесмин. Жакшы оку бар, бара бер. Айнура Шамкарбектин көзүн карап жатып, чыгып кетет. Шамкарбек ичинен: – Илгери келиндер кыялданып, эркектер менен жүрчү эле. Азыр болсо кылыктанып, кыздар жүрөт чоң кишилер менен. Анан түштөн кийин дооматтарын койгонун кантесин.

Ал күнү Шамкарбектин ойноп күлгөнүнө миң доллардай акча кетти. Акча сапырылып түгөнбөчүдөй, үйүнө бул жолку келишинде тоголок салафан баштыкчага оролгон слиток алтындарын таштап, жубайы Ракыяга каптатып койгон. Мукай экөө бир вахтада иштейт. Экөө бир иш кылат. Доляларын бирдей бөлүп альшат. Анан жанагинтип кыздарга да чогуу барышат. Үй-жайды алып, аны толтурушту, бирок дагы эле экөө тоё элек. Бир туугандарына жардам беришпейт, алардан өйдө турганды жакшы көрүшөт. Колдон келишинче, аларды жалдыратып, көздөрүн каратыш керек. Ойноп күлгөн жыргал заман. Чет өлкөнүн машиналарын минген. Казармандын алтыны башында береке берсе, эми адам сыягынан чыгарып, көптүрүп бараткандай.

* * *

Толгонай менен Нуржандын балдары эгиздердей эмчектеш болуп, бойтойуп чоңойуп келе атышат. Кишини көргөндө талшынып. Жылмайып күлүп калышты. Нуржан үчүн экөө тең баласындай болуп калды. Кээде Толгонайдын баласы ыйлап калса да чуркап барчу болду. Ал бала кичине ыйлаак, өзүнүн баласы бышмыйып көп уктайт. Ал эми Толгонайдын баласы ыйлаак дагы, анан соргогуурак келет. Нуржан балдарга алаксып, күткөн жигитин унуткандай. Бирок ал унутканы менен аны курчап, кошо жүргөн Турсунбек, Толгонайлар кеткен эме келбейт дегендей көз карашта жүрүшөт. Нуржандын корккону, качан жашаган жеримден кууп чыгат деп коопсузданат.

Бул күнү Нуржандын баласынын атасы Сагынбек келди. Аны көргөндө Нуржан кекетип, сүйлөгүсү келбей тигилип карады. Сагынбек Нуржанды сүйлөтүш үчүн тиягынан-биягынан чыгып, сөзгө бурду. Нуржан сөзгө келбеди. Баласын алып эркелетти. Турсунбек, Толгонайлар өздөрүнчө кенен сүйлөшсүн деп баш багып киришкен да жок. Сагынбек баласын эркелетип жатып: – Сенин окууңду билип, старостаңа жолуктум. Нуржан окууга келгенде, оозунан кандай сөз чыкканын өзү билбей калды.

– Ии, билдиңби. Сагынбек жылмайып: – Билдим сабакка барбасаң болбойт го. Көп калып кеттиң. Нуржан сүрдөнө: – Мен сабакка барганда баланы ким карайт. Сагынбек ыңгайсыз абалда: – Мен бул жерге келип жашасам, каршы болушпайбы. Сен окууга кеткенде баланы мен карап. Мен кеткенде, баланы сен карап. Нуржан сөзгө келгендей: – Мен аны сүйлөшөйүнчү Турсунбек байке менен. Сен кошо келгенде эле калып калсаң болмок да. Сагынбек ойлуу: – Мен айылга барып келдим. Нуржан тынчсыздана: – Анан, ата-энеңе айттыңбы?

– Жок, Нуржан айта албай койдум.

Нуржан кейип-кепчип: – Биз балалуу болуп, туура эмес кылганбыз. Кээде жиним келип баланы таштап кетким келет. А, бирок кантесиң, сүтүңдү бергенден кийин, таштай албайт экенсиң. Сагынбек, сага айтаарым сен мени өлтүрдүң. Мен сенин ушунча бош, жоопкерчиликсиз экениңди билбепмин. Сагынбек жакындап Нуржанды кучактагысы келет. Ага болбой колун силкип, Нуржан басып кетет. Сагынбек эмне кылаарын билбей эшикке бет алып, ата-энесине азыр айтчудай болуп чыгып кетти. Нуржандын башынан ылдый муздак суу куюп жибергендей, бүткөн бою муздай түштү. Ал Сагынбекти биротоло жоготкондой сизди. Бутун тырмалаңдатып, көзүн чакчайтып жаткан баласын бооруна кысып ыйлап кирди. Ал эми Сагынбектин Нуржандан кетейин деген окуу жок. Көчөгө чыгып алып, аркы-терки басып, агасы Өмүрдүн үйүнө бет алды. Өмүр жумушта. Үйдө Кайыринса эле отурат. Эшикти шыңгыратып, Сагынбек кирип келди. Кайыринса Сагынбек менен учурашат. Үйгө киргизет. Сагынбек эки жакты карап: – Өмүр байкем жокпу? Кайыринса

кылчайып: – Жок, жумуштары менен чыгып кетти эле. Сагынбек отурган креслосунан туруп: – Өмүр байкем жок болсо, кетейин. Кайыринса карап: – Өмүрдүн келе турган маалы болуп калды, отуруп тур. Кайыринса телевизорду коюп берет.

Телевизордо ошол маалда Сагынбекке ылайыктуу «Топ-Таш» көрсөтүүсүндө жаштардын арасындагы проблемалар тууралуу, кыз менен жигиттин мамилеси жана алданган кыздар эмне кылуу керек экендиги жөнүндө. Ошондой эле чечкинсиз эркек баланы сынга алып, ой-пикирлерин бөлүп жатышкан экен. Сагынбек бул көрсөтүүнү көзүн албай тиктеп, карап туруп калды. Аңгычакты Өмүр кирип келип: – Ии, кандай баатыр. Көрүнбөйсүң го. Жатаканандан эч ким кууган жокпу?

– Жок. Кууган деле жок.

Сагынбектин шаар ичинде жашай турган үйлөрү деле бар. Өзү болбой, өз теңдүүлөрү менен чогуу тургусу келип, общежитияга чыгып алган. Анын оюнда студенттик жашоону көргүсү келет. Сагынбек Нуржанды жакшы көрөт. Анын жанынан чыккысы да келбейт. Ата-энесинин катуу тарбиясынан аларга батынып балалуу кылып койгон кызын айта алган жок. Бир жолкусунда энесине оозун таптап барды эле, ошол маалда жанына басып келген атасын көрө коюп, токтоп туруп калган. Басса-турса оюнда Нуржан жана баласы. Нуржанга көп нерсени убада берген. Нуржан убадасына ишенип, Сагынбекти чечкиндүү сезген. Сүйүү үчүн сөз курч. Жигит сөзү кыз үчүн өткүр. Сагынбек андай деле ээн баш, жоопкерчилиги жок бала эмес. Ал сөздү кунт коюп угат. Кеп маанисин түшүнгөн бала. Бир күнү Сагынбек тогузунчу троллейбусту күтүп турат. Аялдамадагы скамейкага башына ак элечек, кыргыз кийимин кийген кемпир келип отуруп калды. Сагынбектин убактысы кенен болгондуктан, троллейбусту күткөн эле. Кыргыз кийимчен кемпир остановканын жоон тоголок келген түркүк турбасына илинген Таттыбүбүнүн юбилейлик сүрөтүн көрүп, Сагынбекти карап кеп козгоп калды.

– Ээ балам. Бул сүрөттү көрдүңбү?

– Көрдүм эне. Кемпир үшкүрүп: – Үх, аттиң Таттыбүбүнүн сулуулугу. Бул бардык жагынан келишкен сулуу эле. Мындай

сулуу эми, канча жылдан кийин келет билбейм. Сагынбек кемпирдин оюн билгиси келип: – Эне Таттыбүбүгө баарын берген. Кемпир сүрөттү карап: – Жок балам. Мен бир нерсеге өкүнөм, буга сулуулукту, адамгерчиликти, талантты берип туруп, өмүрдү бербегенине. Мындай адам көп жыл жашаса эмне болмок, жалгандын тардыгы, адамдардын көрө албастыгы. Сулуу адамга ыплас сөздөрдү жалмаштырып да чыгышпадыбы. Аял жалгыз бой кала калса, сөз көбөйүп топурагы жеңилдей баштайт. Таттыбүбүнү жаман сөздөрдөн коргой албай, сулууну жанына чыгарып кармай албаган күйөөсүн күнөөлөйм. Таттыбүбүдөй жанды эми көрүш кыйын го...

Сагынбекке кемпирдин кеби сабак болуп калган. Анын өзгөчө аялды кармай албаган эркек күнөөлү, деген сөзү кулагына куюлуп калгандай. Чындыгында эле Нуржанды азыртан кармай албаса, жаш кез кыялына туруштук бере албай курчутугуна салып, баары-бир жашоого берилип, жеңил-желпи жаштык, мастыкка берилип, бузулуп кетиши да ыктымал. Сөздү куюлуштуруп сүйлөп, ургаачы жанды ээриткен эркектер кантип чыкпасын. Аял адамы, ишенчээк, көңүл оорутпас. Жакшы сөздү бат кабыл алган жан келет эмеспи.

Өмүр катуу ойлонуп кеткен Сагынбекке: – Эй, бала, сага эмне болду? Кепти угуп жатасыңбы? Атамдар кандай жатышыптыр? Сагынбек уялгандай: – Жакшы эле жатышыптыр. Өмүр Сагынбектин ойлогонун сезип: – Сен эмне жаш кезиңде ойго чөмүлөсүң. Сенин башыңдан эч нерсе өтө элек го. Мындай ойлонсоң, кийин тас болосоң. Сагынбек ичинен: – Ээй, байке, түшүнбөй жатасың, башымдан өтүп жатпайбы. Мен балалуу болгом. Элдер баласын айтып сүйүнчүлөсө. Мен сүйүнчүлөмөк турсун оозумдан сөз чыккандан коркуп жатам...

Өмүр Сагынбекке дагы кыйкырат: – Эй бала! Сагынбек селт эте түшүп: – Ии угуп жатам. Өмүр Сагынбекти такып сурай баштады: – Сага эмне болгон? Эмне отчисление болуп кеттиңби? – Жок, андай деле болгон жок. – Сагынбек, сага бирдеме болгон. Ичиңе катып жатасың. Мен тууган-туушкан, ата-энең жөнүндө сүйлөп жатам. А, сен угуп да койгон жоксуң. Айт мен угайын. Сагынбек

ойлонуп, бир чечимге келгендей: – Өмүр байке, сиз капа болбосонуз. Баятан бери эсиме келбептир. Ал сөздү жеңеме айтайынчы. Өмүр чочуп: – Жеңеме айтам дегени эмнеси. Кайыринса күлүп: – Өмүр бар эми, эшикке чыгып тур. Кухняга барып бирдеме ичип турчу. Өмүр таң калып, кухняны көздөй кетет. Кайыриса Сагынбекти карап: – Ии, уул айта бер. Кайыринса кайиниси Сагынбектин атынан айтпай, уул деп тергейт. Кайын журттун тарбиясы...

Сагынбек бир жакка шашкандай: – Жеңе, мен чыкканда байкеме айтыңыз. Кайыринса макул болгондой баш ийкейт. Сагынбек агасы Өмүрдү угуп калбасын деп үнүн пасыраак чыгарып: – Жеңе, өзүңүздү бекем кармаңыз.

– Чечек десе айта берчи.

– Жеңе, мен уулду болуп, эч кимге айта албай жүрөм.

– Я, де! Сагынбек жеңесине: – Үш: – жеңе, байкем угат. Сагынбек чыгып кетет.

* * *

Милициялар жөнүндө ар кандай сөз учугу уланып, айтылып жүргөнү, айтпаса да түшүнүктүү. Адам баласынын жашоосунда жаман сөз тез тарап учугу узун көрүнөт. Жакшы сөз канчалаган эмгек менен жүрүп отуруп чыгат. Ошондо да бир жеринен кылт этип тайысаң, жакшы атың өчүп, үстүн көө каптагандай жаман сөзгө жыгылып калчудайсың. Жаман сөздү жууш үчүн көп жылдар кетиши мүмкүн. Жакшыны жаманга өчүрүш, бир күндө же болбосо алектен саатта болуп калышы ыктымал. Мындай көрүнүш канткенде да адамга сабак болуу зарыл. Адам качан өзүн-өзү тарбиялаганда гана ийгиликке жетет. Күнөөндү сезбей жакшымын десең күнөөндөн айрылбай, күнөөгө жыгыласың. Жакшы адам боорукерлик кылам деген кыялда кемчилик кетириши табигый иш. Өзгөчө мындай шарт ички иштер кызматкерлерине да тийштүү. Кээ бир органдагы адамдар чын ыкластан боор ооруп кылмышкерди коё бериши ыктымал. Телегей тегиз болбогондуктан атайын эле, акчанын көзүн карап коё берген органдардын адамдары чыгат. Кылмыштуулуктун боор ооруй турган, жан ачыткан түрлөрү бар. Ага бир гана органдын кишиси жооп берет.

Уран дем алыш күн болгондуктан жуунуп, таранып, эртеңки жумуш күнүнө даярданып жатты. Нурила үй оокаты, биринчи кезекте тамак-аш менен алек. Жумушка эрте туруп жүргөн киши дем алыш күнү да уктай албай эрте турат. Саат эртең мененки жети. Уран эрте туруп эле жуунганга камынган. Аны көргөн Нурила күйөөсүнүн жанына отуруп, чай ичкиси келди. Нурила кухняда идиш-аяк калдыратып жүрсө, Уран уктап жаткан балдарын өөп, өзүнчө ырахатка батты. Нуриланын үнү чыгып:— Уран, чай ич. Уран столго отуруп чайына сахар салары менен Нуриланын кыжырын кайнаткан телефон шыңгырайт. Нурила Урандын ишинен звонит эткенин сезип: — Сага чай да ичирбейт экен го. Уран туруп баратып: — Кайдан билесиң, менин ишимден экенин.

— Кантип билбейсиң, ушул звонок менен жашап жатсаң.

Уран телефонду алса, чын эле иштеген ишинен экен. Уран телефонго: — Алло, Уран угуп жатат. Кайсыл жерде? Уктум. Кичинекей бала. Киндиги кесилбегенби? Түшүндүм. Ужe чыгып баратам. Уран телефонду коюп. Чайын тез-тез ууртап, Нуриланын бетинен өбөт. Нурила Уранды жактырбагандай: — Көрөм, ушул ишиңден генерал болгонду. Уран укмаксанга салып, чыгып кетет.

Бул окуя шаар ичиндеги Кызыл-Аскер тарабындагы Шуштюбе көчөсүндө болду. Киндик кесиле элек жаңы төрөлгөн баланын сөөгүн мусурящикчеге салып кеткен. Айланадагы адамдар чыгып, кейип-кепчип жатышты. Уран баланы көрүп, жаны ачыды. Бала жылаңач, кыязы ороп келген нерсесин таптаган адам баласы өзү менен кошо алып кеткендей. Бала өтө эле кичине. Биринчи төрөт болушу да мүмкүн. Скорыйдан да кишилер келди. Уран эмне кылаарын билбей, эки жакты карады. Көз чаптырса, шектүү көзгө илинер эч ким жоктой. Башын буруп, бала жакты карарда көзүнө бир нерсе урунгандай болду. Уран шек бербей акырын кароону чечти. Айланадагы адамдар баланын денеси менен алек. Уран мусор ящигин, башын салымыш болуп колтугунун ортосунан карады. Көз карамагындагы адам, көзүнөн жашы имерилген өңү купкуу келген жаш кыз экен. Чачы кызыл түскө боёлгон, мурду кырлуу, көзү тегерек келген кулагында ромбик сөйкө бар. Уран

ал кызды баамдап койду. Баамдалган кыз мени эч ким байкаган жок дегендей, баланын жанына басып келди. Көрүп эле дароо бурулуп бачым-бачым Шуштюбе көчөсү менен түз басты. Баланын өлүгүн көргүсү келбей кетти окшойт. Уран жасаган жоругунан бала энеси ошол кыз экенин билди. Жаш дененин бекемдүүлүгүн карачы, төрөп алып, дароо басып жүргөнүн. Уран ичинен ойлоду: – “Бул кыз баланы мусор ящикке таштаган эмес. Ал жакка башка бирөө таштаган”. Албетте бул Уран версиясы. Чындыгында кандай, аны билиш үчүн Уран жигулисин айдап, кыздын аркасынан келди. Жай айдап келип токтотуп, Уран машинадан чыкпастан: – Чоң кыз, машинага түшпөйсүзбү жеткирип коём. Ал кыз эки жагын карап, бирөө кубалап келаткандай алаңдап машинага үн дебестен шап отурду. Ал кыз Уранды алдыңкы күзгүдөн көрүп, тааныш калды окшойт: – Байке токтотосузбу, мен түшөйүн. Эшикти тырмалап ачаарда, Уран машинаны токтотуп, кыздын колун кармап: – Чоң кыз эч жакка кача албайсың. Эгерде чыр кылсаң анда камайм. Эгерде сөз уксаң анда милицияга барбайбыз. Мага кандай болду, ошондой төкпөй-чачпай айтып бересиң. Тиги кыз сөзгө көнгөндөй: – Мейли байке, баарын айтып берейин. Менин муунум калчылдап, көзүм караңгылап жатат. Уран кыздын абалын түшүнүп, тамак саткан кафеге алып кирип, тамактарды алды. Ал кыз ыраазы болгондой: – Ырахмат байке. Менин көзүмдүн караңгылашы ачкаданбы? Уран жаш кызга боору ооругандай: – Тамактан да болушу мүмкүн. Ал кыздын чындыгында эле курсагы ачкан окшойт. Тамакты тартынбастан ичип жатты. Төрөп алып, туруп кеткен аял ит жандуу болбогондо, ким ит жандуу. Ал кыздын курсагына бирдеме барды го, сөзгө келип: – Байке, сиз милиция экениңизди машинаңызга түшкөндө жүрөгүм сизди. Мага жакшылык жок. Мени камап деле койсоңуз болот, өз күнөөмдү өзүм тартышым керек, бирөөгө залакамды тийгизбей. Уран ал кыздын өз күнөөсүн мойнуна алып жатканына ыраазы болгондой, бөлөк бирөөнү күнөөлөбөй, жок дегенде, жаткан баласын күнөөлөсө деле болот эле го. Кылмышкерге да кээ бир учурда жардам керек-

тей. Бул кыз ишенди бирөөгө, ал ишенгени ишенимин актабай, шылдыңдап басып кетти. Ал кыздын айтып берүүсүндө бул окуя мындай болгон экен:

Бул кыздын сүйлөшүп жүргөн баласы байдын баласы болот. Кыз экөө сүйлөшүп жүргөндө байлыктуу бала машинасына салып, жакшы эле убайын көрүп, көрбөгөндү көргөзөт. Суурулуп чыккан акчалардан көзү өткөн кыз, баарына макул болуп, жигиттин айтканына көнөт. Акыры жүргөн жигити үй-бүлөлү, бала-чакалуу, өзү жаш көрүнгөнү менен бир топ жашка барган киши болот. Кызды көргөндө, коркутуп-үркүтүп жатып ичиндеги баланы алдырып салганга жыйырма миң сом берет. Кыз алдыргандын келечектүү кесепетин ойлоп, алдырбай коёт. Мунун сүйлөшкөн, ойрон Шамкарбек аттуу жигит. Бул атты укканда Урандын кыжыры кайнап отурду. Уран жигиттин кайсыл жерде иштерин сурады эле ал кыз билбейт экен. Болгону сумкасынан Шамкарбектин сүрөтүн алып чыкты. Уран сүрөттү алып, эркекче сүйлөшөм кызы кылып чөнтөгүнө салып койду. Бул кыз төрөр алдында төрөт үйүнө барбай коммерциялык жол менен көп жылдан бери гинеколог болуп иштеп, пенсияга чыккан врач аялга барып төрөгөн. Ал аял баланы төрөтүп түн ичинде уктап калган кезинде бул кыз бала көрбөй жүргөн таанышына таштагысы келип, түн боюу баланы шейшепке ороп алып жөнөйт. Кызыл аскерде Шуштуяубе көчөсүнө келип баланы таштайт. Көрсө, ал кыз үйдөн адашып, жалгыз тили буруу жашаган кемпирдин үйүнө таштап алыптыр. Ал кулагы жакшы укпаган кемпир окшобойбу, бала ыйын укпайт. Таң заардан тили буруу кемпир баланын өлүгүн көрүп мусор ящигине таштап койот. Ал кыз адашып таштаганын айтып, ыйлап жатты. Уран баарын уккан соң ал кызга боору ооруду. Ал кызды көзүн албай тиктеп: – Эми туруммуш жолунан адашпайсыңбы? Ал кыз ыйлап: – Жок байке, адашпай калайын. Акчалуу адамдар адамгерчиликтен кетет турбайбы. – Акчалуу адамдардын баары эле, адамгерчиликсиз эмес. Арасында жакшы адамдар да бар. Сенин тушуңа акчага бат көпкөн көпөс жолугуп калган. Ал мурун эч теке көргөн бала эмес. А, сен акчага кызыкпа. Колдон келсе акчаны өзүң тапканга аракет кыл. Ал кыз ыйын токтото албай: – Мен ойлочумун, акчалуу адамдар акылдуу болот деп.

– Жок, чоң кыз. Андай эмес. Акчаны уурулук, бөлөк бирөөнүн эмгегин жеп, кылмыш жолу менен да тапкандар да бар. Эми, сенин жолуң ачык. Сени камаганда эмне? Сен жашсың. Сен жашашың керек. Уран кызды коё берип жатып же жакышылык кылганын, же жамандык кылганын түшүнгөн жок. Бул да болсо, кичинекей болобу, адам баласын өлтүрдү да. Эмне болгон учурда да жаш кыздын келечегин ойлоду. Ал эми сүрөтүн алган Шамкарбек аттууга кыжыры кайнады.

Уран үйгө кирер менен телефон шыңгырады. Телефонго келаткан Нурила: – Бул жумушундан эместир. Телефонду Уран алысын дегендей басып кетет. Уран телефонду алып: – Аллоо. Оо кандайсың Өмүр. Эмне болду? Иниң ошондой эле акчага байбы? Ой, кечирип кой. Сенин Сагынбегиңди Шамкарбекке окшоштуруп алыпмын. Ошондой Шамкарбек деген тип бар экен. Аны жолукканда айтам. Анан иниң айтпай жүрө бериптирби? Өмүр, жаштык кезди билесиң да иниң ошол кыз менен мүмкүн бактылуу болуп кетет. Тем более, баласы болсо. Иниңди колдоп кой. Мейли болуптур. Уран телефонду коюп ойлуу келип отурат.

* * *

Шамкарбектин бул жолу шамы жанып, жолу болгон сыяктуу. Он беш күндүк жумушунан иштеп келгенден кийин, кандай жол менен Казармандын комбинатынан алтын алып чыгышат. Бул ууру жол өздөрүнө гана белгилүү болбосо, башкалары кайдан билет? Досу Мукай экөө салофан ак баштыкка оролгон тоголоктошкон алтынды чөнтөктөрүнө тултуйтуп алышып, шаардын четкерээк жагынан жолугушту. Бир гана тоголок салофанында таза алтындын слитогу. Калган салофан баштыктагы капкара өңдүү кум сыяктуу көрүнгөн алтын куму. Аны иштетип, слиток кылыш керек. Бул жолкуда алтын кумунан бир килограмм чыга турган слитокту иштетүүнү Шамкарбек мойнуна алып жатты: – Мукай, муну мен иштетип келем. Мукай тынчсыздана: – Кислота жетиштүүбү, Шамкарбек бир жакка шашкандай: – Ой, Мукай ал жерде баардыгы бар. Эч ким билбейт. Бул жолкуда жолубуз бол-

ду. Көп алып чыктык. Мурункуларга калп эле ыраазы болуп жүргөн турбайбызбы. Мукай кубангандай: – Ошону айтсаң, Жанагы жумушка жаңы киргендерге каналды айтпаш керек. Анан кошпой туралы. Эмкиде дагы ушунча алып чыксак. Шамкарбек сөздү бөлүш: – Мукай тиги жүз грамм слиток сенде болсун. Жаныңа алып ал. Мукай макул болуп, слитокту кийип жүргөн жайкы жука курткасынын төш чөнтөгүнө салат. Шамкарбек салып жатканынан бери байкайт. Экөө дос болуп жанагинтип килограммдап алып чыгышканы менен бири-бирин көрө албагандай. Бири-биринен жогору болууну көздөшөт. Мукай тапканына чет өлкөнүн Ауди-100 маркасындагы машина алса, ага эригишип Шамкарбек эртеси күнү эле барып, мышык көздү, мерс алган. Мукай чердагынан бери комната кылынган мансард үй алса, Шамкарбек эки кабаттуу үй алган. Булар үй, машина менен гана атаандашпастан, кийген кийимдерин да атаандашып кийинишет. Жадагалса, үйүндөгү күчүктөрү да атаандашылып алынган. Шамкарбектин үйүндө кавказ авчарканын күчүгү болсо, Мукайдын үйүндө оозу чоң жеп жутуп ийчүдөй боксёр пародасындагы күчүк. Эки достун аялдары да биринен-бири өтөт. Экөөнүн тең аялдары таза тиштерин ыраа көрбөй, сыртын каптатып алтындан салдырган. Тиштеринин астыүстү кыдыракей алтындан. Бир башына үчтөн норка тумактары бар. Мода менен кийебиз деп эле: – Боярка. Конфетка. Темирланка деген түрлүү баш кийимдер. Ошондой эле кышкы кийимдери да кымбат баалуу. Норка щуба. Чистый дублёнка. Чистый кашмир пальто деп эле ала беришкен. Элдердин аялдарында кулактарында бирден тешик болсо, булардын аялдарынын кулактарында экиден тешиги бар. Бир кулагына экиден, төрт алтын сөйкө тагынышат. Колдорундагы алтын шакектердин түрлөрү салынган. Мойндарындагы цепичкалардын эки түрүн салып алышкан. Бирин ичке клончиги менен, экинчиси жоон чынжыр сымал. Аялдары күлүп шарактаганда, алтындын уюгуна келгендей эле болосуң. Анан кантесиң, баары эле алтын болуп жатса. Мукайдын бир кичинекей кызы бар. Анын кулагынын эки жеринен тештирип, экиден, төрт алтын сөйкө тагып койгон. Шамкарбектин бир уулу. Ал кичинекей ымыркай кезинде памперс, сок менен чоңойду. Калк

катмары витамин, калориялуу деп сүткө, акка качырса, булардын үй-бүлөсү аларды көргүсү келбей, таза дешип сокко, шокаладка качырышат. Кымбат баалуу буюм көзүнө жакшы көрүнөт. Акча көп болсо, каада көп. Алтын алкымы качан арманга түшөөр экен...

Мукай жүз грамм слитокту алып, машинасын айдап жөнөдү. Шамкарбек Мукай узап кеткиче машинасын от алдырымыш болду. Ал узаар менен соткасын алып кимдир бирөөлөргө чалды: – Алло, Жумансыңбы? Жуман, Мукай үй тарабына кетти. Төш чөнтөгүндө жүз грамм слиток бар. Хоп болуптур, Шамкарбек чоң ишти бүтүргөндөй, үйүнө кыңылдап ырдап кирди. Ракыя баласын көтөрүп чыгып: – Оо, келдиңби. Олжо кандай? Шамкарбек тамашалап: – Биринчи мени эмес, олжомду сурайсың. Кыйынсың деги. Ракыя күлүп: – Анан эмне. Жашоо олжо менен болуп жатпайбы. Сен тирүү экенсиң көрдүм да. Шамкарбек баласын алып, эркелетет. Өх үйдө эмне бар. Курсак ачты. Ракыя чочугандай: – Омей ботом, жолдон тамак ичкен жоксуңарбы. Шамкарбек баласын көтөрүп ыргытып тосуп жатып: – Жолдогу тамакка тоймок белең? Ракыя кухнядан үнүн чыгарып: – Казармандан канчада чыктыңар? – Түнкү саат он экилерде чыкканбыз. Шамкарбек саатты карап: – Тогуз саат жүргөн экенбиз. Ракыя чайга Шамкарбекти чакырып стол үстүнө шокалад коёт. Шамкарбек уулун көтөрүп чайга отурат. Ракыя чай куюп берип жатып: – Азыр шокалад менен чай ичип тур. Тамакты коё койдум, бир паста эле даяр болот. Шамкарбек кагынып: – Мен, шокалад жебейм. Бал алып келчи, бал менен ичейин. Баланы көрсөтүңбү врачка? Ракыя шымаланып: – Ооба, көрсөттүм. Баары операция кылыш керек дейт. Кичинекейинен операция кылган жакшы дейт го.

– Деги бир тогологу бар бекен? Ракыя шашкандай: – Ооба. Бар экен. Нары жагына кирип кеткен дейт. Мен дагы биринчи көргөндө жаман болдум. Балам тукумсуз төрөлгөнбү деп. Анын бетин ары кылсын. Шамкарбек эмнегедир сүйлөнүп: – Бүгүн телевизордон шок-факт көрүш керек.

– Шамкарбек, аны көргөндөн коркчу элең го. Сени көрсөтүп жиберчүдөй болуп. Бүгүн эмне ашыгып жатасың? Шамкарбек акырын гана: – Жөн эле. Шамкарбек сумкасын алып келип, олжо-

сун Рақыяга көрсөтөт. Рақыя көзүн чоң ачып: – Бул жолкуда олжоң эки эсе көп го абышка. Рақыя Шамкарбектин чачын сылап, бетинен өбөт. Шамкарбек Рақыядан качкандай башын тартып: – Болду эми. Андан көрө үйгө келген нерсени жакшылап кат. Бишкекте алтын баасы арзан болуп жатат, Ошко жөнөйм. Рақыя баштыктагы олжону катып келет да, бир нерсени эстеп: – Шамкарбек сени агаңдын аялы, жеңем издеп келип жүрөт. Кейпинде акча сурайт окшойт. Аларга ошол, сенин акчаң гана керек. Акча сураса бербей. Өзүбүз бутка туруп алалы. Ырыскынды бөлүшпө, алдырып жибересиң. Шамкарбек жай гана: – Эмнеге бербей элем. Рақыянын колунда шокалад бар. Эшиктен звонок болоор менен шокаладды оозуна салып жиберип, чакап кала жаздады. Какап барып, эшикти ачат. Аны көргөн абасыны Нурбу көнүмүш адаттай карап коёт. Шамкарбектин туугандары. Рақыянын кайнын журту Рақыянын тамак катып жеп, тамакка кароо экенин жакшы билишет. Шаар ичинде Шамкарбектин бир туугандары жашашышат. Алар Шамкарбектей бапыраңкы, жакшы деле турушпайт. Күнүмдүк тамагын таап жешет. Рақыя тамакты кор тутуп, ашып калганын ошолорго деле карматып жибербейт. Качан ирип-чиригенде гана мусорго ыргытат. Көчөдө кол сунуп турган бей-бечараларга бир сом да таштап койгонду билишпейт. Анын деңгээли боюнча аларга акча бергидей анын теңи эмес. Кээ бир учурда жинди болгонсуп эчтекеден жок эле, нан үчүн турган бечаралардын бетине түкүрүп кеткен күнү да болгон. Айланасындагы бомждар Рақыянын мусор төккөнүн күтүп турушат. Ал төгөөрү менен жанталашып барышып, таштандыны талашып, жеп калышат. Шамкарбекти сыйлаган киши болуп, анын кичине же эскирип калган кийимин эч кимге бербестен өрттөп жиберет. Анын кийимин бирөө кийсе, ырыскысын тарттырып жиберет имиш. Шамкарбектин энеси өлгөндө эч кийими жок салтка ылайык боз үйгө илинбей калаарда, Рақыя чуркап барып базардан төрт кийим алып келип илген. Тирүүсүндө кийбеген апасы өлгөндө араң элден уялганынан алып келишти. Шамкарбектин туулуп өскөн жериндеги айылдаштары да жактырбай калган. Шамкарбек Рақыяны ала качып барганда, отурбай атып, ызы-чуу салып

жатып отурган. Эми көр бул кыздын бактысын. Чоёндогон келин болду. Жалган дүйнөдө баардыгы күнүмдүк. Бул жалганда эч ким эч нерсеге тойгон эмес.

Ракыя улуу абысыны Нурбуну киргизип, кухняга алып кирип стол үстүнө отургузат. Шамкарбек келип: – Кандайсыз жеңе? Жакшы жатасыңарбы?

– Жакшы эле жатабыз. Кудайга шүгүр. Сага келгем жумуштап. Нурбү Шамкарбекке акча бердирбешин билип: – Шамкарбек өзүнчө сүйлөшөлүбү. Байкеңдин айткан сөзү бар эле. Ракыя оюн, чынга салып: – Омей жеңе, мен силерге жалаңгыч көрүнүп жатамбы? Коюузчу жеңе, айта бериңиз ушул жерден. Мен деле сиз сыяктуу Шамкарбектин колуктусу эмесминби ботом. Менден жашырган эмнеңер бар эле? Нурбү күлүп: – Байкеси өзүнчө айт дегенинен эле. Ракыя акчалуу киши болуп көөпүрүнүп: – Койчу жеңе, байкем антип айтпайт. Өзүңүз эле чыгара койдунуз. Нурбү күнөөлүү кишидей унчукпай калат. Аны байкаган Шамкарбек: – Жеңе, ушул жерден эле айта бериңиз. Нурбү макул болуп: – Эми айта берейин. Шамкарбек агаңдын бутун гангирене деп больницага жаткызып койду. Бир буту жарабай кетиптир. Кесет го чамасында. Шамкарбек ордунан тура калып: – Силер дайыма мага акча сурап келесиңер. Менде акча жок. Менин эмне акча чыгарган заводум бар беле. Ракыя стол үстүнө манты салат. Нурбү кагынып сүйлөгөн кайнинисине унчукпастан мантыдан алып жейт. Тигилердин жебей жатканын көрүп, жегиси да келбей калды. Нурбү акырын гана: – Мейли эми жакшы калгыла. Эми эмне кылабыз, жоктун иши жок да. Нурбү бата кылып, туруп чыгып кетет. Шамкарбекти жамандамыш болуп, Ракыя абысынын узатат. Шамкарбек бир нерсеге кыжыры келгендей. Ракыя Шамкарбектин көзүн карап, качан жасаганы белгисиз Шамкарбек жакшы көргөн тамак акарочка соусу менен стол үстүнө койду. Ал эми абысынына койгон мантысы желбей, холодильникте турганына эки күн болгон. Ракыянын бир адаты эски тамакты келген кишиге сунуп, өздөрү свежий тамак жасап жеген. Шамкарбектин ичине тамак барып, жадырандап, кабагы ачылып сүйлөн калды: – Эртең балаң болуп шаар кыдырып келеличи. Ракыя күткөн нерсеси оңунан чыккан

дай: – Ооба, ошентип кичине эки жакка чыгып, эс алып келбесен, сен он беш күн уу жутуп иштейсиң. Өзүңдү алаксытып он беш күн эс ал. Ии, анан сага айтайын дебедим беле. Кайнэнем каза болгондо, байкуш кайнэнемдин кийими жок турбайбы деп кейиген элем. Байкуш апабыз кийим алып бергиле дебептир. Көрсө, балдары өздөрү билип эле алып бере бериш керек экен. Мен дагы апамды ойлоп, бир пальто алып бергим келип жүрөт. Шамкарбек энесин эстеп: – Ошону айтпайсыңбы. Апам байкушка кийим алып бергенди ойлобоптурмун. Акча деги бар эле. Эне дегенди караш керек экен. Жанагы пальто канча турат экен? Ракыя сүйүнгөндөй: – Он миң сом турат. Байкуш апам күйөө балам балам алып берди деп кубанычы койнуна батпай калсын. Шамкарбек бейкапар: – Эртең биротоло Дордойго барып пальтону, өзүмө бир дублёрка алып алайынчы. Ракыя кубаттап: – Ырас эле, чын эле өзүңө дублёрка алып алчы. Чын эле кайнэжелериңе сөз берген темирланка тумактарды ушунда алып берип кутулуп салбайсыңбы. Мында олжолуу чыгыпсың. Шамкарбек башын ийип: – Мейли, ушунда кутулуп салайынчы, жамандын эртеңи түгөнбөйт болбой.

Шамкарбектин соткасына музыка ойноп чакырык келет. Шамкарбек соткасын алып: – Алло, сүйлөй бер. Мен Шамкарбекмин. Сотка үнү: – Шамкарбек. Бул мен Жуман.

– Ии. Жуман иштер эмне болду.

– Эмне болмок эле. Мукай досунду кармап, жүз граммдын алып, жолго салдык.

– Ой, силер кызыксыңар го, жолго салганыңар кандай, аны кармап иштеген жерге билдирүү беребиз дебедиңер беле. Шамкарбектин оюу боюнча Мукайды милицияга каматып, аны бир топ жылга кестирип, ортодогу долянын баарын өзүңө алыш керек эле. Шамкарбектин соткасына чалып сүйлөшүп жаткан Мукайды кармаган милициялардын бирөө Жумандын үнү: – Шамкарбек, сен кызыксың. Аны камаганда бизге жүз граммды ким берет? Аның жаман салмактуу турбайбы. Шамкарбек ойлогон оюу ишке ашпай, тетирисинен чыкканына өкүнүп, сүйлөшкүсү келбей соткасын жаап салды. Шамкарбектин өңү бузулуп кеткенин байкаган Ракыя: – Шамке, сага эмне болду? Шамкарбек сүйлөгүсү келбей:

– Мен азыр келем. Шашып-бушуп кийинип алып эшикке чыгып кетет. Ракыя эч нерсени түшүнбөстөн калып калат. Телефондун үнү чырылдаганынан ойлонуп туруп калган Ракыя чочуп: – Ак, жүрөктү түшүргөн. Ким болду экен. Телефонду алса шыңкылдап күлгөн аялдын үнү чыгып: – Алло, Шамкарбек барбы. Ракыя жини келип: – Ай сен кимсиң?

– Ай, жеңеша, жаман ойлобо. Ал биздин байкеша болот. Между нами эч нерсе жок. Каткырган күлкү чыгып: – Коркпонуз жеңеша, тартып албайбыз. Өзүн чакырып коёсузбу. Өзүн! Ракыя ачууланып: – Ай акмактар. Экинчи звонит этпегиле. Телефонду коюп: – Шамкарбек келсин, эмне кылаар экенмин. Анын жумушунан бошонуп келээрин билип алышып, башты оорутуп телефон чалып жатат да.

Бул күнү Шамкарбек мурункудан да көп олжо алып келгени менен кандайдыр бир оор, ачуу чакырган күн болду. Алтын аркасынан ач көздүккө салган Шамкарбектин күнү эмне болуп бүтөт болду экен? Адам ниети ак. Пейил оңолсо. Эх чиркин, байлыкка малынып адамгерчиликтен кеткен пендечилик...

* * *

– Толгонай бир нерсени сезгендей баласы Умарды тамакка көндүрө баштаган. Чындыгында эле Нуржан башка жакка кетип калса баласын кантмек эле. Ошол себептен баланы буламыкка, кашаларга көндүрдү. Нуржан баласын кучактап терең ойго чөмүлүп, бир жерди тиктеген боюнча тикирейтип көзүн албай жалдырап калчу болду. Анын көңүлү ачык, жайдары кезде ойлогон жакшы оюу, баланын атасы Сагынбекти күтүп, келечектеги жашоолорун эңсеп кетсе, кээде өткөзгөн жаштык күндөрдөгү жаңыдан таанышкан мезгилин эстеп, өзүнө жылымаюу тартуулайт. Сагынбек келээрине ишенет. Ал эми көңүлү чөк кезиндеги жаман оюу, баланы Турсунбектерге таштап, эл жашабаган аралчага кеткиси келет. Сагынбектин чечкинсиздигине жини келет. Нуржанды жакшы ойго

салып көңүлүн көтөргөнү, анын эки колун учуп кетчүүдөй жайып, талшынган баласы. Ал эми жаман ойго салган учуру, эрмеги болгон баласы мемиреп уктап жаткан мезгилинде айлана жым-жырт боло түшүп аркы-теркиге салганы, түн узарып таң атпай жаткан мезгилинде. Жаман ой, Нуржанга уйку бербей, ары-бери оодарылып кыжылат кылат. Нуржан жини келгенде колун шилтеп Сагынбекти унутканга аракет кылса да унута албачудай. Анткени, анын баласы өзүнүн окшоштугу менен Сагынбекти эстетип турду. Бала күлүп койсо, бир эмес эки жакын кишиси күлгөндөй, көңүлү көтөрүлүп калат. Эне капасын бала сезгендей Нуржандын эмчегин ээм жатып, анын көзүн карап жылмайып коёт. Бала жылмаюусу эне жүрөгүн эзип жиберет. Эне бала бири-бирин түшүнүп, көңүлдөрүн көтөрүшөт. Нуржан Сагынбектин келээрин дайыма билчү. Анткени, Сагынбек келээр мезгилде Нуржандын түшүнө кирет. Кечээ түнү Нуржан баласын уктатаар менен көзү илинип, уйкуга кирди. Күнүгө жатаарда түш тиленип жатканы ушул түнү ишке ашты. Ал түшүндө Сагынбек экөө көкмөк шибер үстүндө, көгүлтүр аалам алдында, кол жетелешип Ала-Тоону көздөй бет алып, ашууну ашып бараткан экен. Айланасын аксакал карыялар, башына бийиктетип ак элечек кийинген энелер, алдынан чуркап өтүшкөн бөбөктөр курчап алыштыр. Жакшынакай кийинген эне келип Нуржандын чачынан сылайт. Нуржан чачына тийген эненин колунан чочуп ойгонуп кетет. Көзүн ачып караса Толгонай башынан акырын түртүп ойготуп жатыштыр. Аны көргөн Нуржан түшүн жоорутканга шашып: – Толгонай эже, мен кол кармашып, ашууну ашып баратыштырмын. Нуржан колун кармаган Сагынбекти айта албай коёт. Толгонай күлүп: – “Ашуу” – деген турмуш. Турмушка чыгасың. Нуржан дагы айтат: – Ал эми бизди курчаган аксакал, энелер, балдарчы. Толгонай Нуржандын чачынан сылап: – Аксакалдар, карыялар курчаган кут болот, бата болот. Демек той болот. Нуржан кубангандай:

– Чын элеби. Эже, оозунузга май. Толгонай күлүп: – Ишенбе-сең эшикке чык. Сени күтүп жатышат. Нуржан таң калып. Эже, ким?

– Сагынбек деген жигит. Агасы, жеңеси болуп келишиптир. Сени алып кетишет экен. Нуржандын бүткөн бою дүркүрөп турмуштан корккондой: – Эже, турмуш башталабы? Толгонай каткырып: – Ии. Күткөн нерсең келсе жүрөгүң түштүбү? Нуржан ордунан ыргып туруп кийинип жатып: – Эже, Умарды алып келиңиз? эмизейин. Толгонай Нуржанды коё бергиси келбегендей: – Эми биз сага көнүп калдык эле. Жаман болобуз го. Эгер шаарга келсеңер, кайра ушул жерге тургула. Умарды эмчектен чыгарайын. Энеси экөө эле болот. Күлүшөт. Нуржан сыртка чыкса Өмүр, Кайырыса, Сагынбектер турушат. Нуржан эмне дээрин билбей туруп калат. Аны байкаган Кайырыса Нуржанды алып кирип, баласы экөөнү кийинтип чыгат. Турсунбек, Толгонайлар кайра келгиле деген боюнча калышат.

Нуржан билинбегени менен аз күн болсо да саргарып күткөндүн үстүндө болду. Жадагалса баласынын атын да койгон жок. Сагынбектин сөзүн угуп баланын атын чоң атасына койдурмак болгон. Өзүнүн туугандары да өзүнчө жашап жатканын угушкан жок. Көктүгүнө салып, Сагынбекти күттү. Көктүгүнө салып, баласынын атын чоң атасына койдурат. Көктүгүнө салып, окуусун да окуйт. Көктүгүнө салып, турмуш жолундагы, ашуу белиндеги кыйынчылыкты да жеңээрине шек жок.

* * *

Уран жумушунан чыгып үйүнө бет алды. Эшикти ачып кирери менен Нурила алдынан тосуп гүл берип, бетинен өөп: – Уран туулган күнүң менен. Уран күлүп: – Ай ата десе, эртең менен чыгып баратканда туулган күнүм деп эстегем. Карасаң, кайра кечинде унутуп калганымды. Нурила тынчсыздана: – Жумушуңа айттыңбы, туулган күнүң экениңди. Эстестенен айткан жоксуң да. Уран бейкапар: – Зачем. Айтып. Азыр туулган күндү белгилейбиз. Ах ата, жыйырма бештен өткүм келбечи эле, отузга чыктык. Крулгый жыл. Өмүр доско чыгайынчы.

– Уран, сен эмне. Билбейсиңби. Алар иниси үйлөнүп айылга кетишкен. Эртең келишет. Уран эстегендей: – А, ата десе, эстедим. Ооба айылына барып келмек. Балдар кайда?

– Балдарың азыр келишет. Эшикке чыгып ойноп келейинчи дегенинен уруксат бергем. Үйдө отуруп буулутуп кетишти окшойт. Уран жуунуп-таранганга ваннага кирип кетти. Нурила дагы звонок келип, Урандын тынчын албасын деп телефондун проводун ажыратып салды. Туулган күндү тынчыраак өткөзгүсү келди. Уран менен дайыма жакшыраак сүйлөшүп жайдары-күлкү, тамаша мүнөздө эле отуруп калса жумушунан бирдеме чыгат. Нурила Урандын ишке жоопкерчилигин жактырат, бирок баш-оту менен кирип, үй-бүлөнү экинчи планга коюп койгондой сезет. Ал эми Уран болсо бирөө сыздап менден жыйынтык күтүп жатса, кантип үйгө отура алам деген жоопкерчиликтүү мүнөз менен өз ишин аткарат. Уран башка бирөө үчүн баш оорутканы сезилген менен ал жеке өзүн гана эмес, жалпы ички иштер кызматкерлеринин кадыр-баркын көтөрүүдө. Ошондой эле элге болгон ишенимин күндөн-күнгө арттырууда. Таарынган, ыза болгон адамдын көңүлүндөй өчгөнү мыйзам чегинде иш алып барып жатат. Кесиптештер арасында Урандын авторитети чоң. Ошондой эле алардын арасында көрө албай, ичи тарлык кылгандар да жок эмес. Таза адамды булгаганга кантип чыкпай койсун, андайлар чыгат. Уран кыраакылыка салып, андай адамдарды көп жанына жолото бербейт. Душманын жанына жолотпой, алыстан сүйлөшөт. Ага сыр алдырып, кемчилигин байкаткысы келбейт. Душманың артыңдан сүйлөп, бетиңе келе албаса, анда душманың сенден коркот. Душманыңдан алыс болгонуң артык.

Уран чачын плотенце менен сүртүп ваннадан чыкты. Басып жүргөндө Нурила астынан тосуп: – Уран, бүгүн мага сөз бер телефонго жолобойсуң. Уран тамаша иретинде: – Эгер звонок болбосо. Нурила күлүп: – Болуптур, мен макулмун. Башкысы өзүң звонит этпесең болду. Уран звонок келээринде макул болгонуна каткырып: – Сен жакшы экенсиң. Же өзүм звонит этип алып, чакырып койгула дейт дейсиңби.

– Жок, иши кылып звонок сенден кетпесин. Экөө күлүшүп, Уран Нурилануу өбөрдө эшикти калдыратып, топурап балдары кирип калат. Уран Нурилага: – Көрдүңбү, эми эмне кыл дейсиң? Балдарыңды кайра эшикке чыгарып жибер. Нурила күлүп: – Ооба,

ошолор кайра чыгышат. Атасы сен болсоң, сенден өткөн көк. Көгөрүп турушаар, эмнеге чыкмак элек деп. Кызы жанына келип кучакташып турган ата-энесин жалдырап карап туруп калат. Аны көргөн Уран: – Омей, кызым келип калган турбайбы. Биз муну көрбөй калган турбайбызбы. Күлүшөт. Кызын алып өйдө көтөрүп мойнунан өбөт. Бир маалда баласы бети-башы мурдуна чейин торт болуп кирет. Нурила баласын көрүп: – Ии, шалман десе, эй биринчи атаң ооз тийсин дебедим беле. Уран күлүп: – Качан эле мен биринчи ооз тийип жүрдүм эле. Баласын көрсөтүп: – Бул турганда, мага кайдан? Баласын ала калып эзилип эркелетет. Нурила баласы менен кошо Уранды түртүп: – Бас эми, арналган тортунду же. Ага, балдарыңдын чычкысы кайнап кетти. Уран стол үстү торт, жер-жемиштер менен жабдылганын көрүп: – Муну баары мен үчүн даярдалган экен да...

Тортту кесип, ооз тиери менен эшиктин звоногу басылат. Звонокту уккан Нурила: – Туулган күнүңө Өмүрлөр келди окшойт. Эшикти ачса формачан милиция турат. Аны көрөрү менен Нуриланын көңүлү дароо чогууп, үн сөз дебестен эшикти жаап: – Уран, сага келиптир.

– Ким экен? Уран чыгып көрөрү менен түшүнүп: – Ии, кел эмне болду.

– Уран, телефонду алалбай койдук. Анан өзүбүз келгенге туура келип калды. БЧК каналынан колу-буту кесилип, жиликтенген адам сөөгү табылды. Тезирээк бара калсаңыз. Уран шашып: – Бара бер. Мен өзүмдүн машинама менен. Коридордон кирип баратып, үзүлүп жаткан проводун көрүп: – Муну кайра кошуп койгула. Мен звонит этип калышым мүмкүн. Нурила тетири карап карабайт. Уран адатынча шашып чыгып кетет.

* * *

Адам өмүрү суу агымындай. Аккан суу кайра артты көздөй кайрылбайт. Бир гана айырма суу өмүрү узун болгону менен адам өмүрү каш=кабактын ортосунда. Адам өмүрү көз ирмем сыңары, алеки саатта. Көздү ачып жумгуча эмне бар, эмне жок, ким би-

лет? Ажал шамалы айдап келсе, аны ким кармап ала алат, эч ким. Баарынан күчтүү шум ажал. Кимди кандай кылып алып кетет, аны ажал өзү билет. Байлыгына ишенген куу чиренгендерди да ажал аапкарылтып алып кетет. Бүгүн көргөн күнүң, эртең жок. Адам баласынын кылык-жоругуна жараша күндөр окшош келгени менен, билгизбей сыдырым соккон шамал сыяктуу убакыт өткөнү окшошпойт. Күн өткөн сайын адамдын жалгандагы убакыт мөөнөтү өтүп баратат. Байлыктууга да ажал бергенин көрүп, Теңиримдин тең экенине кантип ишенбейсиң. Ажал байлыкты карабайт. Караса, байлыктууң топурак арасына жатпайт эле да. Шумдугуң кургур шум ажал түрлүү болот тура. Мүмкүн, адам түрлүү болгондуктан, ажал да түрлүү болоор. А балким, адам пендечилигине жараша ажал алаар. Же, арамга бөөдө өлүм, адалга шарттуу өлүм туш келээр. Аттиң, ач көз, арамзалар бири-бири менен касташса, кудай тааламдын жазасын албастан, азгырык шайтанга кабылып шейиттикти алаар. Ажалсыз эле өмүрүн кыйган шайтан азгырык эмей эмне...

Уран машинасын айдап келип бир нече адам жүргөн БЧК канал боюна токтоду. Уран өз ишине киришип, өлүктү көрсөтүүнү суранды. Милиционер кесиптеши Уранга салафан мешокко салынган жиликтенип, бөлүнгөн адам денесин көрсөттү. Урандын артка кетип көрбөскө акысы жок, айла жок көргөнгө туура келет. Эч кимге айтпастан милиционер бала Уранга көрсөтүш үчүн салафан мешокту төгүп жиберди. Айланчыктап жүргөн медрестранын бирөө бакырып жиберди. Тиги милиционер эмне кылганын сезип: – Өзүңөрдү кармагыла. Өзүңөр коркуп, башкаларды да коркутпагыла. Бул жерге билген үчүн келдиңер да. Бакырбагыла. Уран дагы паникага айланып кетпеш үчүн, тиги кесиптешине кошулуп: – Бакырып, чыңырып айркырыкты салбагыла. Ак халатчандар эмне турасыңар жардам бергиле. Урандын сөзүнөн кийин улгайып калган киши чыгып, бөлүнгөн адам денесин толуктап тизип калды. Аларга дагы эки киши кошулду. Кичине айдөшкө тизинип калган окшойт, шамал сыдырымынан башы ылдыйды көздөй сууну карай тоголонду. Уран буту менен башты тосуп калды. Кандай тосуп калганын өзү сезбей калды. Бутуна келип такал-

ган баш Уранды бетме-бет карап калды. Уран ал баштан сезденип калбастан, аны менен кайсы бир жерден жолуккандай карап туруп калды. Мүчө денелерин толуктап тизип жаткандардан бирөө келип: – Балам, этиятта. Чочуп калба. Башты көтөрүп кетти. Ошондо гана Урандын жүрөгү катуулап сого баштады. Анысын эч кимге билгизбегенге аракет кылды. Уран тиги милиционер жигиттен сурады: – Мүчөлөр толук бекен.

– Толук.

Уран тоскон башын эстей коюп: – Өлүктүн аты-жөнүн билдиңерби. Тиги милиционер жигит: – Жок, билине элек. Уран анда: – Мен билдим бул ким экенин. Чөнтөгүнөн баласын таштаган кыздын берген сүрөтүн көтөрүп чыгып: – Бул сүрөттү көптөн бери салып жүрдүм эле. Шамкарбек аты. Аты укмуш бекен. Эми табыш оңой. Ким кылды, ошону табыш керек.

Шамкарбекти мууздап, колун кол, бутун бут, саңын сандай кылып мал сойгондой союп, билбеш үчүн БЧК каналына сөөгүн таштап кетип отурбайбы. Муну өчөшүп, мыкаачылык менен өлтүргөн. Чындыгында пенде Шамкарбектин өчөшкөн душман адамдары көп эле, кимисинен көрөсүң. Алтын ууштаган Шамкарбек өлбөйм деп ойлочу эле. Бир паста, алеки саатта көз ирмемде күң-жаң болду. Мындай болоорун өзү да ойлогон эместир. Шамкарбекти шайтан айдап жүргөнү эки кабаттуу тамын бүткөндө эле башталган. Чиркин, ошондо эле токтотуп койсо эмне. Шайтан-шабыры кетет беле. Акыркы күндөрү Шамкарбек бир жакка шашып бараткандай, шашкалактап эч кимди көзүнө илбей, көрбөй калган. Барды жок деп – жок түбүн көздөгөн. Таңкальштуусу алкымы алтынга тойбогону. Катынына, балдарына, өзүнө арнап бакыйган үй, элде жок машина алдыбы, анан токтотсо болмок. Дагы эмне керек эле, тушүнүксүз... Бактыны байлык менен булгап өтөт турбайбызбы. Байлыкка чиренип адамгерчиликтен алыстап баратканын Шамкарбек өзү сезген жок. Алтынга малынып, чөмүлгөнү менен тууган-туушканына кайрымдуу болбой адамдык сапаттан алыстады. Алтын аркасынан айланасын аялдар курчады. Алтын аркасынан туш тарабын душмандар курчады. Ал-

тындын айынан соопчулукту унутуп, кайдыгерлик кылды. Дегинкиси, кандай жүрсөк ошондой өлмөк бар.

Өлүктү көрсөткөн милиционер жигит, сөөктү таап алып чыгып билдирген адамды Уранга көрсөттү. Уран ал адамга эки-үч суроо бергенге жетишип калды: – Сиз. Кантип билип калдыңыз?

– Мен ушул тарапта жашайм. Кандайдыр бир киши шашып келип эле мешокту сууга ыргытып кетти.

– Сиз ал адамды көрсөңүз тааныйсызбы?

– Жок тааный албайм. Жаш өткөндүкүбү, алыстан адам тааныганга көзүм жете бербейт. Уран ойлонуп: – Бул мешокто эмне бар деп ойлодунуз?

– Эмне бар деп ойломок элем. Мешок шектүү болду. Ал кеткенден кийин, мешокту алып карасам ичи оор сыяктуу, анын үстүндө адам сөөгүн ичин ачып көрбөсөң да сезет экенсиң. Силерге билгиздим.

– Атыңыз, фамилияңыз ким.

– Шайбергенов Жолдош.

– Эмесе, Жолдош байке, чакыртканда келесиз. Өлтүргөн адамды тапканга жардам бересизби? Жолдош тынчсыздана: – Эми үкөм, айланайын мени жанагы киши өлтүргөн немеге көрсөтө көрбө. Аның киши жеген эме го.

– Жок байке, андай болбойт. Сиздин өмүрүңүздү сактаганга биз милдеттүүбүз. Уран Жолдошту коё берип, иликтөө ишине түшө баштады.

* * *

Ракыя диван үстүнө чалкалап, пультту басып, телевизорду ар кайсы каналга которуп жатты. Ал Шамкарбекти уга элек. Анын жок болуп кеткени ага көнүмүш. Ал эми катылган бир килограмм слитокту Шамкарбек жиберди деп Мукай алып кеткен. Ракыянын ойу боюнча Шамкарбек экөө адатынча сатып, доллардан алып келет. Анын күткөнү акча. Ракыя телевизордон жалаң орусча канал көрөт. КТР программасын тили унуткандай көрбөй калганына

көп болду. Жок дегенде, Республика ичиндеги жаңылыктарга кызыгып да койбойт. Чоңойсо баласын акча төлөп, англис тилин үйрөткөнгө көздөп жүрөт. Үйүнүн ичине гүл өстүрбөйт. Ал куурап калса, жаман жөрөлгөгө айланып, жамандык алып келет имиш Ракыянын ойу боюнча. Андай гүлдүн ордуна пластикадан жасалган узун пальма гүлдөрү эки жерге коюлган. Гүл кууратып, өстүрбөй жаткан ким, анысын этибарга албайт. Ракыянын кылган жумушу, телевизор көрүп, пультун басмай. Үч күндө бир үйдүн үч комнатасын жыйнап койбойт. Бир айда бир чаң сордургуч менен үй комнаталарын сордуруп коёт. Кылаарга иш жок, үйдө отуруп чарчап кеткендиктен, эс алыш үчүн баласын алып паркка чыгып келет. Ракыянын кийимдери өңүн ачып, жакшынакааай көрсөтөт. Чүпөрөк дагы адам өңүн ачат окшобойбу. Ракыя нары тоголонуп, бери тоголонуп диванда жатканда эшиктин звоногу бир-эки басылып, тепкилеген дүп-дүп деген үн чыга баштайт. Ракыя оюнда: – Шамкарбек мас болуп, эс учун билбей келаткандай сизди. Ордунан тура калып эшикти көздөй атырылды. Эшикти ачаар менен кайнагасы Шатман кирип келип эле, Ракыяны бир көмөлөтө коюп: – Акмак, шайтан азгырык. Менин инимди таап бер. Азыр өз колум менен өлтүрөм. Кайнагасы менен кошо абысыны Нурбү кошо келет. Ал ортого түшө калып: – Айланайын Шатман, бир ачуунду мага бер, эртең өлтүрүп алып, шерменде болбойлу. Жерде жатып калган Ракыя эч нерсеге түшүнбөй: – Эмне керек силерге, иниңер жок болсо эле тепкилеп киресиңерби. Шамкарбектин бетин эртең кантип карайсыңар. Ого бетер жини келген Шатман: – Акмак азгырык. Сен, кыргыздын телевидениясын көрбөйсүң да, шок-факттан көрсөттү, күйөөңдү жиликтеп өлтүрүп кетиптир. Сени мен өзүм милицияга берем. Сен өлтүрдүң шайтан. Шайтансың сен. Аны укканда Ракыя уккан кулагына ишенбей нес болуп калат. Келинин дагы бир коёрдо ортодо чырылдап, Нурбү ажыратып жүрөт: – Айланайын абышка. Жүрү милицияга муну эмне кыласың. Ошолор берсин сазайын. Нес болгон Ракыя башын сернип өзүнө келе калды окшойт. Чуркап үйдү кулптап кирип кетет. Шатман жерден чоң ташты алып терезеге койгондо бырчыланып айнектери жерге күбүлөт. Шатманды кармап калган үйдүн тере-

зесиндеги темир торчолор болду. Болбосо, кирип барып Ракыяны сабачудай, ачуусу келген эме. Чуркап кирип кеткен Ракыя ачуусун күчөткөнсүдү. Жанында жүргөн аялы Нурбу Шатманды милицияга деп жатып, алып кетти көрүнөт. Ракыя жаздыкка көмкөрөсүнөн жатып алып, ыйлап жатты. “Кой-ай” – деген киши жок, буулутуп ыйлады дейсиң, үнү жаңырып эшикке чейин угулду. Кошуналарынан ким кирмек эле, эч ким кирбейт. Шамкарбек ким экенин кошуналары билмек турсун, тааныбайт дагы. Ракыя өйдөсүнүп, кошуналар менен мамилеси жок. Анын айланасында деле тың, бай, чиновниктер деле бар. Эмнегедир Ракыя алардан өзүн өйдө сезген. Алтындан тек кетпечүүдөй болгон Ракыя эми эмне болоор экен? Көпкөндүн көчүгүнө бир паста суу куюлат турбайбы. Ар бир нерсе ченемдүү. Улуулугуна карабай Шамкарбек менен Ракыянын сөзүн сүйлөгөн Шатман эмне кылып кетти. Анын ичинде дагы канчалаган кек сактоо сакталып келген, эми чыгараар мезгили жетти көрүнөт. Анын оюнда: – Ракыяны түрмөгө тыгат же сабап мунжу кылуу турат. Шатман бутунан ооруп, араң жүргөн адам. Эрген жок, бүрсүгүнү бир бутунан ажырап калышы мүмкүн. Ушундай оорууга акча бердиртпей койгон Ракыя да адамгерчиликсиз кылган. Алтындан Шамкарбектин көзү көр болуп калгандай.

* * *

Шамкарбектин өлүмү пресса беттерине тез жайылып, сүрөтү менен чыкты. Жадагалса, кимде-ким тааныса ички иштер бөлүмүнө кабар беришери жана телефон номери аркылуу билдиришип, байланышып коюусу өтүнүп жазылган.

Урандын телефонуна тынбастан билдирүү келип жатты. Шамкарбектин аты-жөнү, иштеген жери, шаарда жашаган үйүнөн бери такталды. Эми иликтөө жүргүзүп, өлтүргөн адамды гана табуу керек. Адам өлтүргүч-жырткычтын изине түшүп кармоо, башкы максат болуп калды. Өлтүргөн адам табылбачудай, жиби жоктой болуп турду. Уран эмнеден баштаарын билбей, башы маң. Көптөн күткөнү ишке ашып, Өмүр кабинетке кирип келди. Аны көргөн

Уран сүйүнү: – Ой молодец, өз убагында келесиң да. Биринчи ден соолукту сурашалычы, ден соолук иштер кандай? Иниңдин иштери? Өмүр Урандын далбастап жатканын билип: – Уран баары жакшы. Аны анан сүйлөшөбүз андайларды кабинеттен эмес, жайчылыкта. Өзүңдүн ишиң эмне болуп жатат? Бирөөнү жиликтеп кетиптир дейт го. Ким экен? Уран ойлуу: – Ошол ким экенин билбей башым маң. Уран, мындай мыкаачылык менен өлтүрүү мафиянын гана колунан келет болсо керек. Уран Өмүрдүн сөзүн бөлүп: – Мафия да болушу мүмкүн. Себеби, бул бала “Макмалалтын” комбинатында иштетчү экен. Анан алтын менен да занымат этиши мүмкүн. Тем более аякта иштегенине көп жыл болуптур. Кыйкырык-өкүрүк үн чыгып, Шатман аялы менен Урандын кабинетине качырып кирип келишет. Шатман Уранды карап: – Мен силерге келдим. Өлгөн баланын агасы мен болом. Инимди өлтүргөн аны аялы Ракыя. Келе мага иним ручка, барак бер. Мен ошентип жазып берем. Уран Шатманга ручка, барак берип: – Эмнеге андан көрүп жатасыз. Шатман бышылдап ыйлап кирет: – Иним кайсы бирин айтайын. Ишенсең, оң бутума кан жүгүрбөй, муздап оорутуп жатат. Ошого карабай келип жатам. Күйгөндүгүмдөн келдим. Инимди бузган алтын менен аялы болду. Алтынына кызыгып, аялы өлтүрдү Шатмандын мууну калчылдап жазалбай койду. Аны көргөн Өмүр: – Сиз бизге айтып эле берсеңиз. Аялын такып сурагыла. Нурбү өзүнчө отуруп алып сүйлөнөт: – “Алтынга көпкөн акмактардын көзү көктө болуп, жер тиктебей калышат тура” Шатман Нурбүгө: – Эй катын эбиребей турчу, мен айтып бүтөйүн. Уран Шатманга: – Иниңиз алтын алып иштетчү беле?

– Эми, иним кетти, аны эч кимибиз кайтарып албайбыз. Алтынды ага ким бермек эле? “Казарман казына болбодубу” алар комбинаттан алып чыгышат го байлыкты, берекелүү болсо жакшы экен, берекесин кетирип капкан жаман тура. Жанагы аялы көөп, ошол ушуну көрсөтүп жатат. Жаман кишинин өзүнө көрүнбөй, жакынына көрүнөт тура. Алтын! Инимди алтын алып тынды. Аялын кармагыла. Шатман жашып ыйлайт. Аны көргөн Уран: – Сиз, кагазды муунуңуз токтогондо, өзүңүздү кармап жазып, таштап кетиңиз. Шатман жашып жатып: – Мен, үйдөн жазып

келейин. Бул жерге кыйын болуп келгеним менен жазалбайт окшойм. Шатман, Нурбүлөр чыгып кетишет. Өмүр Уранды карап: – Уран, чындыгында эле, аялын сураш керек.

– Ооба, мен дагы үйүнө барууну туура көрүп жатам. Экөө Ракыяга барышмак болушат.

Ракыя Шамкарбектин алтындарына ээ болуш үчүн Мукайга звонит этет. Мукай Ракыяга алтынды өткөзүп жарым акчасын таштап келмекчи болот. Ага Ракыя макул болбойт. Ракыянын ойу боюнча бир килограмм слиток алтын Шамкарбектики. Алсаң он гана процентин ал деп кашайып болбойт. Мукай ачуусун ичине басып, эмнегедир Ракыяга теңелгиси келбей мына-ана деп убакыт өткөзүп жатты. Мукайдын айтымында Шамкарбек алтынды алып баргыча, Шамкарбек бир жакка машинасы менен жылып кеткен боюнча дайынсыз. Ракыя Мукайды коркута баштады. Алтынды ошол Шамкарбек кеткен күнү алып кеткенин милицияларга билдирмекчи болуп. Мукай бир нерсени ойлогонбу, эки күндөн бери звонок жок. Ракыя тынчсыздана аркы-терки басып турган жеринен эшиктен Уран, Өмүрлөр кирип келатканын көрүп, тосуп чыкты. Ракыя көңүлү суз: – Келиңиздер.

– Уран Ракыяга: – Кайсы жерге отуруп сүйлөшсөк болот? Чочуркабаңыз, биз ички иштер бөлүмүнөн кылмыштуулук боюнча кызматкер Уран Муканович болом. Бул жанымдагы шеригим Өмүр Турапов. Ракыя жалт-жулт карап: – Үйгө эле кириңиздер. Үйгө кирип баратып, Уран менен Өмүр баарын байкаганга аракет кылып, карап жаткансышты. Телевизордун астындагы столдун сурмасы ачылып, анын ичинде жүз, элүү анан майда акчалар көрүнүп турду. Ракыя аны байкай калып, сурманы жаап койду. Аңгычакты телефон шыңгырады. Ракыя шашып телефонду алып: – Алло, ии, сенсиңби. Эмнеге жоголуп кеттиң. Кечинде кел. Көп сүйлөшпөстөн телефон коюлду. Уран Ракыянын телефон менен сүйлөшүп жаткандагы кебетесине, кабак-кашына акырын көз жүгүртүп, сүйлөшкөн сөзүнө караганда, күткөн кишиси телефон чалганын сезип койду. Ракыя күйөөсү өлгөнүнө кайдыгер мамиле кылып, анын ойу башка жакта болгондой байкалды. Уран суроого өттү: – Сиздин атыңыз Ракыя экенин биз билдик.

– Билем. Кимден билгениңиздерди. Бул жерге келип, чаң салып, мени сабап кеткен. Дагы менин качып кеткеним жакшы болуптур. Терезени көрсөтүп: – Тиги терезени ошол кайнагам Шатман сындырган.

– Сиз кантип билдиңиз?

– Менден көрүп жатса билем да. Силерге барарын. Уран Ракыянын сүйлөп жатканынан кайынжурту менен катышы жок экенин байкады. Башка сөзгө өтүп: – Шамкарбек качан үйдөн чыгып кетти эле?

– Сөөгү табылган күндүн мурунку күнү чыгып кеткен.

Ошол боюнча өлгөнүн кайнагам Шатмандан уктум. Балам экөөбүздү сөөктүн жанына жолотпой кайнагам, кайнэжемдер кууп салышты. Эмне кылмак элем, ыйлап-сыктап баса бердим. Жек көрүндү болдук, балам экөөбүз. Уран оңтойсуз абалда: – Шамкарбектин өчөшкөн адамдары бар беле?

– Андай деле адамдарды байкачу эмесмин.

– Казармандан алтын алып чыкканы чынбы?

– Алтын алып чыкканын билбейм. Акча алып келчү. Алардын айлыгы ошондой чоң өлчөмдө болуш керек. Уран Ракыяны эч нерседен шексибеш үчүн бат эле чыгып кетүүнү туура көрдү да: – Мейли, бизге эки эле ооз сөз керек болчу. Өзүңүз жоготууга учурап кыйналып жатсаңыз. Биз суроо берип тынчыңызды албайлы. Ракыя алардын бат кеткенине ыраазы болуп: – Ырахмат сиздерге, ушинтип түшүнүп койгонуңуздаарга. Уран менен Өмүр коштошуп, тез эле чыгып кетет.

Ракыяны Шамкарбектен калган килограмм алтындан башка дагы бир күнү-түнү ойлондурган үй, машинасы. Шамкарбектин көзү жокто үйүнөн да ажырып кайынжуртуна тарттырып жибе-риши ыктымал. Шамкарбек жашап турган үйүн бир тууган эжесинин наамына жаздырган эле. Ал Шамкарбектин кокус кармалып калсам, конфискация имушество болуп кетпесин деген алдын-ала сактанган страховкасы эле. Ал Ракыя менен түбөлүк жаша-арына деле нишенген эместей. Мүмкүн, жаңы, жаш кыздар менен таанышып жүрсө ойу бузулуп, башкага деле үйлөнгүсү келип жүр-гөндүр. Ал эми Шамкарбектин минген машинасы дайынсыз жо-голгон.

Уран Ракыянын телефондогу сүйлөшкөн сөзүн сап кармап, кечинде келе турган кишисин күтүүнү чечти. Ракыянын үйүнүн айланасына тыңчыларды коюп, өзү кошо жүрдү. Мындай чечим Ракыяга, келе турган кишиге билинбешти керек. Уран Шамкарбектин үйүнө кирип баш бакканда эле, кошумча эшик бар экенин байкаган. Ал үйдүн аркы бетинде эле. Бул үйдү чыгармачылык менен иштеген иштерман немец улутундагы адамдан сатып алыпкан. Алкымын созуп. Алтынга тойбой Шамкарбек эмне болду... Жакшы туулмай бар, жакшы өлмөк жок болуп, садага союлгандай күм-жам болбодубу. ..

Ракыя телефон менен сүйлөшкөндөй үйү тарабына чет өлкөнүн машинасы бет алып келди. Эмнегедир ал машина бурулуп барып, үйдүн аркасына токтоду. Уран карап туруп арткы кошунасына келди кыяз кылды. Жок, ал кошунасына келбей эле, машинасын кошумча эшик тарабына токтотуп коюп, кадимки кирген эшик тарабына караан звонок басты. Эшик ачылып караан кирип кетти. Эмнегедир эшик алдындагы прожектор күйгүзүлбөстөн, эшик ачылды. Бул таң калыштуу нерсе. Уран прожектордун күйгүзүлбөшүнөн чочулап кошумча эшик тарабынан секирип кирди. Үйгө кирген кошумча эшик кулптанган эмес, тартып жиберсе ачык. Бул дагы Уран үчүн таң калыштуу. Үй ичине кирген Уран акырын басып алар отурган комнатага жакындады. Алардын бийик чыгарган үндөрү Уранга угулуп турду.

Уранды таң калтырып, шектүү караткан караан Мукай болот. Мукай телефон аркылуу сүйлөшкөндө эшиктеги светти күйгүзбөй чыгышын айткан. Ал Ракыяга түшүндүргөн эле: – “Шамкарбектин өлүмүнөн кийин милициялар же өлтүргөн адамдар аңдышы мүмкүн” – деп. Ракыя Мукайдын бул сөзүн туура көргөн. Мукай кошумча эшиктен чыгып кетээрин эскерткен. Ошол себептен ал эшик да ачык турган. Мукайдын айткан сөзү менен ойлогон ойу такыр башка болгон. Эгер Ракыя звонит этип жаткан мезгилде милициялар олтурганын укса ал такыр келмек эмес. Анда ал башка методго салмак. Ракыя Мукайдын эч кандай методду ойлорун ойлоп да койгон жок. Анын бир гана оюу алтындын жашыл акчасын алуу. Отурган милицияларды айтпаганы алардан коркуп

Мукай көп күн келбей коёт деген гана кыяз кылган. Мукайдын алтын үчүн эмнеге барары менен Ракиянын иши да болгон жок. Жүз грамм алтын үчүн органдарга саткан Шамкарбекти эмне кылды. Ракия эчтеке шектенбей алтын үчүн көзү күйүп күйөөсүн жиликтеп салган адамды бейкапар кайра кабыл алып жатпайбы. Алтынды ойлогон адамда башка ой, ойго да келбей калабы...

– Ракия, ким келди үйгө? Ракия акчаны алгыча келген адамдарды айтпоону туура көрүш: – Эч ким келген жок. Келсе, Эми келет болуш керек. Мукай менен Ракия үйдүн экинчи кабатында сүйлөшүп жатышкан. Уран дагы алардын жанындагы комнатада турат. Мукай акча берерден мурун алдыңкы кабаттагы кухняга түшүп, ийгиликтин алдында ырымга тууралап, бир нерсе сеп этип, анан берерин айтты. Ракия келген акчаны алам кыяз кылыш, макул болду. Экөө комнатадан чыгышты. Алды жакта Ракия кетип бараткан, бир маалда арт жактагы Мукай койнундагы жоон жипти алып чыгыш, кичине ылдыйлап калган Ракияга сыйыртмак салгандай, мойнуна арта салганда, жакын комнатадагы Уран Мукайдын мойнуна билегин арта салып быкындырганда, Ракияны коё берип жиберди. Аңгыча Өмүр милициялар менен кирип келип калды. Ракиянын жүрөгү түшүп, энтигиш калган. Мукайдын методикасы боюнча Ракияны муунуп өлдү атка кондуруш үчүн, үй ичине лесницага асып коюп, кете бермек. Шамкарбектен өч алгандан кийин, бир килограмм алтынды бул да бергиси келбей, көзү күйгөн. Алтындын айынан жырткычка айланган Мукай дагы бир адамды өлтүрөөрдө кармалды. Шамкарбек алтындын айынан адамгерчиликтен кетип, ач көз, арамга айланса, Мукай андан өтүп айбан, жырткычка айланды. Ракия күйөөсүнүн өлгөнүнө кейибей, алтындын айынан ач карышкырга айланып, жырткычка жем болуп кала сактады. Алтындын айынан, Шамкарбек жиктенип ажалга батты. Алтындын айынан, Мукай түрмө түбүнө түшүп, үй-жайы, оокаты мыйзам чегинде конфискацияланып кур-жалак калды. Алтындын айынан, Ракия күйөөсүнөн ажырап, эки кабаттуу үйүнөн кур калды. Атына жараша заты: – “Алтын” – деп аты айтып тургандай “Ал”, “Тын”. Эй! Периштем, этиятта! Пенде болуш бир паста.

VI

ЖАН КИРҮҮ...

Табигый көрүнүш. Жаратылыш кубулуштан ар түрдүү, сырлуу окуяны күтсө болот. Адам айтымында, бала төрөлгөндө кайсы бир убакыттын кыска аралыгында, мурунку жашоодогу кол тамырчысы орун алат деген уламыш учугу бар. Адамзаттын жалган жашоосунда, бул жалган көрүнүш. Мүмкүн, күнүмдүк кубулуштар менен алектенип, аны байкабай жаткандырбыз. Эненин ичиндеги бала биринчи жолу буту менен кыймылдаса, жан киргени ошол. Аны да кээ бир энелер баамдап койбостон, жарыкка чыгышын күтөт. Жарыкка келгенден баштап, баланын туулган күнү белгиленет. Периштеге жан кирүүсү биринчи кыймылдан байкалат. 1996-жылдын күз мезгили. Союз ыдырап, өткөөл мезгилдин кыйын-кезең учурун эл тартып турган табы. Оокаттын баары алып-сатарлыкка тийиштүү болгон учур. Кээбирөөлөр коммерцияны жакшы алып кетсе, кээ бирөөлөрү соодага жаңы киргендиктен, анын майда нерсесин түшүнбөй кичинеден чоңго жыгылган баш катыкка да туш болду. Мурун угуп көрбөгөн: бизнес, коммерция, процент деген сөздөр жаңылык болуп, эл арасына тарады. Акча ала калып, бат байыштын амалын ойлогондор мындан да көбөйдү. Акча амалын жакшы түшүнгөндөр инфляцияны пайдаланып, байыгандар да болду. Ал эми биринчи чоң өлчөмүндөгү акча кармагандар, эмне кылаарын билишпей, жүгүртүү эмне экенин түшүнбөй акча, суудай куюп, кол жуугандар болду. Банктан тааныштары аркылуу көп суммада акча алышып, жүгүртө албай процентин эмес, өзүн төлөй алышпай, артынан из салдырып, берген кишини да сыздагып, өзү кошо сыздап жүргөндөр да көбөйгөнсүдү. Акча процентине отургандардын саны өсө баштагансыды.

Курман, бул кезде банкта банкир болуп иштеп, жакындарына акчаны жүгүртүү үчүн бергенге кудурети жетип турган мезгили. Ошол учурда эл кыйналып-кысталап жашап жатса, Курман менен Раянын жашоосу кудайга шүгүр, баары жетиштүү. Аларга оокат асмандан түшкөндөй сезишет. Раянын күйөөсү банкирлик кызматта иштегенден пайдаланып, классташы-айылдашы Марс банктан кредитке акча сурап келет. Ак көңүл, классташын кыя албаган Рая Курмандын жанын койбой, жүз миң сомго акча Марска алып берет. Курман Марска ишенбей шектенет, айла канча, аялынын кадыры үчүн берди да. Акча алган Марс дайын оту менен жоголот. Күнү-түнү уктабай Курман кыйналып, акчанын айынан жинди болуп кете сактайт. Акча аягы суу. Курман Раяны сыйлагандыктан ага өзүнүн жумушунун жүгүн илгис келбеди. Анын үстүндө Раянын боюнда бар эле. Болгону Раяга таштап кеткен Марстын жашаган дарегин алган. Рая, Курман Марс жөнүндө сүйлөбөгөндүктөн акчасын төксө керек деген гана ой кеткен. Ал акчаны Курман банктан алганы менен өзүнүн атынан алып, оозеки түрүндө Марска кармата берген. Күйгөндүн күйүтү көп. Бири-бири менен соодалашып көрбөгөн союздун адамдары, ал кезде оозмо-оз ишти бүтүрүшөөр эле. Курман адамдын баарын өзүндөй көргөндүгү, өз башына тийип отурат. Анын жасаган адамкерчилигине кайдыгер карап, алдап кеткени кайгы жоктогу көңүлдү чөгөрүп, бөөдө жерден бөлтүрүккө жем болгонсуду. Раяны кыйнаганда ал эмне кылмак эле. Акыры Курман чамынып, Марска аттанып, изин кууй баштады. Курман эмнегедир бүгүн кубанычта үйүндө отурду. Боюнда бар Раянын чачынан сылап, алдына отургузуп алган. – Рая, кандай ойлойсуң ичиндеги бала эркекпи же кызбы? – Менин оюмча, эркек. Ал сага окшош кабагы ачык, жайдары. – А, менин оюмча, кыз. Ал сага окшош тоголок жүздүү, сулуу. Экөө бири-биринин сөзүнө ыраазы болгондой күлүшүп, кучакташып өбүшөт. Раянын көзүнө Курман бүгүн ай жарыгына тургандай ашпак жүздүү көрүндү. – Курман, бүгүн сен менин көзүмө сулуу көрүнүп жатасың. – Эмне, мурун желмогуздай көрүнчү белем. Рая каткырып күлүп, жумшак назик колдору менен Курмандын чачтарын арты көздөй манжалары менен тарап сылайт. Курмандын дем алган жылуу

деми Раянын жүзүнө тийип турду. Жубайлардын жанашып жашагандарына жыл улап калса да, бүгүн алар биринчи көрүшкөндөй. – Курман, мен мурункудан оор болуп калыптырмынбы? Курман бутунун учу менен Раяны терметип, тиштерин көрсөтүп жылмаюу тартуулап, көзүнүн нурун чачып: – Рая, сен мага оор болбойсуң. Уулуң экөөңөр мага күч бересиңер. – Ой, сен уулуң экөөңөр деп, эркек бала кылып койдун го. – Опей де, ошону айтсаң. Чын эле оозума уул келгенин айтпа. Кудайдан буюруп, уул болуп калса, атын ким коёбуз. – Аны, атасы сен коёсуң. Эркек баланын аты атасына тиешелүү. Эгер кыз болсо мен коём. Бирок биринчи бала эркек болгонду мен да каалайм. Кана, баланын атын ким коёбуз? – Баланын атынбы? Мен койсом, бала касиеттүү, сезгич, сезимтал болуш үчүн Мусулман деп коёр элем. Рая күлүп: – Мен макулмун. Ата балага сынчы дегендей тилегиң орундалат, балаң сен айткандай сезгич болот. – Кой Рая, мен жумушка чыгайын. Бүгүн жумуш көп. Аттиң, экөөбүздү эркелештирип, отургузуп койгон заман болсо кана, Курман өйдө туруп, Рая менен коштошуп, жасанып-түзөнүп жумушка чыгып кетет. Курман чыгып кетээри менен үй ичи тунжурап жалгыздыктын белгиси дароо сезилет. Рая жалгыз отургандан зээригин, телевизорду көпкө тиктеп отуруп, андан да тажап, колуна газета кармап, биртке окугандан кийин ойго батып, аны да таштайт. Раянын тилеги бала жетелеп, Курманды колтуктап басуу. Ал кайдан билмек эле, классташы-айылдашы Марс акчасын бербей Курманды алдап жүргөнүн. Жалгыз адамга күн да өтпөйт, улам саатты карап жатып, саат жебеси да токтоп калгандай. Ал күн Рая үчүн убакыт өтпөс күн болду. Ал эми Курманга күн кандай өткөнү билинбейт. Курман, кайгы салган акча проблемасы тууралуу Марска доо доолап келди. Марс Курманды көрөр менен акча даярдап койгондой, мамиле кыла баштады. – Оо Курман, келгенин ырас болбодубу. Мен сени күтүп жаттым эле, чыдамсыздык менен. Мага келээриңди бирөөгө айтып келдиңби. Жок эмне болду анчалык. – Курман, чочулаба. Акча акчаны алып кеткен кишини аңдыган кишиси жокпу деп жатпайынбы. Сенин баалагаң үчүн. Акча жаман, бир паста душман кылып салат. Азыр

бир көзүң, бир көзүңө жоо. Жүрү Курман, мындайыраак басалы. Курман акча берерине көздөнүп, чогуу басып кетет.

Рая Курманды күтүп үйдө. Рая үчүн баардык күндөр окшош, күтмөй. Бүгүн өзгөчө күткөнсүдү. Күн кеч кирип, күүгүм-таалаш болуп калды. Үйүнө шашкан Курман кармалгансыды. Рая, эптеп кеч кирип күн өткөзүп алса, Курмандын кармалганы ого бетер тынчын кетирди. Бир маалда селт этип, Раянын жүрөгү түшүп, ичин карады. Көрсө, ичиндеги балага жан кирип, тепкилеп жаткан экен. Аны байкаган Рая жүрөгүн басып, колу менен ичин басып күлүп, өзүнчө: – Тони баликушум. Буга жан кирип калган тура. Карасаң, тепкилеп жатканын. Болду эми, антип тыңсынбай. Эмнеси болсо да, бүгүнкү балам кыймылдаган күндү жазып коёюнчу. Колуна ручка, барак алып, балага жан кирген күндү жазып, Курман кирип келээри менен ага сүйүнчүлөп көргөзгүсү келди. Ал күн, жыйырманчы сентябрь, 1996-жылы эле.

* * *

Сегиз жылдан кийин. Күз айынын башы, 2004-жыл. Бала кандай тукумдан төрөлбөсүн, эне үчүн баласы ыйык жана ынак. Эне жүрөгү бала менен тутамдаш. Бала алыста болсо, эне эмчеги бекеринен сыздабайт. Ал баланын кыйынчылыгын сезип кыжаалат болсо, ачка калганын сезип, тилин тиштеп алса, башына иш түшкөнүн сезип эмчеги зыркыраса, тынч болбогонун сезип, эне байкуш жөн отура албайт. Бала үчүн жанын бергенге да даяр. Алыс баласын, эне жүрөгү менен сезип келет. Эне эмчеги эмген баласын унутпайт. Уран менен Өмүр кабинетте отурса, кабинетке толмоч аял кирип келди. Ынтыгып чарчап алган. Ал аялды көрүшүп, коркуп кетишти, ооруп келген го дешип. Ал аял бир пас демин басып сөзгө келди: – Өх, айланайын, силерге келгичекти демим да кысылып, араң келдим. Мен балдар үйүнүн жетекчиси болом. Атым Вера Молдокматовамын. Уран, ал аялга стол бергенге шашкан. Качан ал демин басып, сөзгө келгенде Уран дагы эс ала түштү окшойт. – Келиңиз. Эмне себептен келдиниз? Уран

сурагычакты шашып, кысылган деминен коркуп, эртерээк жолго салгысы келди. Колундагы чүпүрөгү менен бети-башын, мойнунун терисин сүртүп жайма-жай сөзгө келди. – Мен жумуштан келдим эле. Өзүм салмактуу оор болуп, шашылыш жумушту ынтыгып дароо айта албай жатпайынбы. Ден-соолугум акыркы күндөрү болбой барат. Уран менен Өмүр биз врач эмеспиз дегендей, бири-бирин тиктешет. – Менин келгеним, биздин балдар үйгө ууру кирип жатат. Көчөгүнү баланы алалбай кетиптир. Кейпинде, кишинин үнүн угуп калган окшобойбу. Кандай чыгып кеткенин эч ким билбейт. Балдар үйүнө тапшырып кеткен кээ бир энелер, балдарын кайра алышы кыйындыкка турат. Аны үчүн документтерди даярдоо керек. Кагаз иши майда көрүнгөнү менен бир нечелеген убакытты талап кылат. Алкоголго берилип кеткендер да балдарын алгысы келет, бирок ал жерде иштегендер аны жолотпойт. Бул жерге чанда гана адамдар өздөрү тапшырбаса, көпчүлүк учурда бала тагдыры кароосуз калган мезгилде келет. Ата-энесине кереги жок тоголок жетимдер, түркүн тагдырлуу балдар. Уран сүйлөп жаткан Вера Молдокматовнаны карап: – Сиз кантип билдиңиз, балдарга келгенин. – Билдим. Балдардын одеялдарды ыргытынып, ачынып калган. Мындай көрүнүштөр, бизде болгон. Уранга бала алып кетүү кызык көрүнүп, аны эмне кылат деген суроого келди. – Балдарды ким уурдайт? – Ким уурдамак эле, алкаштар келет кайра балдарын алып кеткенге, бала саткандар да келиши мүмкүн. Бала сатуу деген ой Уранды бейкапар калтырбай, ага таң калып, баланы да сатышабы деген ойго чөмүлдү. Өмүр угуп туруп башын чайкап, кичинекей ымыркай балдарды баккан жерде да криминалдык кыймылдар бар экен да деген таң калыштуу ойго батты. – Кимдер сатышы мүмкүн? – Ой, акыркы жылдары бала сатуу бизнеске айланып калды. Уран тынчсызданып: – Кайсы маалда келет? – Кечинде келип жатат, бүгүн да келиши мүмкүн. – Мейли, бара бериңиз. Биз саат ондордо барабыз. Салмактуу Вера Молдокматовна Өмүрдүн колун кармап, тартынып, столдон туруп, чыгып кетти. Уран менен Өмүрдү ойлондурбай койбогон иш эмес. Алар чамынып, бала уурдаган адамды кармоого дитин коюшту. Кызык окуя боло турган болду. Эгер ичкич

алкаш болсо, кармоого оңой турат, ал эми, бала сатканга келген кылмышкер адам болсо, анда курал да болушу мүмкүн. Атышууга туура келет. Уран курал-жарактарын алып, жанына ишенген тирек досу Өмүрдү алып алды. Өмүр ичинен “мүмкүн бир адам эмес, бир нече адам болсочу деген ойго келди” Уран андай ойдон алыс болгону менен тынчсызданбай койгон жок. Анын үстүндө Вера Молдокматованын сөзүн шап кармап, эгер көп киши болсо, чыккан дабыштан коркуп кетпейт эле. Эмне болгон учурда да мындай ишти оңой-олтоң көрбөө керек экендиги Уранга маалым болгондой. Анын жанындагы Өмүргө окуя олуттуу болгудай. Кантсе да иштин баарын барып көргөн жакшы. Саат түнкү ондордо Уран менен Өмүр Вера Молдокматова айткан балдар үйүнө келишти. Аларды ошол жерде иштеген адамдар, Вера Молдокматова тосуп алышты. Чагымда, коркуп калышкан окшобойбу. Кире бериш жеринен баштап тазалык көрүнүп турат. “Салмактуу жетекчи Вера Молдокматованы чогуу иштешкендери талапты катуу коюп, ушундай ЧП чыккан учурда үйүнө кетпей иштер эле” – деп айттышат. Чындыгында эле, аны ишке талаптуу экени имараттын тазалыгынан, кол астындагы кишилердин жалтаңдап турганынан көрүнүп турду. Ошону менен бирге имарат ичинен түрлүү оюнчуктарды көрөсүң. Оюнчуктар өзүнө тарткандыктан кармалап көргүң келет. Уран менен Өмүргө тарелкага салынган катлет, картошка тамак алып келип алдыларына коюшту. Уран балдар үйүнүн акыбалына кызыгып: – Балдарга акчаны кайдан табасыңар? – Мамлекет акча карап берет. Кээ бир учурларда жакшы спонсорлор чыгып калат. Ушундай балдага каралашкан спонсорлорго ыраазычылыгын билдирип, Уран ал боорукер адамдарды билгиси келди. – Ырахмат, балдарга жардам берген спонсорлорго. Тартыш заманда жардам берген азаматтарга. Вера Молдокматовна Урандын кабинетине барганда жөнөкөй, карапайым көрүнгөн. Мында өз креслосунда отургандыктанбы, чалкалап креслого керилип отуруп, сүйлөп жатты. – Ооба, бар экен да азамат боорукерлер. Алар биздин ардактуу конокторубуз. Ата-энеси күйбөгөн балага, башка бирөө күйүп-бышып, ачка калбас үчүн акча ыргытканына. Бир балага эмес, көп балага. Канча баланын собууна калып жа-

тат. Урандын көзүнө Вера Модокматова кедей мекеменин эмес, ар кайсы жерден акча булагын тапкан бай мекеме-ишкананын жетекчисиндей көрүндү. Кабинетинин терезе тушунда турган иномарка кара түстөгү машинаны көрүп сурап калды.

– Вера Молдокматовна, бул машина кимдики? Вера Молдокматовна шашпастан жай гана, машинаны кылчайып карабастан, Уранга карап: – Ал менин менчик машинам. Жакшы адамдар чыгып алып беришкен. Менин ишимди түшүнгөн адамдар да бар. Уран, Өмүрлөр алдыга келген тамактардан жеп бүтөөрү менен астына кичине тарелка коюлуп, кашык салынып, кружкага кофе куюп келип калышты. “Балдар үйүнө” күркүл спонсорлор жакында эле чоң суммадагы акча таштап кеткендей. Кофе ууртап, отуруп калышты. Аңгычакты жашыраак кыз чуркап келип:

– Вера Молдокматовна, бир бала жок. Алып кетиптир. Вера Молдокматовна чочуп ордунап ыргып турду. Уран ал кылмышкердин чыгып кетпешин билүү үчүн, айтып кеткен кызга кайрылды.

– Балдарды качан карадыңыз эле? – Он беш минут мурун. Уран кылмышкер чыгып кете элегине ышанды. Анткени, бардык эшиктерде адамдар турган. – Вера Молдокматовна, адамдарыңыз менен эшиктерди карап туруңуздар. Мага кошумча эшикти айтып коюңуз. Вера Молдокматовна кошумча эшикке барар жолдомосун айтып берди. Өмүр, “балдар үйүнүн” кызматкерлерине баш көз болуп калды. Уран кылмышкер көпчүлүк чурулдаган жерге келбесин билип, кошумча эшикке бет алды. Уран ичинен: “бул баланы алып кеткенге келген өжөр, ким болду экен”. Анын оюнда баланы уурдаганга эмес, баланы алып кеткенге келген. Кошумча эшикти ачып, узун кеткен коридордон келе берди. Кайсы бир эшиктен ак материалга оролгон баланы көтөрүп караан чыкты. Уран колуна пистолетин кармап кыйкыраарда, келаткан караанды таанып койду окшойт. Унчукпастан пистолетин кармап турду. Караан дагы тааныган өңдөнөт, Урандын пистолетинен коркуп да койгон жок. Жакындап келип: – Уран сага ырахмат. Өз баламды өз колума бергенге жолтоо болбогонуңа. Мен сага сөзсүз жолугам. Уран ал өтүп, чыгып кетпейинче пистолетин кармаган боюн-

ча катып турат. Качан ал чыкканда ал өзүнө келгенде пистолетти бооруна кыстарап, кошумча эшик аркылуу чуру-чуу болгон Вера Молдокматоваларга келет.

– Вера Молдокматовна, кызматкерлериңиз сак болушса болмок экен. Ал небак чыгып кеткен. Вера Молдокматовна сөмөйүн көрсөтүп, кызматкерлери менен урушуп калды. Уран ал жерде эмне кылмак эле, Өмүр экөө чыгып кетишти. Балыкчы балыкчыны алыстан тааныйт болуп Өмүр, Уран кытмышкерди койо берип жибергенин анын жүзүнөн билди. Ичиндегисин ката албаган Өмүр чыдабай суроого туура келди.

– Уран, сага эмне болду? Эмнеге купкуу болуп чыктың?

– Таң калыштуу Өмүр, эгер менин бүгүнкү кылганымды начальниктер укса, жумуштан айдап да жибериши мүмкүн. Мен, кукактаган аялды койо бердим.

– Уран, мен дароо түшүнгөм. Уран машинанын рулун бекем кармап, өзүнчө кыжаалат болгондой: – Ал ким дебейсиңби. Өмүр сурагандай башын ийкейт. Уран, капа менен сүйүнүчтүн ортосундагы илең-салаң адамдай:– Ал деген, Каным! Билесиңби эгиздин түгөйү, бычак менен айла жоктон өгөй атасын сайып өлтүргөн. Өмүр, таң калгандай кунт коюп Урандын оозун карайт.

– Омей да, ошол бекен. Ал бала.....

– Ооба, Өмүр, ал бала өзүнүн баласы болсо керек. Мага жолукмак болду. Балдар үйүнөн баласын алып кетип баратканын билдим да, эч нерсе дей алганым жок. Каным баласын чанып тапшыргананын тапшырып алып, кайра жүрөгү чыдаган эмес. Ал бала өгөй атасынан боюнда болуп калгандыктан “тукуму кургур” – деп таштап салган эле. Эне көкүрөгү жөн жаткызбай, өжөрлүккө жетелеп, тапшырган жеринен уурдоого туура келди. Каным алдынан тосуп чыккан, колуна биринчи кишен салган милиция Уран экенин билип, кенебестен бет маңдайынан, көз көрүнөө эки ооз сөз айтып, чыгып кетти. Ал Урандын түшүнүгүнө ишенген. Уран колуна кишен салып, абакка алып барса да, Каным үчүн Уран жөн киши эмес. Каным аны жакын кишисиндей көрөт. Бирок ал, бул сезимин Уранга өмүр бою айта албастыр. Анткени, анын башынан өткөн чүркө, кара так иш башынан ылдый басып турат.

Убакыт көзгө урунбай бир паста өткөнү, адам баласынын жашынан, кичинекей баланын чоңойгонуна билинээри анык. Сегиз жыл аралыгында Раянынын баласы Мусулман сегиз жашка чыкканда билинип отурат. Көз ачып-жумгуча мезгилдин зымыраганы. Раянын күйөөсү Курмандын көз жумганына сегиз жарым жыл болду. Курман баласынын жытын жыйтамак турсун, көргөн да жок. Рая жаштайынан күйөөдөн калганы менен жаштыгына салып турмушка чыккан жок. Ал Курмандын арбагын сыйлап, балага бөлөк-бөтөн Курмандай ата боло бербешине көз жүгүртүп, турмуш курган жок. Курман өлөр алдында, оозуна сала бергендей айткан сөзүнүн илеби туура чыгып, “бала аты”, атына жараша мусулман төрөлдү. Баланын чочогу кесилүү түшкөнүн көргөн Рая кудайга жалынып-жалбарган. “Кудай касиетиндеги балам” – деп Рая бул жагында ойлоп чыккан жигиттерге жологон да жок. Курман партнёр иретинде акча алып берген Раянын классташы Марстын иштери кыйчалыштап, коммерциясы жакшы жүрбөй, банкрот болгон. Анын үстүнө, башынан жамандык кетпей койгондой. Жеңилин жерден, оорун колдон алган, койнунда жаткан колуктусу күтүлбөгөн жерден каза болду. Марс бир кызы менен калды. Бечара колуктусу жароокер жакшы жар эле. Кичинекей кызын колуктусунун туугандары, тайекеси багып алган. Раянын жанын койбой “турмушка чык” – деп жүргөндөрдүн бири, ошол классташы Марс да бар. Акыркы күндөрү Раяны баласы менен ойлогон киши өңдөнүп продукту да таштап кетчү болду. Анын айтымында, «анча продукту Марска көптүк кылат имиш»: Рая Марстын сөзүнө ынанып ага да көнгөнсүп баратат. Бир эсептен, экөөнүн тагдыры, баштарынан өткөзүп жаткан “мандай жазуу” окшош сыңары. Түгөй тагдырларда түшүнүк бардай. Марстын келгенин баласы Мусулман жактыра бербес. Марсты көрсө эле, ит атайы тутулуп, кыжыры келет. Аны, бала энесине билгизбейт. Кантсе да эне жүрөгү баласынын кыймыл-аракетинен жактырбай жатканын билет. Бирок аны баланын энеге болгон кызганыч катары кабыл алар эле. Мусулмандын Марсты жактырбашы кызга-

ныч эмес, жек көрүү сезим эле. Сегиз жаштагы балада мындай жек көрүү кандайча пайда болгону белгисиз...

Бул жөнүндө эч ким кызыгып, көңүл бурган да жок. Марс адатынча үйгө продукту алып келди. Ал келери менен Рая учурашат.

– Кандайсыңар, жакшы жатасыңарбы? Мени кечирип койгула, жалгыз жашаган кишинин продуктусу ашыкча болгондой, көпкө турса чирип кеткидей. Рая, Марстын кылып жатканын алар үчүн кам көргөндөй көрүп, ага жылуу мамиле жасай баштады.

– Ии, жөн эле койсоңор болмок. Бизге баардыгы жетиштүү. Марс, отура тур. Мен тамак жасай койююн. Рая шашып-бушуп, тамак жасаганга киришти. Наркы компнатадан Мусулман чыкты. Аны көргөн Марс кол берип салам берерде, киши ордуна көрбөгөндөй кайра артка кайрылып кирип кетти. Байкай койгон Рая, баласына ачуусу келип, Марстын жаман акыбалда калганын байкап: – Эй, Мусулман ал эмнең! Марс, балага көп көңүл бурбай эле кой. Атасы жок балага каттуу да айталбайт экенсиң. Же оюу менен болуп жатып ушундай мүнөзгө алып келдимби. Марс, Раяны түшүнгөндөй, аягандай, көзүн карайт.

– Мен, баарын түшүнөм. Сендей турмуш, менин башымдан да өтүп жатпайбы. Мен сени түшүнбөсөм, анан ким түшүнөт. Сага эркек киши келбегенге өөн көрүнүп жатса керек. Марстын бул сөзү Раяга майдай жакты көрүнөт. Анын жүзүнөн түшүнгөн кишинин кебин уккандай жылмаюу пайда болуп, жактырып калгандай көзүнүн карегинен карады. Марс чын дилинен Раяга жакындап жатканы азырынча түшүнүксүз болоор. Ошондой эле, жаш, жаңыдан мектеп босогосун аттаган Мусулман эмнеге Марсты жек көрүп энесине жакындаткысы келбегени, чындыгында эле үйүнө келип эркек менен сүйлөшкөн энесине да ачуусу келип жаткандыр. Кандай болгон учурда Мусулман менен Марстын жылдыздары келишпегендей. Бири чоң киши, экинчиси кичинекей бала болсо да, эки эркектин ортосунда Рая чайналмак болду окшойт. – Марс, үйгө келе бер. Бала кызганычы кетет да мен ага түшүндүрөм. Өзүмдүн денемден чыккан балам эмеспи, сен айткандай, кызганып кетип жаткандыр. Кудая тобо, бала кадим-

кидей энесин кызганганын. Марс Раянын сөзүнө толук түшүнүп, анын жакын кишисинен бетер: – Рая, сага деле кыйын. Бирок аял киши эркекке караганда чыдамдуу келерин, мен сенден улам билдим. – Кантип?

– Рая, сага өзүңдүн мүнөзүң билинбестир. Аны сырттан караган киши билет. Сени баамдай алган киши билет. Сени түшүнгөн киши билет. Рая көп жылдан бери эркек киши менен сырдашып, сүйлөшпөгөнбү айтор Марстын сөзүнө жибигенсиди. Аны Марс аяп жаткандай жана аны түшүнгөн кишидей сездим. Бул күн Рая үчүн, сегиз жыл мурун каза болгон күйөөсү Курманды унутканга жардам бергенсиди. Марс, жакшы чечилип сүйлөшүп жаткан Раяны байкап: – Рая, мен сени түшүнөм. Түшүнгөн үчүн сага келип отурам. Сен дагы мени түшүнөсүң же болбосо, бирибизге эркек, бирибизге ургаачы, жан кантип табылбасын. Курмандын жакшылыгын эч качан унутпайм. Ал мага оор акыбалда турганымда жардам берген. Жакшылык кылган адамдын баласы менин балам, сенин балаң менин балам. Мен силерден бөлүнгүм келбейт. Түшүнүк менен жүрө берсек убакыт өткүдөй. Рая, бул сөздү күтсө да уккан кулагына ишенбей, эмне деп айтаарын билбей, чечкинсиз, унчукпай туруп калды. Марс, Раянын унчукпай турганын көрүп, жанына басып келип, маңдайынан сылап өбөрдө, Раядан болгону бир сөз чыкты. Марс, тигил үйдө Мусулман бар. Ага болбой Марс бетинен өөп, жумшак колуна кармады.

– Мен эртең, Мусулман сабакка кеткенде келем. – Мейлиң, бирок мен сени кыйнабайм. Келсең кел, келбесең. – Жок, сен үчүн келгенге кыйналбайм. Келбей калсам кыйналышым мүмкүн. Экөө кол кармашып, үнүн акырын чыгарып сүйлөшүп жатканда Мусулман комнатасынан чыгып келип, жаман көзү менен энесин карайт. Аны байкаган Марс сыр билгизбей чыгып кетет. Рая баланын көз карашынан чоң киши карагандай, коркуп кетет. Эмне кылаарын билбей далбастап, колуна ширеңке алып газга чай коёт. Мусулман энесин кекетип, стол үстүндөгү чай кашыкты алып ыргытат да эшикке чыгып кетет. Баласына бүгүнкү кылган иши жакпаганын билген Рая турган жеринен ылдыйлап отурган боюнча катып калгансыды.

* * *

Кээ бир кезде кетирилген күнөөнү ар ким өзү көтөрүүгө туура келгендиктен, көтөрүү менен бирге жеңүүгө да аракет кылыш керек экендигин турмуш таразалап көрсөткөндөй. Күнөөнүн аркасынан такыр эле чөгүп кетүү жашоо булагын бууп койчудай. Аны жеңүү бир эсептен эрдик болоор. Чыдымдуулук убакытты самайт. Мезгил жаман, жакшыны салмактап ордуларына койгондой. Убакыт баарын унуткартып тургандай. Мезгил учат бир паста, жамандык калат арт жакта, жакшылык үндөйт алдыга...

Жанымдын түгөйү Канымдын башынан кандай гана аяныштуу окуялар өтпөдү. Түрмөгө толук отурбаса да, кесилди атка конгону, кыз киши үчүн кандай гана жаман сөз. Киши өлтүрдү деген ат эле канчага турат. Канымды өлтүргөндөн да, калк сөзү жеп койгондой. Башын жерге салып жүрүү да, өйдө көтөрүп жүрүү да кыйындыкка тургансыды. Анын жолунда эки багыт болгонсуду. Жерди карап үйгө камалуу, өйдө карап баласын багып оокат кылуу. Аягында жер караганда баласы экөө ачка калаарына көзү жетип, сыр бербей өйдө карап жан багууга, баласын кароого киришкенсиди. Денесинен чыккан баланы чанып кете алган жок. Балдар үйүнөн алып чыгуу үчүн аны бергенден да, алганына кагаз көп кетерине жеткиликтүү карап, улам барын жалдырабастан, өз баласын, өзү уурдап чыгып кетти. Каным турмушка өжөрлүк менен карагансыды. “Маңдай жазуусунда” Каным киши өлтүргүч болгону менен, кулк мүнөзүндө өлтүргүч эмес. Ал сезимтал, адамдын жакшы, жаманын талдай билген жагымдуу ургаачы жан. Адам өлтүргөнгө тагдыр кыстады, бешенедеги жазуу жазылып калса, кантип өчүрмөк. Ал жазуу турмуш жазыгы, тагдыр татаалдыгы. Каным баласын “Балдар үйүнөн” алып чыгып кеткенден кийин жолтоолук кылып бут тоспостон коё берген Уранга телефон чалгысы келип, сүйлөшкүсү келди. Телефонду алып, Урандын телефон номерин бурады. Телефон үнү шыңгырап гудок баргансыды. Ал телефондон эркек адамдын добушу чыккансыды, Урандын эле үнү.

– Алло, алло, бул ким? Сүйлөңүздөр. Мен угуп жатам. Каным телефонду алып чалгансыганы менен сүйлөшкөңгө кудурети жетпегенсиди. Түгөйү Жаным кирип келип, Канымдын телефонду шак эткичекти коё койгонун көрүп калды. – Каным, сен эмне болуп жатасың? Жаным, Канымдын бирөө колуна кармап жибербечүүдөй коркуп кеткенин көрүп алып, күлүп жиберди. Күлүп жаткан Жанымды аландап карап алып, өзүн оңдоп-түзөп калат.

– Сен эмнеге күлүп жатасың?

– Каным, менден эч нерсе жашыра албайсың. Айтсаң эмне болду сага? Кимге чалып сүйлөшө албай коюп койдуң. Каным күлүп: – Болуптур айтайын, бирок эч кимге айтпа. Жадагалса, ичинден да сүйлөнбө. Жаным каткырып күлүп, эшикти барып бекем жаап келет.

– Мен деген, Уранга чалдым. Билесиңби милиция баланы. Жаным жылмаюусун бирөө башка чанкандай тып токтотту. – Сен эмне? Таң калыштуу, ага эмнеге чалдың? Каным баласын кандай жол менен алып келгенин апасына, түгөйүнө айткан эмес эле. Акыркы күндөрү эч кимди кийлигиштирбей өз тагдырын өзү чечкиси келген. Колдон келсе бирөөдөн жардам сурабаганга аракет кылгысы келгендей. Каным анын баарын айтуудан баш тартканысыды. – Жөн эле Уранга телефон чалгым келди. Эмне, ал киши эмеспи. Сен дагы кызыксың. – Жок, Каным. Мен каршы эмесмин. Мени кечирип кой. Канымдын өңү бузулуп кеткенин байкаган Жаным кечирим сурай баштайт. Колуна кишен салган милицияга чалганы Жаным үчүн ойго келбес нерсе болгонсуду. Жанымдын чочуп кеткени Канымга катуу тийип калгандай болду. Жаным кандай кылып көңүлүн алаарын билбей, айласы кеткенде кытыгылай баштады. Каным бутун тыбырчылатып, каткырып күлүп жиберди. Ага да болбой ого бетер кытыгылап, бузулган өңүн оңдоп күлкүгө айландыргансыды. Каным каткырып болгон соң: – Болду эми, кытыгылабай. Жаным кытыгылап жатып: – Кечиресиңби жокпу. Же дагы кытыгылайынбы.

– Болду, болду. Кечирдим.

– Анда дагы сүйлөп бер.

– Макул сүйлөп берем. Жаным кытыгылап жатып, жанын койбогонуна тажап, Уран жөнүндө айтып бергенге макул болду. Ичтеги ойду катып жүрүү деле, букка батуу. Сырын түгөйү Жанымга айтпаганда кимге айтмак эле. Каным чечилип сүйлөй баштады. – Менин сезимим сага эмес, өзүмө да кызык. Колума муздак темирди салып, түрмөгө алып барган адамга сезим тайып, ийип калганымды. Менин сезимим ага баш ийгендей. Өзгөчө... Каным айтып келатып токтоп калат. Аны байкай койгон Жаным жанын койбой кытыгылаганга киришээрде Каным колун тосуп, улантып сүйлөөрүнө сөз берет. Жаным Канымдын ички сырын айттырыш үчүн жакшы жолдомо табылды көрүнөт. – Жаным, деги жанды кой. Айтып берем. Сенден каткан сыр бук кылып өлтүрбөйбү. Баламды “Балдар үйүнөн” алып чыгып баратканда, балама пистолет такады... Жаным чыдай албай, сөзүн аягына чыгарбастан бөлүп, жарып жиберди.

– Сен: Балаң экөөңө пистолет такаган адамды...

– Жок, Жаным. Сен шашпай сөздү аягына чейин укчу. Мен бир кылмышкерди жакшы көргөн жокмун да. Канымдын сөзүнөн улам Жанымдын оюна өткөн окуя тык этип, өзү жаман акыбалда болгонсуду.

– Ооба, туура айтасың. Угуп жатам.

– Мен баламы сурап алган жокмун. Сураганда бере койбойт. Баламды уурдап алдым. Алдымдан чыккан милиционер Уран болчу. Ал мени түшүнгөндөй коё берди. Жанынан өтүп баратып, жакын адамымдай көрдүм. Ойлогон эмес элем, милиционерди жакшы көрөм деп. Оюма да келчү эмес, киши өлтүрүп, сезим ойгонуп жакын адамды табам деп. Ал мен үчүн менин жакын адамым. Мен ал үчүн киммин. Мен билем, ал үчүн мен адам өлтүргөн кинер болсом керек. – Кой Каным, сен антип сезиминди тебелеп, өзүңдү баспа. Сен ал үчүн айла-амалың түгөнүп, түгөйүңдү, апаңды сактаган чечкиндүү кызсың. Менде болгону бир ой кетпейт. Анын үй-бүлөсү бар да. Же ажыраштыргың келеби?

– Жок, мен андайга барбайм. Менин жактырган адамым, ал жакын адамым. Жакын адамыңа кантип жамандык кааламак

эле, анын канынан жаралган балдары бар. Бактылуу жашасын тилейм. Мен болгону жакшы көрүп калганымды билгизем. Бүгүңбү, эртеңби баары-бир ал билет. Өзүмө жеңил болуш үчүн мага ошол гана керек. Экөөбүздүн маңдайдагы жазуубузду эки башка жол менен чиймеленген. Аны сезип турам. Сезген нерсенден одоно кеткен болбостур. Кандай болгон учурда да менин сезимимди ойготкон, менде да жүрөк бар экенин билгизген Уран болду.

Каным Турсунду өлтүрүп алгандан кийин эч ким менен сүйлөшкүсү келбей, үйдө камалып жатып алаар эле. Мындай сүйлөшүү кайдан. Баласын алып келип бооруна кыскандан кийин, Урандын коё беришинен кийин, сезим ойгонуп келечекке көз жүгүрткөндөй. Эгер Уран кызматынан пайдаланып кармап калса, дагы ылдыйлап, башын жерге салып, чөгүп кетет беле. Анда жашоону чийип салчудай, жашоо кызыгы жоктой болмок. Урандын кылганы ага жардам берип колдоо көрсөткөнсүдү. “Менин да түшүнгөн адамдар бар турбайбы”. – Канымда жакшы ой калмак турсун, сезим да ойгонгонсуду. Эркек кишини Турсундан көргүсү келбей калган. Жадагалса, эркек адамдын үнү бийик чыкканын угуп калса калчылдап кетээр эле. Эркектен жүрөгү түшүнүп, көңүлү калып калгандай. Бүгүңкү күн, Каным үчүн жашоого көзү ачылгандай. Адамды сезим ойготот тура. Уранга болгон жылуу сезими ойгонбосо ким билет эле, калчылдаткан кайгылуу күндөр, анын ой жүгүртүүсүндө канча күн уланаар эле. Каным өзүн турмушка ток сезип, тагдыр сыныгындагы жаракасы бүтөлүп, капалуу окуясындагы кара так жан жок туулуп, өмүр чогуңдагы өлүк анын жолунда эске келбес өчүрүк болуп, жаштык жалыны эми күйгөндөй. Замандагы бел ашуусу эртеңкини карап тургандай. Өткөндөгү өкүм, бүдөмүк түш сымал унуткарылып, эртеңкиге эпкиншип, жуткунуп тура турган мезгили келгендей. Жүрөк коркуп кыпылдаса, бүгүн ага жан киргендей сокулдап согуң, өз мөөнөтүнөн кечикпестен алга карай умтулгандай.

Бүгүн эгиздер мурун убакыт болбогондой эми чечилишип сырдашканга киришкендей. Канымдын көңүлү ток, жайдары экенин билип, мындай минутту бекер өткөрбөш үчүн Жаным дагы чечилип сырын айтты.

– Каным, менин да сага айта турган сөзүм бар. Бирок муну экөөбүздөн башка эч ким билбесин.

– Мен кимге айтмак элем. Айта берчи манчыркабай. Жаным күлүмсүрөп: – Мен бир жигитти жактырып калдым. – Ой, качан. Сен деги кыйынсың. – Азыр. Мен толук айтып бүтөйүн. Шаштырбай тур. Шашсам кээ бир сонун жерлерин унутуп калам. Экөө үндөрүн бийик чыгарып, каткырып күлүшөт. Эгиздер бүгүн жаңы көрүшкөндөй бири-биринен жаңылыктарды алгансыды.

– Каным, токтогон жеримден, сонун жерден баштайын. Сүйлөп жаткан Жанымдын жүзүнөн кубаныч көрүнсө, көзүнөн сүйүнүч сезилип тургансыды. Ал айтып жаткан сөзүнө өзү ыраазы болгондой өмүр жолунда турмуш эмне экенин түшүнүп, ага аттангандай.

– Мен бир жигит менен тааныштым. Аты Камбар экен. Кесиби экономист, мүнөзү жайдары келген сулуу жигит. Билбейм, мага ошондой көрүндү. Эгиздер бири-бирине колдоо берип, тиштерин көрсөтүп, жүздөрүн бүрүштүрүп, көңүлдөрүн ачып, күлкү менен алектей. Майрам алекси саатта курулгандай, майрамдык маанай. Сырдашуулары салтанатка баткандай көзүнөн жаш чыккычакты күлгөн Каным:– Ой, сенин жигитиң сага сулуу көрүнгөнү менен мага маңка көрүнүп калсачы. Жаным чочуп: – Койчу тамашаңды. Анын мурду жайылбай эле, бери чыгып эле көрүнүп турат. Ансайын Каным каткырып боору эзилгендей, колу менен ичин басат. Жаным өзүн эчтеке болбогондой токтоо кармайт.

– Ой, эмне каткырасың. Ошондой эле мурду чыгып турган эме. Кызык го. Болду эми каткырып күлө бербей. Күлбөчү, сага дагы айтайын деген сөзүм бар. Катуу каткырыкка салган Каным күлкүсүн жайлатып отуруп, тыйды окшойт. Күлкүдөн чыккан көзүнүн жашын акырын сөөмөйү менен сүртүп, Жанымдын кебине кулак төшөдү. – Менде, эмне сөзүң бар? Айта бер эми. Кулак салайын. – Каным, сен урушпайсыңбы? – Эмнеге, уруша турган сөзбү. Же мени сөзү аягына чыкпайт деп жатасыңбы. Оо кыйынсың, деги айтчы качантан бери менден коркуп калгансың?

– Сенден коркуп эмне. Тамшалаган Жанымды түшүнүп Каным күлүп коёт. Манчыркатпай, айтчу сөзүңдү айтпайсыңбы?

Жаным сөзүн айтаардан мурун Канымдын өңү-түсүн карады. Ал Канымдын көңүлүн дароо чөгөрүп аламбы деп коопсуздангандай. Бирок, мынча болгондой кийин Каным жанын койбос. – Каным, сен менен Камбардын досу таанышам деп жатат. Эгер макул болсоң.. – Каным жайдары: – Айта албаган сөзүң ушул беле. Ким экен, мен менен таанышчу жигит. Көрсөтчү мага, көрөйүн. Кабак чытып, эркектин атын уккусу келбеген түгөйүнө ыраазы болгондой, сүйүнүчүн жашыра албай, Жаным Канымдын бетинен өөп жиберди. Каным колу менен бетин сүрттү.

– Эми түшүндүрчү, бул кайсы сыйлык үчүн?

– Рахмат сага Каным, менин сөзүмдү кабыл алганыңа. Чындыгында эле, Жанымдын бул сөздү айтып жаткандын жөнү бардыр. Анткени, экөө эгиз болгону менен башка түшкөн иштери, кайгылуу окуя экөөнү бөлүп-жарып, башка адам кылып койгондой. Канымдын мүнөзү өзгөрүлүп, түнт, эч ким менен сүйлөшпөгөн, сүйлөсө да кагып-силкинип жактырбаган кыялга ээ болгон эле. Анын алдында Жаным анын көзүн караган. Кол астындагы жароокер жанга айланган. Эгиздей, бирдей кобур–собур, азыркы сүйлөшкөндөй күлкү, каткырык, чечилишип сырдашуу унутулганына убакыт узарып көп болгондой. Бүгүнкү сырдашууну Каным өзү баштагандыктан, жетине албаган Жаным чечилип кетпедиби. Ошондой эле Канымга бала жыты дем берсе, анын курсагы келечекти караткандай. Ал эм, жакшы көрүп калганы Уран сезим ойготуп, адам катарына кошкондой.

– Жаным айткан сөзүң, тамашага айланбасын. Жанымдын чый-пыйы чыгып: – Тамаша эмес, чын айтам. Жакшы жигит тааныштырам. – Жигиттен да корколубу. Бир күнү мен чыксам свиданияга, балама сен карайсың. – Сен чыксаң мен карайм. Экөө каткырып күлүшөт.

* * *

Эри жок аялдын топурагы жеңил келип, айткан кептин баары эп келип ага жабышкандай. Үйүнөн чыккан эркек көзгө илинсе болду, ал аял жаман атка конуп, эки баш бириккен жерде шы-

бырышкан кулак түрүлөөр. Марстын кирип чыкканын көргөндөр эч нерсе жоктон эле Раяга жармаштырып койгон. Атүгүл, андай сөздөр баласы Мусулманга да жетти. Мусулман көчөдөн уккан сөзүнө кыжыры кайнап, үйдө тамак жасап жаткан энеси Раяны жаман көзү менен карап, кирип кетти. Мусулман өзү жаткан бөлмөсүндө атасы менен энеси түшкөн альбомду карап отурду. Көргөн сүрөттөрүн экиге бөлүп, атасынын жалгыз түшкөндөрүн жыйнап, көпкө карап жатты. Баласынын көз карашынан, кабагынын бүркөлүгүнөн чыдабаган Рая артынан кирди. Апасынын кирип келаткан дабышын угаары менен Мусулман сүрөттөрдү таштап диванга көмкөрөсүнөн жатып алды. Рая баланы көрүп, чачынан сылап, бетинен өптү. Мусулман буту, башын кыймылдатып, колун силкип, жактырбагансыды. Ага болбой, Рая өзүнүкүн коё бербей эркелетип, көңүлүн көтөргөнгө аракет кылды. Эне да бала үчүн жүрөгү чыдабаган.

– Мусулманчик, эмне болду. Сен антпегин. Сен анте турган болсоң, менин жүрөгүм ооруйт. Мусулман кичинекей бала болгону менен энесин чоң кишидей аяп калаар эле. Рая ооруп калса, башынан кетпей жанына жатып алчу. Чоң кишидей сезимтал, боорукер жагы бар. Каза болгон атасы тууралуу көп билгенге дитин койгондой, көп сурап калаар эле. Мусулманга атасы көп түшүнө киргендиктен, апасына айтып берип калчу. Акыркы күндөрү таарынгандыкыбы андай түштүн бирин да айтпай, сүйлөшпөй да калгандай. Рая баласынын унчукпас болуп баратканын байкап, чындыгында эле жүрөгү ооручу болчу. Апасынын жүрөгүм ооруйт дегенин угаары менен кичинекей боорукер, апасын жанындай көргөн Мусулман бери кайрылып, Раянын мойнунан кучактады. Рая Мусулманды кучагына алып, сылап-сыйпап жыттады.

– Уулум мени мыпча коркуттуң. Мусулман апасынын сөзүнө сүйлөй-сүйлөмөксөн жооп берди. – Ана, сизге келген киши экинчи келбесинчи. Кичинекей баланын сөзү чоң киши сүйлөп жаткандай сезилди. Рая, баласынын сүйлөгөн сөзүнө эмне деерин билбей далбастагансыды. Мындай сөздү күткөн эмес эле. – Мусулманчик, ал киши жөнүндө жаман ойлобо, ал киши келет да кайра кетет. Мусулман апасына ачуусу келгендей, жоон үн чыгарып жиберди.

– Мен аны жек көрөм. Экинчи келбесин деп жатпайынбы! Бул үндү укканда Раянын кулагына Мусулман үнү эмес, атасы Курмандын үнү жаңыргансыды. Жүрөгү түшкөн Рая уккан кулагына ишенбей, кучактаган баласын алдына кармап, көзүн чоң ачып тиктеп алды. Мусулман апасын тиктебестен жер карады. Рая, сыр бербестен, жүрөгү түшкөнүн балага билгизбегенге аракет кылып, өзүн-өзү кармагансыды. Мусулманды уктатканга шашты, төшөк салып жаткызып койду. Мусулман баарына кайыл болгондой жатып, уктап калды. Рая Мусулмандын бөлмөсүнөн чыгып, өзүнүн бөлмөсүнө киргиси келбегендей артка кайтып кухнясына кирип отуруп алды. Раянын бөлмөсү бир кезде Курман экөөнүкү эле. “Үн жаңырыгынан” чочуп калгандан кийин Курман алдынан чыкчудай коркуп калды. Тирүү жан болгон соң, сүйгөн жарыңдын арбагынан да чочулайт турбайсыңбы. Мүмкүн бир “Үн жаңырыгын” Рая өзүнө Курмандын үнүнө окшош алып алгандыр. Мүмкүн чын эле Мусулман баласы болгон соң, атасыныкындай чыккандыр. Рая көпкө чейин аркы-беркини ойлоп отурду. Саатты караса түнкү саат бир болгон. Жаткысы келбей таң аткычакты отурууну ойлоду. Саат жебеси он экиден өткөндөн кийин он тогузунчу сентябрдан өтүп, жыйырманчы сентябрды көрсөткөнү саат датасынан да көрүнүп турду. Раянын кечке басып жүргөнүнө буту-колу чарчагындыктан, ойлогондон нерви чарчаса, көзүн ачып тиктегендиктен, көзү чарчагандыктан өзүнө ээ боло албай, үргүлөп уйкуга термелип кетишти. Чочуп кетип караса, эшикти бирөө тепкилеп жаткан экен. Кыйкырганынан үнүн тыңшаса мастын үнү. Эшикке чыгып, ачаардан мурун Мусулмандын бөлмөсүнө көз жүгүрттү. Ал чүмкөнүп уктап жатат. Акырын басып барып эшикти ачса, Марстын кийим-кечеги кан, бети-башы тытылып, сыйрылып кеткен. Эч кандай ичимдик ичкен эмес. Рая Марстын кебетесин көрүп, үйгө акырын киргизди. Раянын көзүнө, үйүндө эркеги жок карааны жоктой көрүнүп калган эле. Анын үстүнө ошол күнү жалгыз жаткандан коркуп турган. Марстын кийимдерин чечиндирип, бөлмөсүнө жаткызып коюп, жууганга киришти. Марс Рая келип жатмайынча көзүн илбей күтүп жатты. Бөлмөгө кирип эле Рая Марстан эмне болгонун сурады.

Акырын сүйлө дегендей, Мусулмандын комнатасын көрсөтүп, жаңсап койду.

– Рая мен бир кызык окуяга туш болдум. Алдымдан Төрөгүл деген досум чыгып мушташып калса болобу. Качып араң кутулбадымбы.

– Талашыңар эмнеле?

– Кийин айтам. Каршы болбосоң, азыр эс алалычы. Рая, кыздай кылыктанган ага жарашпасын билип, унчукпастан үн-сөзү жок, светти өчүрүп Марстын жанына жатты. Марс эртең менен эрте туруп алып кетет. Өзүнүн кийими кургабай калгандыктан, Курмандын кийимдерин кийип кеткен эле. Мусулман туруп барып, жуунуп жатып эшиктеги кермеде илинип турган, келип-кетип жүргөн, Марстын кийимин дароо тааныйт. Эмнегедир бул жолу энесине сыр бербегенсиди.

* * *

Уран кабинетинде отуруп алып, өткөн-кеткендерди эстеп койду. Анын ичинен Мидин Алыбаев көчөсү да бар. Ал көчөдө Каным жашайт. Анын ойу боюнча баланы кантип багып жатканын сурап коюу эле. Уран үчүн Каным жүзүн жашырып, келбетин бекиткен кыздай көрүнөт. Ажарын оңойу менен кишиге ачпаган кыздай. Ал үчүн, жашыруун сырга байлаган, табышмактуу Каным. Терең ойго баткан Уран телефондун шыңгырагынан чочуп кетти.

– Алло, угуп жатам. Адам өлүгү? Кайсы жерде. Горький көчөсү. Ооба, уктум. Үй номерин эстейм. Мен чыктым. Уран шашып костюмун колуна илген боюнча машинасына отуруп алып айдап жөнөдү. Машинада канчалык зымылдап айдабасын иномарка машиналар ойкуп-кайкып жол бербеген адатына салгандай. Алардан качкан сайын машинасынын рулунан чыйылдаган үн чыгып жатты. “Темири бекем машина” – деп өзүн жоошуткандай машинасын мактап кобурап койду. Мактанычты жактырбаган машинасынын тарс эткичекти үн чыгып, дөңгөлөгү жарылып кетти. Ары-бери жагына өтүп, “Өмүрдү кошо салып алганда эмне?” – деп өзүнчө сүйлөндү. Машинасынын эшиктерин бекитип, өтүп

бараткан кишилерден жардам сурап, алар менен машинаны жолдон чекерээк жакка жылдырып түртүп барышты. Машинаны койчу жерге койгондон кийин, такси жалдап Горький көчөсүнө, өлүк чыккан жерге кирип барды. Органдын кишилеринен башка, медперсоналдар, коңшу-колондор жүрдү, тууган-урактан эч көрүнбөгөндөй, жалгыз турган бой адам экени көрүнүп тургандай. Мемиреп уйку үстүнөн так жүрөккө сайып кеткендей. Уктаган бойдон кетеберген сыягы. Эч кандай каршылык көрсөтүп, кыймыл болбогондой. Өлүктүн каны, сайылган жүрөк тушунан гана чыккан. Болгону, жамынып жаткан одеялы ичине чейин тартылып, жүрөк бети ачык калган. Өлтүргөн адам, анын уйкусун, бекемдигин билгендей. Эки орундуу спальныйда жалгыз өзү жаткан. Кошуналарынан сураштырса үй-бүлөсү жок, жалгыз жашаган адам деп айтып беришти. Аялынын каза болгонуна бир топ жыл өтүп кеткен. Өлүп жаткан адамдын аты жөнү такталса, Кабаев Марс болуп чыкты. Өлтүргөн киши мунун жалгыз турарын да билгендей. Муну иликтөө кыйла кыйындыкка тургандай. Өлтүрүп шек билгизбей чыгып кеткен. Өлүк жаткан спальный бөлмөсүндө терезенин үстүнкү төрт чарчы форточка ачылган. Кыязы ысыгандан жел кирип туруу үчүн ачып койгондой. Ал форточкадан өлтүргөн киши деле баткыдай эмес. Өлүктү көрүп кабар берген, жакын жашаган кошуна кемпир болгон. Кемпирге бир жакка кеткенде, жалгыз болгондуктан үйүнүн ичин, айлана-тегерегин жыйнап, тазалап туруу үчүн, деги эле үйүнө көз салууга атайын акча, бир айына беш жүз сомдой төлөп берер эле. Үй караган кемпирде үйдүн бир ачкычы болгон. Жайлоодон келген кемпир, үйдү ачып көрүп жатпайбы. Дагы жакшы, үй ээси кемпирди караандыкка алып койгону. Же болбосо, өлүк өз убагында байкалбай, кандай акыбалга келет эле. Кимдин колу бул ишке барса ал, жалгыз жашарын билген. Уран айлана-тегерегин карап, кандайдыр- бир иликтөө илгичине илинеби деди эле, тып тыйпыл жоктой. Кемпирден сураса үйдөн эч нерсе алган эмес. Жүрөк үстүнөн кан чыгып, жырык көрүнгөнү менен сайган буюмун да таштап кеткен эмес. Уран бир гана чечимге келгендей, жадагалса ал адам да үйдүн ачкычы бар болгон сыяктуу, эшиктен ачып киргендей. Антейин десе, бир

кийимдин тагы жок, демек чечип, байпакчан өткөн. Айтор, Уран оюна аркы-теркилер келе баштагандай. Эмнеси болсо да, таза өлтүргөн. Уктаган адам, уйку кызыгынан чыга албай, түбөлүк уктагып кеткени. Ал, жалгыз экенин билип, шашпай, жай гана чыгып кеткен. Ит деле бар экен. Кызык, ит дагы үргөн эмеспи, өлтүргөн адам андан да сезбегендей. Айла амалы кеткендей Уран кемпирди сурай баштады. – Айтыңызчы, бул адамдарга кимдер келчү? – Көп деле киши келчү эмес. Көбүнчө туугандары келээр эле. Алар деле көпкө турчу эмес. Дароо эле кеткенге аракет кылышчу. Анткени, Марс көпчүлүктү жаман көрөр эле, жарыктык жалгыздыкка көнүп калган. Уран өлүк беттеринде тытылган эски тактарды байкаган.

– Бул адамдын бетинде, Марстын бетинде карттанып калган эски чиймелер турат. Бул деле жакын арада эле болгон сыягы. Сиз билбейсизби эмне болгонун? – Мен көргөнмүн, бирок сурай алганым жок. Өлөр алдында так болуп жүргөн. Ушул жерден Уран бир иликтөөгө берилгендей болду. Бирок ким менен деген суроо туулду. – Ким менен экенин да билбейсиз да. – Ой уулум, айтып жатпайымбы. Сурай алганым жок. Мен болгону үйүн жыйнап итине тамак берип, кечкисин өзүнө да тамак жасап койчумун. – Кошуна деле турат экенсиз. Ит үргөнүн байкадыңызбы. – Ит үргөндө деле маани берүү эмесмин. Бой турган эме ар кандай адамдарды алып келип калар эле. Аны эртеси идиш аягынан ичкен ичимдиктеринен байкачумун. Урандын ойуна бир несе келгендей, башын сөөмөй, бармагы менен басып туруп калды.

– Дагы бир суроо. Акыркы жолу бутулкаларды качан алдыңыз эле?

– Үч күн мурун жыйнап кеткем.

– Ал көп ичкенин байкачу белеңиз?

– Эми ичкен убакта ичип койсо керек. Анча деле көп билинчү эмес. – Мейли эне, ырахмат сизге. Эгер сиз керек болсоңуз чакыртып алам. Азыр бошсуз.

– Балам, эстегендерим болсо, мен дагы телефон чалам. Кемпир тыкылдап тың көрүнөт. Туруп алып басып кетти. Урандын ойлору ар кайсыга чөмүлүп жатып, суроону да өзү канааттандырырлык бере албагандай. Анын үстүндө “Суроо” өлүк чыкканда үйдө

болбодубу. Уран басып келип, ичимдик ичкен бутулкаларды раковина алдындагы тумбучканын ичинен санап койду. Үч күндүн ичинде беш узун моюн виносун, бир гана 0,7 арактын бутулкасы чыкты. Кыязы үч күн ичинде аялдар гана келген окшобойбу. Муну кемпир билгендей, бирок жашырып жаткандай. Уран Өмүрдүн үйүнө телефон чалып, кабинетине чакырып койду.

* * *

“Күлүп жайнаган, жадырандаган куупкуу келген Курман үйдү айланчыктап тегерегин карап жүрдү. Үйдүн бөлмөлөрүнө чейин кирип, калып калган Марстын кийимдерин жактырбагандай, эшикке кара кочкулмайга ыргытып жиберди. Төгүлүп жаткан акчаларды жыйнап, чөнтөгүнө салды. Кийинген кийими паласалары узунунан кеткен, азыркынын матрацына окшогон жеңи узун көйнөк. Бут кийиминин бутучу бар туфли. Мусулмандын комнатасына кирип өпбөстөн жылмайып күлүп, кош бол дегендей, булгап эшигин жаап койду. Кухняда жүргөн Раяны кечке тиктеп, көңүл бөлбөгөн Раяга башын ийкеп ыраазы болгондой жаш баладай жылмайып койду. Мусулман атасынын аркасынан чыкса, ала-булут каптаган ай аралаш бет алып бара жатып жылдызын чачып-күлүп жоголуп кетти. Дарбаза эшиги кулакты тунжуратып, катуу жабылды”.

Мусулман бутун тепкилеп, бакырып турду. Айланасын караса эч ким жок. Көрсө атасын түшүндө көрүштүр. Бакырган үн катуу чыккан окшойт. Кухнядан Рая чуркап келип, тердеп-бурдап калган баласын кучактады.

– Күүчүгүм сага эмне болду?

– Апа, Атамдын паласасы узун кеткен көйнөгү, туфлисишин буугучу бар беле. Мусулман айткан кийимдер Раянын эсине келди.

– Ооба, андай кийимдери бар болчу. Менши эсимде, болгондо да акыркы жолу ошол кийим-кечегин кийип кеткен. Муну сага ким айтты. Мусулман апасынан албай көзүн тикирейтип карады.

– Апа, түшүмдө атамды көрдүм. Ал акчаларды алып кетти. Мурун-

ку түштөрүмдө үйдө жүрсө, азыр ал үйдөн чыгып кетип, келбейм кыяз кылды. Жанагы сиз айткан кийимдерин кийип алыптыр. Рая баласынын түшүн угуп, аны бооруна бек кысып кучактады. – Уулум, атаң сени арбагы менен коргоп жүргөн турбайбы. Акча деген санаа болот. Кудай буюрса сар-санаадан кутулган турбайбызбы. Аны атаң өз мойнуна жүктөп, алып кеткендей. Кийген кийимин жакшы билем. Токсон алтынчы жылы ошол Пакистан кийимдери мода болоор эле.

– Апа, атам бул үйдөн такыр чыгып кетти окшойт. – Болду балам, көп эле ойлоно бербе. Кеткен киши келмек беле кайра. Жанагы машина менен уруп өлтүргөн Төрөгүл кутулуп кетиптир дейт. Мусулман апасы айткан Төрөгүлга маани берген жок. – Өткөн өттү, кеткен кетти. Өткөнгө өкүнүп, кеткенге кейигенде эмне. Андан көрө, сен аман бол балам! Сенин амандагыңды күнүгө тилейм. Чын эле бүгүн эмне мынча уктадың.

– Жөн эле.

– Бас жүрү, Таятаңды көрүп келели. Кыйын болуп, ооруп жатат дейт больницада. Рая, Мусулман чай берсе, жүрөгүнө эчтеке барбагандай, араңдан зорго, бир чыны чайды ичип, бир чоңураак кружка менен томатный сокту ичип салат. Раянын да жүрөгүнө эч нерсе баспагандай. Экөө жолго чыгып, шаардан жол бербей кире, чыга качкан маршрутканын бирин тосуп, Московский көчөсүндө жайгашкан Республиканский больницага келишет. Баардыгы бир кылкада кийинген ак халатчандар. Мусулмандын көзүнө жакшы көрүндү окшойт, кечке көзүн албай ак кийинген медсестраларды карап жатты. Чындыгында эле ак жуумал медсестра кыздар, өзүнө жараша ашпак кийингендери кимди болбосун суктандыргандай. Бала көзүнө жакшы көрүнүп атса керек да. Экинчи кабатка чыгып баратса, алдынан жакшынакай кыз, жакшынакай ак халатына түспөлдөшүп өтүп кетти. Аны көргөн Мусулман энесине:– Апа, мен ашпак кыздарды жакшы көрөм. Кийин ушундай кызды албасам. Рая баласынын сөзүнө күлүп, кийимдерин оңдоп–түзөп, шымдантып, бетинен өөп койду. Ак кийим өзүнө тартып, кимди болбосун, эстен тандырат. Баардык нерсенин ак болгону жакшы эмей анан: кийимдин, ниеттин, жадагалса сөздүн да ак болгону жакшы. Ак сүйлөп түз жүрсөң...

Сырткы каалгасында сегиз деп жазылган палатага кирип келишти. Ичиндеги Раянын атасы, Мусулмандын таятасы ак сакалын жайкалтып, сакалына жараша оңу купкуу болуп кеткен. Жанында ичи чыккан врач отурат. Рая кирип барып эле, атасынын жанына отурду. Мусулман таятасынын тегерегин карап, жанында турган тумбочканын үстүндөгү кир чыныны көрө коюп, эч кимге айттырбастан барып эле жууп кирди. Рая атасына кайрылып: – Ата, кандайсыз, жакшысызбы?

– Мурункуга караганда жакшымын. Бүтүн Мусулманчик жууп жаткан кичине чыны менен бир айран ичтим. Жүрөккө бирдеме барып калды. Атасынын сөзүн укканда Рая кубанып калды. Мусулман чыны жууп бүтүп, кайра ордуна койбостон, босого жакты тегеренип туруп калды. Аны көргөн таятасы жээн небересин түшүнгөндөй: – Оо, алдыңа кетейним, ушундан чыгат бирдеме. Коюп кой, эми көмкөрүп. Көрдүңөрбү ырымды кармап жатканын. Өмүрлүү бол балам. Ушунуңдан жазба. Колун жайып бата берет. Рая баласынын кылыгын карап, “ал эмнең” деген Мусулманды жаман көзү менен тиктейт. Врач Мусулмандын жоругуна күлүп: – Баралына келгенде кыйын бала болот. Атаңар кудайга шүгүр, бүтүн жакшы. Силер кызы болосуңарбы? Мен силер менен өзүнчө сүйлөшсөм болобу?

– Болот. Эмнеге болбойт. Атамдын ден-соолугу силердин колуңарда болсо, кантип сүйлөшпөй коёлу.

– Мен анда тогузунчу палатада болом. Врач айтып алып, чыгып кетет. Врач чыгып кетээри менен ак сакалын жайкалтып абышка: – Кызым, мен жөнүндө көп убара болбогула. Өсөрүм калган жок, өлөрүм калды. – Ата коюңузчу, такай эле ушинте бересиз. Сиз отуруп туруңуз, врачыңыздан кандай дары керек экендигин билейин. Рая Мусулманды таятасынын жанына коюп, чыгып кетет. Таятасынын жанына көпкө тура албай апасынын аркасынан чыкса, Рая врач менен сүйлөшүп жатканын көрүп, жандарына басып барат. Врач абышканын ден-соолугуна көңүл бөлгөндөй: – Абышканын акыбалы кыйын. Бул кишинин жашы өтүп калгандыктан операция, оор болот. Чыгым да көп кетет. Рая безилдеп: – Атабыз болгону алтымыштан ашты. Оорунун айынан карып

кетти. Эмне десеңиз аткарабыз. Врач тынчсыздана: – Анда эрте-
леңиздер. Операциясына эле эки жүз доллар керек. Рая бир жакка
шашкандай: – Мен аны таап берем. Сиздер даярдана бериңиздер.
Мен азыр эле акча алчу жерге телефон чалам.

– Мейли, анда сүйлөштүк. Врач басып кетет. Сүйлөшкөн
сөздүн баарын уккан Мусулман чый-пыйы чыгып, энесин тарткы-
лайт.

– Апа, акча бербениз.

– Эмне болду сага. Мен азыр. Бир жерге барып телефон ча-
лып келейин. Сен таятаңдын жанына барып тур. Рая бөлмөлөрдү
издеп жүрүп, врачтар отурган “ординаторскаяга” кирип, телефон
чалды. – Алло, саламатсыздар. Бул мен Раямын. Марс айтты эле
го жалгыз турам деп. Телефондон кемпирдин үнү чыгат.

– Ооба, ал жалгыз турчу.

– Сиз кимиси болосуз?

– Мен үйүн караган кошунасы болом.

– Анда келгенде айтып коёсузбу. Рая деген классташың зво-
нит этти деп. Мага 21–60–43 телефонго чалсынчы. Мага срочно
керек эле.

– Кечиресиз. Сиз шашылбаңыз. Ал арабыздан кеткен. Рая
түшүнбөй: – Кеткени кандай?

– Кандай болмок эле. Каза болуп, туугандары алып кетти,
айылына. Бүгүн коёт болсо керек. Рая бул сөздү укканда теле-
фонду шак коюп, үн сөзү жок чыгып кетти. Мусулман таятасы-
нын жанына отуруп алып ар кайсыны сүйлөп берди. Таятасы
өзүнүн колун өзү басып көрүп, “эки күндүк өмүрүм калды” – деди.
Өң-дөөлөттөн эчтеке жок Рая кирип келди. Аны көргөн атасы бир
нерсени сезгендей: – Кызым убара болбо. Менин чымындай эле
жашым калды. Рая унчукпай терең ойго батып, атасынын сөзүн
укканы менен суз отурду. Мусулман таятасынын боюн түзөп
жатканын, кире берип чыны кам көргөндө эле билген.

* * *

Уран менен Өмүр иликтөө изине түшкөндөй болушту. Экөө Урандын кабинетинде отурушса Марстын үйүн кайтарган кошунасы телефон чалды.

– Алло, саламатсыздар. Мага Уран керек эле.

– Мен угуп жатам, айта бериңиз.

– Бул мен Марстын үйүн кайтарган кошунасы. Уран ал кишинин атын укканда, кабар бар экенине ишенгендей. – Өмүр, өлүк чыккан үйдү кайтарган кошунасы. Телефондон колун алып, сүйлөшүп жаткан Марстын кошунасына кайрылат.

– Айта бериңиз. Угуп жатам. Айта бериңиз, эмне сөз бар эле?

– Алло Уран. Мен Марстын телефондор жазылган блокнотун таптым. Ошону кичи пейилдикке алып кетесиздерби. Анан, Рая деген аял телефон чалды. Классташымын дейт. Ал Марстын өлүмүн менден угуп, сүйлөшпөй коюп койду. Менде болгон сөз ушул.

– Ырахмат сизге. Мен азыр сизге киши жиберем. Кетпей туруп туруңуз. Дагы бир жолу ырахмат. Ырахмат дейм! Ырахмат! Уран телефонду коюп, эшиктен бир кесиптешин чакырып, кемпир айткан блокнотту алып келүүсүн өтүнөт. Уран ары-бери басып ойго чөмүлүп: – Өмүр өлгөн адамдын блокноту калыптыр дейт. Азыр алып келсинчи көрөлү.

– Уран блокноттун ичинен бир нерсе таап алабызбы.

– Тапсак керек. Акыркы жазгандарга звонит этебиз да.

– Бул оюңа мен да кошулам. Экөө сүйлөшүп олтуруп ар кандай версияларга келишти. Баарынан кызыгы ушундай таза, эч жерди булгабай, анан калса, адам баскан из жок. Өлтүргөн адам шашкан эмес. Ушулардын баарын калчап турган кезинде Өмүргө ой келди.

– Уран, бул өлүм таң калыштуу. Мага бир ой келди. Уран кулак түрүп, Өмүрдү карап калды. Андан иликтөө илгичин күткөндөй.

– Менин оюмча, мүмкүн кошунасы өзү өлтүрүп жүрбөсүн. Эмнеге андан күткөнгө болбойт, күтсө болот. Ошол кошунасы шашпай өлтүрүшү мүмкүн. Уран Өмүрдүн бул сөзүн туура көргөнү менен, анын карыган кемпирдигине токтоду.

– Ал сөзүң туура, бирок кемпир болуп жатпайбы. Мен ушул ойго мындай кошулаар элем. Үй ачкычын бирөөрлөргө алдырып жиберип, алган адам ачкыч жасатып келип, кайра таштап коюшу мүмкүн. Өмүр дагы ушул эле ойго кошулуп, бирок башка жагынан карады.

– Уран, мүмкүн, мас ушундай акыбалда калышы ыктымал. Жалпы жонунан карганда экөөнүн тең ойлору туура, бирдей чыккандай. Кандай болгон учурда да адам өлтүргүчтүн өзүн табуу керек эле. Алар кошуна кемпирди суракка алганга өтүштү. Бул болгону, иликтөө алдындагы ой жүгүртүүлөрү болгон. Марстын блокнотуна кеткен кесиптеши келип калды. Сөз башында кеп кылгандай акыркы жазган номерлерине көз жүгүрттү. Акыркы телефон номери Калбаев Төрөгул дегендин ысымы жазылыптыр. Болгондо да бул адамдын фамилиясы менен жазылган экен. Андан кийин Рая аттуу аялдыкы жазылыптыр. Экөөнү тең калтырган “жазуу” ар бир блокноттордун беттерине 20.09.96 – деген даталуу күн, жылы менен белгилениптир. Дагы кызыктуусу “даталуу күн, жыл” телефон номерлерге окшошпогону. – Уран, билесиңби. Муну даталуу күн, жылды башка бирөө жазган. – Мен дагы ошону ойлоп жатам. Уран басып баратып, тык токтоп, бир нерсе тапкандай Өмүрдү карады. – Өмүр, бул мындай го, өлтүргөн адам жазып кеткен. Өмүр ага кошулуп, кошумчалай: – Демек, бул өч алуу болгон. Ошол жылы бир нерсе болгондой. Уран! Мен кеттим. Ушул күндү, жылды таап келем.

– Туура айтасың. Экөөбүз бир жерден чыкпай отура бергенде пайда жок. Мен бул телефон номерлерине звонит этип, кишилеримди жиберем. Уран, Өмүр чыгып кетээри менен телефондорго чыга баштайт. Акыркы жазылган эки телефонго чалса, эч ким албайт. Жазуу аягынан баштап чала баштады эле, көбүнчөсү аялдар ала баштады. Алардан сураганда жооп бербестен, коюп коюшуп жатышты. Жалгыз бой Марс көбүнчө аялдарга барчу окшобойбу.

Өмүр “20.09.96-ж” жазуудагы окуяны билеши үчүн газета беттерине карай баштады. Жеке бир күндүк окуяны карабастан, 1996-жылдагы газеталардын сандарын бүт карады. Ошол мезгилдеги “Асаба”, “Бишкек шамы”, “Кыргыз Туусу”, “Эркин-Тоо” га-

зеталар беттерин карап, бул жазууга тиешелүү эч нерсе табалган жок. Айласы кетип, орус тилинде чыккан “Дело” гезитин шашпай карап чыкты. Мындан да дата жазылган нерсеге тиешелүү эч нерсе таба албады. Эмне кылаарын билбей периодикадан туруп баратса колуна “Кыргыз Руху” гезити уруна түштү. Берилип караган Өмүр гезит архиви сакталган периодикадан “Кыргыз Рухунун” 1996-жылдагы сандардан сурап, столго отуруп жай барактап ача баштады. 1996-жылдын 20-сентябрдагы гезит санына тиешелүү эч нерсе жоктой. Эринбей барактап ача баштаганда 25-сентябрында гезит бетине Марстын блокнотунда белгиленген Рая аттуу ысымды жолуктура алды. Көз ирмебей окуса, гезит бетинде “Үстүбүздөгү 1996-жылдын 20-сентябрында түнкү саат чамаларында банкир Алыбаев Курманды машина уруп кеткен. Натыйжада, катуу күү менен урулган К.Алыбаев ошол жерден мүрт кеткен. Банкир К.Алыбаевдин аркасында жубайы Рая Алыбаева боюндагы алты айлык баласы менен калды. Күнөөкөр, машина ээси Кабаев Төрөгүл мыйзам чегинде жооп берет. Ички иштер бөлүмүнө кармалгандыктан машина маркасын алуунун кажети жок тапты”. Рухпресс.

Өмүр окуп бүтүп, гезит бетин ксерекопиядан чыгартып алып, Уранды көздөй жөнөдү. Уран кабинетинен телефон чалып, блокноттогу эки номерди дагы алалбай койду. Өмүр кирип келди. – Уран, сенин иштериң кандай? – Мен эки телефонду алалбай шайым кетти. – Менин ишим мындай болду. Мен гезит беттерин карап жатып 1996-жыллы 20-сентябрдагы окуяга тиешелүү Рая аттуу ысымды таптым. Мунун чындыгын аныкташ керек. Өмүр, Уранга чыгарып келген гезит бетин берет. Уран окуп бүтүп, түшүнбөй калгандай дагы бир сыйра окуйт. – Өмүр, иликтөөгө жараткандай статья алып келипсиң. Эми ошол Раябы же башкабы...

– Менин оюмча ошол болуш керек. Себеби, 20-сентябрь, Рая болуп жатпайбы. Бул жерде сыр бардай... Уран Өмүрдүн сөзүн туура көргөндөй башын ийкеп, адатынча аркы-терки басат. Эшикти тыкылдатып бир милиционер сержант кирет.

– Уран Муқанович, мындан бир нече күн мурун Кабаев Төрөгүлдан Нуркулов Марска карата арыз түшкөн эле. Уран Өмүр да уксун дегендей, сержант милиционерге окутат. Арызда: “Менин

сиздерге арыз берүүмдүн себеби, 2004-жылдын 18-сентябрында Нуркулов Марс экөөбүздүн ортобузда сегиз жыл мурунку чыр болгондуктан, (суракка алсаңар айтып берем). Мен барып түшүндүрүп айтып, даттанууга далалат экенимди билдирген элем. Ал сөздү угаары менен мени темир менен койгулап сабап кирди. Өлтүрүп коёрдо кишилердин дабышын угуп токтоп калды. Мен эптеп качып кутулдум. Менин дарегим. Некрасова көчөсү №40. Калганын келгенде угасыздар"! Арыз ээсинин колу коюлган. Уран менен Өмүр иликтөө жипке илингендей иш баштады дегенсип, бири-бирин карашат. – Өмүр, биз сегиз жыл мурунку окуя аркылуу бир нерсени илгени калдык, урушта туруштук жок, кеттик Некрасов көчөсүнө. Экөө чамынып чыгып кетишет.

Уран менен Өмүр машинасын урдуруп, шашып айдап баргандары менен арыз ээси Кабаев Төрөгүлдү үйүнөн таба алган жок. Үйүнүн ичинен чоңоюп калган кызы чыгып, атасы больницага жатып калганын айтып, жаткан палатасына чейин жазып берди. Кабаев Төрөгүлдүн айтуусу аябагандай керектүү окшобойбу. Иш иликтөө үстүндө жүргөндөр больницага да жетиш келишти. Келсе бут, башы таңылган Төрөгүл араң жан болуп жаткан экен. Ал Урандар таанышып, акыбалын сурагандан кийин эле, Марс жөнүндө айтып берүүгө шашты. Врачтар көп сүйлөгөн болбойт дегенине да көзүнөн жаш чыгып болбой койду. Марстын кылыгы жанына баткандай. Уран менен Өмүрдү маңдайына отургузуп алып, сегиз жыл мурунку окуяны айта баштады. “Бул акмак, сегиз жыл мурун Курман деген банкирди өлтүргөн. Аны өлтүргөн киши Марс азабын тартпастан, мен тартып түрмөгө олтуруп калдым. Бул окуянын чындыгына түрмөдө отуруп алып ойлоноунун аркасынан көз жүгүртүп жатып жеттим. 1996-жылдын 20-сентябрынын түнкү саат бирлер чамасында, көчөдө машиналар суюлуп калган кези. Мен түн мезгилинде кымбатыраак болот ой кылып, таксист болумуш этип машинамы айдап чыктым. Белинский көчөсүнөн машинаны катүраак айдап келеаткам. Эки жүз метр аралыкта эле, көчөнүн жарыгынан, машинанын жарыгынан көчө ортосунда эки адам турган эле. Экөөнү тең эле көрүп келе жаткам. А, түгүл, өңдөрү ушул убакка чейин эсимде. Жакындап өтө

берээрде машиналар тарс-турс этип бир нерсе урулгандай. Дөңгөлөктөр көтөрүлүп, дөңсөөдөн чыккандай болдум. Артымды карасам кишини койдуруп кеткен экенмин. Эмне кылаарымды да билбей, машиналарды айдап качып жөнөдүм. Качкан кишини милициялар жөн коймок беле. Таап барып, түрмөгө тыгып коюшту. Мына ошентип, он жылдын сегиз жылын отуруп, кутулуп чыгып келдим. Мен өлгөн кишини урганымды түрмөдөн билип отурбаймынбы. Качканыма байлап, чындыкка такамыш этип кестирип жиберешти. Марсты мага милициялар көрсөтүшкөн жок, кийин кутулуп келгенде көрүп, Марстын бетине койгонсудум. Аны жанына баткан бирөө өлтүрсө керек да. Мындан беш жыл мурун Марстын аялы уксуз ичип өлгөн имиш. Аны деле Марс кылып коюшу мүмкүн. Ал киши убалынан коркпогон акмак адам” – менде болгон сөз ушул жыйынтык чыгаруу силерден. Сөзүн айтып бүтөөрү менен Төрөгүл жөткүрүп, жөтөлүп калды. Врачтар Уран менен Өмүрдү чыгарып жиберешти. Төрөгүл күйгөнүнөн, азап тартканынан, оорусуна карабай айтып берди. Чындыгында эле карызга баткан Марс доолап келген Курманды, Төрөгүлдү тепкилегендей тепкилеп, бирок аны өлтүргөнгө жетишкен. Өлүктү машина алдына таштап жиберген. Өлүк адамды көчө ортосунда кармап турганын айт. Сегиз жыл мурунку адам өлтүрүүнүн кылмыш иши ачылганы менен, бардыгы ордуларына коюлгандай. Бирок адам өлтүргүчтү ким өлтүрдү? Бул да кылмыш иши.

Уран өжөрлөнүп жатып, Раянын жашаган адресин тапты. Уран барардан мурун телефондон жооптошкондо, Рая атасынын каза болгонуна байланыштуу үйдө болбой жатканын айткан эле. Уран менен Өмүр Раянын үйүнө кирип баратып, чоң мамалак оюнчугун тепкилеп ойноп жаткан Мусулманды көрүштү. Уран жөн өтпөстөн Мусулман менен сүйлөшкүсү келди.

– Атың ким?

– Мусулман.

– Оо, атың жакшы турбайбы. Эмнеге оюнчугунду тепкилеп жатасың?

– Джетли болом. Уран Мусулманды мактап, башынан сылап, ойноп жаткан мамалак оюнчугун кармалап көрүп жатып, оюнчук

колтугундагы тешикти көрдү. Кыязы Мусулман тепкилеп гана ойнобостон, бир нерсе менен да сайып да ойногондой. Уран мамалак оюнчугундагы колтуктагы тешикти кармалап, Мусулманды карады эле, ал эчтеке болбогондой бейкапар басып кетти. Өмүр Мусулманды көзү менен узата карады. Аңгычакты Рая чыгып калды. Рая келген кишилерди үйгө киргизип, чай бергенге камданды. Аны көргөн Уран: – Чайды жөн эле коюңуз. Кечиресиз, биздин ишибизди билесиз да.

– Билем. Уран Раянын үйүнө чыгарда иштешкендерине Раянын телефонун берип койгон эле.

– Биринчи менде өтүнүч. Телефон номериңизди иштегендерге таштап койдум эле.

– Мейли, звонит этишсин. Менин каршылыгым жок.

– Уран Өмүр менен тааныштырат.

– Бул жанымдагы жигит Өмүр, кесиби журналист. Өмүр башын ийкеп таанышкансыйт. – Эми, сизге бир суроо. Сегиз жыл мурун күйөөңүз эмне болуп каза болду эле? – Машина коюп кеткен. – Дагы бир суроо, киши колдуу болду деп ойлойсузбу? – Антип деле ойлбойм. Эмнеге киши колдуу болмок эле. Эч кимди деле өчөштүрчү эмес. Анын үстүнө коюп кеткен айдоочу качып кетип табылган. Сүйлөшүп жаткан үчөөнү Мусулман баш багып, карап кетет. Өзгөчө Уранды жаман көргөндөй көзү менен кечке карап өтөт. Уран Раяны суроо менен алек. – 1996-жыл 20-сентябрь сиз үчүн эмне күн. – Мен үчүн азап күн. Мен күйөөм Курмандан айрылгам. Айла жок, кейингенде кайра тирилтип алмак белем. Балам аман болсун. Баламдын атын өзү коюп кеткен. Кудая шүгүр, балам бар. Анын туягы бар. Чын эле, ал күндү мен унутпайм. Ошол күнү балама жан кирген. Уран таң калгандай: – Жан киргени кандай?

– Рая көз жашын сүртүп: – Ичимдеги бала атасынын өлгөнүн билгендей тыбырчылап ичимди тепкилеп жиберген. Мен анда жаш экенмин. Баламдын кыймылдаганын, ичимди карап сүйүнгөнүмдү айтна. Жадагалса, күндөлүк китепчеге жазып алгам. Балама жан кирген күнү күткөн атабыз келген жок. Ошол бойдон тирүү көргөн жокпуз. Жазганымды көрсөтөйүнчү. Рая туруп

барып, китеп текчесинен күндөлүк китепчесин алып келип, окуп берет. – Кана, 20-сентябрь, 1996-жыл саат 22:30 да балам ичимден кыймылдап жан кирди. – Уран менен Өмүрдүн колдоруна да берет. Алар да бир сыйра окуйт. Дагы бир жолу баш баккан Мусулманды Уран жалт карайт. Мусулман жүзүн ала качып басып кетет. Уран Марсты ким сайганын тапты. Сегиз жылдан кийин, ошол эле убакта, ошол эле күнү атасын өлтүргөн адамды терезе фортучкасынан кирип бычак урган Мусулман болуп чыкты. Ал кичинекей фортучкадан чоң киши батмак эмес. Уран ичинен “укмуш дүйнөсүнө” таң калды. Мына жаратылыш кубулушунун күчү. Ал эми, энеси Рая акчанын айынан Курманды Марс өлтүргөнүн билбейт. Ошентип 1996-жыл 20-сентябрдагы 2004-жыл 20-сентябрдагы эки кылмыш иши бирдей ачылды. Уранга баары белгилүү болгон соң, Раянын сөзүнө анчейин деле көңүл бөлбөгөндөй. Атасы жаңы өлүп келген Раяга мунун баарын чечмелеп айтуу кыйында турар. Анын үстүндө баламдан, башка эч кимим жок деп сыздап жатса. Телефон шыңгырап, ага Уранды чакырып калды. Уран үн-сөз жок телефон үнүн гана угуп турду. Телефон үнү: – Уран Муканович, сизге билдирип коёлу деп чечтик. Ооруканадагы Кабаев Төрөгүл оор жаракатынын кесепетинен каза болуптур. Уран көңүлү сүз телефонду койду. Мына эми Нуркулов Марс адам өлтүргүч экенине ынанды. Уран Мусулманга басып келип: – Мусулман жакшы жигит бол. Мусулман башын ийкеп, Урандын мойнунан кучактап жиберди. Уран менен Өмүр сыртка чыгаары менен Мусулман энесин кучактаган бойдон калды. Кан кууп жөн жаткызбайт. Жаратылыш мыйзам ченеми кимди гана таң калтырбайт.

VII

КЕСИП, КЕСИПТӨШИНЕ ДА КАРАБАЙТ.

Ар бир кесип ардактуу. Кесибине берилген адам тууганына да карабагандай. Орган кызматкерлеринде карга, карганын көзүн чокубайт деп айтылган менен өз кесибин сүйгөн адам ал сөздөн четкерээк болгондой. Профессионализм кесиптештерине да карабайт. Кесипчилдик эл алдында жүк тартып, ага уяттурак кароо. Кесибин сыйлаган адам калк катарына жүзү жарык болуп кадыр-баркка жетээр. Кээбир учурда тууганын да жоопко тартып, журт алдында жоопкерчилигин бийик көтөргөн мезгилдерге туш келиши да ыктымал. Тууган бир киши, калк миндеген киши. Тууганыңды актап, калкка калп айта албайсың. Кылмышкер эмне болгон учурда да өз залакасын бирөөгө тийгизбей, өзү тартыш керек. Кылмышкерди жашырсаң, кылмышка өзүң тартыласың. Аны тууганың да туура түшүнүп, өз залакасын бирөөгө тийгизбей, өзү тартыш керек. Кылмышкерге тааныш, тууган жок. Ага бир нерсе гана бар, ал мыйзам чегиндеги жаза. Колуң менен кылганыңды, моюңуңа арт. Адам баласы баардык нерсеге кечиримдүү келгени менен, өмүр кыйганга кечирим тогуздап кунун тартса да кыйынга турат. Өмүр кыйсаң, өлүмгө бар. Бирөөнүн өлүмүн тилегенчекти, өзүңдүн өмүрүңдү тиле деп бекер айтылбастыр. Кан кууйт, ага туш келген жамандыктан өткөн жамандык жок. Өмүр кыйгандан, жөнү жок кутулам деп ойлобо. Андай ишке барба, пендем! Жалган дүйнөдө жалгыз өмүрүң бар, аны унутпа! Өмүр сага кандай кымбат болсо, башкаларга да ошондой кымбат, муну эске тут!. Күз жааны нөшөрлөп жааганда, көзгө эч нерсе көрүнбөй, буулашып туман каптагандай. Машина терезелерине чакалап суу төккөндөй. Жол жаандан көрүнбөйт. Ошондо да машиналар

бири-бирине жол бербей, талашкандай. Акмат жаңы алган “Ауди” иномарка машинасын эл катары шуулдап катуу айдап келатты. Астына машина салгысы келбейт. Кокус, бирөөлөр машинасын обгон кылса, Акмат ал машинаны сөзсүз обгондоп ашар эле. Чет өлкөнүн машинасы колго жеңил, отурганга жумшак, ичинде отуруп алып, чаң сорбойсуң, кеткени кандай сонун зуулдап, үнү да угулбагандыгы, айтор, айдаганы жеңил жана көңүлдүү. Машина айдоодон оңойу менен чарчабагандай. Өзгөчө жаңы чет өлкөнүн машинасын минген Акматка кызык эле көрүнүп жатты. Жаанда да машина айдап чыкканы ошондон келип чыгып жатпайбы. Иномарка кумарына батып баратты. Тээ алды жактан аял кызы менен турганын бир көргөн. Ал алеки саатта ал экөөнө кандай жетип барып, кызын сүзүп кеткенин өзү билбей калды. Аландап артын караса кичинекей кыз, куурчактай болуп, жол боюнда тоголонуп жатат. Акмат машина айдоо темпин жайлатпастан дагы катуулап, качып жөнөдү. Кыздын энеси бакырган бойдон сыздап калды. Мына, Акматтын иномаркасы. Зуулдаган машина, анысы бир паста жакындатып эми жашоо гүлү ачылып келаткан кызды уруп кетип отурбайбы. Машинаң менен куруп кал. Акматтын дардаңдаганы көз ирмегичекти көчүгүнөн чыкмак болду окшобойбу. Көзүң көрбөй көпсөң, көчүгүңдөн чыгат. Эч кимди көзгө илбесең, көз ачып жумгуча көзгө сайыласың. Иномарка минбей, самолёт минсең да бирдеме көргөндөй болгону жакшы. Мунун баарын Акмат кызды сүзүп, тоголонуп жатканын көргөндө, оозуна кудай таалам келе түшүп, түшүнө калгандай. Артка кайрылып барганга духу жеткен жок. Муундары калчылдап, көзүнө түрмө торчолору, кыздын курчактай тоголонгону элестеп жатты. Кызын бир заматта колунан жулдуруп жиберген эне байкуш, айланчыктап колун эки жакка канаттай жайып, алаканын чапкылап, манжаларын бажырайтып алып, көзүнөн жашы шорголоп, үнүнүн болушунча бакырын туруп калды. Катуу келаткан машинадан көпөлөктөй болгон кичинекей кыз, көкөлөп учуп бир далайга чейин көтөрүлүп барып, жерге түшкөн. Кызда кайда жан калсын, мээсин чыгара кетсе. Эне баласы үчүн баарына барат. Мүчөсүн толуктоо үчүн, ыйлап жатып, ошол эле замат, кызынын топчусун

тергендей чачырап кеткен мээсин чогултуп жатты. Эмне чогултуп жатканын өзү да билбей калды окшойт. Көз алдында кызы топтой тоголонуп, ажал отуна батып кете бербедиби. Ажал соргок көз ирмемде бойтойгон, тоголок келген, эми, жашы алтыга караган кызды алып кетти. Буга ким күнөөлүү, ким ажалга түртүп салып берди. Көзү чамактап, көөдөнү көтөрүлүп, өпкө-өпкөсүнө батпай мактанган, көзү көрбөс көпөс, Ауди машинасы менен аалам карап, асманда жүрүмүш эткен, айлананы көрбөй, көр сымал болуп бараткан Акмат айыптуу. Көктү самаган Акмат бир паста көргө башы салаңдагандай. Көзүнө жаны көрүндү. Машинасынын алды бырыйып кеткен. Кичинекей болсо да тирүү адамдын жаны чыгышы бир топко барат. Акматтын оюна күйөө баласы Уран келе түштү. Ага машина менен баратканда, жолдон кармалып калышына көзү жеткендей, машинасын үйүнө токтотуп, гаражына катып койду. Анын оюу боюнча Уран милиция кызматкери болгондуктан, ишти жабат кыяз кылды. Акматтын эс-акылына бирөөнүн кичинекей кызынын өлүмү эмес, өзүнүн табылбай, жашырынып кутулуунун амалы келе баштады. Буга көмөк көрсөткөнгө күйөө баласы Уранды кошо өзүнө тарткандай, ирмемдеги ой жүгүрттү. Албетте, ал күйөө баласынын мүнөзүн жакшы билет. Ошондуктан, биринчи кезекте карындашы Нуриланы ортого салууну да жөн калтырбай камылга катары ойлоду. Уран дароо макул болбосуна көзү жетти. Нурила какшап-зарлап, кулак мээсин жеп чыкса, күйөө баласы каякка барат дегендей кыяз кылып жатты. Акмат бир оюунан чыга албай, Уран менен Нурила келип туруп алгансыды. Ачуусу келип, машинасын өрттөп да жибергиси келди. Бир кезде жанындай көргөн машинасы жек көрүнө баштаган окшобойбу. Акматтын айла-амалы түгөнүп, кете баштагансыды. Башын мыкчып, машинаны муштуму менен бир койду. Акыры Уранга токтоп бет алды.

* * *

Нурила балдарын кийгизип, эшике, чыгып ойнотуп келгенге чыгып жатат. Аңгычакты ачык турган эшиктен Кайырыса кирип

келип калат. Аны менен Нурила учурашып, балдарын сыртка чыгарып жиберет. – Ии, Кайырыса сүйлө, эмне көпкө көрүнбөй жоксуң. – Жоголуп кайда бармак элем, шаарда эле жүрөм. Өмүр китеп жазып, чыгарам деп жатат. Ал башын жазууга салганда, кой жолтоо болбой, сени эстеп быякка салдым. Нурила Кайырысанын араң-отуруп, турганын байкай салат. – Кайырыса, сен эмне онтолойсуң, боюңда барбы? Кайырыса, Нуриланы карап, ичин ушалап, кыйналгандай мурдун чүйрүйт. – Ооба боюмда бар. – Ой, ий, канча ай болуп калды. – Жакында беш ай болот. – Кайырыса, сенин ичин анча чыкпайт окшойт. Беш айда торсоюп калат го. Боюңда бар экениңди онтолоп кыйналганың, мурду-башыңды чүрүштүрүп, билгизип коёт экенсиң. Же болбосо билинбейт. Кайырыса Нуриланын сөзүнө күлүп: – Өмүр экөөбүз бекер жаштыкты өткөзбөй, жалгызга бирди кошуп коёлу дедик. Ал бала таяэнесиники эле болуп калды. – Ооба да, караган кишиге кичинекей бала эрмек да. Нурила ордунан туруп барып, үй-бүлөлүк альбомду берет. Өзү кухняга кирип тамак жасаганга кириштиби, айтор, көпкө кармалып калат. Кайырыса сүрөттөрдү барактап, Уран менен Нуриланын мындан бир топ жыл мурунку сүрөттөрүн көрүп, алардын жаштыгына суктанат. Ар бир жыл өзүнүкүн албай коёт тура. Артында балдарың чоңойгон сайын, бетиңе кичине болсо да тырыш кирип, жүз жарыгыңа өзгөрүү киргендей. Азыр, алар деле отуздун кырында туруп, жигиттик кырчын убагы. Нурила жыйырма жетини басып, эки мүчөлүү жаштан өткөн курагы. Бирок бала үнүнүн аталаган, апалаганын уккан сайын, кулак түбүнөн чач агарып, көз алдынан тырыш баса берет окшобойбу. Сүрөттөгү келбет уланкыздын келбети. Ал кезде кучакташсаң да эп келет. Альбом ичинде сүрөт барагы баракталып отуруп, балдары менен түшкөн Уран менен Нуриланы көрдү. Мында алар ата-эне. Маңдайында турмуш бардай көрүнөт. Кайырыса ичинен: «Өмүр экөөбүздүн сүрөт альбомубуз да бирөөгө мезгил өтүп, жаш-куракты көрсөтүп турса керек» – деди. Альбом барак аягында балдар-кыздар болуп түшкөн топ группанын сүрөтү. Анда Нурила колуна гүл кармап, жанында солдат кийимчен баланы колтуктап түшкөн. Кайырыса сүрөттөгү солдат баладан көзүн албай тиктеди. – Нурила бери келсең!

Нурила эмне болуп кетти дегенсип, колуна тамак жасап жаткан кашыгын көтөрө кирди. Кайырыса колу менен сүрөттү көрсөтүп: – Нурила, бул солдат жигит ким? – Ой десе, ошол сүрөттү көрүп, чакырып жатасыңбы. – Ооба, айтасыңбы. Нурила айтаар-айтмак-сан, чочулагандай Кайырысаны карады. Айтканга туура келип калганын өзү түшүндү окшойт. – Ал деген, менин биринчи жигитим Руслан. Кайырыса ал баланы тааныгандай көзүн чоң ачып, башын ийкеп койду. – Муну Уран көрсө унчукпайбы?

– Эмне демек эле. Мен аны чанып туруп, Уранга тийдим да. – Кайырыса, эми сен айтчы. Эмнеге ал сүрөттү такып сурап калдың. Кайырыса күлүп, алаканы менен Нурилану акырын түртүп койду. – Нурила билесиңби, бул сүрөттөгү ким болот мага? – Мен кайдан билем? – Ал менин бир тууган агам. Нурила Кайырысанын айткан сөзүнө ишенбегендей тикирейип карайт. – Койчу эй. – Ишенбесең кой, мен сага ишен, ишенбе деп жалдырабайм. – Жо-ок, токтосоң айтып жүрчү, Кайырыса деген карындашым бар деп. Мен эми эстедим. Экөө үндөрүн чыгарып каткырып күлүшөт. – Кайырыса, Нурила агасы менен эмне болуп үйлөнбөй калышканын билгиси келет. Кайырыса агасы Руслан деле мүнөзү токтоо, көп сүйлөгөндү жактырбаган, көбүнчө өзүнчө жалгыз жүргөндү жактыраар эле. Анын кесиби экономист. Эсеп-счётту эсептеген так, тыкан өңдөнгөн жигит эле. Агасынын эмнеси жакпай калганын билгиси келди. – Нурила, эмне себептен чаңдың агамды? – Чаңган деле жокмун. Жөн эле турмуш да. Тагдыр Уран экөөбүздү байлаптыр. Анан чырмалышып жашап калбадыкпы. Бирок, чынын айтсаң агаңа тартып чычалабайсыңбы? – Жо-ок, эмнеге чычаламак элем. Өзүң айткандай турмуш да. – Русландын майдачыл жагы мага жакчу эмес. Кымбат балуу морожрый алып берчү эмес. Экөө дагы үндөрүн чыгарышып күлүшөт. Кайырыса Нурилану сөзүнө кошулгандай, агасынын кылык-жоругун байкаганына баа берип күлөт.

– Да, Нурила туура айтасың. Агам ошондойунан немецтердей жашайт. Өзү дагы Германияга кетип бараткан немецтердин үйүн сатып алган. Сенин кебиңден улам байкем дагы кыргыз кыздары менен жүргөнүнө таң калып отурам. Нурила Кайырысанын бул

сөзүнө түшүнбөй, агасын бийик көтөрүп, өзүн басып жаткандай түшүнгөнсүдү. – Кайырыса, сөзүңө түшүнгөн жокмун. Мен эмне жүдөө көрүнүп жатамбы. – Жо–ок, Нурила. Кеп андай эмес. Мен болгону агам орус кызын алганын айтам да. Нурила уккан кулагына ишенбей, чочуп Кайырысаны ишенбегендей карайт. – Койчу орус кызын алдыбы? – Ооба. Мен эмнеге калп айтмак элем. Жеңемдин аты Люба. Бир баласы бар. Ишенбесең үйүнө алып барам. – Кой тамашаңды. Бактылуу болсун агаң. Экөөбүздүн ортобузда эстешээр деле эч нерсе болгон эмес. Болгону Уранга болгон сүйүүм күчтүрөөк болуп кетсе керек. Күлүшүп, өткөн–кеткенди андан ары айтышаарда эшик звоногун кечке басып, купкуу болуп өң далааттан кеткен Акмат кирип келди. Нурила агасынын кебетесин көрүп, дароо бир нерсе болгонун, тынч эмес экендигин сизди. Акмат Кайырысага учурашпастан, кухняга кирип кетти. Акматты көргөндө ордуна тура калган Кайырыса ыңгайсыз абалда калды. – Нурила, мен кете берейин. Силердин өзүңөрчө сөзүңөр бар окшойт. Нурила туура түшүнүп жаткан Кайырысаны түшүнгөндөй узатып чыгарат. Акмат эчтеке көрбөгөндөй бышып калган тамакты чоң чыныга куюп алып ичип кирген эле. Нандан бурдап жейт. Тамакка ачуу калемпирден айда салат. Ачуусу ага билинбегендей, шорулдатып шорпосун ууртай баштады. Нурила агасына унчукпастан маңдайына келип отуруп, эмнеси болсо да, андан сөз күттү. Акмат үн-сөзү жок, тамакты шашкалактап ичип, өзү туруп барып, чоң стакан менен экини муздак суу бастырып алды. Демин басымыш этип отурганы менен үнү кырылдап мукактанып жатканы билинип жатты. – Нурила, үн-сөзү жок, ук мени. Сөздү мен айтып бүткөндө сүйлө. Менин азыркы акыбалымды түшүн. Нурила макул болгондой, агасынан көзүн албай тиктеп гана турду. – Эмесе, мындай, күйөө бала мага жардам берсин. Анын милициялык убайын ушундайда көрбөгөндө качан көрөбүз. Мен машина менен келатып бир кызды уруп кетип, өлтүрүп алдым. Муунум калчылдан, токтой алганым жок. Жанына да басып бара албай койдум. Күйөөң колдон келишинче жардам берсин. Мен түрмөгө кетсем, беш баламды ким багат? Чрез-чур честный күйөөңө түшүндүр. Нурила эмне деерин билбей, агасын

тарбиялай билгенде гана жетик болуп, жеңишке жетиши мүмкүн. Өзүн-өзү тарбиялоо кемчилигин да билүү. Турмуш туман эмес, ал агым. Агым агышы маңдайдагы жазуу, тагдыр тамыры. Жакшы арты жарык, жаман арты көз көрбөс караңгылык, башыңа келбес бүдөмүк, ой жетпес азгырык. Токсонунчу жылдардын башында рекет сөрөй болуп, карапайым адамдарды коркутуп, үркүтүп, нанын таап жеген Жуман, ички иштер бөлүмүнө кирип, бүгүнкү күндө милициянын капитаны. Чындыгында эле денеси чымыр, спорт менен машыкканы; моюнунун бүржүк болуп бөлүнгөнүнөн, кең далысынын, төшүнүн чыгып турганынан, билек, сан булчуңдарынан билинип турат. Ага эч ким тенелгис. Андан колуна түшкөн күнөөкөрлөр эмес, чогуу иштешкен кесиптештери да сезгенип тураар эле. Ал дежуркада турганда, «түшүп калган мастер токмоктон соолугуп чыгат» – деген кептер айтылаар эле. Ал турмуш жолундагы кыйынчылыкты оозунда жел сөзү менен жеңгендей. Капитанга бат көтөрүлүп, иштешкен кесиптештеринен биринчи машинага жеткен. Бүгүнкү күндө тепкен машинасы “Мерседес” руль кармаган колунда кымбат балуу “печатка” шакеги.

Жуман эки кесиптеши менен дежуркага туруп калды. Түн узун болгондуктан, аны бат өткөзүп таң атырыш үчүн эрмектегенге бирөө жан керек болуп калды. Жумандын бирөөнү сабаганга дайыма колу даяр, кычышып тургандай. Канчалаган адамды сабады дейсиң. Кээ бирөөлөр чыдай албай, сийип да жиберешчү. Коркуп калгандар, кантип Жумандын үстүнөн даттана алышат. Жуман дежуркага эки жолу Сыргак, Күлчоро аттуу сержант балдар менен турду. Күлчоро Жуманды жакшы билет. Анын оң колу да болуп кетчү. Жуман менен Күлчоро алтынга көпкөн Мукандын жүз граммын алганда да ушул эргул орган кишилері эмеспи. Сыргак балдарга жаңы кошулуп отурат. Башка жактан иштеп келген. Экөөнүн кылык-жоругу, мүнөзү ага белгисиз. Жуман жаңы келген Сыргакты өзүнө чакырып алды.

– Сыргак, кел эми биздин дежурство менен тааныш. Күлчоро качан арак алып келгени билинбестен, үстөл үстүндө арак пайда болуп калыптыр. Закускалары колбаса, сыр, балык консервасы, нан. Ичкен стакандары чоң эки жүз граммдык. Аны менен бир

тарбиялай билгенде гана жетик болуп, жеңишке жетиши мүмкүн. Өзүн-өзү тарбиялоо кемчилигин да билүү. Турмуш туман эмес, ал агым. Агым агышы маңдайдагы жазуу, тагдыр тамыры. Жакшы арты жарык, жаман арты көз көрбөс караңгылык, башыңа келбес бүдөмүк, ой жетпес азгырык. Токсонунчу жылдардын башында рекет сөрөй болуп, карапайым адамдарды коркутуп, үркүтүп, нанын таап жеген Жуман, ички иштер бөлүмүнө кирип, бүгүнкү күндө милициянын капитаны. Чындыгында эле денеси чымыр, спорт менен машыкканы; моюнунун бүржүк болуп бөлүнгөнүнөн, кендалысынын, төшүнүн чыгып турганынан, билек, сан булчуңдарынан билинип турат. Ага эч ким тенелгис. Андан колуна түшкөн күнөөкөрлөр эмес, чогуу иштешкен кесиптештери да сезгенип тураар эле. Ал дежуркада турганда, «түшүп калган мастер токмоктон соолугуп чыгат» – деген кептер айтылаар эле. Ал турмуш жолундагы кыйынчылыкты оозунда жел сөзү менен жеңгендей. Капитанга бат көтөрүлүп, иштешкен кеисптештеринен биринчи машинага жеткен. Бүгүнкү күндө тепкен машинасы “Мерседес” руль кармаган колунда кымбат балуу “печатка” шакеги.

Жуман эки кесиптеши менен дежуркага туруп калды. Түн узун болгондуктан, аны бат өткөзүп таң атырыш үчүн эрмектегенге бирөө жан керек болуп калды. Жумандын бирөөнү сабаганга дайыма колу даяр, кычышып тургандай. Канчалаган адамды сабады дейсиң. Кээ бирөөлөр чыдай албай, сийип да жиберишчү. Коркуп калгандар, кантип Жумандын үстүнөн даттана алышат. Жуман дежуркага эки жолу Сыргак, Күлчоро аттуу сержант балдар менен турду. Күлчоро Жуманды жакшы билет. Анын оң колу да болуп кетчү. Жуман менен Күлчоро алтынга көпкөн Мукандын жүз граммын алганда да ушул эргул орган кишилери эмеспи. Сыргак балдарга жаңы кошулуп отурат. Башка жактан иштеп келген. Экөөнүн кылык-жоругу, мүнөзү ага белгисиз. Жуман жаңы келген Сыргакты өзүнө чакырып алды.

– Сыргак, кел эми биздин дежурство менен тааныш. Күлчоро качан арап алып келгени билинбестен, үстөл үстүндө арап пайда болуп калыптыр. Закускалары колбаса, сыр, балык консервасы, нан. Ичкен стакандары чоң эки жүз граммдык. Аны менен бир

куюлбаса да стакан жартысынан куюлуп жатты. Жуман стакан менен бир аракты куюп Сыргакка сунду.

– Кел биздин командада болсоң, биринчи алдагы менен бирди ал, андан кийин положно жүз граммдан ала бер. Сөз сенде Сыргак, сүйлөп жаткан Жуманды карап, ырсайып күлүп турган Күлчорону карады. Булардан алмайынча кутула албасына көзү жетип, стакандагы куюлган нерсени тартып жиберди. Колбаса, сырдан, консервадагыны нанга сүйкөп бурдап жеди. Аны көргөн Жуман менен Күлчоронун каткырыгы таш жарды. Ачкарын эки жүз граммды жуткан Сыргактын башы аң-дең боло түшкөнсүдү.

– Минтип иче берсек, уктап калабыз го.

Жуман Сыргактын сөзүн жактырбай, ага үйрөткөндөй үнүн бийик чыгарды.

– Дежурка уйку менен өтпөйт. Служба менен өтөт. Биздин милдет порядка келтирүү. Кылышкерлердин жинин кагып салуу. Бөйрөктөрүн эзе койсоң, шымына сийип жибергенде, билет эмне кылышкандарын. Сен Сыргак молодойсуң. Анан уйкуга киришем дейсиң. Позоришь честь милиции. Ичсең да аракка алдырбай түз тур. Сергек бол.

Күлчоро Жумандын сөзүн кубаттап, кол чашкылап өзүнчө жыргайт. Ал дайыма Жуманды колдоп, айт – дегенде, уйт – деп оозунан чыккан сөзүн аткарган желдети сымал.

– Сыргак угуп ал, Жумакем туура айтат. Жумакемдин жолунда жүрсөң жолдо калбайсың. Жумаке, чын эле “Арбат” магазинин шефи Сооданбек айтканын алып келип бердиби. Бүгүн аны келатып көрдүм. Магазининде мас болуп жүрөт.

Жуман кармашаарга жоо тапшай жаткандай: – Молодец, жакшы эстетпедиңби, бүгүн анын соодасын бүтүрөбүз. Как раз бизге мас акыбалы керек. Мен дежуркада болом, Күлчоро, Сыргак экөөңөр мас болуп жаткан жеринен алып келесиңер. Келатып больницага мастыгын текшерте чыккыла. Мен ага алдангандай жөн бала эмесмин. Ага көрсөтөм көргүлүктү. Тез жөнөгүлө.

Күлчоро арактан өзүнө-өзү куюп алып, бирди тартып жиберет.

– Ох, бул күч бериш үчүн алдым.

Сыргак алардын сөзүнө кирип, милициянын намысын коргоо дегендей жөнөйт.

Сооданбек соодалуу адам. Акчасы жүгүрүп, кирешеси капчыгына кирип калгандай. Сооданбек Жумандан тажагандай эле болду. Жуман Сооданбектин магазинине барып, сумка менен бир арак-шарап закускасы менен алып кетип турчу. Акыркы барышында Сооданбек ачуусу келип бербей койгон эле. Бүгүн Жуман аны шап кармап, көпкө түшүргүсү келди. Сооданбектин оңойу менен ачуусу келбегени менен бир келчү болсо анча-мынча кишиге ээ бербегендей. Күлчоро анысын жакшы билет. Күлчоро кармап алып келбестен, алдап-соолап Жуманга беттештирип элдештирмекчи болот. Мас эме чамынып жөнөйт. Больницага кирип, текшертпей туруп эле көрсөтүп “Мастыгы чын” – деп справка жаздырып алат. Чындыгында эле башы шылкыйган масты көрүп деле, билсе болот да. Милиция оозуна жеткенде далдаңдатып сүйрөй башташты. Алып келип, азап жедирип таяткандай Жумандын алдына ыргытты. Жуман ачуусу келип: – Менин алдыма эмес, убактылуу кармалуучу жайга алып барып койгула. Бүгүн мындан башка эч кимди кармап алып келбейбиз. Муну менен таң аткычакты сүйлөшөбүз. Акча көзүнө көрүнүп, милицияны көзгө илбей калган экен да. Күлчоро менен Сыргак сүйрөп барып, Жуман айткан жерге тыштап коюшат. Сооданбек үйүндө жаткандай, цемент үстүнө ары-бери оонайт. Топчулары чечилип, ичи ачылып калган. Өпкөсүнө суук тийип, эртең ыкшып жөтөлүп калбаса болду. Телегейи текши болгондой, эч нерсе менен иши жоктой. Оозун ачып, демин бекем тартып, кайра жаңыртып коңурукту ышкырык таш жаргандай тарта баштады. Көмкөрөсүнөн буту менен сүрө тепкенде чалкасынан жатып калды. Буту тийген жеринен кан чыгып кетти. Арактын күчү адам күчүнөн да жогору окшобойбу, дене канын Сооданбек сезбестен, коңурукту коштоп уктап берди. Жуман диванда жатып чалкалагандай, мемиреген Сооданбекке ачуусу келип, эртерээк разборкага киришкиси келди. Сооданбектин чалкалаганы көпкө узаган жок. Жуман өзү бир чакага муздак суу көтөрүп келип, сууну бетине уруп чачты. Сооданбек оозу-башын кыймылдатып, эч нерсе болбогондой уктап берди.

Жуман челекти Күлчорого берип, дагы суу алып келтирди. Удар менен бетине дагы чачты. Бир жолкусунда үшүй түшкөн окшойт, бүрүшүп кырынан жатты. Жуман чака челегин Күлчорого берди эле, очерет сеники дегенсип, Сыргакка карматты. Ал дагы челекке толтура суу алып келди. Жуман адатына салып дагы чачты. Сооданбек чочуп, ыргып турду. Көзүн чоң ачып Жуманды карады. Жуман күлүп койду.

– Кандай Сооданбек? Жуман көзүңө көрүңө түштүбү. Мени көрбөйт деп ойлодуң беле. Мен мында, а сен каяктасың? Сооданбек эки жагын карап, кийимдеринин суу болуп калганын эми сезгендей, ийни-баштарын кыймылдатып койду. Бутун көтөрсө туфилиси толтура суу, бутунун манжаларын кыймылдатса шалпылдаган үн чыгат. Жуман айланасындагы сууну көрсөтүп: – Көрдүңбү, бир паста каякка келип калдың. Моряк болоюн дегенсиз го көлчүккө чөмүп ойноп.

Сөөмөйү менен Сооданбектин бетине такап түртөт.

– Сооданбек, сен чочкосун, көрдүңбү жаткан жериңди.

Сооданбек да албеттүү, анча-мынча душманынан коркпос жан эле. Ал, эмне болгон учурда да бул “убактылуу кармоочу” жайдан эчтеке кыла албайт деген кыяз кылды. Жуманды чакчаган чоң көзү менен тике карап, жеп жиберчүдөй болду. Анын тайбастыгына Жумандын ого бетер ачуусу келгенсиди.

– Сооданбек, мени коркутам деп жатасыңбы? Керек болсо, мен сени өлтүрүп салам. Туугандарың кыйын болсо доказатъ этип көрсүн. Алкаш инилериңдин колуна эмне келет.

Жуман айткандай, чындыгында эле Сооданбектин инилери аябай, баш көтөрбөй ичкен адамдар. Тууган арасынан тың да оокат кылдырган Сооданбек. Өзү гана оокат кылбастан, аларды да оокат кылдырган Сооданбек эле. Өзүнөн кичүү инисине менин да малымды, өзүң да малдуу бол деп узата кеткен сарай салып берген. Баштаганга анча-мынча жандык мал, саап ичкенге эки уй, малдарды кайтарганга ат берген эле. Даярдап берген нерсени жөндөп алышпай, келини экөө ичип алышат. Ошондуктан Сооданбек ал инисин көп контролго алат. Экинчи иниси да алкаш. Анысы бирөөнүн бирдемесин уурдап жиберип, Жумандын колуна

түшкөн. Жумандын айтып жатканы ошол себептен. Жуман менен байланыштырып салган да ошол иштери. Же болбосо, мындай адамдарга жакындамак турсун, көрөйүн деген көзү жок эле. Жаман адам, жаман адамды жетелеп келет тура. Инилеринин сабынан Жуман алдына сумка-сумка арак-шарапка жыгылып отурбайбы. Аягында, бербей коём деп, жамандын торуна түшкөнсүдү. Эми минтип, сенин кимиң бар дегендей, Жуман Сооданбекке кыр көрсөтүп жатпайбы.

Сооданбектин ачуусу келип, жини кашайып, колдон келсе, чаап ийгиси келет: – Сен, формаңа чиренбе. Эртең жүз карашарыбызды унутпа.

Жуман каткырып күлөт, ага кошулуп, Күлчоро да күлөт. Сыргак көргөн көзүнө ишенбегендей Жуманды карап туруп калат. Сооданбек Жуманды ооздон ары бир коёт. Учуп барып, темир эшикке каптала түштү. Күлчоро Сооданбекти талдуу жерге тепти. Эки колу менен басып, көзүнөн жаш атып чөгөлөй калды. Жуман туруп келип, чоң буту менен ээке тепкенде Сооданбек чалкасынан түштү. Талуу жерге катуу тийген окшобойбу, ошондо да ал жерден колун коё бербей, бүк түшүп жатты. Күлчоро өз өнөрүн Жуманга көрсөткүсү келип, бөйрөктөргө тепкилей баштады. Сыргак жаткан кишиге боору ооругандай, Күлчорону өлтүрүп салбасын дегендей, ажырткысы келип жолун торойт.

– Күлчоро болду. Өлтүрүп алабыз.

Күлчоросу тыйылса, Сыргакка ачуусу келген Жуман ачууну андан чыгарбастан, Сооданбектен чыгарып башка тепти.

– Сен, Сыргак! боорукер окшойсуң. Бул жерден боорукер болсоң, эртең буга окшогондордун көзүн карайсың. Бу эртең эле айыгып алат. Бизден аяган акчасын, жок дегенде өзүңө достоюн жумшасын. Кеттик жата турсун. Бир аздан кийин карайбыз.

* * *

Нурилла агасы Акматтын жоругун, өтүнүч айтыш үчүн чыдамсыздык менен Уранды күтүп жаткан учуру. Телевизорду карайт, жадаганынан туруп барып балконго чыгат, андан Уран келаткан

да терезени карайт. Күткөндүн күйүтү көп. Телефон шыңгырайт. Нурила чуркап барып телефонду алат. Телефондон Акматтын үнү чыгат.

– Алло, Нуриласыңбы?

– Ооба, мен угуп жатам.

– Нурила, Уран келдиби?

– Келе элек, келээри менен айтам. Мен өзүм телефон чалам.

– Мен күтөм. Телефон коюлат. Акмат дагы чыдамсыздык менен күтүп жаткан окшобойбу. Ал дагы бир жерде отура албай, жер үстүнө батпай жаткандыр. Ангычакты эшиктин звоногу басылат. Нурила эшикти ачса Уран болот. Көптөн бери көрбөгөндөй бетинен өбөт. Уран күлүп, ал дагы Нуриланын бүгүнкү кабыл алуусу ага жаккандай, Нуриланы да өбөт. Балдары чурулдап, алдынан тосуп чыгат, экөөнүн колуна бирден шоколад карматат.

– Нурила, эмне болду сага, Мени өөн алып кайра көңүлүң түшүп кетти да.

Чындыгында эле Нуриланын жүрөгү кантип оорубай тура алат. Агасы тигинтип, адам баласын өлтүрүп алса, анын үстүнө баардык маселени Уран чечүүдөй ага тапшырып кетсе. Уранга айтуу да оңой-олтоңго турбайт. Нурила Урандын сөзүнө жылмайып: – Жөн эле башым ооруп жатат.

Нурила Уранды көрөөрү менен аапкарып дароо айталган жок. Ал келгичекти кирери менен айтып жиберчүүдөй болуп турду эле. Ойлогон ойду, кыстаган турмуш жеңет. Уран ишке кийген кийимин чечип келип, үйгө кийген спортивкасын кийип, диванга отурду. Нурила биринчиден, Урандын оюун билгиси келди. Ал Урандын жанына келип тып эткиче отурду да сөзүн баштады.

– Чын эле Уран, Кайырыса келип кетти.

– Ии, келип кеттиби. Алар кандай жатышыптыр.

– Жакшы эле жатышыптыр, Өмүр китеп жазганга киришиптир.

Анан, Кайырысанын боюнда бар экен.

– Болсун, бир бала менен жүрө беришмек беле. Өмүрдө талант бар. Бир нерсени кыйын баамдайт. Макалды айтканын айтпа, сөзгө да чечен. Өмүр жазбаганда, ким жазат китепти.

– Уран, Өмүр экөөңөр ишиңерге аябай берилип кетесидер го. Эгер кылмышкер тууганың болуп калса кантесиң.

Уран ойлонбостон жай гана жооп берди.

– Кылмышкерге тууган жок болсо керек. Эгер кокус дейличи, Уран колу менен дивандын кырын коюп, үч түкүрүмүш этип ырымдап коёт.

– Индюк, тоок уурдаса кутултканга аракет кылам. Андан чоң болуп кетсе көрө жатабыз. Иши менен таанышып көрөбүз да.

– А, балким, киши өлтүрүп алсачы.

– Уран, Нуриланы карап аны урушкандай, суроосун жактырбагандай: – Ой, сенин ойлоруңа эмне келип калган. Башка темага өтчү. Жаман кишинин оюна, жаман келет болбой. Нурила ар кайсынын башын айтканда, пайда чыкпасын сезип, бир четтен Урандын жөн жооп бербесине ачуусу келе түшөт.

– Уран! Акмат байкем келип кетти.

Уран Нуриланын атын жаңыртып айтканынан, байкеси оозуна келгенде Нуриланын даяр тургандай көзүнөн жаш куюлуп, ыйлай киргендигинен кайгылуу нерсе, капа болуп жатканын сезе коюп, көзүн карагансыды. Нурила айта албай, бышыктап ыйлап кирди. Уран аны соороткондой кучактап, жашын бет аарчы менен сүрттү.

– Эмне болду, деги аманчылыкпы? Айт, убакытты кетириң, өзүңдү кыйнабай.

– Уран, Акмат байкем бир кызды машинасы менен сүзүп өлтүрүп алыптыр.

– Уран чочуп: – Жаман болгон экен да. Кайсы жерге алып барып камаптыр.

Нуриланын “камады” деген сөздү укканда итатайы тутулуп, ачуусу келип, Уранга үнүн бийик чыгарып сүйлөдү.

– Сенин ойуң дароо камаганга кирет. Эмне болуптур деп сурабайсыңбы.

Уран Нуриланын акыбалын түшүнгөндөй, унчукпай жайдары гана: – Болуптур, сеники туура. Анан эмне болуптур.

– Эмне болмок эле, сенден жардам сурап келиптир. Ал урулган кыздын жанына бара албай коюптур.

Уранга кайнагасынын токтобой качып жүргөнүн толук айтпаса да түшүнүктүү болду. Анын айла-амалын түшүнгөндөй иштеген иши менен, кайынжуртуунун, Нуриланын ортосунда калгандай акыбалга келди. Канткенде да кайнагасын кутулта албайт. Адам өлүп жатса, кутултам деп чуркашка Урандын бети барбайт. Муну Нурига түшүнөт болду бекен, кеп ушунда. Уран эмнеси болсо да Нурилага түшүндүргөнгө аракет кылды.

– Нурига, качканы чатак болуптур. Эми өзү барсын.

Сөздү угаары менен Нурига бир тууганына тартып, анын сөзүн сүйлөй баштады.

– Ал агам, улуу башын кичик кылып, сага келип жатса. Сенин жардамың тийбей, минтип айтып жатканың кандай? Ушуга оозуң кантип барды? Сенин акылыңсыз эле барат, же ага сенин сөзүң керек деп келди дейсиңби. Сага милиция – милицияны түшүнөт деп келди. Сага ишенип келди. Сен ушундайыңдан ишеничтен кетесиң. Честныймын деп жүрүп эмнеге жеттиң! Мобу балдарың чоңойсо ушул бир комната үйгө тыгылып жашайсыңбы? Мына сенин ишиң! Мына сенин честныйлыгың! Мына сенин органдагы ордун! Мен чыдап жүрүп бүттүм! Баары бир тең, бул бир тең болду.

Уран Нуриланын сөзүнүн баарын кунт коюп угуп берди. Сүйлөгөндө пайда жок экенин сизди. От алган Нуриланы кантип токтотмок. Акчадан да Урандын жүзү бийик турат. Бирөөнүн кара чекей кызы өлүп жатса, кантип кайнагасын жашырмак эле. Адам баласы өлгөндөн кийин ага адамдай жооп бериш керек да. Бул эмне болгон учурда да Урандын принциби. Нурига бир тууганы үчүн, тызылдап, чырылдап жаткандыр. Аны да туура түшүнгөндөй Уран тиктеп гана турду. Нурига ойуна эмне келсе ошолордун баарын оттоп Уранды аялдык сөзү менен жеп жиберди. Уран учукпаганы үчүн да Нурилага күнөөлү болгондой.

– Уран, сага менин сөзүм чымындын чакканындай да болбой калган. Сен мени киши ордуна көрбөй калгансың. Эгер сенин көзүң мен киши көрүнсөм, жок дегенде, акыбалын сурап келем агаңдын деп айтмаксың. Сага агам эмес, мен бирдеме болсом дагы баары – бир. Бүттү жетишет! Мен балдарымды алып кетем! Эшиктин звоногу шыңгырайт. Уран барып эшикти ачса, кайнага-

сы Акмат турат. Аны көргөн Уран кучактап көңүл айтканын билгизет. – Келиңиз, башыңызга иш түшкөн турбайбы. Эми кайрат кылыңыз, чөкпөңүз. Кырсык деген бир пастык да. Нуриланын бышыктап ыйлап, сүйлөнүп жатканын, үйдүн ичи көтөрүлүп, чачкандыгын көрүп, Акмат өзү туура эмес акыбалда калды. – Ой, эмне болуп атасыңар. Менин башыма иш түшүп келсем, Уран кайра сен шум көтөргөнүң туура эмес. Акмат карындашынын ыйынан улам, Уранды күнөөлөп, карындашына болушкансыды. Нурила эрэркеп кетти окшойт, ансайын үнүн бийик чыгарып сүйлөп калды. – Байке, буга ишенбеңиз. Сиз дагы кызыксыз. Эч кимге сөзү өтпөгөн күйөө балаңызга ишенип. Мунун колунан эч нерсе келбейт экен. Сизди барып, милицияга кармалсын дейт. Акмат күйөө баласына айтар сөзүң ушул беле дегенсип жаман көзү менен атып жиберчүдөй карайт. Уран жөн тура албай: – Менде эмне күнөө, болгонун айтып. Кырсык жайын түшүндүрүп, барганыңыз оң. Мен барып айтканда деле, алып кел дейт... – Эй, күйөө бала, сенин айтаар сөзүң ошолбу. Мени бул жакка убара кылбай эле, телефондон айтып койбойсуңбу, колумдан келбейт деп. Сен болбосоң, башка кишилер деле бар. Өзүң бил. Болду менде сөз жок. Нурила кийим-кечектерин чемоданына салыштырып, балдарын адатынча кийиндирип алган. Чыгып бараткан агасын токтотот. – Байке коё туруңуз. Мен дагы сиз менен кошо чыгып кетейин, баскыла кеттик. Эркек болсоң, артыбыздан барба. Акмат, Нурила балдары менен чыгып кетет. Кичинекей кызы атасынан көзүн албай, жалдырап тиктеген боюнча чыгып кетет. Ызы-чууга баткан үй, бир паста жымжырт боло түштү. Уранды Нуриланын кийим-кечегин чогултуп, балдарын кийиндирип алып кеттим деп жөнөгөнү, барган сайын жүрөгүнө катуу тийчү болду. Уран ичинен “эмне милициянын үйүндө ызы-чуу болбойт бекен болот. Милицияда проблема жок бекен, проблема бар. Милиция дагы адам. Адам болгондон кийин, сөзсүз кыйынчылык болбой койбойт”.

Убакытты эч ким кармап тура албас. Эркин жаман жолго барып, ачууга алдырып, ажырашып жашабай калган Урумканды кызганыч сезим аркылуу өлтүрүп алганы менен, Сурма жолуна ийгилик каалап, жыйырма миң сом бергени чындык. Сурма Эркиндин мунусуна ыраазы болгондой. Эгер ал дагы жеңил ойго кирип, бат акча тапканга чамынып, Московский-Советский көчөлөрүндө жүрө берсе, ким билет жашоосу кандай болоорун. Бүгүн Сурма ал жерди көрмөк турсун, уккусу да келбейт. Анын ойунда башка жашоого багыт алгандай. Жаш кезде курчтукка салып, эч нерсеге көз жүгүртпөстөн көзгө урунганды чарпыйт турбайбы. Сурмага Эркин туура жол көрсөткөндөй. Анысын унутпай ага да жакшылык кылууну ойлоду. Сурма Эркиндин отурган абагына барып келген. Эркин анда Сурмага баласы Бакытты тапшырган эле. Сурма жөн гана жакшылыктын аркасынан жакшылык кылгысы келди. Жыйырма миң сом акча, азыркы убакта, суудай агып, бир күндө түгөнө турган нерсе. Сурма акча бергени үчүн жасабайт эле, ал Эркиндин көчөдөн чыгып кетишине кеп-кеңеш бергенине, өбөлгө болгону үчүн, айтканын аткарып, баласы Бакытка барганды чечти.

Таяата, таяэнесинин колунда жүргөн Бакыт энеси Урумкан түшүнө кирген күнүнүн эртеси, эч нерсеге көңүлү жок куса болуп жүрөр эле. Бала жүрөгү эне көкүрөгүн унутуш кыйындыкка турат окшобойбу. Мүмкүн гөрдө жаткан энеси баласын эстеп кыйналып жаткандыр. Эмне болгон учурда да жаш баладан атасы өзү айрылгандайбы. Атасы бала менен же көрүшпөс үчүн бийик тоо орнотуп койгондой. Дагы Кудай тааламдын ниети менен түшкө кирип жаткандай. Эч кимге көрүнбөй барып, Бакыт энесин эстеп ыйлап келет. Баланын энеге болгон кусасы кете электей. Эркин үчүн Урумкан жалап болсо, Бакыт үчүн эне болчу. Эмне үчүн муну өз атасы көрө албастык кылып Бакыт бактысын кыйып салды экен. Бакыт эне жүрөгү менен күлүп-жайнап бактылуу сезчү эле да. Күндөн-күнгө бала кусага батып, куурап бараткандай. Кээде төшөктөн да турбай калчу болду. Таяата, таяэнелерине кайсы

жери ооруганын деле айтпайт. Түнт, сүйлөбөйт. Апасынын аркасынан кеткиси келип, жанына баткандай өлгүсү да келет окшойт. Энеси жок, жашоодон түңүлгөндөй.

Күн шооласы Бактыбек уктап жаткан үйдүн терзесинен тике тийип, эрте тургузуп ойгонткондой Бакытбек бүгүн өзүн сергек сезип, бир нерсеге эрте чамынгандай, кыңылдап телевизор радиодон уккан ырларды ырдап жүрдү. Чоңойгондо обончу болгудай ырды обону менен ыргакка келтирет. Бүгүн чүмкөлүп жүргөн кайгыны кечип койгондой. Түңүлүп жүргөн жашоосуна, жакшылык-келечек менен карап өзгөртүү киргизгендей. Көңүлү көтөрүлүп, жүзүндө жылмайуу бардай. Таяата, таяэнелеринин бетинен өөп, аларга эркеледи. Аларды да небересинин бүгүнкү жайдарылыгына жетине албай, кубаныч коштоп тургандай. Бакытбектин көзүн карап, оозуна тамак кармап берет. Эгерде Бакытбектин көңүлү суз болуп тамак жебей койсо, абышка-кемпирдин таң аткычакты жүрөгү ооруп чыгат. Атүгүл өздөрү сыркоолоп калса да небересине билгизбегенге аракет кылышып, басып жүргөнү жүргөн. Небере көңүлү алар үчүн гүл, Бакытбек көңүлү алар үчүн баары. Бакытбек баштагандан тамакты оозуна карматып жалдыратпай, өзү жаадырап-жайнап ичип жатты. Ага жалынган таяэнеси улам бетинен өөп коёт. Көбүнчө бүгүнкүдөй көңүл көтөрүңкүсү энеси Урумкан түшүнө кирген маалда калчу эле. Таяата, таяэнелери сезгендей Бакытбек түшүп экөөнө айтып берип калды. “Урумкан мурдагы эски кийимдерин чечип, жаңы кийимдерди алып берген. Аны көргөн Бакытбек энесине ыраазы болгондой, сүйүнүп жатыптыр. Кандай-жайдан белгисиз Бакытбек алдындагы чийки этти алып ыргытып, жолун тазалайт. Бакытбекти ээрчитпестен Урумкан өзү батыш тарапка жөнөйт. Кетип баратып мен барам сага деп үнүн чыгарып, энесинин жаңы кийимине суктанган Бакытбек энесин күтөм дегендей башын ийкеп узатат”. Бул түштү уккан таяэнеси Бакытбектин чекесинен сылап: – Балам, апаң сени ойлоп, бактыңды тилеп, жаман ойлордон айрылтып, жолуңду ачып койгон турбайбы. Бакытбек таяэнесинин түш жоруганына кубанып, энеси Урумкан келчүдөй күлүп койдү. – Таяэне, эмнеге өлгөн киши кайра тирилбейт.

– Балам, тирилгени ошол да, сени эстеп, түшүңө кирип жатканы.

– Таяэне, мен жолду карап көптөн бери отурбай калдым эле. Ошого, апам нааразы болуп жүрбөсүн. – Жо-ок, балам, энең ансыз деле арбагы менен сени колдойт.

–Таяэне, мен жолду карап отурам, көрөйүнчү апамдын жолумду ачканын. Ойуна келгенин коё бербеген небересин түшүнгөн таяэнеси ойу менен болгондой. Бакытбек өзү айткандай көптөн бери жол карабай калганын эстеп, баягы апасын күн санап күткөн ардактуу оруна отурду. Жол карап тажабаган Бактыбек, көзүн көпкө алалбай ырааматылык энеси Урумкан келген жакты карап жатты. Анын оюнда энеси түшүнө кирген кийимдерин кийип келчүдөй. Түштөгү кийимдер ак өңдөнгөн. Бакытбек көзүн узата жолду карап отурса, чынында эле бурулуш жолдон бурулуп ашпак кийинген энеси келатат. Көзүн бакырайта чоң ачып, каякка бурулат экендигин тиктеп турду. Өткөндө Бакытбек башка бирөөнү кучактап ала жаздаганы эсинен кете элек. Ал окуя жүрөгүндө уюлуп калгандай. Бул ашпак караан бурулбастан, түз эле Бакытбекке бет алгандай. Бакытбектин көзүнө көргөн түшү элестеп, энеси токтобой өтүп калат дегендей, жакындап калган кааранды чуркап барып, бекем кучактады. Ал ашпак караан дагы баланы жылуу кабыл алып, кучактап ыйлап жиберди. Бала ыйы кимди кана ыйлатпайт. Бакытбек энесинен эрте ажырагандай кимге күнөө кылды эле. Бактыбек энесин күнөөлөгөндөй көптөн бери күткөнүн айтып, шолоктоп ыйлап кирди.

– Апа, сен эмнеге мени зарыктырдың, канча күттүрдүң. Мурун эле ушул ашпак кийиминди кийбейт белең. Сени сагындым. Сени коё бербейм. Сен мени таштап кетип каласың. Жаман эркектерге кошулбачы. Бала үнү, теңириме жеткендей күн ачык туруп эле бийик добуш чыгып күн күркүрөдү. Бала кучагындагы ашпак кийинген караан ыйлагандан башка эч нерсе кыла албады. Үнүн чыгарса бек кучактаган бала чочугудай. Бутун сылтып баскан таяэнеси небересине жеткичекти сүйлөнүп баратты. – Оо, каралдым. Энеңди албай, мени алса эмне. Сенин апаңа тийген атаң акмак. Ушул сени ойлогон жокпу. Эми эмне кылам!, эмне кылам!

Мен жөн карыбай калайын. Таяэнеси небересин кайгыга салгандай, өзүн күнөөлөй баштады. Аппак караан жүрөк сыздатып, ал жерде кечке тура албасына көзү жетти. Бакытбектин кулагынын түбүнөн өөп, үн чыгарды. – Бакытбек, болду ыйлаба. Сен менин Бакытбегим болосуң. Мен сени шаарга алып кетем. Эгер сен макул болсоң. Бакытбек үнүнөн башка адам экенин билди, бирок ошол бек кучактан чыккысы келбей, эне кылып алгысы келди окшойт. Энесине окшош караанды, энесиндей көрдү окшобойбу. – Мен болду, сизден кучактан чыкпайм. Сиз каякка барасыз. – Мен эч жакка барбайм мен сага келдим. Бакытбек сүйүнгөндөй, аппак караанды карап, энеси Урумканга окшоштуруп, өөп койду. – Мага келсеңиз. Мен сизди апа дейм. Апам түшүмө кирген. Көрсө, сизди мага жиберген турбайбы. Экөө жүздөшүп, өбүшүп коюшту. Аппак караан Сурма Бакытбекке чындыгында эле өз баласындай боору ооруп ыйлап жиберди. Ал Бакытбектин зээндүүлүгүн жактыргандай. Таяэнеси жетип келип, небересин өөп жыттап, ыйлап кирди. – Каралдым десе, ушунунду койсоң боло. Бакытбек таяэнесин сороткондой: – Таяэне, бул башка адам эмес, мага апам жиберген, апа болсун деп. Таяэнеси көзүн караган небересинин сөзүнөн чыга албай макул болгонсуду. Бакытбек Сурманын жанынан чыккысы келбей, аны жактыргандай колтугуна кирип, баласындай эркеледи. Сурма да бала көңүлүн оорутпастан ойу менен болду. Түшүнбөк кармаган Бакытбек Сурманы ал күнү кетирбестен, кечинде энесиндей көрүп, Сурманын койнуна жатты. Сурма Бакытбекти өз баласындай көрүп, кучактап, жыттап чыкты. Таяата-таяэнеси Бакытбек үчүн баарын кылгыдай.

* * *

Сооданбек милициялар токмогуна кийин, өйдө турмак турсун, бүк түшүп жаткан боюнча кыймылдай алган жок. Баарын кыйратып, алардын көңүлдөрүн бирөө чөгөргөндөй өздөрүнө албеттүүлүк алып келиш үчүн, арактан соктурушту. Сооданбекти унутуп калгандай, карап да коюшкан жок. Арасынан Сыргак Сооданбекке каралашкандай, аны карап келгиси келди. Бирок Жуман

стаканды кармап, мактанып сүйлөп жатканынан чыга албагандай. Жуман өзүнүн башынан өткөндөрүнө, нечендеген крутойлор менен кармашкандарын айтып бүтө албады. – Мен деген, силердей кезимде эч кимден тайманчу эмесмин. Кандай разборка болбосун, баардыгын өзүм каалагандай кылчумун. Бир жолу базаркомду крупный акчага сындыргам. Кайсы базар экеңин айтпай эле коёюун. Ошол акчага эки этаж үй алгам. Россияга каттаган проводниктин машинасын тартып алгам. Ал мага унчуга алган жок, анткени сөзгө сынган. Бекер элде айтылбайт, буттан чалынган турат, сөзгө сынган турбайт. Жуман канчалык ичпесин, крышасы тайып, буту чалыштап калчу эмес. Эмнеси болсо да сөзүнө отчёт бергенге аракет кылчу. Ачуусу келгенде адам өлтүргөндөн кайра тартчу эмес. Арак ичкенде баарын билип турганы менен, кычыктанып уруш чыгарганга эптүү келээр эле. Бул жолкуда кычык сөздү, кыжырланып Сыргакка жини келип жаткандай. – Сыргак, сен молодойсуң, менин сөзүмдү бир кулагың менен укпай, эки кулакты төшөп ук. Потому что менин принцибим такой. Так что эске алып жүр. Бул менин биринчи, акыркы эскертүүм. Эмкиде эскертүү болбойт, удар болот. Сен гумандуу болгудай врач же мугалим эмессиң да. Сен деген милициясың. Адам сабаганды билбесең, анда сенин ордуң бул жерде эмес. Сыргак Жумандын адам катары кандай экенин түшүнгөн соң, аны менен акылдашысы келбей, баарына башын ийкеп, макул болгонсуду. Кычыктанган Жуманды көрүп туруп, Сооданбекке кантип барат. Милицияларды жаманатты кылган Жуманга окшогон “козёлдор” эмеспи. Жуман куйулган аракты алган соң, баардыгы көтөрүп алып жиберешти. Жуман ичтеги ачууну ачуусуна чыгаргысы келдиби, айтоор Сооданбекти уруп-токмоктоо эсине келди. – Давай жигиттер, Сооданбекти бир сыйрадан койгулап, колубузду кычышканын жазалы, мы менты! Тренировка менен жүрүшүбүз керек. Жуман ойу боюнча Сооданбек “груша” болсо, ал жаткан “убактылуу кармалуучу жай” тренировка кылган зал окшобойбу. Үчөө ээрчишип Сооданбек жаткан жерге киришти. Сызда жаткан Сооданбектин дем алуусу кыйындап калгандыктан, мурдунан көк чимкириги чыгып, заара жыттанып кеткен. “Сооданбектин соо-

дасы бүткөндөй". Козёлдордун көзүнө Сооданбек адам көрүнгөн жоктой. Жуман лапыйган чоң буту менен керилип келип, тепти. Сооданбек аны сезбегендей, ичин бекем тартып, дем алуусу менен алек. Сыргак Сооданбектин мойнуна колун тийгизип, бир нерседен чочугандай көзү алаңдап, колундагы венасын кармап текшерет. Сооданбектин венасы сокпой калган. Анын жашоодогу акыркы минуталары окшобойбу. Сыргак колу-буттарын кармап көрсө, муун жок, шалак этип цемент полго урулат. Бирок, азырынча жаны чыга элек. Жуман дагы байкай коюп, өзү да көргөн көзүнө ишенбей бир сыйра текшерип көрөт. Жуман эмнеси болсо да Сооданбекти бир нерсе кылууну ойлоду. – Күлчоро, Сыргак, тез дежурный машинаны айдап, үстүнө мас киргизип жибергиле. Бол, тез кыймылдагыла, чамдагыла. Күлчоро, Сыргактар машинаны айдап, көчөдөн мас издеп жөнөшөт. Милиция амалы эмне менен бүтөт болду экен?

* * *

Түнкү саат эки. Уран үйдө жалгыз болгондуктан, уйкусу келбей телевизордон түнкү көрсөтүүлөрдү көрүп жатты. Кайнагасы Акматтын кармалганын угуп, ага бара албай, же барбай коё албай, терең ойго чөмүлгөндүктөн уйкусу качып кеткендей. Нуриланы кантип алып келет, кайнагасына жардам бере албаса. Жок дегенде кайынжурту Уранды туура түшүнсө эмне. Уран балдары үчүн тегири жолго баргысы келет. Балдары анын оор ишине кадимкидей кубат бергендей. Телефон шыңгырады. Телевизор көрүп жаткан Уран эмне болгонун сезип, ыргып турду. Келип эле телефонду алды. – Алло, мен угуп жатам. Убактылуу кармалуучу жайданбы? Мاستарбы? Ооба, мен чыктым. – Алло, Өмүр. Мен Уранмын. Дежуркада ЧП. Убактылуу кармалуучу жайдан адам өлүптүр. Эки мас мушташып, бирөөнү өлтүрүп салыптыр. Даяр бол, сени сала кетем. Уран кийинип, жигули машинасына отуруп, Өмүрдү көздөй бет алат. Өмүр мындайга даяр туруп көнүп калгандай. Ал убакытты албастан адаттагыдай видеокамера, фотоапаратын алып Уранды күтүп калган. Машина келээри менен дароо түшүп, дежурка-

га жетип барышты. Уран өлүп жаткан Сооданбекти көрүп дароо тааныды, нары жакта белгисиз мас бети-башы көгала болуп, эми уйку көргөндөй уктап жатат. Уран Жуманды карап: – Мунун өлүп калганын качан байкадыңар. Жуман Уранды теңине албагандай, кенебестен текеберчилик менен жооп берет. – Өлтүрүп салганын жарым саат мурун көрдүк. – Жуман, эмне тиги масты ойготкон жоксуңар? – Кандай акыбалда болсо, ошондой болсун деп ойготкон жокпуз. Уран убактылуу кармалуучу жайдын тегеретесин карап кирди. Өмүр болсо тасмага, сүрөткө тарта баштады. Уран эс учун билбеген масты карап: – Мунун тепкенге деле шайы келбейт го.

Жуман ачуусу келип: – Мушташып шайы кеткен эме, жатып калса керек да. Аңгычакты прокуратурадан, начальниги, медиктер келип толуп кетти. Начальниги болсо дежуркада тургандарды өзүнчө киргизип алып, тилдеп чыкты окшойт. Үчөөнүн үрөйлөрү учуп, кебетелери кетип чыкты. Уран менен Өмүр өз иштери менен алек. Врач келип мас болуп жаткан адамды текшерип, анын акыбалы да оор экенин айтып, тез жардамдын машинасына салып кетти. Уран таңкалгандай: – Жуман, экөө урушуп жатканда силер уккан жоксуңарбы? – Уран, сен кызыксың. Мас адамдар деген бул жерге жөн жатпайт да. Алар деген тепкиленет, сөгүнөт. Кайдан билиштирбиз, экөөнүн мушташканын. Билсек, ажыратпайт белек. Бизге эмне кереги бар эле бирин-бири өлтүргөнүн. Жуман менен Күлчоро эч нерсе болбогондой, сыр берген жок. Сыргак кичине коопсузданып турду. Чындыгында Урандын ойуна да келген жок, үчөө өлтүрөт деген. Жуманды жактырбаганы бар. Жуман да Уранды көп жактыра бербейт. Өмүр үчөөнүн кийим-кечектеринен, колунун учтарынан бери тартты. Өмүр камераны Жуманды көздөй караткан сайын кыжыры кайнады. Уран дежуркада турган үчөөнү карап, Сыргактан бир нерсе чыгаар деген ой менен кабинетине чакырып алып кирип кетет. – Сыргак айтчы, биринчи өлүктү ким көрдү? – Үчөөбүз тең эле көрдүк. Биринчи Жуман көрдү. – Сыргак, бир сөзгө токточу. Биринчи ким көрдү. – Жуман көрдү. Уран катылып жаткан сыр бардан бетер, Сыргакты карады. – Менде сөзүң жокпу. – Жок, менде эмне сөз болмок эле. – Өзүң бил. Кийин кеч

болуп калбасын. Мага Күлчорону чакырып койчу. Сыргак чыгып кетет. Чакырылган Күлчоро келбестен, жутунуп Жуман кирип келет. – Уран, сен өлтүргөн адамды биринчи сура. Биз өзүбүздүн күнөөбүздү моюнга алабыз. Уран унчукпастан: – Жуман, сага эмне болду? Мен сени эмес, Күлчорону чакырдым эле го. Жуман Урандын столун муштуму менен бир коюп, ага кыр көрсөткүсү келип, сөөмөйүн такады. – Уран, өтө катуу кетпе, сен мени жакшы билесиң. Өпкөңдү үзүп, өтүңдү алып коём. Сен дагы мент, мен дагы мент! Карга, карганын көзүн чокубайт. Экөөбүз бири-бирибизди чукушпайлы. Балдарды көп эзбе. Уран эчнерседен жок эле коркутуп кирген Жуманга таң калса, бир четинен коркутуп келгенинен улам шектүү карады. – Жуман, мен сенден коркпойм. Сен сөзүңдөн жаңылып жатасың, мен эмнени чукушум керек, эмнени чукубашым керек. Эгер күнөөлүү болсоң, милиция экениңе карабайм. – Уран, сен дагы угуп ал. Эгер менин күнөөмдү тапсаң, анда эрсиң. Таба албасаң мен сени наказать этем. – Жуман, демек, мен сенин күнөөңдү табышым керек экен да. – Ал сенин ишин. Жуман эшикти тарс эткичекти жаап чыгып кетет. Жуман барып эле Күлчоро менен Сыргак турган жерге токтоп, үчөө бир кабинетке кирип кетишти. Үчөөнүн бүтпөгөн сөздөрү калгандай. Сыргак да буларга кошулуп, алардан чыга албай, табакташ болуп калды. Бир паста жакшы адам, жаман адамга кошулса бузулат турбайбы. Сыргакка да баары бир болгонсуду. Эми алардан чыга албаганына көзү жеткен соң, эмне айтса аткарууга тийиш. Үчөөнүн казаны бир жерде. Мас адамды таап келишип, аны жөн киргизбестен, мушташты атка кондуруш үчүн өлөөрчө тепкилеп киргизишкен эле. Сооданбектин жаны чыккандан кийин, информация өлгөн тууралуу кеткен. Үчөөнүн жоругу жолдо калсын. Жумандын ойунда дагы бир нерсе бар. Кантсе да тиги экөөнүн командири эмеспи. Жуман рекет кезинде, бирөөнүн мойнун кайрып өлтүрүп, кабат үйдүн лестничасына ыргытып кеткен. Ошондогу органдар, айлана чөйрө мас адам лестницадан тоголонуп, мойну кайрылып өлгөн деген чечимге келген эле. Анда ал оңой кутулган. Ошондогу милициянын иликтөө адамы полковникке жеткен. Жуман полковникке жарыя кылып айтпаса да ичинен тымызын сызып,

чоң званияга жеткенине таң калыштуу карар эле. Сооданбекти деле ыргытыш жибермек, эгер Күлчоро алып кеткенин анча-мынча адамдардын көргөнү болбосо. Адам көзү чоң свидетель экенин жакшы түшүнгөн козёл менттер башка билгизбөө методуна өттү. Ал Уранды эмне болгон учурда да тирүү койбо, жоготуш керек. Уран түбүнө жетээрин Жуман жакшы түшүнгөн. Үч ойрондун ойунда, Урандын сөөгүн танылгыс кылып жаанчып салуу, же өрттөө болгон. Бул ишти убакытты ченеп, күндү көп өткөрбөстөн жакын арада ишке ашыруу эле. Ошентип алар Уранды жок кылууга киришишти.

Уран менен Өмүр эч нерсе менен иши жок, иликтөө менен алек. Ал экөө тарткан сүрөттөрдү, кассеталарды карашты. Уран тасма бетинен Жумандын колу сыйрылып жүргөнүн, оозунун бир жагын улам тиштеп турганын байкады. – Өмүр, Жумандын колу сыйрылса, оозунун бир жагын тиштеп турганы, өзү кошо мушташканын билгизгендей. Бирок бул, бизге эч нерсе жыйынтык бере бербейт. Экөө тең мас акыбалында экени текшерилип камалган. – Уран, сен кесиптештериден көрүп жатасыңбы. – Жуманга окшогон зверлерден баарын күтсө болот. Ал мени киши ордуна көрбөй, сөөмөйүн такап кетти. – Уран, демек, ал сенден сезет экен. Сенден коркот. Жанагинтип нервденгени сенден чочулаганы. Чындыгында эле шектүү окшобойбу. Уран адатынча ойго чөмүлгөндөгү аркы-терки басканын баштайт. – Күнөөлүү болгон учурда да Жуманга окшогондордун бетине коюш оңой-олтоңго турбайт. Экөө сүйлөшүп аткан мезгилде кабинетке милициянын сержанты келип, кабар айтат. – Уран Муканович, убактылуу кармалуучу мас адам, больницага баргандан кийин эки саат убакыт аралыгында каза болду. Уран бул кабарды укканда, аябай кана болгондой, башын эки колу менен мыкчып, бирөөгө жини келгендей тиштеди. Сержант чыгып кетет. – Өмүр, өлтүргөн адамдар колубуздан чыгып бараткандай. Өлгөн адамдын күнөөсү көтөрүлүп, баардык нерсе ошого ыйгарылып кеткидей. Биз эмне болгон мезгилде да иликтөө жүргүзөбүз. Мына ташпырма сага. Кой, башыма эч нерсе келбей калды. Курсакты тойгузуп келип, ой жүгүртөйүн. Өмүр Нурила жоктугун билип: – Уран, жүрү биздикине. – Ыбрахмат сага,

кечээги өзүм жасаган тамакты өзүм ичейин. А то, тамак болбой кетет. Жалгыз киши, аялдын ишин да ойлоп калат турбайбы. Уран күлөт, Өмүр өз жолуна, Уран өз жолуна түшүп кетишет.

Үйүнө келсе, мындан бир топ мурунку көрүнүш жок. Балалуу үй бапырап, үй нурун чыгарып турган. Жалгыздык жашоо, бирөө кулак-мурдунду кесип кеткендей, туңжурап тым-тырс. Урандын буга көнгүсү жок. Телефон шыңгырайт. Дагы жакшы Уранга телефон болгону, бирөө жарым звонит этип турганы. Уран телефонду алат.

– Алло, сүйлөгүлө. Мен Уранмын. Сүлөбөйсүңөрбү. Эч ким жооп бербестен, дүлөй киши звонит этип кеп укпагандай коюп койду. Болгону телефон чалган адам Урандын бар-жогун билгендей. Уран ал Нурила экенин билди. Телефон жанынан басып кетери менен дагы звонок келди. Уран дагы сүйлөбөйт кыяз кылып, жайбаракат басып келип алды. – Эми, тултуйбай сүйлөгүлө. Телефон чалган Каным, Урандын үнүнөн тааныганы менен анын сөзүнө түшүбөгөндөй жооп кайтарды. – Кечиресиңер, Уран сага эмне болду? Бул мен Каныммын. Уран телефондон туура эмес сүйлөгөнүн мойнуна алып, мурунку телефон чалууну айтып кирди. Ал күткөн эмес мындай телефон шыңгырагын. Күтпөгөн нерсе зарыктырбай өзү келгендей. –Ой, силер мени кечирип койгула. Силердин алдыңарда бирөө телефон чалып, сүйлөбөстөн коюп койгон эле. Ошол звонок кайталанып жаткандай көрүп, силерге катуу айтып койдум окшойт. – Эч нерсе эмес, мага катуу айтмак турсун, колумду кайрып камап койсоңор да болмок. Ырахмат силердин ошондогу түшүнгөнүңөргө.–Менден башка бирөө болсо деле энеден баланы айрылткысы келмек эмес. Баланы таштабай алганыңарга ыраазы болдум. – Эмне кылабыз, балам экен да. Мен силерге жоголуп кетпей ырахматымды айтып койсом дедим. Уран Каным телефонду коюп жиберчүдөй шашат. –Каным, бир жерге сүйлөшүп отурсак болобу. – Силерден отказ бергенден да корком. – Менден коркпогула. Эгер мен көзүңөргө жаман көрүнсөм анда... Каным Урандын сөзүн бөлүп: – Тамашалап жатам. Мейли барам, кайсы жерге? Урандын жакшы көргөн, тынч, кенен сүйлөшкөнгө шарты бар “Мээрим” кафесин жактырып ка-

лаар эле. Ал биринчи сүйлөшкөн кызына ошол жерден сөз айткан. Алгачкы ирет өзүн кызга сөз айткан жигит катары сезген эле. Бул жолкуда да эмнегедир “Мээрим” кафеси оозуна келе түштү. – “Мээрим” кафесин билесиңерби? Уран кафе дарегин айта электе, Каным ал жерге барып жүргөндөй дароо жооп кылды. – Билем, ал кафени. Таппайт деп тынчсызданбай деле койсоңор болот, саат бештерге жолугалы. Ой убакытты мен айтып салдым да силердин убактыңар кандай болот. – Мен да ошол убакытты болжолдоп жаткам. Чындыгында эле Уранга Канымдын саат убактысын өзү айтканы туура болду. Уран убакытты белгилегенден кыйналып калмак. Анткени анын башында иликтөө иши күч алып турган. Эми эмнеси болсо да бешке “Мээрим” кафесине барганга аракет кылат. Урандын Каным менен сүйлөшкүсү келип, аны коё бергиси келбегендей. Каным сөз бүтөөрү менен телефонду шарт койду. Уран телефондун гудогун угуп, бир нече секунддан кийин койду.

* * *

Уран жумушун көздөй кетип баратса, алдынан Жуман чыгат. Жуман акмалап Уранды күтүп турган эле. Жуман машинасын Уранга даярдап тургандай. – Уран, бир жолу учурашалы. Жуман кичипейилдигин көрсөтүп, ага колун берет. – Эми мындай, жүрү машинага отуралы, келиңиз отуруңуз. Уран Жуман кичипейил боло калганына, машинасы менен күтүп турганын шектүү сезгендей Жуманды карайт. – Уран, эмне машинадан коркосуңбу, же менденби. Жуман ырсайып күлүп, Урандын намысына тийгендей. Уран унчукпастан машинанын артын ачып отуруарда, арткы орунунда Сыргак, шофёр жакынкы орундукта Күлчоро отурганын көрөт. Машинага баш баккандан кийин Уран кайра тартпастан Сыргактын жанына отурду. Алдыңкы орундукта отурган Күлчоро шак эткичекти Уран аркасынан кирип арткы орундука отура калды. Экөөнүн ортосунда калган Уран бирдеменин ичинен чыгарына көзү жетти. – Жуман, бир нерсени ойлосоң ачыгын айт. Ачык сүйлөшөлү. Жуман Уран жакты карап күлүп: – Уран билесиңби, өзү глупый адамдар ачык жүрөт, биз болсо үн-сөз жок, кылчу-

бузду кылып коёбуз. Эмне кылабыз сөз көбөйтүп. Сен өзүңдүкүн аласың. – Жуман, токтот машинаны. – Эмне, жансоого кыйкырасыңбы. Кыйкыр! Үчөө каткырып күлүшүп, бири-бирин кубаттайт. Ачуусу келген Уран өйдө болуп, Жуманды кокодон аларда эки эргул колун кармап, койгулай баштайт. Заматта Уран канжалап, бети-башын шишик басты. Жуман эч нерсе болбогондой машинаны шаардан чыгып ээн талаага айдай баштады. Уран эң башкысы акыл-эсин жоготпогонго аракет кылып, үчөөнө жалгыз теңеле албасына көзү жетип, көрө жатарбыз деген ойдо келатты. Жуман машинаны сарайга келип токтотту. Жанында жыгачтан салынган эки комнаталуу үй бар экен. Илгерки малчылар турган жай өңдөнөт. Машина менен бир топ эле убакыт жүрүшкөн окшойт. Машина токтогондо Уран Күлчорону тээп чыгыш кетем кыяз кылды эле, Сыргак билеги менен моюндан алып, муунтуп кармап калды. Жуман жип алып чыгып, Урандын буту-колун байлай баштады. Колу-буту таңылган Уранды карап, шылдыңдап күлдү. Ага кошулган Күлчоро, Сыргак күлкүлөрү менен каткырык таш жарды. Таңып гана тим болбостон Урандын оозуна ак чүпүрөк тыгып сыртынан лейкопластыр менен чаптап салды. Уран башын кыймылдаткандан башка эч нерсе кыла алган жок. Жуман жаакка чапкылап: – Уран, сен ушуну көрмөксүң. Сен бул үйдө өрттөлөсүң. Көрдүңбү, жадагалса сөөгүң коюлбайт. Күлгө айландырам. Жуман тиги экөөнө көз ымдап койду эле, ал экөө Уранды көтөрүп эки комнаталуу үйгө алып киришти. Бул үйдө көптөн бери эч ким жашабагандай. Терезелерин жыгач менен бекитип салган. Жыгач тешигинен гана күндүн нуру тийбесе, күндүзү да караңгы. Үчөө чыгып баратып Уранды шылдыңдашат. Жуман Уранды карап: – Уран, жаткан жериң жайлуу болсун. Тирүүңдө тозокко түшүп күйсөң, өлгөндө ыпыр күл менен шамалга сапырыл. Кетээрде куран окуп кетейин. Үчөө босогодо туруп, куранга бата кылып чыгып кетишти. Урандын кулагы гана “бензинди чач” – деген сөздү угуп жатты. Калган мүчөлөрү иштебегендей, кыймылдабастан, от менен жалынга багынып бергендей. Жыгач үй бир паста түтүнү жок күйүп кирди. Кыйкыра албаган, же кыймылдай албаган Уран өлүмгө башын ийип, жашоодон түңүлүп калган. Бирок бул түңүлүү

бир нече секундда өткөндөй. Жан таттуу келет окшобойбу. Уран эштеп терезе жакка боору менен жылып, терезе тушуна стенага такалып өйдө турду. Ийни менен мыкталып кагылган терезени түрткүлөй баштады. Бир маалда терезеден ылдый кулап түштү. Көзүн ачып караса, даанышман адам сүйрөп барып өрттөн алысыраак таштап салды. Уран таңылуу боюнча жатып калды. Тигил даанышман адам өрттү өчүргөнгө аракет кылганы менен пайда чыкпасына көзү жетип Уранга келди. Ал сүйлөнүп “Акмактар десе, адамды тирүүлөй өрттөп, адам убалынан коркпогон зөөкүрлөр” – деп жатты. Уран бошонуп, даанышманды карап: – Ырахмат сизге. Сиз болбосоңуз күлгө айланып калмакмын. Даанышмандын колунда камчысы, наары жактагы сарай түркүгүндө аты байланып турду, кыязы кой кайтарып жүргөн койчу окшойт. Ал Уранга эмне болуп келгенин айта баштады. – Ой, мен бул машина келатканын көрүп таң калып койгом. Анан койду имерип келсем эле от чыгып жалындап калыптыр. Карасам машина кетип баратат. Мен аларга өрттөп кетти деп ачуум менен атты чаап келбедимби. Өчүргөнгө киришсем терезе жакты бирөө сүзгүлөйт. Эгер балам сүзгүлөбөсөң болбой калды деп кетип калмак белем.

– Даанышман адамдын жашы бир кыйлага барып калган экен. Ичинде кири жок ачык айрым адам экени сөзүнөн билинип турду. – Аба, сиз машинаны билип калдыңызбы? – Балам, экөөбүздүн алыбыз жетеби ошолорго. – Жетет аба. Башкысы сиз айтып берсеңиз болду. Даанышман адам, чөнтөгүнөн машина номерин жазып алган кагазды алып чыкты. – Аба, ырахмат сизге. Мен сизди шаарга чакырам келесизби? – Барам балам. Эмне болуп иштейсиң. Уран иштеген кызматын жашыргандай: – Аба, шаардан айтам. – Балам, кел атка отур, жол алыс. Жолго чыгарып коёюн. Уран даанышман адамдын аттына учкашып, машиналар өткөн жолго түшүп калды.

* * *

Баардыгы жайындай болгондой, үч ойрон Уранды үй ичине камап өрттөгөндөн кийин, адаттарына салып, бири-бирине каалоо-

тилек айтышып, ичишкен эле. Ошонун кесепетинен Сыргактын башы ооруп калганбы, айтоор ысык шорподон ичип үйдө отурган эле. Бир маалда эшик звоногу басылып калды. Башы сынып турган Сыргак кебетесин бырыштырып эшикти ачты. Эшикте мурутчан бойлуу жигит турат. – Силер кимсиңер? – Сыргак деген силерсиңерби? – Ооба мен. – Сизди Жуман байке чакырып жатат. – Ал кайсы жерде? – Мен машина менен алып барам. – Мен азыр. Сыргак шорпосун чала-бучук ууртап, кийимин кийип алып чыгат. Мурутчан жигит Сыргакты машинага салып, “Ак-Өргө” жаңы конушундагы сырты дарбазалуу, айланасы ак кирпич менен коргондолгон үйгө алып кирет. Үй ичиндеги комнатага киргизип, чакырып келгенге кетет. Сыргак үйдүн эки жагын карап, Жуманды күтөт. Бир маалда күткөн адамы эмес, видеокамера, фотоаппаратты колуна кармаган Өмүр келет. Аны көргөндө Сыргак эми Өмүрдү жайлайт турбайбызбы деген ойго кетет. – Эй сен кайдан? Сени качан алып келишти эле? Уран досун кайда? Уран чыгып келип: – Сыргак мени сурап жатасыңбы? Сыргак көргөн көзүнө ишенбей, жалдырап Уранды биринчи көргөндөй тиктеп калды. – Сыргак мени эмне өлдү деп уктуң беле. Сыргак терезе жакка барып, секирип качкысы келди эле, эшик алдындагы чоң көлтөйгөн кара иттин бош жүргөнүн көрүп токтоп калды. Аңгычакты алып келген узун бойлуу мурутчан жигит келип калды. Уран Сыргак тарапка басып келди. – Кана Сыргак, көрүп жатасың. Биз үчөөбүз. Үчөөбүздүн колубуздан да бир нерсе келет. Колдонолубу же өзүң айтып бересиңби. Өмүр менен мурутчан жигит Сыргакты жерге көтөрүп чабат. Уран жерге жаткан Сыргакка көрсөтүп, үтүктү токко саят. – Сыргак, үтүк ысыгычакты баарын айтпасаң. Анда үтүк ысыгын денең менен сезип көрсөң. Сыргак эч нерсе айтпайм деген ойго катуу тургансыды. – Мен эмнени айтмак элем? – Болуптур Сыргак өзүңдөн калсын. Пока сен айтмайынча үтүктү басканым баскан. Уран үтүктү сууруп Сыргакка тап бере баштаганда, үтүк ысыгын сезген Сыргактын жаны көзүнө көрүнө түштү окшогондой. Эки көзү алаңдап, жалынып-жалбарып кирди. – Уран, жанымды тынч койгула. Баарын айтып берем. Өмүр диктофонду Сыргактын маңдайына койду. Сыргак айткандын баары

диктофонго жазылды. Уран өлүмдөн куткарган койчуну да шаарга машина менен алып келген эле. Ал эми мурутчан жигит, Урандын досу Өмүрдүн иниси Сагынычтын өкүл атасы Турсунбек эле. Өмүрдү машина тап десе, Турсунбекти айдатып келип отурбайбы. Мыйзам ичинде иштеп жүрүп мыйзамды тебелеген, кылмышка каршы турумуш этип, кылмышка барган, милициянын жүзүн булгаган, адам өлтүргүч “Жумандар” кайда бармак эле. Буга окшогондордун орду “түрмө” гана болуш керек. Жаңы түзүлгөн жаш мамлекет эмнелерди көрбөдү, эмнелерди башынан өткөзбөдү. Кесип, кесиптешине да карабайт.

VIII

ЖОЛУГУШУУ

Адам жеңиши чыдоодон да болот. Адам баласынын жашоосун да жаман да, жакшы да жолугат. Коом өзү карама-каршылык менен өссө, экономика атаандаштык менен өссө, физика илиминде свет жарыгы да пилус, минусу менен күйөт тура. Эледги “башына иш түшсө чымындай көр, чымындай иш түшсө тоодой көр” – деген кеп бекер айтылган эместир...

Милициянын ага лейтенанты Уран Мукановдун башынан кандай гана оор, кыйын кылмыштуулуктар өтпөсүн, ага чыдамдуулук, кайрымдуулук менен карады. Ага гана эмес, эки миңинчи жылдын башындагы, мамлекеттин түзүлгөнүнө он үч жыл гана болгон жаш өлкөнүн берген эмгек акысына чыдап иштеди. Ал, чындыгында эле үй-бүлөсүн бакканга өп-жөп болуп жетээр эле. Ошонусуна да карабастан кылмыштуулуктун да бетин ачып, үй-бүлөсүн кармап келгенге аракет кылды. Бул Урандын коом алдындагы өзүнүн уяттуулугу болсо керек...

Уран кетиш калган Нуриланын азабын тарткандай арыктай түштү. Балдарын сагынгандай кейпи бар. Кечинде жатаарда баш жагына уулу менен кызынын кийимдерин коюп жатчу болду. Кайрат, кубат берчү үй-бүлөдөн окшойт. Үйдө тамак жасаган киши жок, Уран үстөл төрүндө отуруп алып, өзүнө-өзү чай куюп ичип жаткан эле. Ал төргө Нурила барда отурчу. Акырындык менен баарына көнүп келаткандай. Жалгыздык дагы сүрө берсе тамак жасаганды да үйрөнчүдөй. Эч нерсеге көңүлү жоктой: карандай чайды шорулдатып ууртап отурду. Телефон шыңгырап Уранды ылдам кел дегендей, үнү басылбай койду. Уран жайбаракат басып келип телефон трубкасын алды.

– Алло, ким бул?

– Бул Уран Муканович бекен.

– Ооба. Мен угуп жатам.

– Уран Муканович, сизди шаршемби күнү министрстводо “милициялар күнүнө” арналган салтанатка чакырып жатат. Анан дагы сизге жакшы жаңылык...

– Угуп жатам, айта бер, жакшы жаңылыкты да күттүрчү беле, айт. Урандын жүзүнө кызыл жүгүрүп, толкунданып тургандай, жакшы сөздү эртерээк уккусу келгендей. Жакшы сөз жан эргитет. Телефонду жаңыртып сүйлөгөн өзү менен чогуу иштеген кесиптеши өңдөнөт. Уран үнүнөн тааныганына караганда.

– Уран Муканович сизге, министр капитандык погонду берет экен. Бул дагы эч нерсе эмес.

– Дагы эмне болот экен.

– Болсун, болсун. Бол, эртерээк айт.

– Сиздин мыкты иштеген эмгектериңизди мактап, сизге эки комнаталуу квартиранын ачкычын, ошол салтанатта ташшырат экен. Уран уккан кулагына ишенбей, чекесинен тер кетип, жүзүнө жылмайуу жүгүрүп, телефон трубкасын кубанычы менен кармап турду.

– Сүйүнчүнө жакшы бир белек берем. Ырахмат сага. Оозуңа май. Дайыма ушундай жакшы, сүйүнүчтүү жаңылыктарды айтып жүр. Болуптур анда. Бүгүнкү телефон шыңгырагы кубанычты алып келген звонок болгонсуду. Телефон шыңгыраганынан тажаган Нурила бүгүнкү звонокту укса кандай болоор эле. Ал дагы аябай сүйүнмөк. Эмгек арты жакшылык менен бүтөрүнүн аныктыгы далилденгенсиди. Уран бармагын кылмыштуулук боюнча тиштесе, бүгүн бир нерсеге жеткендей, кубанычы коюнуна батып бармагын тиштеп турду. Бармагын тиштөө анын иштөө эмгегиндеги адаты болуп калган.

Телефон шыңгырады. Уран эми телефонду чуркап ала турган болуп калды көрүнөт. Ылдам басып келип телефон трубкасын көтөрдү.

– Алло, мен Уран угуп жатам. Бул жолкусунда телефон чалган Каным эле. Урандын үнүн уккан Каным бир топко чейин ойлуу угуп туруп жооп берди.

– Уран, силер мени угуп жатасыңарбы? Уран Канымдын үнүнөн таанып, ага баягы күнку барбай калганын айтып, кечирим сурап кирди.

– Каным, кандайсыңар. Мен силерге ыңгайсыз абалда калдым окшойт. Ошол мезгилде күтүлбөгөн жумуштар чыгып, бошой албай калдым. Каным Урандын кебин угуп, аны түшүнсө да, тамаша сөзгө баргансыды.

– Силер, өзүңөрдүн айтканыңарга турбайт турбайсыңарбы? Эми силерди мен чыкырайын. Уран Каным көрүп тургандай кабыл алып, күлүп койду.

– Өзүмдүн сөзүмө турбасам да, силердикине турайын.

– Ырахмат силерге. Жок дегенде менин сөзүмдү кабыл алганыңарга. Баягы силер айткан жерден. Бүгүн кечки саат алтыларда жолугалы.

– Макул, мен сөзсүз барам.

– Болуптур, менин сөзүмдүн канчалык таасири бар экенин алтыда билебиз го. Каным күлүп телефонду коёт. Уран адатынча Каным сүйлөшкөндөн кийинки телефон гудогун бир нече секунд угуп туруп коёт. Уран өзү кармаган, кылмыштулукка барган Канымды жактырып калгансыды. Бирок жашоо, турмушун бузгусу келбейт. Балдарын жанындай көрөт. Уранды кармап турган үй-бүлө. Уран телефондон басып кетээри менен телефон үнү дагы жаңырды.

– Алло, бул ким?

– Уран кандайсың, сүйүнчү! Сага китепти алаар менен барам, китеп жарыкка чыкты. Телефондон толкунданып сүйлөп жаткан Өмүр эле. Анын китеби жарыкка чыгып, типографиядан чалган кези эле. Өмүр азаматсың. Сенден чоң жазуучу чыгат. Алып кел, китепти. Мен кубанычтамын. Китепти аты эмне?

– “Шамал уюлу” деп аталат. Уран, болуптур. Китепти алаарым менен барам. Көрүшкөнчө. Уран досу Өмүрдүн ийгилиги үчүн да кубанды. Өмүрдүн ишиндеги ийгилиги адамдын ички дүйнөсүн кеңейтүү, руханий байлыгын байытуу. Китеби үчүн чоң кубанычка батып, жетине албай жаткан учурунда, досу Уран менен тең бөлүшкүсү келип телефон чалган окшойбу. Эки достун кубанычы да, кайгысы да бир.

* * *

Кечигүдөн корккон Уран Канымды эртерээк күтүп алыш үчүн белгиленген убакыттан жарым саат мурун “ Мээрим” кафе-сине келип, кофеден алып ичип отурду. Уран оозуна акырындан ысык кофени ичип отурса, маңдай беттеги бир балалуу үй-бүлө Уранды карап кыжы-кужу сүйлөшүп отурушту. Баласы менен үстөлгө отургандыктан жалгыз бала экени бирөө айтып бергендей билинип эле турду. Уран аларга көңүл бөлбөстөн, бөлсө да өзүнчө чөмүлгөн ойу менен алек. Уламдан-улам Уранды карап отурган үй-бүлө баласын жетелеп алышып, Урандын жанына келишти.

– Салам алейкум, жолдош Уран Муканович. Уран салам берген жигитти дароо тааный койду. Атүгүл баланы жетелеген кишини да тааныды.

– Алейкум ассалом, Эркинсиңби?

– Ооба, мен Эркинмин. Кайгыга салган кылмыштан кутулуп келип калдык. Тирүүнүн күнү өтөт тура. Уран отурган жеринен тура калып, отургула дегендей колу менен үстөлдү көрсөтөт.

Жок, Уран Муканович, биз шашып бараттык эле. Кетип баратып сизге учурашалы деп эле кайрылдык. Уран бала колун бекем кармаган келинди карады.

– Эркин, бул Сурма турбайбы.

– Ооба.

– Сурма, кандай ден-соолук? Уран баланы караганы менен сурай албай туруп калды. Аны байкаган Эркин: – Уран Муканович, ал менин балам Бакыт. Сурма Эркинге таарынгандай: – Эркин! Ал менин да балам. Эркин күлүп: – Ооба экөөбүздүн балабыз. Уран ичинен Эркин менен Сурма баш кошкондоруна кубанып: – Менин айтаарым бактылуу болгула. Уран Бакыттын бетинен өптү. Эркин менен Сурма чын ниетинен айтып жаткан Урандын сөзүнө ыраазы болгондой башын ийкешти. Аңгычакты колуна кошелогун кармаган, ак жуумал келген Каным келип калды. Аны көргөн Эркин менен Сурма Уран менен коштошуп, Бакыттын колунан экөө эки жагынан кармап басып кетишти. Уран көз узата карап ичинен:

“Бактылуудукта өмүр сүрүп, кетирилген кемчиликтериңер сабак болуп, пендечиликке жол бербей жакшылык жышаанында жашап, Бакытты жалгыз койбой балалуу болгула”. Каным көзүн албай тиктеп туруп калган Уранды карады.

– Уран, мен келдим.

Уран Канымдын сөзүнө күлүп, столду тартып кичипейилдик менен столго отургузду. Каным бир нерсеге алакты болгондой саатын утурлай карап калды.

–Каным, сага эмне болду. Келе элек жатып эле саатты карап кирдиң да.

– Мен силерден кечирим сурай турган болуп калдым окшойт. Уран Канымга таарынгандай карап: – эмне болду анчалык.

– Мага азыр машина келет. Каным Урандын колун кармап: – Уран, билесиңерби, мен силерди болгону көргүм гана келди. Мен көргөнгө гана куштармын. Биздики ушу менен гана чектелүү окшойт. Мен силерди жакшы түшүндүм, чындыгында силерге байлангым келген.

– Каным, мүмкүн...

Каным Уранды айттырбай: – Мейли, Уран мени күткөн киши да келип калды окшойт. Чындыгында эле иномарка машина келип токтоп, андан ак кастюм шым кийген, жашы Канымдан бир топ улуу адам машинасынан чыгып күтүп турду.

– Уран, менин маңдайдагы жазуумдун чиймеси ушундай окшобойбу. Сезимге эмес, турмушка баш ийейин. Мен сени сүйөм! Каным Уранды өпкүсү келди. Бирок күткөн кишисинен жазганып, болгону кол жаңсап кете берди. Уран эмне кылмак, анын колунан келгени адатынча көз узата караганы. Уран да Канымды да жакшы көргөндөй. Мунун баары ичтеги сыртка чыкпаган сыр болуп калды. Мындай сырлар табигат шартында эч кимге айтылбастан, чийе байланган жип түйүнүндөй чечилбестен, өзүң менен кошо кошо кетет окшобойбу.

Уран жоопко тарткан адамдары менен турмуш сапар жол артуусунда жолукту. Министрлик берген эки комнаталуу квартираны алып, үй-бүлөсү Нурила бала-чакасы менен бапырап жашап калды. Эмгек акыбети кайтат экен да. Кыбыраган кыр ашат.

Уруш-талаш күнүмдүк, эмгек түбөлүк...Өмүр чыгармасындагы “Шамал уюлу” – куюн болуп чаңдарды көтөрүп, көз ирмемде сапырылганы менен, ал дагы жазылып, турмуш жазмышы кайра башталгандай.

ЖАЛГЫЗ ЖЫЛДЫЗ

КАТЫШУУЧУЛАР:

Турат-

Гүлүмкан-жубайлар

Жусуп-Гүлүмкандын агасы

Рая-Гүлүмкандын энеси

Калыс-Гүлүмкандын классташы

Эркинай-Гүлүмкандын синдиси-оорукчан кыз

Дардаш-Гүлүмкандын көңүлдөшү

Мукан-Гүлүмкандын иниси

Элиза-Мукандын сүйлөшкөн кызы

Нурбек-Турат менен Гүлүмкандын баласы

I БӨЛҮМ

1-сүрөт

Студенттик күндөр. Турат, Гүлүмкан кирет.

Гүлүмкан. Турат кандай дейсиң, окуп жүргөн күндөр кандай сонун, эх студенттик күндөр. Кээде туруп, күн кандай өткөнүн да билбей каласың?

Турат. Ооба, чын айтасың, акырын сыдырым соккон шамалдай гана күндөр өтө берет эмесби. Мага өзгөчө мына ушу күндөр жагат, кийин биз үйлөнгөндө кандай күндөргө дуушар болобуз, аны азырынча эч ким билбейт!

Гүлүмкан. Турат! Сөзүңө түшүнгөн жокмун.

Турат ... (күлүмсүрөп). Кээде мен баш аягы жок сүйлөп койчу болдум.

Гүлүмкан. Сен эмне, келечегине ишенбейсиңби?

Турат. Жок, ишенем бирок ойлогон ойду, кыстаган турмуш жеңет эмеспи...

Гүлүмкан. Ошентсе да келечек экөөбүздүкү, экөөбүз кандай ойлосок, ошондой болуш керек, же мени жаман аял болот деп атасыңбы?

Т у р а т. Жок, (күлүп) болду эми, экинчи ал сөздү айтпайм, мен жаңылдым макулбу?

Г ү л ү м к а н. Билбейм иши кылса, кээде туруп эле ойлуу карап каласың, же үйдөгүлөрүң өзүбүздүн айылдан эле албай, бел ашып, суу кечип, каяктагы тоонун наркы бетинен келдиң дейби...

Т у р а т. Жок, Гүлүмкан, менин үйдөгүлөрүм антпейт, эч кимиси каршы болбойт. Апам аябай түшүнүктүү адам.

Г ү л ү м к а н. Атаң каршы чыксачы?

Т у р а т. А, атамды болсо, апам эле жайлап коёт. (күлүп). Көрөсүң го, баары жадырап жайнап тосуп алат. Мен үйлөнсөм, коюндарына кубанычтары батпай, берерге ашын ташпай, калдастап, эмне кыларын билбей калышат болсо керек. (Гүлүмканды кучактап). Эх чиркин, ошол күн эртерээк келсе экен. Кудайдан тилегеним, мына ошол, биз үйлөнгөн күн. Ал, эми мен апам байкуш болсо, сандыгынан жоолугун алалбай, колу бир топко чейин титиреп барып анан алат болсо керек.

Г ү л ү м к а н. Апаң ошондой эле карыбы?

Т у р а т. Жок Гүлүмкан, сен мени түшүнгөн жоксуң, апам жаш эле, балдарынын жакшылыгында, эмне кыларын билбей, эне байкуш учуп калат тура, бирөөгө жаман сүйлөбөгөн, эч кимге катуу айтпаган муңайым киши.

Г ү л ү м к а н. А менин апам болсо, баарыбызды, башкарган жадагалса атабызды да башкарып коёт, бүт финансы жагын апабыз билет, а атабыздын болсо, эч нерсе менен иши жок, бир бечара?

Т у р а т. Кой, антпе! Ал эмнең, атасын да ошонтет бекен.

Г ү л ү м к а н. Билбейм. Кээде туруп атама аябай жиним келип кетет, эркектик касиети жок деп!

Т у р а т. Эмнеге?

Г ү л ү м к а н. Үйдө эркек болгондон кийин, баардык нерсени эркек эле тейлесе дейм.

Т у р а т. Чынын айтсам, мен дагы кээ бир эркектерге жиним келип кетет, аялдары базарга чыгып, а өздөрү бала багып калганына, бирок заман ошого алып келип турса керек, кой башка нерсени сүйлөшөлүчү, башыбыздан эч нерсе өтпөй жатып, турмуш

куруп, жашап жаткандарды сынга албай. Гүлүмкан! Сен үйдүн эң улуусусуңбу?

Гүлүмкан. Негизи мен улуусумун.

Турат. Негизкиң кандай?

Гүлүмкан. Менден улуу апамдын баласы бар. Апам бир баласы менен келип, атама тийиштир. Мен бардык кыйынчылыктарды жеңдим деп калат, бирок ушул убакытка чейин атамдын туугандары менен жакшылыктуу катышышпайт. Атамдын аталаш, энелеш бир туугандары бар, уялаштан жалгыз өзү.

Турат. Жалгыз өзү болсо, туугандары менен катышканы оң го.

Гүлүмкан. Ай билбейм, эч нерсеге түшүнбөйм, чындыгында биз таякелерибиз менен көп катышабыз, өзүң деле байкадыңбы, мен таякемдикине көп барам, ал эми быякта негизи байкелерим деле бар. Анан апам сен алыска кетсең, кайра мага кайрылып келбе дейт.

Турат. Эмнеге?

Гүлүмкан. Билбейм, жанынан чыгаргысы келбесе керек да.

Турат. Анда сен кандай айла табасың?

Гүлүмкан. Ай, айтып тим болот да, тетиги бул жакка келе жаткан Калыспы?

Турат. Ооба, ошол экен, боюн карабайсыңбы колдоюп.

Гүлүмкан. Эгер экөөбүздү Калыс тааныштырбаса, экөөбүз эки башка киши болуп жүрмөкбүз да.

Турат. Ким билет? Мүмкүн, өзүбүз таанышып алмакпыз. (Калыс кирет).

Калыс. Кандайсыңар, курсташ, классташтар?

Турат. Жакшы, өзүң кандай.

Калыс. Баары жакшы, Гүлүмкан сен айылга качан барасың?

Гүлүмкан. Жакында.

Калыс. Турат, сен айлыңа барасыңбы?

Турат. Гүлүмканды күтөм!

Калыс. Эмнеге?

Гүлүмкан. А, сен өзүң таап ал!

К а л ы с. Эмне үйлөнөсүңөрбү?

Г ү л ү м к а н. И бали десе, тапсаң сыйпалап кал!

К а л ы с. Качан?

Г ү л ү м к а н. Мен айылга барып келгенден кийин.

К а л ы с. Эмне анча эрте.

Г ү л ү м к а н. Эрте эмес, Турат жыйырма бирде (колтуктап), а мен болсо он тогуздамын, эмне ушул жаштагылар турмуш курбайт бекен.

К а л ы с. Жок, албетте курат, бирок үйлөнөбүз десеңер, мага эртедей сезилип атат.

Т у р а т. Айылга өзүң качан барасың?

К а л ы с. Мен шашпай, кой болуптур, мен бир жакка бараттым эле.

Т у р а т. Болуптур, дагы жолугабыз да.

Т у р а т. Ооба. (Калыс кетет)

Г ү л ү м к а н. Сага бир нерсе айтайынбы?

Т у р а т. Айт, айта бер.

Г ү л ү м к а н. Бая күнү, атам, апам, сиңдим болуп келишиптир. Анан экөөбүздүн түшкөн сүрөттүбүз столдун үстүндө болчу, чуркап барып, ката койдум, бирок сиңдиге көрсөттүм, сиңдиге жактың, иниме да жагасын?

Т у р а т. Сен апаңдан коркот экенсин, кийин...

Г ү л ү м к а н. Алар урушканы урушуп алышат да, кийин өкүнүп калышат.

Т у р а т. Кийин экөөбүздү тизип турса (күлүшөт).

Г ү л ү м к а н. Аябай көпкө сүйлөштүк окшойт.

Т у р а т. Ооба! чындыгында экөөбүз сүйлөшүп отуруп убакыттын кандай өткөнүн да билбей калабыз. Анан Гүлүмкан карасаң, тетиги жылдызды көрдүңбү?

Г ү л ү м к а н. Ооба көрдүм!

Т у р а т. Топ жылдыздардын арасынан жалгыз ошол жылдыз гана күйүп турат.

Г ү л ү м к а н. А, эмне себептен топ жылдыздардын арасынан жалгыз ошол күйүп турат, айтып берейинби.

Т у р а т. Ии айтчы!

Гүлүмкан. Мага жакканы ошол гана “Жалгыз жылдыз” да.

Турат. Ооба, аның туура, эх чиркин ушул жашоодо экөөбүз өмүр бою бирге болсок, мен бактылуумун деп бүт ай ааламга үнүм бардыгынча кыйкырат элем, бирок кээ бир адамдарга мен тан ка- лам, эмне үчүн жашоо кыйын деп. Жок, жашоодо өзүңдүн сүйгөн жарың менен жашасаң, бул өзүнчө ырахат эмеспи, мен ойлойм үй-бүлө бул ырахат деп.

Гүлүмкан. (күлүп). Тилегиң аябай жакшы экен.

Турат. Жаштын тилегин берет дейт, көрөсүң го биз жакшы жашайбыз. (Ары жактан Гүлүмкан деген үн чыгат).

Гүлүмкан. Ой! Мени кыздарым издеп жүрөт. Кой мен комнатага кирейин. Болуптур эми Турат эки-үч күн чыда, андан кийин кудай буюруса, өмүр бою чогу, болобуз да.

Турат. Сен үчүн баарына чыдайм. (күлүп, кетишет).

Көшөгө ачылат. Жусуптун үйү.

Комнатада дасторкон жайылып, Жусуп, Рая чай ичип отурушат.

Жусуп (Раяга). Тиги кызың бул маалда каникулга тарап келип калчу эле, эмне анча кармалды?

Рая. Мен кайдан билем, сенин жаныңда эле жүрөм го, баланын кичинекей кезинде билинбей, чоңойгондо башталат экен, келсин, ал келээри менен Арзыматтын баласына күйөөгө берем, өзүм барып жетелеп, үйүнө киргизип бербесем!

Жусуп. Эмне болду анчалык?

Рая. Сен чайыңды ичип отура берчи, андан көрө, жалгыз балаңды тарбиялап ал, кызымды билем кимге беришти, мен эмне тетири жакка түртүп жатат дейсиңби, уулусу эмеспи, жанымда болсун. Элдин балдары күйүмдүү болот экен эне-атасына, а биздин балдар болсо, сени тартып оюна келгенин коё бербейт.

Жусуп. Бир эсептен, уулусун жаныңа алганын деле туура.

Рая. Жанагы Турдубүбүнүн кыздарын көрдүңбү, үйүнө бир маал келип, эне-атасына чай берип, кирип жууп берип кетишет, а күйөө балдары болсо, Турдубүбүнүн үйүнөн чыкпайт, малдарын карап, жайды-жайлап чөптөрүн чаап, ошол үйдө эле жүрүшөт го. Кичине кезинде багат экенсиң, чоңойгондо жай-жайына кетет

экен, мен эч убакта антпейт экемин да, кыздарымды өзүм күйөөгө берип, өзүм билем. Бардыгы мен айткандай болот.

Ж у с у п. И чын эле Турдубүбүнүн кыздары тың чыкты. *(Эркинай кирет)*.

Р а я. Кел кир, отур чайыңды ич. *(Чайын сунуп, кутшекерден чайына салып берет)*. Бул качан айыгат десең, молдолор жети жылдан кийин дешти эле, жети жылга чейин мунун жиндери качан тарайт деп коюп, кошо мушташканга чыдап, жүрө берет экен биз да, оо кудай эмне мынча бизди кыйнады десең?

Ж у с у п. *(Эркинайды каран)*. Күндөн-күнгө арыктагандан арыктап баратат!

Р а я. Жалаң суюктуктан башка эчтеке ичпейт эмне, карасаң нан да жебейт. *(Эркинайга)*. Ал! Нандан жесең. *(Эркинай жатан көзү менен Раяны карайт)*. Көзүн карасаң көзүн. *(Рая Эркинайды бетинен чытчып алайын дегичекти болбой, Эркинай тура калып Раяны басып алат, Жусуп Эркинайды сабап кирет)*.

Ж у с у п. *(Раяга)* Жип алып кел! *(Рая барып жип алып келет, экөөлөр Эркинайды буту-колун таңып салышат)*.

Р а я. Жиндиканага кантип алып барам, энемин да, энемин! *(Гүлүмкан кирет)*.

Г ү л ү м к а н. Апа, ата кандайсынар, жакшысыздарбы? *(өбүшүп көрүшөт)*.

Ж у с у п. Келдиңби, кызым.

Р а я. Кандай жатмак элек, күнүгө бизде уруш-мушташ, сиңдинди көрдүңбү? *(Эркинайды көрсөтөт)*.

Г ү л ү м к а н. И байкушум десе, апа аны эмнеге таңгансыңар?

Р а я. Кошо мушташса таңабыз да.

Г ү л ү м к а н. Апа колу-бутун бошотуп коёюнчу.

Р а я. Бошотсоң колун бошот, бутун жөн кой.

Ж у с у п. Муну эмне кылыш керек, айлабыз да кетти, биз барбаган молдолор, бүбүлөр калган жок, мазарга алып барып, сыйынткыла дейт, анысына деле алып барабыз, душманымды мен мынча сабабайт болсом керек, айла жок, кошо мушташат, анча-мынча кишинин буга күчү да жетпейт, күчтүүлүгүн айтпа. Эки жылдан бери ушуну менен алышканыбыз алышкан, бир жакка

барсаң, үйгө келгиче шашасың, баягы эмне кылып ийди экен, же бирөөсүн сайып салдыбы деп беймаза болгонунду айтпа. Акыркы күндөрү чайды да жөн ичпейт, өзүнчө эле күлө берет, эмне оору экенин түшүнүү болбойт.

Р а я. Мунуку ашынып кетти.

Ж у с у п. Эмнеге ашынат. Молдо, бүбүлөргө окут дейт, окутуп эле аттык, улам жаңы молдо, бүбү чыгат, аларга деле алып барып жаттык, кошо мушташса, сабагыла деди сабап деле жатабыз, ой бул эч нерседен коркпойт, денеси да оорубайт болсо керек.

Г ү л ү м к а н. Мүмкүн сабабай өз ойуна койсоңор, оңолуп кетип жүрбөсүн.

Р а я. Сен жөн турчу, олуянын үстүнөн олуя чыкпай. Бул мойнуна алыш керек экен, такыр мойнуна албай жатпайбы. Эртең менен даарат албай уктап калат, түнкүсүн уктабай ары-бери басып эле жүрөт, качан атаң жат деп урушканда араң жатат, ошондо да жаман көзү менен карап, анан жатат. Акыркы күндөрү бир комнатага камап койчу болдук.

Ж у с у п. Ой бул кандай кыз эле, баарыңардан тың, жакшы окуган, үйдөн кыздын оокатын, сырттан эркектин оокатын жасаган тың кыз эмес беле, чалгы чаап, чөп жыйганын айтпа. Ошол кезин ойлоп туруп, ичин туз куйгандай ачышат. Эмне кылабыз, мандайга жазганды көрөт экенсиң да.

Р а я. Билбейм, иши кылса, сага тийгенден бери эле кыйынчылыктын үстүндө келе жатам, мага ыраазы эле болушуң керек, өгөй энең экөөңөр бир үйдө жалгыз отурчу элеңер, мен келгенден баштап үйгө бала толду, оокаттарың чачылбай иреттүү боло баштады.

Ж у с у п. Аялды эмне үчүн, “үйдүн куту” дейт, ошон үчүн айтат, сага бирөө бирдеме деп жаман сөз айтып жатабы болду кемпир өтө эле катуу кетпей, сен бар үчүн бизде ырыс бар да туурабы, кызым.

Г ү л ү м к а н. Туура!

Р а я. (кулун). Ошентип кичине сезип, баркымды билсеңер. (Гүлүмканга). И кандай жүрөсүң, окууларын жакшыбы?

Г ү л ү м к а н. Баары жакшы апа, сессиямды тапшырып бүтүм, бирок эки күндөн кийин кайра кетем.

Р а я. Келе элек жатып эле, кетем дегениң кандай?

Г ү л ү м к а н. Апа, *(кучактан)* эки күндөн кийин практикама башталат, ага катышпасам болбойт, апа *(күлөт)*.

Р а я. Ай кыз, күлбөй айтчы, бул кызың эмне болуп калган?

Ж у с у п. Сага эркелесе да жакпайбы?

Р а я. Таң, элдин кыздары үйүнө келип апамдын мунусу калыптыр деп кичине жардам берип кетет экен. Мына үйүбүз болсо, акталбай ошол бойдон жатат.

Г ү л ү м к а н. Үйдү болсо, практикадан келгенден кийин актап берем.

Р а я. Сен келгичекти биз күтүп жүрөт экенбиз да, отур үйдө эч жакка барбайсың.

Г ү л ү м к а н. Ну, апа?

Р а я. Жусуп, мобу, жинди кызыңды, тиги үйгө алып барып камап салчы!

Ж у с у п. Оо, кудайдын күнү десе, *(Жусуп үшкүрүнүп, Эркиннайды алып чыгып кетет)*.

Г ү л ү м к а н. Апа, анда кайра барып, агайдан жооп сурап келейин. Анан биротоло келип... үйдү актайм да.

Р а я. Иши кылса, башымды оорутпай, жооп сурасаң сурап кел да, эртерээк келип үйдүн ичи-тышынан бери актап бер, кичине кол-кабыш кылсаңар, жок дегенде каникулга келгенде, тиги иниц болсо, тамеки тартат окшойт, чөнтөгүнөн тамекинин күкүмү кетпейт, дегип чоңойгонуңар эстүүрөк болсоңор, мен айтканды кылсаңар, кор болбойсуңар, мына атаңарды киши кылган менмин, ушу убакка чейин кайындарым күйгөндө да ушул Раядан күйдүк деп жүрүшпөйбү, күймөк турсун өрттөнүп кетишсин.

Г ү л ү м к а н. Апа, эмне үчүн кайындарыңызды жаман көрөсүз?

Р а я. Жаман көрбөгөндө эмне, өздөрүнөн көрсүн, башында менден сонун киши жок болчу, колума эмне тийсе, кой ушуларга берем дечүмүн, кайынэнем өгөй болсо да, кийбегенди кийгизчмин, ошондо да ким жаман, Рая жаман болуп чыга келди, берип жаман көрүнгүчө, бербей жаман көрүнгөн жакшы. Бул менин кыйындарыма дегеле жакшылык жакпайт.

Г ү л ү м к а н. Коюңузчу апа! Ушунчалык да кайындарыңызга өч болосузбу. Ансыз деле атамдын туугандары үйгө келбейт го?

Р а я. Келбесе койсун, келип жүрүп бүтүшкөн алар!

Г ү л ү м к а н. Апа, анда мен сиздин төркүнүңүз жакка тий-
бейинби?

Р а я. Ок, эмне дейт! Тий! Өзүңө жакса эле.

Г ү л ү м к а н. *(кулун)*. Апа, эмне анча чочудуңуз?

Р а я. Мобу эле биздин айылга тий, алыска барып эмне кыла-
сың, мына Турдубүбүнүн кыздарын көрдүңбү, төркүнү жанында,
күйөөсү кашында, эчтекеден бейкапар жүрүшөт. Анан дагы Тур-
дубүбү нааразы болуп коёт, кыздардын алыс деле кеткени ырас
экен деп, көрөт элем кыздары алыс кеткенде Турдубүбүнүн оока-
ты өтөөрүн, дегн адам баласына эчтеке жакпайт.

Г ү л ү м к а н. Апа, анан жакын жердин кудалары бири-бири
менен көп урушат го!

Р а я. Урушпайт. Түшүнүктүү кудалар эмнеге урушушат эле.
Атасы жакшы кишинин баласы да жакшы. Арзыматтын балдарын
көрдүңбү?... атасындай кычыраган, эстүү болуптур, элдин баары
мактап жатышат.

Г ү л ү м к а н. Коюңузчу апа, Арзыматтын балдарын эле мак-
тай бересиз. Анын балдары жакпайт мага.

Р а я. Ий жаман десе, баарыңар атаңарды тартып көөдөн де-
генден эчтеке жок. Деги силерге эмне жагат ыя?

Г ү л ү м к а н. Билбейм, иши кылса анын балдары жакпайт.

Р а я. Мейли, кызым өзүң бил, менин кебим силерге кеп бол-
бой калбадыбы, кой айланайын сени менен акылдашпай оока-
тымды кылайын, жүрү андан көрө кеткичекти жардам бер! *(ке-
тишет)*.

Мына ошентип, арадан бир топ жыл өтөт. Турат жердин
алыс-жакынына карабай Гүлүмканга үйлөнүп, үч баланын атасы
болот.

*(Турат, Калыс кирет, Турат оорукананын кийими менен,
Калыстын колунда дипломат болот)*.

К а л ы с. Кандай дос, жакшыбы?

Т у р а т. Жакшы мен сага таң калып жатам, мени кантип таап
алдың? Чыныңды айтчы менин больницада жатканымды ким айт-
ты?

К а л ы с. А, Турат дос, ага шашылбай турчу, андан көрө айтчы жакшы болуп калдыңбы?

Т у р а т. Жакшы болуп, операция болгонума бир жума болуп калды. Кудай буюруса, эмки жумада чыгам го, бир өпкөлүү киши экенимди унутуп калдым.

(Аңгычакты ый-өкүрүк чыгат, бир жаш жигит көзүнүн жашын бет аарчы менен арчыган боюнча чуркап кетет).

К а л ы с. Ой, бул эмне өкүрүк!

Т у р а т. *(Калыстын ийинине колун коюп)*. А дос, эмне болмок эле, кечээ күнү бир он тогуз жаштагы жаш келин, жаныма келип, сиздин операцияңыз кандай болду эле деп улам-улам сураганынан, сен коркпо, наркоз бергенден кийин эчтекени билбей каласың деп жооп бергем. Мына ошол келиндин бир өпкөсүн алса, экинчи өпкөсү отказ берип, наркоздон ойгонбой кете бериптир, байкуш келин, мүмкүн жанагы чуркап өтүп кеткен жигит күйөөсүдүр. Ай, биз ый-өкүрүктөргө көнүп деле калдык.

К а л ы с. Турат айтчы, сен деги тамеки тартпайсың, кайдан жүрүп кара учук оорусуна чалдыгыш жүрөсүң.

Т у р а т. Бул оору тамеки тарткандан деле эмес, нымдуулуктан, анан жугуштуу болот тура, мен бирөөдөн жугузуп алсам керек... Биз Гүлүмкан экөөбүз жашап жүргөн убакта... *(Калыс Туратты кучактап ыйлайт)*. Ой, сага эмне болду, Калыс башыңды көтөрчү.

К а л ы с. *(Башын көтөрүп, көзүнүн жашын аарчийт)*. Мен чыдабай кеттим.

Т у р а т. Чыдабай кеттим дейсиңби эмнеге...

Пауза

К а л ы с. Жанагы келинди ойлоп кеттим окшойт, байкуштун баласы жок бекен?

Т у р а т. Бир баласы бар деп жаткан, өх... жүрөгүм дагы түшүп калды, ошентип да кишини коркутасыңбы? Муундарым эмнегедир калчылдап чыкты. Калыс, менин колумду кармап көрүп, жүрөгүмдү бассаң. *(Калыс, Тураттын колунун калчылдаганын, жүрөгүнүн тыным жок дүкүлдөн, сокконун байкап, зээни кейип, ыйлап ийе сактайт)*.

К а л ы с. Турат, сен кирип эс алсаңчы, мен сенин алы-акыбалыңды сурап, алаксыткандын ордуна, кайра ооруна ооруу коштум окшойт.

Т у р а т. Жок, Калыс эч нерсе эмес, Турат баардыгына чыдаган жана чыдай бермекчи, мен баарын көтөрөм, эмне кыласың, көтөрбөскө айла барбы. Көтөрөбүз да. Мунун баары турмуш, мунун баары тагдыр, мунун баары башка түшкөн иш. Адам баласы баарына чыдаш керек.

К а л ы с. Туура айтасың. Эми Турат сен кирип эс ал, мен эртең келейин.

Т у р а т. Эртен дагы келесиңби, колунда сумкаң бар экен, чамасы сен кетип баратып киргенсиң го.

К а л ы с. Жок, Турат, мен эртен дагы келем, болуптурбу. *(Кетишет).*

Экинчи күн

Турат, Калыс кирет.

Т у р а т. Мен сени келбейт го дегем.

К а л ы с. Кантип келбей коёт элем, айткандан кийин аткарам, убада закон болуш керек да.

Т у р а т. Ооба, ал жагың бар.

К а л ы с. Турат, кечээки токтогон жеринден улантчы.

Т у р а т. Кайсы жерден токтодук эле?

К а л ы с. Жанагы оору жугузган жеринден.

Т у р а т. Ии, ооба, Гүлүмкан экөөбүз жашап жүргөндө, үйгө бир теңтуш кызы келип биздин үйдө бир айча жашап калды. Аты Нүргүл. Ал кызды качан көрдүң дебейсиңби?

К а л ы с. Ии.

Т у р а т. Ушул больницадан көрдүм, көрсө ал кыздын энелери ушул кара-учук оорусунан каза болуп, агалары бүт оорукчан экен. Кийин мен муну түшүнүп жүрбөйүнбү. Мына быйыл больницага жатканыма туура бир жарым жыл болду. Ошондон бери, каным, жаным болгон балдарымды дагы койнумда жаткан аялым Гүлүмканды да көрө элекмин. Бул оору жугуштуу деп кайын энем кызын балдары менен алып кетип калган. Күттүм, күттүм, жок менин күкүтүм! *(Бир ырдалат).*

Жамалы белең берметтин,
 Жабыркап жүрөк дегдеттин.
 Кароосуз калган тайлактай,
 Кайыр кош жаным сен кеттин.

Карап, карап, кайрадан сени самап
 Күттүм, күттүм, күттүм, күттүм,
 Жалжалым жалгыздыктан тажап бүттүм.

Көпөлөк гүлгө коно албай,
 Көңүлүм сынга толо албай.
 Серпилип жүрөк кыйналды,
 Сендейлер сендей боло албай.

Кайырма:

Кош дегим келбейт кош дегим,
 Козгобо, бөлөк жок кебим.
 Кайгырсам жалгыз айлам жок,
 Кош дешээр жерим жок менин.

Кайырма:

Т у р а т. Мына, магнитофон коюп алып, укканым ушул ыр. Мындан башка эрмек жок менде. Андан көрө Калыс, айылыңа барып калсаң, классташыңа айтып кой, мен аны кечирем, себеби, башка адамды Гүлүмкандай сүйө албайм. Мен айыктым, дартымды алдырдым. Турмушту кайра башынан башташым керек. Балдарымды, Гүлүмканымды алып келем. Турмуш меники, мага кур намыстуулуктун кереги жок, чыдаган адам, асмандагы аккууну алат экен, ага караганда Гүлүмканым жер үстүндө го. (*Калыстын көзүнөн жаш агат, Туратка билгизбей акырын сүртөт*). Калыс, айылдан качан келдиң, балдарымды, Гүлүмканды көрдүңбү, айтып берчи кандай жүрүшөт, балдарым оорубай-сыркабай жүрөбү?

К а л ы с. Досум, мен сага ишенем, сен баарына чыдайсың, баарын жеңесин, (*Калыстын көзүнөн жаш тамат*).

Т у р а т. Калыс! Бери карачы, баятан бери көзүңдүн жашы тынбай... Эмне болду дегн айтчы, балдарым аманбы?

К а л ы с. Досум, балдарың аман, эми балдарын, жөнүндө айттырасыңбы?

Т у р а т. Айт, мен сезип турам, бирок баарын угам, айт! Жашырба! *(Калыс айта баштайт)*.

Пауза.

(Көшөгө жабылат. Сахнага Гүлүмкан, Дардаш чыгат).

Г ү л ү м к а н. Дардаш, чыныңды айтчы, мени сүйөсүңбү?

Д а р д а ш. Ой, таарынбачы *(жанына басып келип, Гүлүмканды кучактайт)*. Кана эми, Гүкүшбай күлүп койчу кана, канакей, мына бая эле ошентпейсиңби, болбогон нерсеге да таарынасыңбы?

Г ү л ү м к а н. Жок, мен таарыным жок, бирок кээде эмнегедир сага ишенбей кетем, а билесиңби, Дардаш жакында түш көрсөм, биз жетинчи класста окуп жүргөн кезде, сулуу, аябай жакшы окуган бир классташ кызыбыз бар эле. Ошол кыз эмнегедир түшүмө кирди. Ал аппак көйнөк кийип алыптыр, мен анын көйнөгүнө кызыгып, мага дагы таап берчи десем, мейли деп колуман жетелеп кетип бараткан жеринен, чочуп ойгонуп кеттим, жүрөгүм дүкүлдөп, муундарым калчылдап калыптыр, барып эле светти күйгүздүм, саатты карасам түнкү үч болуптур.

Д а р д а ш. Ал эмне болгон кыз эле.

Г ү л ү м к а н. Ошол, биз жетинчи класста окуп жүргөндө, байкуш кыз сууга чөгүп каза болгон. Бир үйдүн жалгыз кызы болчу, калгандары балдар. Көп узабай эле эне-атасы айылдан шаарга көчүп кетишти.

Д а р д а ш. Кой болду эми, көп эле ойлоно бербе, андан көрө, ошол кызга жети токоч жасап, куран окутуп кой. Менин чоң энем арбактар түшкө кириптир деп дайыма ушинтип куран окутуп койчу. Сен дагы ошент.

Г ү л ү м к а н. Менин сырдашаар тууганым сенсиң, муну сага гана айтып жатам. Мага жарыкчылык керек, бүттү эми бир жарым жылдан бери караңгычылыкта жашадым. Мен эми эч кимден коркпойм, ушактан, элден коркуп жүрүп экөөбүз деле билинбей алты ай жашаптырбыз. Кел эми Дардаш ачыкка чыгалы. Ал! Мени үч балам менен, эгер чындап сүйсөң!

Д а р д а ш. Эмне дейт!

Г ү л ү м к а н. Катуу чочудуң го?

Д а р д а ш. Жоо... эмне Турат менен ажыраша элексиң да.

Г ү л ү м к а н. Ажырашуу туралуу арызымды жазып жиберем, аны менен толук бүтүрөм. Мен мобу жигитти сүйүп калдым, ушуга турмушка чыгам десем. Ал мага унчуга албайт.

Д а р д а ш. А, балдарыңчы?

Г ү л ү м к а н. Эмне үч баласын кантип багам деп коркуп жатасыңбы?

Д а р д а ш. Эми... балдарыңды талашсачы дегеним.

Г ү л ү м к а н. Ал антпейт, үч балаңды алып кет десем, алып кетет, ташта десем үчөөнү тең таштайт.

Д а р д а ш. Анда... таң калыштуу экен.

Г ү л ү м к а н. Сен балдарымдан коркпо, өзүм менен кошо кичүүсүн алам, ал эми экөөнү эне-атам багат. Алар эркек балдарды жакшы көрүшөт, себеби биздин үйдө жалаң шагыраган кыздарбыз, жалгыз эркек. Көп болсо эки-үч жылдан кийин малга чөп салганга жарап калышат. Атама жардам беришип.

Д а р д а ш. Биз сүйлөштүк беле...

Г ү л ү м к а н. Эмне деп?

Д а р д а ш. Үч балаң тургандан кийин, күйөөң менен элдеш, мейли кокус элдешпесең тирегиң болуп берем дедим эле го.

Г ү л ү м к а н. Аны менен бүттүм, элдешпейм. Турат менен мындан ары жашап кетериме ишенбейм. Ал мени кечирбейт.

Д а р д а ш. Эмнеге?

Г ү л ү м к а н. Уже кеч болуп калды.

Д а р д а ш. Көрөсүң го, Турат балдары үчүн сени кантип кечирбей койсун, мен деле Турат тууралу уккамын, намыстуу, оңойу менен оозунан сөз чыкпаган, сүйлөчү кишиге гана сүйлөгөн жигит деп.

Г ү л ү м к а н. Башында Туратты жамандап, эми аны мактап, күнөө сенде дегид барбы. Чынын айтсам, эркектерди эми билип жатам. Ой келесоо жаным, мага дагы чала, бул мага дагы аздык кылат *(ыйлайт, Дардаш жанына басып келип)*.

Д а р д а ш. Мен деле силерди элдешип, үч баланын эне-атасы жанында болуп, балдар атасыз жетим калбасын...

Гүлүмкан. А эмне үчүн башында минткен жок элең, көсөнүн акылы түштөн кийин келет дейт, акылыңа эми келдиңби? Же... үч балам бар экенин эми билип жатасыңбы, сен дагы менин баламдын атасы болосуң жакында.

Дардаш. Эмне дейсиң?

Гүлүмкан. Ооба, антип чочуба, эркектер баарыңар ушундайсыңар, бири-бириңерден айырмаңар жок.

Дардаш. Болду эми, Гүлүмкан көп эле настроениенди буза бербечи, бая эле ошентип айтпайсыңбы. *(Гүлүмкандын чачын сылап)* коркпо баары жакшы болот, мен андан көрө үйгө барып, үйдөгүлөргө айтып, кичине даярдык көрөйүн, сен деле өзүңдүн оюңду айтчы, кандай кылып тойду өткөрөлү.

Гүлүмкан. Өзүң бил, мен сага тойду мындай өткөз деп айта албайм, той сеники, бул сенин биринчи жакшылыгың да... А, меники давно өткөн. Мени сүйгөн эркекти колдон чыгаргам, эми мен сүйгөн эркек менен жашап көрөйүнчү...

Дардаш. Кел анда мындай кылалы, бүгүн жатып ойлоңолу да ал эми эртең өз оюбузду айталы, макулбу... сүйлөштүкпү... сүйлөштүк. Эртең саат беште ушул жерден жолугабыз, хорошо, кеттикпи. *(Кетишет)*.

(Жусуп, Рая кирет).

Жусуп. Кызым, акыркы күндөрү көпкө жоголуп, кеч келчи болду, үч баласы менен бакканыбыз аз келгенсип, эми түн ортосунда келген кызыңа, ыштан көйнөкчөн туруп барып, эшикти ачып берет экенбиз да, уяты жок, наадан десе, кандай эле элдин кыздары күйөөгө тийсе, эч залакасы тийбей жашап кетет билбейм. Сенин тарбияң да, капырдын жаткан жатыны жаман да...

Рая. Тигини карасаң мага асылып калбадыбы, улуу кызым деп көк желкеңе көтөрүп, өзүң эркелетип өстүргөнсүң, эми, күнөөнүн баарын мага коюш керек да, жакын эле, өзүбүздүн айылдагы балдарга тий деп канча жолу какшадым, мына акыры ушуну көрмөк, анан ошончодон да туберкулез менен ооруган баланы таап алыштыр, эми кызың экөөңөр каяктагы селсаяктын балдарын багып жата бергиле!

Жусуп. Жап оозуңду! Каякта жашаса, өздөрү билсин деп өз ойлоруна койсоң болмок, менин төркүндөрүмө барып жашай-

сыңар деп, кызыңды көчүрүп баса бербей. Күнөөнүн баары так сенде, бүлүндүрүп эле басып жүрөсүң мобу камчы менен бир са-лаармын! *(Камчыны көтөрүп тап берет)*.

Р а я. *(Качып)*. Кантет. Баарыңардын алыңар жеткен мен *(ыйлайт)*. Деги менде, бир кабагым ачылган күн болор бекен. Сени менен үйлөнгөндөн бери, бир чекем жылып, жакшылыктын четин көрө элекмин, балдарым чоңойгондо жакшылык көрөм го дедим эле, анда дагы болбоду. Улуусу минтип үч баласы менен төрүмдө отурат, экинчиси оорукчан, үчүнчүсү уулум болсо каяктагы бир алкаш балдарга кошулуп алып, анысы күнүгө ичип келет. Атасы көрбөсө экен деп жаап жашырып күнүм өтмөк болду.

Ж у с у п. Болду, антип көп эле шолоктой бербей. Атаң көрү буларды эми эмне кылабыз десең, элден киши уялат экен, эл караган бетим, жер карап калдым, баягы тике карап сүйлөгөн Жусуп жок.

(Гүлүткан кирет).

Ээ, кызым бери келчи, энеңдин сөзү сага жетпей калды окшойт. Эми мен сүйлөшөйүнчү сени менен. Кана кызым айтчы, эмне оюң бар, үч баланы атасыз калтырбай элдешсең элдешип ал!

Р а я. Үч баланын тагдыры, бул гана ойлош керек бекен! Элдешем деп бул эмнеге бармак эле, келсе жанагы күйөө бала сөрөйүң өзү келсин, намысыңарды ойлойсуңарбы кызың экөөңөр!

Ж у с у п. Намысыбыз күчтүү деп, кайнапасы кечирим сурап келгенде, Турат өзү келсин, бизде эл деген бар, эл эмне дейт деп, байкуш куданы кетирип ийдиңер, андан көрө кызым балдарыңды алып, бар күйөөңо, менин айтаарым ошол.

Р а я. Барбайт!

Ж у с у п. *(Раяга)*. Эй, өзүңдү ая! Сен эмне деп жатасың, ыя, же кызыңды күйөөгө берем деп жатасыңбы, муну эр да албайт, үч баласы менен кайсы көк мээ алат экен.

Г ү л ү м к а н. Ата! Антип айтпаңыз, эмнеге албайт экен, алат эр!

Ж у с у п. Оо, атандын көрү дүнүйө. *(Чыгып кетет)*.

Р а я. Кызым, атаңа эмне деп койдун?

Гүлүмкан. Чынын айтсам, акыркы күндөрү атамдын сөздөрү жакпай баратат. Атамдын менден башка сөзү жокпу, балдарымды келип сабайт, мен эмне кылышым керек.

Рая. Кой кызым, көп ачууланба, атаң ошентип далдырап, сүйлөй берет эмеспи. Эмне кылабыз, айла жок, ким бизге жакшы атасын бермек эле, жаман болсо да атаң да. Андан көрө өзүңдү колго ал! Жакында мен бир жумушка сүйлөшүп койдум, иште, акча таап, балдарыңды бак, эки комнат үйдү бошотуп берем, балдарың менен өзүңчө жашай бер. Күйөө кара жерге кирсин! Күйөө табылат, андан көрө балдарыңдын келечегин ойло, кийин балдарың кычыраган жигит болуп чыга келсе, мунун баары унутулуп калат.

Гүлүмкан. Үчөөндө тең Тураттын мүнөзү бар.

Рая. Болду эми, көп эле капалана бербей!

Гүлүмкан. (бакырып). Сиз кызыксыз, кантип капаланбайм...

Рая. Кызык! Сага эмне болгон. Жин тийген го, деген сага эмне болгон. Айтчы, эмне болду?

Гүлүмкан. (шолоктоп ыйлайт). Апа, аз күндө жинди болмок турсун, өз турмушума өзүм балта чабам, эми өз өмүрүмдү өзүм кыям, бүттү мага, жашоонун кереги жок, менде кайсы жыргал жашоо болмок эле, болду баарынан тойдум, бүттү, жетишет баары.

Рая. Буга жин тийген го... басчы быякка, эл укса эмне дейт? (Алып кетет).

(Жусуп, Рая, Нурбек кирет).

Жусуп. Кана Нурбек, бери келчи, (суротту көрсөтүп) мобу болсо, апаң Гүлүмкан экен, бул сен экенсиң, а бул ким?

Нурбек. Турат атам!

Рая. Ок десе, ата тебе, Турат акмак де, ошол атаң беле сага. Турат келесоо деген ошол. Кана, кайра айтчы (Нурбек тултуюп учукпайт).

Жусуп. Кудая тобо! Жээн эл болбойт, желке тон болбойт деген чын экен, карабайсыңбы атасын унутпай айтып жатканын. Мен тиги эки кичинекейиннен коркпой, ушул улуусунан корком. Жүрү атабызга кеттик деп ушунусу баштайбы дейм.

Р а я. Эмнеге атасына кетет эле, атасы бакпаса, мээлери болсо ойлонушаар.

Ж у с у п. Булар эми ушу боюнча элдешпей, үч баланы жетим калтырышабы, азыркы жаштарга түшүнсөм кудай урсун.

Р а я. Сен, эмне келсе элдештирейин деп жатасыңбы?

Ж у с у п. Жок, эмне...

Р а я. Келжиребе, эмне ичине баткан кыз, сыртыма батпайт бекен, ушул жерге келип, босогомду аттап көрсүн, ысык суусу бар чайнекти башына куюп, ит абийрин кетирейин. (*Жусунка*). Андан көрө сен кызыңдын намысын ойлосоң, ой-тоону сүйлөбөй...

Ж у с у п. Деги кызың экөөңөр эле билгилечи.

Нурбек чуркап кирет.

Н у р б е к. Таяэне сизди эшикте бир кыз чакырып жатат.

Р а я. Ким экен ал! Кирсин, бар кир де! (*Нурбек кетет, Элиза кирет*).

Э л и з а. Саламатсыздарбы!

Р а я. Саламатчылык кел, кир кирегой, мен тааныбайт экем, биздин эле айылдансыңбы?

Э л и з а. Жок, кошуна айылдан болом.

Р а я. Ии, ошондой, биздин айылдын кызы болсоң тааныйт элем да.

Ж у с у п. Кой мен отура бербей, эшиктеги жумуштарды бүтүрөйүн. (*Кетет*).

Р а я. Келегой.

Э л и з а. Сиз Мукандын апасы болосузбу?

Р а я. Ооба.

Э л и з а. Эмнени? (*Элиза ыйлайт*). Ай кыз, сага эмне болду, кудай урду, деги эмне болду, азыркы жаштардын шолоктоп жашы даяр тимеле, айтчы деги айт! Айтагой.

Э л и з а. Мукан экөөбүз көптөн бери сүйлөшүп жүрөбүз. (*аңгычакты Мукан кирет*).

М у к а н. Ой Элиза сен эмне кылып жүрөсүң, жүрчү экөөбүз сүйлөшөлүчү (*кетишет*).

Р а я. Кудая тобо, азыркы жаштарды түшүнүү кыйын, деги бул кыздын ойу эмне болду экен, азыркы кыздарың мени кара-

бай атат деп, ыйлап-сыктап жигиттердин аркасынан өздөрү чуркашат, заманың менен куруп кал, ушундай заман болот деп ким ойлоптур. *(Гүлүмкан кирет)*. Эй кыз, жасанып-түзөнүп каякка барасың? Деги койкондоп, көчөгө көп баспасаңчы, атаң кызың көчөгө көп чыкчу болду, деп кулак-мээмди жечү болду.

Гүлүмкан. Азыр бул жерге барып эле кайра келем.

Ра.я. Мейли, барсаң, барып кел, атаң огороддо жүрөт окшойт, көрүнбөй акырын чыгып кет да, кайра бат кел.

Гүлүмкан. Атамдын мени менен кандай иши бар экен.

Ра.я. Алда кызым ай! Деги атаң экөөңөр, тил табыша албай койдунар.

(Гүлүмкан чыгып кетет).

Сахнада свет өчүп, кайра жанат.

Гүлүмкан ары-бери басып Дардашты күтөт, эч ким жок.

Гүлүмкан *(өзүнчө ыйлап)*. Оо кудай! Мен ушинтип турмушумдан тайып, баш-аламан, адашкан жолго түштүмбү, тагдырым тайкы болуп, өз бактыма өзүм балта чапкан турбайынбы? Эмнеге мени азапка салдың кудай! Күйөөң жугуштуу оору менен ооруйт десе, балдарымды алып, атамдын төрүнө келбедим беле, бирок ал төр да меники эмес болуп чыкты. Мен билем, Турат сен айтпайсың, себеби баарына чыдаган адамсың, чыдаган адам даргтан да айыгат тура! Мунун баарын мен эми түшүнүп отурбайынбы. Ошондо эмнеге ойлободум экен! Мүмкүн, Туратка азыр барсамчы, жок, жок...сен мени кечирбейсиң, мен аны билем, аз күндө ичимдеги балага жан кирип кыймылдай баштайт. А бирок бул балам экөөбүздүн ичээр суубуз, келер күнүбүз да бүтөт, башка айла жок менде. *(Башын тыкчып отурат, Калыс кирет)*.

Калыс. Гүлүмкан! Сага эмне болгон?

Гүлүмкан. Эч нерсе, баары жакшы, баары жайында, эмне мени мынча тиктейсиң же биринчи жолу көрдүңбү мени.

Калыс. Чын эле сени биринчи көргөндөй тиктепирмин да, кечир мени, аябай арыктап калыпсың.

Гүлүмкан. Ооба... менин тааныштарымдын баарысы арыктап калыпсың, эмне бир жериң ооруйбу дегенден башка... алардын биринчи төл сөздөрү ошол. Сен Турат экөөбүздү тааныштыр-

ган, үйлөнгөнүбүздө да күбө болдуң эле, менде бир өтүнүч бар, ошонумду аткарып берсең жарадың ишке.

К а л ы с. Мейли, кантип Турат экөөңөргө жамандык кылайын, аткарайын өтүнүчүңдү, кел экөөңөрдү элдештиришке да аракет кылайын деген ойум бар...

Г ү л ү м к а н. Андай ой менен, мени караба...

К а л ы с. Эмнеге? Көзүң шишип калыптыр го.

Г ү л ү м к а н. Көздүн шишигени, беттин көк-ала болгону, адамдын сырткы көрүнүшүндөгү жара эчтеке эмес, адамдын ичиндеги жара жаман, ал дартка айланып, айыгышы да кыйын, акыры жүрүп ошол жара түбүнө жетет тура, баарынан ичтен жеген жара-жаман дарт экен! Калыс сен үйлөнө элек баласың, ушунун баарын эсиңе тутуп ал.

К а л ы с. Өтүнүчүңдү айт! Аткарам.

Г ү л ү м к а н. Бир кат жазып берем, ошону Турат досуңа алып барып берип кой.

К а л ы с. Макул алып барып берем.

Г ү л ү м к а н. Кой мен кетейин, көпкө кармалып калдым окшойт. *(Кетишет)*.

I I БӨЛҮМ

Оорукана. *(Элиза, Мука кирет)*.

М у к а н. Кандай ден-соолугуң жакшыбы, эмне болду, эч кыйналган жоксуңбу?

Э л и з а. Эмне болду деп коёт. Эмне болмок эле, баары жакшы, баары жайында, бүт кыйратып койдум, жадаганда бир баланын өмүрүнө эмес, бир нече наристенин өмүрүнө балта чаптым, болду эми, менден бала төрөлбөйт! Баласыз эми саргайып өтөм да, сенин тилиңди албай, кур намыстуулук кылбай, байкуш баламды төрөп деле алсам болмок экен, эми бир кудайга гана ишенем!

М у к а н. Кейибе, төрөйсүң, коркпо!

Э л и з а. Сен сүйлөбөчү акмак десе *(жаакка чабат)*. Сен коркокосуң! Акмаксың! Өзүмчүлсүң. Менин келечегимди ойлордун беле, жок, ойлогон жоксуң, өзүңдү гана ойлойсуң. Экинчи мага

сүйлөбө, силер эки жүздү, адамсыңар, шашпагыла силер да бирди көрсүңөр, мен да бирөөнүн бапестеп өстүргөн эрке кызымын, сен жалгыз баласы болсоң! Коркок! Өзүмчүл! *(Чуркан ыйлаган боюнча кетет).*

М у к а н. *(өзүнчө).* Кечир мени Элиза, эне-атама үйлөнөм деп айта албадым. Чынында мен коркокмун! Аның туура *(Гүлүмкан кирет).* Ой эже сиз эмне кылып жүрөсүз!

Г ү л ү м к а н. *(кызарып).* Бирөөнү издеп келгем.

М у к а н. Кимди?

Г ү л ү м к а н. Бир тааныш, курдаш кызымды! Эмне анча такып сурадың?

М у к а н. Жөн эле.

Г ү л ү м к а н. Ушинтип такып сураганыңарды токтоткулачы, атаң экөөңөр, мен кенен басамбы же... ушинтип куурулуп жүрүп өтөмбү, деги мага күн көрсөтөсүңөрбү?

М у к а н. Ай эже, болбогон нерсеге эле ачуулана бересиз да, жөн эле сурап койдум.

Г ү л ү м к а н. Сурабагыла менден, бүттү баары жетиштүү, мени менен ишиңер болбосун, ансыз деле ушул жашоого тоюп жүрөм, тойдум мен!

М у к а н. Бакырбаңызчы эже.

Г ү л ү м к а н. Сен эмне кылып жүрөсүң бул жакта, тур үйгө барбайсыңбы. *(Мукан кетет).*

Гүлүмкан. *(өзүнчө).* Бул жакка эмне темселеп келдим, догдурга көрүнсөң да, кенедей айылга шамал айдап, жеткирбейби? Баланчанын кызы күйөөсүнөн ажырашкандан кийин, бирөөдөн боюна болуп калыптыр деп! Төрт тарабым жабылуу *(ичин сылан).* Ээ балам, бир гана кыбыланы жазданып жатышыбыз керек. *(Көзүнөн жаш агат).*

Сахнада свет өчүп, кайра жанат. *(Рая, Жусуп кирет).*

Ж у с у п. Сенин тиги кызың, эмне бир жерде иштеп жатабы, эртең менен кетип, кечинде келет, анын эмне оюу бар?

Р а я. Эмне оюу бар экенин кайдан билем?

Ж у с у п. Сен энеси болосүңбү?

Р а я. Ооба, эмне болду анчалык?

Ж у с у п. Эмне болду анчалык деп коёт, элдин сөзүн укпай жатасыңбы?

Р а я. Эмне деп жатыптыр?

Ж у с у п. Жусуптун кызын балдары менен күйөөсү таштап кетиптир дедирбей, күйөөсүнө алып барып берсең боло, кыз киши деген ыргыткан таш дейт, а таш түшкөн жерине оор.

Р а я. Койчу, сен сүйлөбөчү! Намыс кайда!!!

Ж у с у п. Сүйлөбөчү деп жүрүп, кызыңы ушуга сен алып келдиң *(өйдө тура калып)* камчы менен бир тартып алармын. Мейли, эмнеси болсо да, коёндун териси бир жылга чарыкка чыдаптыр, дагы күтө турайын, эмне болуп кетет болдуңар экен. *(Кетет. Гүлүмкан кирет)*.

Г ү л ү м к а н. Эмне эле, бакырышып жатасыңар, дагы эле бүтпөгөн сөзүңөр менминби чыдагыла аз күндө менден да кутуласыңар.

Р а я. Эмне кызым күйөөгө тийген жатасыңбы?

Г ү л ү м к а н. *(үнүнүн бардыгынча каткырып күлөт)*. боорду эзесин да апа!

Р а я. Эмне анча күлдүң.

Г ү л ү м к а н. Каяктагы күйөө? *(көзүнөн жаш тамат)* Балдарым менен мени ким алат! Же өзүңүз айтып жүргөн Арзыматтын баласына бересизби?

Р а я. Анын деген жакшынакай үй-бүлөсү бар.

Г ү л ү м к а н. Эмне, анын үй-бүлөсүн бузган колундан келбейби, буз үй-бүлөсүн, алып бер мени, мен кызыңмын го. *(Рая Гүлүмканды жаакка чабат)*.

Р а я. Эмне деп жатасың! *(Гүлүмкан бат-бат басып, чыгып кетет)*.

Пауза.

(Турат, Калыс кирет)

К а л ы с. Мына, дос ошентип, акыркы күндөрү Гүлүмкан байкуш эмне кыларын билбей калат, бирок мени кечир Турат дос, Дардаш тууралу айтпай деле койсом болмок сага.

Т у р а т. Жок, эч нерседен тартынбай бардыгын айт, айта бер, мунун баарын мен барганда Гүлүмкан өзү деле айтып берет, бирок эмне мынча өчөштү, мен ушунусун түшүнбөйм.

К а л ы с. Аны эч ким түшүнбөйт, Гүлүмкан өзү да түшүнгөн эмес.

Т у р а т. Башаламандык, биздин кандай сонун ойлорубуз бар эле, анын баары бир паста ойрон болду. Мен барып, кайра баарын башынан башташым керек. Ал эми Дардаштан болсо, өчүмдү өзүм алам. Өх, бир паста шайым кете баштады.

К а л ы с. Мен туура эмес кылып атат окшойм! Сенин ооруңа ооруу кошуп, кечир дос, мени атайын Гүлүмкан жиберген.

Т у р а т. Сени Гүлүмкан жиберди беле?

К а л ы с. Ооба...

Т у р а т. Эмне дейт, элдешем деп жатабы?

К а л ы с. Ооба... бирок мен баарын төкпөй-чачпай айтып берип, анан Гүлүмкандын эң негизгиси тапшырмасын аткарышым керек.

Т у р а т. Ооба. Аткар досум.

К а л ы с. (Өзүнчө). Эмне кылсам, кандайча кылып, Гүлүмкандын катын берем, берип коюп кетип калсам да болбойт, эх чиркин, байкуш Турат баарын кечирмек экен, Гүлүмкан шашып коюпсуң, айла жок, армандуу күн, жүрөктүн башында калды.

Т у р а т. Эй, Калыс, эмнени ойлоп кеттиң, болбойсуңбу, Гүлүмкандан эмне сөз бар. Айт, айта бер, үй-бүлөм аман болсо, болду мага.

К а л ы с. (Жашып сөзүн баштайт).

Свет өчүп, кайра жанат, Жусуптун үйү, Вазада гүл салынып, жанына Гүлүмкандын сүрөтүн коюп отурат.

Г ү л ү м к а н (өзүнчө). Бул сүрөтүмдү койбой, мобу сүрөтүмдү коюңчу, мында болтоюп жакшы түшкөн окшойм. Ай, эмне кылышты деле билбей калдым. Калыска кат жазып, Туратка альп бар десемби, мүмкүн мени чын эле кечирээр. Кечирсе Турат гана, башка эч ким... Нурбекти чакырып кат берип жиберейинчи, Калыска. (Нурбек кирет).

Н у р б е к. Апа сүрөтүңүздү эмне минтип койдунуз?

Гүлүмкан. Жөн эле балам, ырас келбедиңби, мобу катты Калыс байкеңе алып барып бер, мен азыр жазып бүтөйүн. (Жаза баштайт). Катта: Калыс сенден суранарым, бизди балдарыбыз менен Туратка алып бар, эмнеси болсо да досундун алдынан бир өтөйүн, акча жагынан да кичине жардам бербесең болбойт.

Нурбек. Апа катта эмне деп жаздыңыз?

Гүлүмкан. Катты акырын барып, Калыс байкеңдин өзүно бер.

Нурбек. Апа, эмне деп жаздыңыз, окуп берсеңиз дейм!

Гүлүмкан. Ай, бир жанды койбогон баласың да. Атаңа жакында барабыз деп жаздым.

Нурбек. Ураа! Атама барсак, атам мага велосипед алып берет.

Гүлүмкан. Ким айтты сага?

Нурбек. Аталар балдарына велосипед алып берет экен го...

Гүлүмкан. Бол эми алып барып бер Калыс байкеңе.

Нурбек. Ураа! (Чуркап кетет).

Гүлүмкан. Өх, жүрөгүм талыкшып чыкты, байкуш балам, бир паста зээнди кейитип жиберет эмнеси болсо да Калыс бир айласын табаар...

(Нурбек чуркап кирет).

Нурбек. Апа! Калыс байкем жок экен.

Гүлүмкан. Кат кана!

Нурбек. Мына, мынакей. (Катты берет).

Гүлүмкан. Качан келет экен?

Нурбек. Шаарга кетиштир, көптөн кийин келет экен го.

Гүлүмкан. Ким айтты сага?

Нурбек. Апасы ошентип айтты. (Гүлүмкан катты айрыйт). Апа, катты айырбаңыз, атама барбай калабызбы (ыйлайт). Айырба дейм, айырба (талашат).

Гүлүмкан. Кантет, атаңа эмнеге барбайбыз, барабыз, (башын сылап). Ыйлаба күчүгүм десе, качан Калыс байкең шаардан келгенде, атаңа барабыз, сен жакшы баласың да. Жакшы балдар ыйлабайт. Андан көрө Калыс байкеңди карап жүр, келери менен атана барабыз.

Н у р б е к. Чын элери!

Г ү л ү м к а н. Чын!

Н у р б е к. Эми Калыс байкем эртерээк келсе экен, апа, эменеге Турат атамды ата десем, таятам, таяэнемдер уруша берет.

Г ү л ү м к а н. Эмне деп?

Н у р б е к. Ата тебе, сенин атаң эмес, биз багыш атпайбызбы деп! Мен Турат атамды ата дебей эле коёюнбу?

Г ү л ү м к а н. Эмнеге, ал атаң да, ата дей бер, бирок таятаң, таяэзелериңдин көзүнчө ата деп айтпа, макулбу!

Н у р б е к. Макул апа, анан сиз бир байке менен сүйлөшүп калчу элеңиз го, ошол байкени мен аябай жек көрөм, кийин чоңойгондо көрсөтөм ага.

Г ү л ү м к а н. (күлүп). Эмнеге!

Н у р б е к. Сизге тийише берет го.

Г ү л ү м к а н. Кой антпе, экинчи ал байкең келбейт!

Н у р б е к. Ии, да (баланын ыйлаган үнү чыгат). Апа, мен кеттим, Мирбекти, кошунанын балдары урду окшойт! (Кетет).

Г ү л ү м к а н. (саат колунан түшүп кетет). Каап, саатым да сынып калбадыбы, айнеги быркырап кеткен тура, аябай так жүргөн саат эмес беле, байкуш Турат биринчи белегим деп туулган күнүмө алып берген, алып берип алып, кайра эртеси он сом карызга сурап келгенде, анда саатты эмнеге алдың деп, каткырып, шылдындап күлгөнүм эсимде. Көрсө, ошол күндөр эле жакшы экен да, эми ал күндөрдүн бири да жок. Экөөбүздүн ортобузду ашуусу жок, тоо бөлүп, отурбайбы. Менин бир жаңылыштыгым, чоң арман болду, кетирген кемчилигим, жүрөктүн күйүтү болду, бир кетирген ката, өчүрүлбөс оңолбос так болду. Менде ашууну ашууга дарман жок. *(Жашыйт Эркинай кирет, көзү көгала)*. Эркинай сага эмне болду, көзүңө эмне болгон, ким койду, атамбы? *(Эркинай башын чайкайт)* Анан ким, айтсаң *(ыйлайт)*. Алда байкушум ай, экөөбүз ары, же бери болбодук го, ыйлаба, сен айыгасың. *(Мукан кирет, Эркинай жатан көзү менен карайт)*.

М у к а н. Издеп жүрсө быякта жүргөн тура.

Г ү л ү м к а н. Көзгө сен койдуңбу?

М у к а н. Ооба.

Гүлүмкaн. Ал эмнең, бул сенден улуу эжең да!

Мукаn. Өзүнүкү жакшыбы анан, апама ысык чайды чачып жиберди.

Гүлүмкaн. Оорулуу экенин билесиңер да, асылганыңар ушул, антип койбо, бул эжең! Ооруу дартын соо билбейт.

Мукаn. Коюнузчу эже, болбогон нерсеге..

Гүлүмкaн. Ушул болбогон нерсеби, көзү көгала болуп жүрөт, сени көзгө мен коеюнчу эмне болуп кетээр экенсиң.

Мукаn. Болдучу эже, болду эми *(чыгып кетет, Рая, Жусуп кирет)*

Рая. Бул быякта жашынып алган тура, *(Эркинайга)* дагы жакшы, чайы муздап калыптыр, киши болбой калды, баарыңардын азабыңарды тартып жүрүп, өмүрүм өтөт окшойт.

Жусуп. Эх, эмне кылабыз десең айла жок, деги бизди байкап эле өзүңөр болуп кетсеңер экен. Жан багуу эле оңой бекен, жан багуу да кыйын. Элдин балдарын көрүп, ичиң ачышат. Куда, эмне бизди мынча кыйнады десең *(Гүлүмкан Эркинайды алып кетет)*. Карасаң айткан сөздү жаман көрүшүп, уккулары келбей калышат. *(Раяга)*. Байкуш сен көзүңдөн жашың чыкпаган кайраттуу элең, кайратың кетип, көзүңдөн жаш тынбайт, кандай кылабыз десең. Улуу кызың балдары менен келип, төрүмдө, кийинкиси же соо эмес, же жинди эмес аның жүрөт, уулундун болсо оозунан тамеки түшпөйт, ичкени арак, ичип эле келип жатып калса жакшы эмеспи, сөзсүз эртеси аркасынан бирөө келет, короомду тээп кетти, баланча менен мушташты деп. Чоңоюп калган балага колуң да барбайт экен, анын үстүнө жалгыз бала деп банестеп жүрүп эле ызакор да кылып алыптырбыз. Катуу сүйлөсөң бир жерге барып муунуп өлүп калабы деп коркосуң. Маматкандын баласы ызаланып барып, сууга түшүп кетпедиби, же өлүүсү, же тирүүсү белгисиз, мына ушул убакка чейин суу бойлоп издегени издеген. Мына ошондон коркот киши.

Рая. Каяктагы нерселерди сүйлөп жатасың!

Жусуп. Жок, чын да. Андан көрө уулунду үйлөнтүп коелу, мүмкүн келин жакшы чыкса, оңолуп кетээр. Жалгыз баламды үйлөнтө албай эмне болуптурмун, чоң той беребиз, сен дагы кичине

келиндүү болуп, төргө отуруп, келиндин колуна чак ичип я, кемпир кандай дейсин!

Р а я. Акчаң барбы?

Ж у с у п. Эмнеге жок, жалгыз баламдан аямак белем, эшиктеги малдын баары ошонуку эмеспи, мен алардын баарын көргө ала кетмек белем! Коркпо акча жагынан, сатабыз малды!

Р а я. Мейли күчүңдү көрөйүнчү даярданчы тойго.

Ж у с у п. Даярданбаганда эмне!.. *(Кетишет)*

Гүлүмкан басып баратып, алдында Дардаш турганын көрүп калып жанына басып келет.

Гүлүмкан. *(сүйүнүп)*. Ой, Дардаш, кандайсың?

Дардаш. *(чочуп)*. Жакшы сен кайдан? Каякка...

Гүлүмкан. *(суз)*. Бул тарапка эле, эмне келем деп, күттүрүп коюп жоксуң, жок дегенде дайыңды айтып койсоң, бутунду байлабайт деле болчумун, эркектердин жолу ачык турбайбы!

Дардаш. Ошондо срочно жумуштар болуп калып, алыс жакка кеткем. Анан көпкө кармалып калдым.

Гүлүмкан. Бирөөдөн айттырыш колдон келмек беле?

Дардаш. Келмек... анан ага жетишпей калдым *(кылчаңдап айланасын карайт)*.

Гүлүмкан. Албетте, эркектер ошосуңар да, ак болуп чыга келесиңер да, жаман аттуусу баягы аял байкуш, бизге калат, мейли, мен жаман аттуу болоюн, эсиңе тутуп кой, сенин балаң төрөлбөйт, атасы минтип өз баласынан качып жүрсө, бөлөк бирөө аны жыргатмак беле. Менин дарманым жок, ал атасыз баланы төрөгөңгө, шордуудан шордуу бала төрөлмөк беле. Башынан айтсаң болмок, жакшы көрүп калдым деп жалынбай. Сага ишенген мен жинди, ушу сени менен кантип жүрдүм десең, көрсө бирөөнүн турмушу менен ойногон, акмак, турбайсыңбы? Эчтеке эмес, кудайга койдум, мени кандай сыздаттың, ошондой сен да сыздап кал.

Дардаш. Кой эми катуу кетпе.

Гүлүмкан. *(ыйлайт)*. Кантип катуу кетпейсиң, мен эми эмне кылам, каякка барып жан сактайм, кана айтчы, күндөн-күнгө балам чоңойуп, жакында кыймылдап, ичимди тепкилей баштайт, кээ бирөө балага жетпей зар болуп жүрөт, а мен болсо баланы

жок кылыштын амалын ойлоп жүрөм, балам экөөбүздүн көрөр күнүбүздү, ичээр суубузду сен алдың, анан кантип катуу сүйлөбөйм, сенин болсо жолуң ачык экен, а меникичи...

Д а р д а ш. Болду эми, көргөн эл эмне дейт. *(Жанына басып келип сооротоюн дегенде, ары жактан жоолукту баса салынган келинди көрүп калып, токтоп калат).*

К е л и н. Дардаш бул ким?

Д а р д а ш. Ай, жөн эле, дос баламдын жолдошу болот. *(Басып кетишет).*

Гүлүмкан эмне кылаарын билбей, тиктеген боюнча жалдырап карап калат.

Пауза. (Мукан, Жусуп кирет)

Ж у с у п. Эй, бала, бери келчи, экөөбүз ата-баладай болуп сүйлөшөлү.

М у к а н. (жакындайт). Айта бериңиз, ата!

Ж у с у п. Эми сөз мындай, биздин алы-акыбалды көрүп жатасың, аябай кыйналып кеттик, колго кол, бутка бут, кичине колду узартпасак болбойт балам. Өзүң жалгыз баласың, ошол кыздарга таянак боло турган сенсиң, биз деле карып баратабыз, мында энең жүрөк оорулуу болуп бүттү. Мен болсо кичине кейигенде, тигинден сеп этип койчумун. Аны энең көрүп калса, Эркинайдын оорусу кыргызча, койчу деп, кээ бир күндөрү ыргытып да жүрдү, бирок энеңе көрсөтпөй кудай бар эмеспи сеп этип коем. Сөздүн кыскасы мындай. Сүйлөшкөн кызың барбы, алып кел, көзүмдүн тирүүсүндө үйлөнтүп коёюн, балам! Эшикте байланып турган малдын баары сеники, кыздар өзү менен өзү болот экен, сени үйлөнтсөм анан Гүлүмкан эжеңе там алып берип койсомбу, шаардан. Жакшы тилек, жарым ырыс дейт үйлөн балам.

М у к а н. Ата, менин сүйлөшкөн кызым шаардык да...

Ж у с у п. Я, катыгүн, бул биздин айылдан жокпу, апаң ага макул болбойт го... Ойлонуп көрчү шаардык кызды алып, анан шаарга жүрү кеттик деп турса, өзүң жалгыз бала болсоң. Бул үйдү тейлеп турган жалгыз туяк сен болсоң, биз карыйбыз, бизди ким багат, ал жагын да терең ойлонуп көр. Баарын азыр ойлон, жети өлчөп бир кес, иши кылса, же аялың, тарталбай, же бизге тар-

талбай, эки ортодо калбагыдай бол. Биздин элди дагы билесин, баланчанын баласы эне-атасын таштап шаарга кетиптир деп эми эле, кеп кылбайбы.

М у к а н. Билбейм анан, эмне кыларымды.

Ж у с у п. Мүмкүн апаң менен сүйлөшүп көрөйүнчү.

М у к а н. Кимди ал десеңиздер, мен ошол кызга даярмын.

Ж у с у п. Ооп бали десе, бая эле ошентпейсиңби, кой мен энең менен да сүйлөшөйүнчү, ал билерман эмне дейт болду экен, сен азыр каякка барасың?

М у к а н. Теңтуш баламдын туулган күнү экен, ошол жакка барам го.

Ж у с у п. Эй балам, сендей жаш мен дагы болгом, ичсең да акылың менен ичсең, тентектик кылбай кел макулбу?

М у к а н. Ооба.

Ж у с у п. Коё тур, токтоп турчу. *(Чөнтөгүнөн акча алып)*
Мобуга мага, энеңе акырын көрсөтпөй, алып келип берип коюп анан кетчи, эрте кел.

(Мукан кетет, Рая келет.)

Р а я. Эмне болду сага, бүгүн жайдарысың го.

Ж у с у п. Кел кемпир экөөбүз сүйлөшөлү, уулум менен сүйлөштүм.

Р а я. Эмнени?

Ж у с у п. Үйлөнүү той тууралу.

Р а я. Уулуң эмне деди?

Ж у с у п. Эмне демек эле, макул болду, чынында сүйлөшкөн кызы шаардык экен.

Р а я. Эмне дейт!

Ж у с у п. Коё турбайсыңбы, эми чочубай, сөздү аягына чыгарбай эле бөлүп-жарып турасың да.

Р а я. Макул! Макул, аягына чыкчы, уулуң экөөңөр эмне деп сүйлөшүптүрсүңөр угайын.

Ж у с у п. Сүйлөшкөн кызым шаардык дейт, ага энең макул болбойт дедим.

Р а я. И, уланта бер.

Ж у с у п. Анан, мейли силер кимдин кызын ал десеңер, мен ошого макулмун дейт. Уулума мен ыраазы болуп калдым. Мын-

дай баладан айланса болот да,я кемпир. Андан көрө жакшы жердин кызын таап, балаңды үйлөнтөлү, үйлөнөм деп жатканда.

Р а я. Мен кимди тапмак элем?

Ж у с у п. Кой антпей тап!

Р а я. Тим эле көр муну (кулун) уулуң экөөңөр догурунасыңар да мен силерге эмне тапкыч белем?

Ж у с у п. И, чын эле таптым, жанагы жакында менин классташым Керим эки этаж үй салбадыбы, ошонун кызын алып берсек кантет,кыз дагы шаарда окуйт.Ал ачык-айрым жакшы эле.Күйөө баласын жөн эле көкөлөтүп алат.

Р а я. Кой, айланайын аныңды,эки этаж там салган көпөс классташыңды, балабызды экөөбүзгө ээ кылбай, чокчоңдоп турса, андай көпөстөрдүн сөздөрү да чоң болот. Мына менин тиги уулум деле жакшы жердин кызын алсын деп, алып берип койдук элек, кайынчыл, күч күйөө болуп жүрөт. Бая күнү айылга келиптир дагы, биздикине кирбей, кайынэнесиникине келип кетиптир, ушуларды угуп алып, жиниң келет да.

Ж у с у п. Ал балаңды мага айтпачы, өз уулумдай көрүп, үйлөнтүм, жайланттым, аның болсо сен менин атам эмессиң, өгөйсүң, мени менен ишиң эмне дейт, өз балдарыңды билчи мага асылбай деп жатпайбы, андай чуу чыгарып фамилиясын өзгөртпөгөндө эле,уулум деп там алып бермекмин. Ал акамың, босогомду аттап көрсүн! Көзүмдун тирүүсүндө аттатпайм!

Р а я. Болду эми ага башыңды оорутпай! И чын эле таптым, билесиңби, баягы сен автобазада иштеп жүргөндөгү Нурмат досундун кызынчы.

Ж у с у п. Алар кичине жарды турушат го дейм...

Р а я. Эч нерсе эмес,кайра бизден ылдый турганы жакшы,баш көтөрүп, бизге сүйлөй албайт.

Ж у с у п. Мейлиң кемпир, өзүң бил, чын эле ошол ырас бизге.

Р а я. Энесин көрүп, кызын ал дейт,энеси жакшы эме го, кой Жусуп тойго даярдан. Малдарыңды саттырып, тыйын-тыпыр кылбайсыңбы, отурбайлы, чамданалы.

Ж у с у п. Даярданганда эмне, меники даяр эле, биринчи жуучу жиберип, кыздын эне-атасы менен сүйлөшүп, анан бир күндү

тууралап, сүйлөшүп алганыбыз оң го. Нурматты мен канча болду, көп жылдан бери көрө элекмин.

Р а я. Коркпо, жуучу жиберип отурабызбы, алардын жарасы жеңил. Нурматтарга мени коё бер, алар менен мен сүйлөшөм. Балам ала качып эле келет.

Ж у с у п. Мейли билерманым өзүң бил! Тойго ким-кимдерди чакырабыз ошолорду биротоло сүйлөшөлү.

Р а я. Тойго көп кишинин кереги жок, анан сенин досторуң көбөйүп кетчү эле.

Ж у с у п. Достордон да келиш керек го.

Р а я. Мына, ушинтип эле кишинин санын көбөйтүп жибересиң, тойго келчүлөр, сен тараптан агаң, жеңең экөө, анан балдарынан жанагы проводник балдары келсе болот. Мага ким жардам берсе, тойго ошол адам катышат. Туугандарыңдын баарысы топурап жүрө беришчү эле. Тамга той берип, башымдан өттү го, конокторумдун үстүнөн сенин туугандарың конок болду го, өзүң көрдүң. Дагы байкуш инилеримдин күчү менен чыгып кеттим. Мен тараптан үч иним аялдары менен келет.

Ж у с у п. Дагы сүйлөшөбүз да!

Р а я. Эмнени, болду сүйлөштүк.

Ж у с у п. Ушул жалгыз уулумду үйлөнтүп алсам, бир өх деп эс алат элем! Ошондо бир бутту кенен сунуп жатаар белем. Эркинайдын көзүнчө ичкенге болбойт деп жатасың. Аны каяка алып барасың?

Р а я. Ал жагын айласын табам. Эркинайды инимдин үйүнө алып барып коё турам. *(Мукан кирет)*

Ж у с у п. И, келдиңби уулум, жүрү экөөбүз малды көрөлүчү. *(Жусуп, Мукан кетет, Гүлүмкан кирет)*.

Р а я. Кел, каякта жүрөсүң?

Г ү л ү м к а н. Үйдө эле жаттым.

Р а я. Ошончо да уктайсыңбы? Эл менен аралашып, кичине кобурашып сүйлөшсөң боло, жакында ининди үйлөнтөлү деп жатабыз.

Г ү л ү м к а н. Ии, жакшы, сүйлөшкөн кызы каяктык экен?

Р а я. Бул кошуна айылдан эле алып беребиз го...

Гүлүмкaн. Кимдин кызы экен!

Рая. Илгери атаң менен чогуу иштешкен Нурматтын кызы.

Гүлүмкaн. Ии, билем, мени менен тең баласы да бар.

Рая. Сенин эмне, бир жериң ооруп жатабы, өңүң эмне кубарып кеткен, дары ичесиңби?

Гүлүмкaн. Жок, апа ичпейм, кичинекей кезибизден дары берип жатып эле, дарыга аябай жакын болуп калыптырбыз. Азыр жакшы болом, эмнегедир кычкыл кымыз же, анар болсо жейт элем.

Рая. *(чочулап)*. Ай, кызым бери карачы, кычкыл нерсе жейм дегениң кандай?

Гүлүмкaн. Жөн эле, кээде витамин жетишпей кетсе керек да.

Рая. Тамакты ысытып ичсең боло.

Гүлүмкaн. Кичине ичип, иче албай койдум, жүрөгүмө эч нерсе барбай атат. Башым айланып, көзүм караңгылап кетти да. *(отура кетет)*.

Рая. Ай, кызым кайсы жериң ооруп жатат, доктурга алып барайынбы? Жүрчү догдурга алып барайын.

Гүлүмкaн. Ушундай башымдын оорусу бар, кээде эле күн бүркөк боло калганда кармай калат, жөн эле коюнуз апа, бул пагодадан, күн ачылып кетсе, басылып калат.

Рая. Таң! Мындай ооруңду мурун байкабаптырмын, бир комнатада камалып жата бербей, капырай, ооруну да киши жашырат бекен. Кой антпей, кызым догдурга барып көрүн. Акча кара жерге кирсин, дары-дармегиңе табылат. Жатып алып, көп нерсени да ойлойт окшойсуң, ойлонбо, эмнени ойлойсуң. Ата-энең, бир туугандарың жаныңда, балдарың болсо маңдайыңда, а эр болсо табылат, башыңды бери кылчы.

Гүлүмкaн. *(артка басып)*. Жөн эле коюнузчу апа, айтып жатпайынбы пагодадан эле деп! *(окшуйт)*. Жүрөгүм айланып жатат, таза абага чыгып эс алайынчы. *(чыгып кетет)*.

Рая. *(өзүнчө)*. Бул кызыма эмне болгон? *(Жусуп кирет)*.

Жусуп. Эй кемпир жүрү, кайсы малды саталы?

Рая. Буга эмне болгон, ой жалдырабай бас, малды көрбөйсүңбү! *(Кетишет)*.

Пауза (Турат, Калыс кирет)

Т у р а т. (башын кармап). Эй досум, оору мен деген адамды да басып коет тура, эгерде ошондо оорубай жүргөн кезим болсо, Гүлүмканды ушунчалык кыйынчылыкка салбайт элем да. Бирок чынында башымда оору тургандан кийин, кетип бараткан жеринен алдынан тосуп чыкканга кудуретим жеткен жок. Оорулуу адамда кайдагы кудурет! (Бир топ адамдардын карааны, машина көрүнөт).

К а л ы с. Тетиги турган адамдар, эмне кылып турушат?

Т у р а т. А дос, ар бир адам маңдайына эмне жазса, кайда качса да, баары-бир ошону көрөт турбайсыңбы. Ал дагы бир шордуунун сөөгүн алып кеткенге, алыс жактагы туугандары, машина жалдап эми келсе керек да. Ал жер, морг. Бул жерден бүтүн көргөн адамыңды, эртең таппай каласың! Мына ошол ак материалга ороп, машинага салып жаткан жигитти, каякка кеткен деп жанындагылардан сурасам, өлгөнүнө бир жума болуп, туугандарына кабар жетпей жатат деп жатышкан. Күндүн ысыгы бул болсо, жети күндүк сөөктөн эмне калды дейсиң.

К а л ы с. Ооруканада экенин туугандары билбейт бекен.

Т у р а т. Бул жигит, короосуна келген койду союп жей коём деп, ууру аталып, соттолуп кетиптир. Түрмөдөн чыдабай, ооруканага алып келгенине деле аз эле күн болгон. Жалгыз энем, жаш балдарым бар деп калчу. Ар бир адамдын тагдыры ар башка болот тура. И чын эле Калыс тетиги жигитти тааныйсыңбы?

К а л ы с. Кайсы?

Т у р а т. Тигине кара көйнөкчөн.

К а л ы с. (Тааныйт). Жоо, жоок, тааныбайт экем, эмне болду?

Т у р а т. Ошол, силердин айылдан болот экен, бая күнү Гүлүмкандарды сурасам, сиз эмнеси болосуз деп, кайра мени такып сурайт.

К а л ы с. Ал, качан келип жатты эле?

Т у р а т. Бул деле жакында келип жатты. Күйөөсү болом, жанагы силердин айылда жүргөн, балдардын атасы менмин десем, сиз операцияга кирип, жакшы болуп, үйүңүзгө кетээрде айтып бе-

рем деп басып кетти. Азыр сен айтып берип жатасың, оорулу эме Дардаш жөнүндө укса жаман акыбалда калбасын деп, басып кеткен го. Кыязы өзү ушул мединститутта төртүнчү курсун окуйм дегендей кылды. Эми андан сураганда эмне, баарын сенден угуп жатпайынбы. Ой дос, мени карабайсыңбы, эчки тууй албай жатып, койго арачы болот дейт. Бирөөнүн турмушуна кирип кеткен турбайбызбы! Анан шаардан барганда, сени күтүп жүргөн Нурбегиме жолуктуңбу?

К а л ы с. Жолуктум досум, жолуктум! *(Тура тты кучактап, ыйлагысы келет, эттеп убакытты өткөрийү үчүн, кайрадан сөзүн баштайт)*. *(Өзүнчө)*. А досум, жанагы өзүң айтып жаткан шордуулардансың. Баарын укканда эмне болуп кетээр экенсиң. *(сөзүн улантат)*.

Свет өчүп, кайра күйөт Жусуптун үйү. Жусуп, Рая кирет.

Ж у с у п. Мына, той да, болду, тойдун да эртеси болоор деп жатып, баарын кыйраттык. Нурматтын кызын алып берем деп жатып, мына аны да колундан жулдуруп жибердиң, көрдүңбү Нурматтын жинин. Мени оозго бир коюп, сени ары түртүп туруп, кызын колундан жулуп кетти. Бир эсептен аныкы да туура. Миң дос болсо деле, баланын келечегин ойлош керек, эзели кызым сүйлөшүп көрбөгөн балага кантип, отур деп айтам. Эй деги сенин алкаш балаңа, ким отурмак эле дейт.

Р а я. Өз абириңди, өзүң ачпай жөн отурчу! Көрөм Нурматтындын кызын, кудай бар эмесби, аны деле көрөбүз, кандай жерге берерин.

Ж у с у п. Айтып жатпайбы?

Р а я. Эмне деп!

Ж у с у п. Аялынын айткан сөзүн уккан жоксуңбу?

Р а я. Чыры-чуу болуп жатып, сөздөрүн деле уккан жокмун.

Ж у с у п. Кызымдын сүйлөшкөн жигити бар деп жатты го.

Р а я. Уккан жокмун.

Ж у с у п. Элдин баар эле сенин балаң дейсиңби, деле шаардык кыз менен сүйлөшөт имиш, айылдын кызы, оокатка тың болот деп, кичине мээни ары-бери жүгүртүп ойлонбойбу десең, балакеттиби! Ага мээ кайдан, катыгүн андай ойлогондо, небак

коммунизм курулбайт беле. Балдарыңдын жоруктары менен алышып жүрүп, карып да кеттик. Ушу атамдыкы, энемдики туура деген бирөөсү да жок го. Мейли андан башка эркек уулум болсо, шаарда бирөө болсун деп шаарга эле жашатат элем. Ар кайсынын башын ойлоп жатып, башым да ооруп чыкты, чачыбызга ак кирип бүттү, жакында жыдып да бүтөт болсо керек.

Р а я. Эмне кылабыз, болор иш болду, кейигенде эмне... Ойлогон ойду кыстаган турмуш жеңет экен, ушулардын жамандыгын кудай көрсөтпөсө экен деп, кудайдан үч маал тилейсиң, телегейи текши болбойт тура, бул боюнча токтоп калсак, элге шылдың болбуз, кудай буюрусса, дагы эле күн бар, ийгиликтин эртеси-кечи жок, баламдын башы аман болсун! Балама аял табылат! Сүйлөгөндөр сүйлөп, ушакчылар ушактап кала берет. Эби келсе, жалгыз баламды үйлөнтүп албай эмне болуптурбуз. Нурматтын кызынан башка кыз жок бекен. Көчөгө бассаң, кызылчадан кыз көп, балам чекесинен чертип алат. Эмнеге кейит элем, биздин колубуздан жулуп кеткен кыз эле бактылуу болот бекен, аны да көрө жатабыз. Эмне Нурмат эле кыйын бекен, ырысын, көтөрө албаган эме да. Баламды бир айдан кийин үйлөнтөбүз, ага чейин ары-бери жакшы байкап, коркпой этпей эле, кыз менен тааныштырып анан алып келбесек болбой калды.

Ж у с у п. Мына эми, кемпир оңолдуң, тигини деле ошонтели десе, сөзгө көнбөй койбодуңбу.

Р а я. Ой, ал ырысын көтөрө албаган, эме ага деле көнмөк эмес.

Ж у с у п. Ооба, ага деле болмок эмес экен. *(Нурбек кирет)*

Н у р б е к. Таяэне апамды көрдүңбү?

Р а я. Апаң комнатасында болсо керек да, кара ошояктан. *(Нурбек кетет)*.

Ж у с у п. Ал кызың, эмне көрүнбөйт, ботом, бир үйдө жашап жаткандан кийин чогуу-чараң отуруп тамак ичпейби, качан биз ичип бүтүп кеткенден кийин келип ичет экен, кечке эле бир комнатада камалып жатат. Же өлүүсү, же тирүүсү билинбейт.

Р а я. Койчу, жөн кой, ошол кызыңа эле асылта бересиң да.

Ж у с у п. Жок дегенде сен кирип, акыбалын сурап коюп жатасыңбы? Мүмкүн бир жери ооруп жүрбөсүн.

Р а я. Оорубай эле таптаза.

Ж у с у п. Анан соо киши ошентет бекен, элге аралашып, мурункудай кыз кезинде кандай жүрсө, ошондой эле шадырандап жүрө бербейби. Эмне! Эл караган жүзү жер карап, жашырынып жатат. Же сенин кызың эле ажырашыптырбы? Ажырашып келип алышып эле, тың-тырс оокат кылып жатышпайбы? Бакпаган күй-өөнү эмне кылат, туура андай жерден кетүүгө туура келет. Анан эмне жүзүн жашырат дейм да! Ал эмне киши өлтүрдү беле?

Р а я. Балдырабай болдучу!

Ж у с у п. Мен туурасын айтып жатам!

Р а я. Кой сени менен алышып отура бербей, оокатымды кылайын. *(Кетет)*.

Ж у с у п. *(өзүнчө)*. Айткан сөздүн баарын жаман көрүшөт. *(Кетет)*.

Сахнада Калыгул акындын ыры ырдалат.

Чырпыгың сынса талындан,

Чынар болбойт ал кайтып.

Чындап ажал келген соң,

Чыккан жан келбейт ал кайтып.

Катынды мээнет чырмаса,

Каяша айтат эрине.

Жакшыны мээнет чырмаса,

Жакыны менен кас болот.

Баланы мээнет чырмаса,

Сары карт чыгып таз болот.

Келинди мээнет чырмаса,

Кайынэнеси кас болот.

Кызды мээнет чырмаса,

Атасынын төрүндө,

Көп отуруп кор болот.

(Гүлүткан кирет).

Г ү л ү м к а н. *(өзүнчө)*. Бардыгына тойдум! *(Аңгычакты ыйлаган Нурбекти Мукал жетелеп кирет)*.

М у к а н. Нурбек иңизди сооротунузчу, уктап жатып, чочуп ойгонуп кетти, апалап ыйлап жатат.

Г ү л ү м к а н. Келчи, келегой, эмне болду сага? *(Нурбек апасын бекет кучактап ыйлайт)*.

М у к а н. Мунуңуз эмне мынча ыйлады?

Г ү л ү м к а н. Түшүнөн чочуп ойгонуп кеткен го. *(Нурбекке)*. Болду эми басыл, кана басылып кал, сендей жигиттер кантип ыйласын, сен деген чоң жигитсиң да. Басыл, басылагой күчүгүм десе. *(Гүлүпкандын көзүнөн жаш чыгат)*.

М у к а н. Эми сизге эмне болду, балаңыз ыйласа эле, ыйлай бересизби?

Г ү л ү м к а н. *(көзүнүн жашын аарчийт)*. Балам экөөбүздүн ыйыбызды эч ким түшүнбөйт, аны балам экөөбүз гана билебиз. *(Нурбекти кучактап)*.

Ээ балам, кандай күнгө туш болоор экенбиз, аны бир кудай билбесе, бүгүнкү күнүң, эртең жок!

М у к а н. Ошентип кыйналбай, жездеме кетип калбайсызбы, ал силерди күтүп жүрөт болсо керек, балдарын деле сагынгандыр да.

Н у р б е к. Калыс байкем келсе, кетебиз ээ, апа!

Г ү л ү м к а н. Ооба. *(Мукан Гүлүпканды бир жалт карап чыгып кетет)*.

Н у р б е к. Мен күнүгө Калыс байкемди сурасам, апасы ал байкемди эмне кыласың деп сурады.

Г ү л ү м к а н. Сен анан айттыңбы...

Н у р б е к. *(Нурбек Гүлүпкандын көзүн карап)*. Сураса айтам да.

Г ү л ү м к а н. Гүлүмкан эмне деп айттың?

Н у р б е к. Калыс байкем келсе, апам болуп атама барабыз дедим.

Г ү л ү м к а н. Апасы эмне деди?

Н у р б е к. Башымдан сылап, үйүнөн мага конфет алып чыгып берди.

Г ү л ү м к а н. *(өзүнчө)*. Кишинин түшүнүктүүсү жакшы тура.

Н у р б е к. Апа, апа дейм!

Г ү л ү м к а н. Ин эмне болду?

Н у р б е к. Бая күнү сизди классташыңыз сурап кеткен.

Г ү л ү м к а н. Ай сурай беришсин, мен үйдө болсом да, жок деп кой макулбу.

Н у р б е к. Макул.

Г ү л ү м к а н. Бар эми ойнойсуңбу.

Н у р б е к. Биртике ойноп, кайра сиздин жаныңызга келем.

(Кетет).

Гүлүмкан отуруп алып ыр угат.

Мен сени ушунчалык сүйүп жүрдүм,
Назданып сүйүү ырын ырдап жүрдүм.
Кечигип көп көрүнбөй калганыңда,
Кусама чыдай албай ыйлап жүрдүм.

Адамдар бирөөгө кор, бирөөгө зар,
Деген сөз анык экен акылмандын.
Жолугуп мен сүйгөн бир адамга,
Сен деген жүрөк дартын алып салдым.

Сен эми мен жөнүндө ойлобогун,
Мен сенден ушунчалык алыс калдым.
Мен дагы сен жөнүндө ойлобоймун,
Сен менден ушунчалык алыс калдың.

(Рая кирет).

Р а я. Өх, айланайын, өйдө жакта бирөөнүн баласы үйлөнүп ошол жактан келдим, атаңар болсо калды. Мен баса бердим, анын кете турган оюу жок, күтө бермек болсом, же ичпесең, той ичкендерге кызык тура.

Г ү л ү м к а н. Кимдин баласы экен?

Р а я. Атын да унутуп калдым, жакшы жердин кызын алыптыр, өздөрү жүдөө эле турушат. Кара кыздын агынан эмес, багынан деген ошол да. Кызым, бери келчи, эмне мынча түнт болуп кеттиң? *(Гүлүмкан жүзүн жашырат, аны Рая байкап калат).*

Г ү л ү м к а н. Мен азыр келем. *(кетет).*

Р а я. *(өзүнчө).* Я, катыгүн, жүзүн эмнеге жашырат кызың деп, Жусуптун айтканы туура турбайбы, чунак кыз чын эле эмнеге жашырат жүзүн. Ии бетим десе! Бул кыздын боюнда жокпу я! Чын эле, мен ушуну байкаптырмын. Бетим, бетим, эл караган

бетибиз, эми жер карайт турбайбы! Катыгүн, атасы укпасын, ал укса өлтүрөт, ансыз деле камчысын ала качып турат. Эми эмне кылам я, кандай кылып айласын табам. Кой, биринчи өзүнөн сурап билейинчи. Мүмкүн жоктур! Деги ошондой болгой эле. А, бирок кычкыл ичким келип жатат дегенине караганда... Мен да кычкылга...

(Мукан кирет)

М у к а н. Апа, жүрүңүз.

Р а я. Ии, эмне болду.

М у к а н. Атам бирөө менен мушташкан окшойт, башы жарылып, сөгүнүп-сагынып эшикте турат.

Р а я. Ал ошону кылмак, ченеп ич деп тыйган жанында Рая жок болду да, анан ага кудай берди да, алына жараша ичпейби.

Жусуп кирет.

Ж у с у п. *(кызуу)*. Баарыңар мени уккула, мен силердин атаңармынбы же үйдө жүргөн малаймынбы? Огороддо ким жүрөт, баягы эле мен, малды баккан ким, Жусуп байкуш! Анан ким жаман, Жусуп жаман, менин барымды эмес жогумду, тирүүмдү эмес, өлүүмдү тилейсиңер! Мен өлсөм силер жыргайсыңар, каалагандай басып-туруп. Эй, Мукан сени кудайдан эмне деп тилебедим, кудай мага уул бер деп, күнүгө таң азандан туруп тилечүмүн, жалгыздан жалгызсың, сенден башка менин эркек уулум да, бир тууганым да жок! Уккула мени! Бул мастын сөзү эмес, мен мас болсом да, жүрөгүм таза. Эч качан силерге жаман сөз айтып, жамандык каалабайм, жакшы болсун деп, кичине тилдеп коём, аны туура кабыл алгыла! Атанын сөзүн атаныкындай, эненин сөзүн эненикиндей уккула! Эй, Рая, кызың менен сүйлөштүңбү, кызың каякта жүрөт, чакыр, бул жакка, кызым менен мен, өзүм сүйлөшөм! Көзүңдү акшыйтып мени караба, мен сага эмне желмогузмунбу я! *(Колундагы камчысы менен бир чабат)*.

М у к а н. *(Рая менен Жусупту арачалайт)*. Ата, болдунузчу эмне болуп жатасыз, болдунузчу ата.

Р а я. Акмак десе, сени шашпа, көөп калыптырсың, дагы бир күнү желниң чыгат. Ичсең да алыңа карап ичпейсиңби? *(Жусуп жулкунат, Мукан экөөнүн ортосунда туруп Жусупту коё бербейт)*.

Ж у с у п. Жап жаакты! Аракты мага сен алып бердиң беле, мага көрсөтчү сенсиңби? *(Жулкунат)*.

М у к а н. Апа, кетип калыңызчы.

Р а я . Эмнеге кетет элем, ушунун колуна өлүп берем! Жетишет, акмак, сени менен жашагандан бери, кыйынчылыктын үстүндө келе жатам!

М у к а н. Ии, ий апа, басып кетиңизчи.

Ж у с у п. Баарын кылган сенсиң! (*Жусуп жулкулнат*).

М у к а н. Апа басып кетиңизчи! (*Рая басып кетет*).

Ж у с у п. (*ыйлап*). Энеңер менин башыма чыгып алган, бир баласын көтөрүп жүргөн кезинде, мен бул байкушка боорум ооруп, энеңди алгам. Мага эмне, сендей жигит кезимде кыз ташпай калганымдан алды дейсиңби? Эй балам силер эмнени билесиңер, төрт жашымда атамдан айрылып, мына ушул үйдө, өгөй энемдин колунда чоңойдум. Жетимдик мына менин башымдан өттү. Силер кичине бир нерсеге эле чыдабайсыңар, чыдамыңар жок!

М у к а н. Жүрү ата, барып эс албайсызбы? (*Кетишет*).

Гүлүмкан өз алдынча баскысы келип, түндө эшикке чыгып ары-бери басат да, асмандагы Турат көрсөткөн жылдызды карайт.

Гүлүмк а н. Оо, менин жалгыз жылдызым! Мени таанып жатасыңбы, мен Гүлүмканмын. Жанымда түгөйүм жок, жалгыз калдым. Мурункудай күлүп ойногон, жадырап-жайнаган Гүлүмкан жок деп, таң калып жаткандырсың, ооба, бүгүн Гүлүмкан такыр башка, түгөйүн алыска таштап, баскан изинен адашкан, айласы кетип, күнү бүткөн, армандуу Гүлүмкан. Эх, чиркин, бул жалган дүйнөдө армансыз адам болбойт тура. Эсиңдеби мени, жалгыз жылдызым, сени менен мени Турат тааныштырган, мен ыраазымын сага, эгер сен болбосоң, айлуу түндөгү арманымды ким угат эле. Ичимдеги бугумду угаар бир да жан жок, күн шооласынан качып, бир караңгы комнатада камалып жаттым. Адамдын караанынан сага келдим, менин жалгыз жылдызым! Жок, жок, ооба, сен жалгыз эмессиң, айланаңда бар жылдыздар, бирок мени карап, мени көздөй жылдызыңды чачкан, мага жакканы топ жылдыздардын арасынан жалгыз гана сенсиң! Мен эми эмне кылам, эл аралап баса албасам, өзүмдү өзүм көргүм келбейт! Ичимде балам бар, жок дегенде уул же кыз экенин билсем болбойт беле? (*Бакырып*). Оо менин жалгыз жылдызым айтчы мага,

айтчы, эмне кылам, канткендебаарын жеңем, баарынан кутулам. *(Ары жактан кишинин басып кеткени угулат)*. Оо менин жалгыз жылдызым, биз эле эмес, бизди угуп жаткан адам бар тура. Бул ким болду экен, эркек киши көрүнөт. Атам же иним экөөнүн бирөө, мен кеттим, жакшы кал жылдызым менин! *(Кетет)*.

Рая, Муқан киерт.

Р а я . Балам, малдарды карап, суу берчүсүнө суу берип, чөп салчуусуна, чөп сал, атаң каякка кеткен, эмне бүгүн, ал кечке айылчылап калган.

М у к а н . Атам бүгүн кызуу болуп келет болсо керек.

Р а я . Сен кайдан билесиң.

М у к а н . Көчөдөн достору менен жүргөнүн көрдүм.

Р а я . Сен эч жакка кетпе, мас болгондо атаңды билесиң.

М у к а н . Кой малдарга чөп салайын. *(Кетет, Гүлүмкан кирет)*.

Р а я . Ай, кызым, бери келчи, тамак ичтиңби?

Г ү л ү м к а н . Ооба.

Р а я . Эл менен чогуу отуруп ичсең боло, айткан сөздү жаман көрбөй кебете кешпириңди оңдосоң боло, бери карачы.

Г ү л ү м к а н . *(Жинденип)*. Мына, мени көрө элексиңерби? *(Рая Гүлүмкандын бетине сепкил түшүп кеткенин көрөт)*.

Р а я . Эй кыз, бетине эмне сепкил түшүп кеткен?

Г ү л ү м к а н . Сиздикине эмне, сепкил түшчү эмес беле?

Р а я . Кайра мага сурданагың да, эл караган бетибизди жер каратакан турбайсыңбы! Атаң укпасын катыгүн! Биринен кутулбай жатсаң, бири келип турат, силердин азабыңарды тартып жүрүп, күнүм өттү. Бириң өлүп, бириң кал деп басып кеткиң келет. Сенин балаңа аял отурмак беле деп жатты эле, дагы кудай берет турбайбы атаңа, эмне кылсам, кандай айласын табам, мындайда башыңа эчтеке келбейт, эми эмне кылам *(ары-бери басат, Гүлүмкан ыйлайт)*. Мурун эмне байкабадым экен. Энеңерди тирүүлөй жейсиңер го. Эми эмне кылам, мурун эмне айтпадың, канча ай болду, ыйлабай айыңды айтчы.

Г ү л ү м к а н . Билбейм.

Р а я . Айын да билбейт тура! Мен да кызыкмын сенден сураган, баландын чоңойуп баратканын билбей, бир комнатада кама-

лып жата берсең кайдан билмек элең, ботом мындай болуп калды деп, кичине сурасаң, мен дагы айтмакмын да өз сөзүмдү, энемин го, эми эмне кылабыз, *(Ары-бери басып сүйлөнө берет Мукан кирет)*.

М у к а н. Сиздерге эмне болду?

Р а я. Бар сен өз оокатыңды кы! Малды ыраста, атаң келсе өкүрөт, анын төл сөзү болду го менсиз эчтеке жумуштар бүтпөйт деген.

М у к а н. (Гүлүмканга). Эже, Нурбек эмне Калыстын үйүнөн чыкпай калган?

Р а я. Мейли, ойной берсин, бар малыңды ыраста! *(Мукан кетет)*. Эми эмне кылабыз, атаң билбесин катыгун, сенин балдарың деп чыгат. *(Жусуптун бакырган үнү чыгат)*. Өх, коркуп жүрүп күнүм өтөт окшойт. Атаң мас болуп келди окшойт, бул эмне эки күндөн бери, арак уулап ичип калган, Эркинай ооруганынан бери ичпей калды эле. Бар сен комнатаңа бар, азыр бул жакка келет. *(Гүлүмкан кетээрден менен Жусуп кирет)*.

Ж у с у п. Сен быяктасыңбы? Мен жок баарын кыйраттыңарбы! Оо, Рая баарын кыйратып койду да. Менин колумдагыны көрүп жатасыңбы. *(Калчысын көрсөтөт. Эркинай кирет)*. Эй кыз, бери кел, эмне бул жака кирдиң, атаң мас бүгүн, жакшы болсоң, эртерээк болбойсуңбу, мен эмне силерге эшекминби, жонума мингизгидей, кичинекейиңдерде азабыңарды тартып, эми чоңойгондо өзүңөр менен өзүңөр болбойсуңарбы, бириңер жинди, бириңер... берки кызы каякта, тур чакыр Гүлүмканды, бол тур дейм түртүп жиберет *(Эркинай жыгылат)*.

Р а я. Эй кантег! *(Эркинайга)* Тур кетип калчы. *(Эркинай кетет)*.

Ж у с у п. *(Раяга)*. Баарын кылган сенсиң! *(Калчы менен Раяны чабат)*. Кана кызың, тап деп жатам, тап *(дагы чабат, Рая бакырат)* кызын боозутуп коюп мунун басып жүргөнүн кара, мен тирүүмүнбү же өлүүмүнбү, эл аралап басамбы же жокпу, чакыр деп жатам *(Раяны муунтат, апасынын бакырганын угуп, Гүлүмкан чуркап кирет, Жусуп Гүлүмканды көрүп, Раяны коё берет)*.

Ж у с у п. Ии, келдиңби.

Р а я. Кач, качып кет кызым.

Ж у с у п. Сен бетибизге көө сыйпадың, сендей менин кызым жок!

Р а я. Жусуп, сабасаң мени саба, өлтүрсөң мени өлтүр, кызыңа колунду тийгизбе (*ортого Рая түшөт, ага Жусуп болбой Раяны түртүп жиберет*).

Ж у с у п. (*Гүлүмканга*). Сендей баланын мага, барынан жогу жакшы, жогол көзүмө көрүнбөй, балдарыңды ал да кет, көзүмө көрүнбө. (*Жусуп калчы менен Гүлүмканга тап бергенде, ортого Рая тура калат, Жусуп Раяны башка чабат, башынан ылдый кан кетет, Гүлүмкан апасын ала калат*).

Ж у с у п. Баарыңарды кырып жоготом. (*Жусуп калчы менен Гүлүмканды чабат, аңгычакты Мукан чуркап келип, Жусуптун колун кармайт, Нурбек чуркап кирип, апалап ыйлайт*).

М у к а н. (*Гүлүмканга*). Тур кетип калыңызчы, баарыңар кеткиле!

Гүлүмкан Раяны кошунасынын үйүнө алып барып жаткызат, жанында жүргөн Нурбектин бетин өбөйүн деп караса, Нурбек бир жакка чуркап кеткен болот, үйгө кирип балдарынын бетинен өпкүсү келет, бирок мууну калчылдап кире албайт. Араң сарайына жетет, жерде жаткан жипти алат.

Свет караңгылап кайра жанат, сахнада стул, асылып байланган Гүлүмкан стулга чыгып, жипти моюнуна кармайт.

Г ү л ү м к а н. Оо кудай, кечир мени! Калган өмүр жашымды балдарга бердим, жалган дүйнөгө ашыктык кылган окшойм. (*Гүлүмкан жипти мойнуна салайын дегенчекти ичиндеги бала тепкилеп кыйтылдайт*). А, байкушум мен дагы бармын деп жатасыңбы, бул дүйнөнү көрбөй эле кой, экөөбүз жарыкчылыкка баткан жокпуз, эми эч ким көрбөгөн караңгы бурчка барып жаталы балам, кечир мени, күчүгүм.

Гүлүмкан жипти мойнуна салат.

Пауза.

Эркинай асылып турган Гүлүмканды көрүп бакырат. Нурбек чуркап келатып, апасын көрүп таң калып карайт.

Н у р б е к. Апа, апа! Жипти чечип түшүңүзчү бери, коркуп жатам, апа! Сизге эмне болгон, эмне жипти байлап алгансыз,

чеч жипти,апа чеч! Мени угуп жатасызбы? Калыс байкеме бардым, Калыс байкем шаардан келиптир. Калыс байкем макул болду, бери түшүп катыңызды бербейсизби *(бутун тарткылап ыйлайт)* болбойсуңбу. Калыс байкем кайра шаарга кетип калат, болбойсуңбу апа, апа, жүрү атама кеттик, апа, апа, жүрү. Эркинай эже,жибин чечиңизчи! Аңгычакты Мукан чуркап кирип, Гүлүмкандын жибин чечип жерге алат. Нурбек апасына эч кимди жолтопой ойготом деп аракет кылат, бирок Гүлүмкан ойгонбойт.

Арадан бир топ күн өтөт. Калыс үйүнөн чыгып баратып, босогосунан Нурбектин ыйлап жатканын көрөт.

К а л ы с. Ой, Нурбек, сага эмне болду, кой ыйлаба.

Н у р б е к. Мени атама алып барасызбы?

К а л ы с. Ооба.

Н у р б е к. Качан.

К а л ы с. Жакында алып барам, атаң шаарда ооруканада өзү келип алып кетет.

Н у р б е к. *(катты көрсөтүп ыйлайт)*. Апамдын жаздыгынан таптым.

К а л ы с. Жүрү үйгө кирчи, жүрү жүрөгөй! *(Кетишет)*.

Свет караңгылап кайра жанат, Турат, Калыс кирет.

Т у р а т. *(ыйлап)*. Эмне анчалык өлүмгө шаштың! А шордуум! Мен баарын кечирмекмин, алда шордуум ай, шордуум. Мени минтип оорулуу кылып, эмне мынча кыйнадың кудай мени, мына дарттан кутулдум десем, күйүткө чөмүлгөн турбайынбы, эми балдарымдын көргөн күндөрү эмне болот? Кой, дос сени менен кошо аттанайын, Нурбегим инилерин кийинтип алып күнүгө жол карап жаткандыр.

К а л ы с. Турат, сабыр кыл.

Т у р а т. Нурбек берген кат кана.

К а л ы с. Ии, азыр *(катты алып чыгат)*.

Т у р а т. Менде окуганга дарман жок, оку дос, оку! Калыс катты окуй баштайт, катта кандайсың менин жылдызым, кечир мени, жанымда сен жок, айланамды шайтандар курчап алды окшойт. Алым кетти, күчтөн тайдым, арманымдын баарын, баягы экөөбүздүн жылдызыбыз, жалгыз жылдызга айттым, арга жок,

күнөөлөгөнгө киши бар, угарга киши жок, күнөөм чачтан көп болуп кеткенде, баары акылыман болуп чыга келишти. Көрсө, күнөөлү, киши, элден жашынып, корунуп, эч кимге батпайт тура. Бул кат барганда, мен жок болом, күнөөмдү кечир, кечир мени! Балдарыңды кор кылбай, өзүң бак, кош бол менин жалгыз жылдызым!

Ту р ат. Өх!

(Турат үнүн чыгарып ыйлай албай, ыкшып кечке жетелет).

Мазмуну

I.....	3
ЭГИЗДЕР	3
II.....	36
КҮЙӨӨ	36
III	69
IV.....	101
КӨЗДӨГҮ ТАК... ..	101
V.....	134
АЛ., ТЫН,.....	134
VI.....	167
ЖАН КИРҮҮ.....	167
VII	200
КЕСИП, КЕСИПТЕШИНЕ ДА КАРАБАЙТ.....	200
VIII.....	231
ЖОЛУГУШУУ.	231
ЖАЛГЫЗ ЖЫЛДЫЗ	237

*Коркөм адабий
басылма*

Куттимидин Базаркулов

ШАМАЛ УЮЛУ

Роман жана пьеса

(Детектив)